DÜNYA EKONOMİSİNDE BUNALIM

(SEÇME YAZILAR)

Çevirenler
Prof. Dr. Dündar Sağlam M. Kemal Çakman

Paul M. Sweezy
Tibor Scitovsky
Harry Magdoff
Robert Marjolin
Moses Abramovitz
Pierre Pascallon
J. Chevalier
Robert M. Solow
James Tobin
Fritz Machlup
Gilbert Koenig
Armand Lepas
Henri Lepage
Lyle E. Gramley

AR BASIM YAYIM ve DAĞITIM A.Ş.

DÜNYA EKONOMİSİNDE BUNALIM

Seçme Yazılar

Çevirenler

Prof. Dr. Dündar Sağlam
Gazi Üniversitesi Eski Öğretim Üyesi

Kemal Çakman
Gazi Üniversitesi Araştırma Görevlisi

İSTANBUL — 1983

DİZGİ, BASKI, CİLT

AGAR MATBAACILIK TESİSLERİ

Peykhane Sok. No : 18-20/1 Kamer Han
Telefon : 26 84 42 Çemberlitaş/İstanbul

İÇİNDEKİLER

DÜNYA EKONOMİSİNDE BUNALIM
SEÇME YAZILAR

ÖNSÖZ 1-2

1. BÖLÜM

Bunalımın Nedenleri ve Gelişmesi Üzerine Yazılar :

1. Paul M. Sweezy, «ABD'de Ekonomik Kriz», Çev. Kemal Çakman 3-12
2. Tibor Scitovsky, «Kapitalizmin Yaşama Şansı Var mıdır?», Çev. Dündar Sağlam 13-25
3. Harry Magdoff, «Uluslararası Ekonomik Bunalım ve Üçüncü Dünya», Çev. Kemal Çakman 26-36
4. M. Robert Marjolin, «Avrupanın Ekonomik Kalkınması, 1974 Duraklaması ve Gelecekteki Gelişmesi», Çev. Dündar Sağlam 37-47
5. Moses Abramovitz, «Orta Yolda Ağır Aksak Giderken,» Çev. Kemal Çakman 48-74
6. Harry Mağdoff ve Paul Sweezy, «Amerikan Kapitalizminin Derinleşen Krizi», Çev. Kemal Çakman 75-89
7. Pierre Pascallon, «Kapitalist Ülkelerde Büyüme ve Durgunluk», Çev. Dündar Sağlam 90-95
8. J. Chevalier, «Koruyucu Müşfik Devlet Fikrinin Sonu», Çev. Dündar Sağlam 96-100

II. BÖLÜM

Bunalımın Kuramsal Açıdan Analizi Üzerine Yazılar

1. Robert M. Solow, «İşsizlik Teorileri Üzerine», Çev. Kemal Çakman 101-122

2. James Tobin, «Yeni Bir Talep Politikası Üzerine», Çev. Dündar Sağlam 123-137

3. Fritz Machlup, «Çeşitli Türden Enflasyonlar ve İstihdam Üzerine Etkileri», Çev. Dündar Sağlam 138-147

4. Gilbert Koenig, «Yeni İstihdam Teorisinin Eskimişliği (Arkaizmi)», Çev Dündar Sağlam 148-161

5. Armand Lepas, «Post Keynesyen Düşünce,» Çev. Dündar Sağlam 162-173

6. Henri Lepage, «ABD'de Yeni bir Düşünce Akımı Arz Ekonomisi», Çev. Dündar Sağlam 174-182

7. Lyle E. Gramley, «Enflasyonla Mücadele de Arz Ekonomisinin Rolü,» Çev. Kemal Çakman 183-189

ÖNSÖZ

Ekonomi fakültelerinde okuyan öğrencilerimizin büyük çoğunluğunun dış yayınları izleyemediği, bu nedenle dünyadaki önemli ekonomik gelişmeleri yeterince okuyup değerlendiremediği bir gerçektir. Gelişmiş batı üniversitelelerinde olduğu gibi öğrencilerimize ünlü iktisatçıların çeşitli dergilerde yayınladıkları makalelerin çevirisinden oluşan bir yardımcı kitap (**Readings**) sunma arzusu bizi bu çalışmaya yönelten ana neden olmuştur.

Öğrencilerin lisans ve lisans üstü derslerinde edindikleri teorik bilgileri, çeşitli düşünürlerin bakış açıları doğrultusunda yeniden gözden geçirmeleri, onların ekonomik kültürlerinin zenginleşmesine yol açar. 1978 yılından başlayarak çeşitli dış yayınlarda yayınlanmış makaleler üzerinde yaptığımız bir tarama, ne kadar zor bir işe giriştiğimizi hemen gözler önüne serdi. Seçim yapmak zordu çünkü çevrilmeye değer makalelerin sayısı yüzlerle ve hatta binlerle ifade edilebilir. Bunların arasından seçim yaparken, ekonomi dalında üst düzeyde teknik bilgi birikimine sahip olmayan kişilerin de zevkle okuyabileceği makalelerden bir derleme olmasına dikkat ettik. Dolayısıyla, lisans öğrencileri için olduğu kadar, ekonomi dışındaki bir dalda yüksek öğrenim yapmış olup konuya entellektüel merakı olan kişiler için de faydalı ve ilginç olacağını umduğumuz yazıları seçmeye gayret ettik.

Son yıllarda kapitalist ekonomilerdeki bunalımla ilgili yazılar giderek güncellik kazanmıştır. Batı dünyası 1929 bunalımından beri karşılaşmadığı boyutta bir ekonomik kriz içinde bulunmaktadır. 1974 de petrol fiatlarındaki ani artışlardan sonra süreklilik kazanan bu bunalımın kökleri konusundaki kuramsal yazıların çoğalması dikkati çekmektedir. Ayrıca geleneksel ekonomi teorisinin bunalımı açıklamakta yetersiz kalışı, özellikle enflasyon ve işsizliğin bir arada ekonomide kök salması olgusu, iktisat teorisinde son yıllarda önemli tartışmalara ve bazı gelişmelere yol açmıştır. Ülkemizdeki yabancı dil sorunu nedeniyle öğrenciler bu gelişmeleri yakından izlemek olanağından büyük ölçüde yoksun kalmışlardır. Kapitalist ülkelerdeki ekonomik bunalımla ilgili yazıları veya geniş özetlerini türkçeye çevirerek okuyucuya sunmak, hem güncel ge-

lişmeleri yakından izlemek, hem de teorideki son tartışmaların özünü anlamak bakımından yararlı olacaktır.

Türkçeye çeviri yapmanın ne denli güç bir uğraşı olduğunu bu konuda emek verenler çok iyi bilir. Özellikle iktisat gibi soyut niteliği ağır basan bilim dallarındaki eserlerden yapılan çevirilerde, türkçedeki kelime ve kavram yetersizliği kendini bütün ağırlığı ile hissettirmektedir. Çeviricinin konuya hakim olması yanında zengin bir kelime dağarcığına da sahip olması gerekmektedir. Orijinal metinlerdeki anlamın nüanslarını ve kavram zenginliğini kaybetmemek endişesiyle, bu çevirilerde, arasıra yeni-türkçe, arapça ve batı kökenli kelimeleri bir arada kullanma zorunda kaldık. Anlam ve içerikten fedakarlık ile «arı dil prensibinden fedakarlık arasında bir seçim gerektiği durumlarda, ikincisini yeğledik. Dilin arılığına önem veren okuyucuların bu bağlamda hoşgörülü olacaklarını umarız.

Kitap, 15 makalenin türkçeye çevirisinden oluşmaktadır. Yayınların yeni olmasına özel bir önem verilmiştir. Sadece iktisatçıların değil, ekonomi bilimi ile ilgilenen herkesin anlayabileceği bir dille yazımına dikkat edilmiştir. Bu kitabın öğrencilerimiz ve tüm okuyucular için yararlı olmasını diliyoruz.

Prof. Dr. Dündar SAĞLAM
M. Kemal ÇAKMAN

ABD'DE EKONOMİK KRİZ

Paul M. Sweezy (*)

Amerikan ekonomisindeki bugünkü krizin birbiriyle ilişkili iki özelliği vardır. Birincisi, yüzeysel, hemen göze çarpan bir özelliktir: Kriz süreklilik kazanmış görünmektedir; çıkışı 1974-75 resesyonuna kadar uzanmaktadır ve ne zaman son bulacağı da belirsizdir. İkinci bir özellik ise, krizin, daha derin bir boyutta patlayıcı potansiyele sahip bazı öğeler: içermesi ve bu öğelerin gelecek birkaç sene zarfında aniden ortaya çıkarak krizin çapını değiştirme olasılığıdır.

Krizin birinci ve görünen boyutuna genellikle «stagflasyon» diyoruz: Bununla kastedilen, aksayan sermaye birikimi, yüksek oranda bir işsizlik ve kapasite kullanımında kronik bir düşüklüğün nitelediği durgunluk ile sürekli ve inatçı bir **enflasyon**'un birarada varolmasıdır. (Tüketici Fiat Endeksleri ile ölçüldüğü şekliyle ABD'de enflasyon, 1976 ile 1980 arasında ortalama % 9 civarında seyretmiştir.)

Krizin ikinci ve «görünmeyen» boyutunda ise, reel sermaye birikimi ve üretimin fizik faktörlerinde giderek yavaşlayan büyüme hızlarına karşın, yüksek oranlarda büyüyen ve dolayısıyla balon gibi şişmekte olan finans sektörüne ilişkin sorunlar yatmaktadır. Bu finansiyel **elefantisis** hastalığının (1) en önemli ve en belirgin görüntüsü ise, son 30 yıldır hızla

---

(*) Paul M. Sweezy: Ünlü radikal **Monthly Review** dergisinin kurucusu ve editörlerindendir. «MR Gurubu Radikaller» diye tanınan Marksist bir iktisatçı ekolün en ünlü temsilcisidir.

Bu makalenin orjinali, 25 Eylül 1981'de Montreal'de yapılan bir kollokyumda «**The Economic Crisis and It's Management**» adı altında sunulmuş ve daha sonra, **Monthly Review** dergisinin Aralık 1981 (33: 7) tarihli sayısında yayınlanmıştır. (pp. 1-10) (Çev).

(1) **Elefantisis hastalığı (Elephantisis)**: Vücuttaki bağ dokularında anormal bir büyüme sonucunda kişide «filler»e benzer bir şişme yaratan ve lenf bezi malfonksiyonundan kaynaklanan bir tür hastalık (Çev.)

büyüyen hükümet ve özel sektör borçlanmalarında gözlenmektedir. Aşağıdaki tablo bu alandaki gelişmeyi özetlemektedir:

Mali Sektör Haricindeki Sektörlerin Borç Durumu
(milyar dolar cinsinden)

	1950	1960	1970	1980	1950-80 arası % Artış Oranı
Hükümet Borçları (Federal artı Mahalli)	241	308	450	1.063	% 340
Özel Sektör Borçları	165	416	975	2.842	% 1.624
Toplam	406	724	1425	3.905	% 861

Kaynak: Federal Reserve Board, **Flow of Funds Accounts.**

Hemen işaret etmek gerekir ki, birçok ekonomist tarafından vurgulanan devlet borçlarındaki şişme, 30 yıllık süre zarfında 4 misli bir büyüme gösterirken, kimsenin pek üstünde durmaya yanaşmadığı özel sektör borçları, gene aynı süre zarfında onyedi kat artmış, yani başka bir deyimle, devlet borçlarındaki artış hızına kıyasla 4 misli süratli bir artış göstermiştir. Son yıllarda ortaya çıkan enflasyonist baskıları anlamak açısından, bu çok önemli bir faktördür.

Fakat belki de daha önemlisi, borç durumundaki bu patlamanın sadece kantitatif bir büyümeden ibaret kalmamış olmasıdır. Finans kuruluşları ve piyasasında şimdiye kadar görülmemiş bir büyüme ile birlikte birçok yeni tür finans kurumu ve piyasası türemiştir. Buna paralel olarak da, ticaret metası yapılan değerli kağıtların gerek miktarında gerek cinslerinde ve gerekse bunları araç ederek girişilen spekülatif alım-satımlarda müthiş bir patlama gerçekleşmiştir. Harry Magdoff ve benim son çıkan kitabımda değindiğimiz üzere:

> «...gayri menkul piyasasının yanısıra diğer sektörleri de spekülatif bir hastalık (manya) sarmıştır. Örneğin emtia pazarlarında, «gelecekteki belirli bir tarihte belirli miktar bir malı belirli bir fiattan alma taahüdü ihtiva eden değerli kağıtların alım-satımı ile oluşan piyasada» **(commodity-futures exchange)** 1980 senesinde el değiştiren senetlerin toplam değeri 1970 senesindeki benzer rakkamın dört-buçuk katından daha yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Mali piyasalarda yeni tür spekülasyon ve kumar merakı tüm toplumu sarmış ve gerek özel gerekse tüzel kişilerin bu tür spekülasyona masif bir şekilde yönelmeleri, **stock-options, foreign-exchange futures** ve **interest rate futures** gibi (2) bir sürü yeni spekülatif piyasasının doğmasına

(2) **(a) stock-options, (b) foreign exchange futures, (c) interest rate futures:** Bunlar sırasıyla, (a) hisse senedi piyasasında, (b) döviz piyasasında ve (c) faiz kuponu taşıyan her türlü değerli kağıdın alınıp satıldığı piyasalarda, gelecekteki belirli bir tarihte belirli bir miktarı belirli bir fiattan alma taahüdünü ihtiva eden değerli kağıtların alım-satımı ile oluşan piyasalar'dır. (Çev.)

neden olmuştur. İşaret etmek gerekir ki bu tür piyasaların ortaya çıkması ve hızla gelişmesi 1970'lerde, stagnasyonist eğilimin arttığı sıralara rastlar. Bu bir tesadüf değildir. Bugün, bu tür piyasalarda el değiştiren değerli kağıt hacmi senede 2 trilyon doları bulmuştur ki bu yaklaşık olarak milli gelire eşittir.» (3).

Morgan Guaranty and Trust şirketinin başkan yardımcılarından Guy E. Noyes'in de işaret etmiş olduğu bazı rakkamlar, finans sektörünün tüm ekonomi içinde değişen yeri hakkında dikkate değer ipuçları vermektedir. 1980 yılı zarfında sadece vadesiz mevduatlardaki işlem toplamı 68 trilyon civarındaydı; oysa aynı yıl Amerikan GSMH'sı 2.7 trilyondu. Demek ki dolaşan paranın temsil ettiği transaksiyonların sadece % 4 kadarı reel mal ve hizmet alımına ilişkin işlemlerde el değiştirmişti. Noyes bu bağlamda şöyle yazmaktadır:

«Gerçi bu % 4'ün haricinde mütalaa edilen işlemlerin bir kısmı, ara mal ve hizmetlere ilişkin alış-verişleri kapsamaktadır; oysa GSMH sadece nihai mal ve hizmetlerin değerini ölçer; dolayısıyla sözü geçen % 4 rakkamı, olguyu abartmaktadır. Fakat gene de, 68 trilyon tutarındaki toplam vadesiz mevduat işlemlerinin çok büyük bir kısmı mal ve hizmetlere ilişkin değil, salt finansiyel transaksiyonları temsil etmektedir.» (4).

Bütün bu söylenenlerden, paranın daha ziyade finans sektörü içinde dolaştığı sonucu çıkmaktadır. Tasarrufların azlığı, yatırıma yöneltilebilecek fonların yetersizliği ve bunun gibi faktörleri stagnasyonun nedenleri arasında görenlerin bu veriler üzerinde düşünmeleri gerekir. Anlaşılan odur ki, kapitalist sınıf kullanım değerine sahip mal ve hizmet üretmektense, kârı daha çok ve daha tatlı olduğundan, çeşitli tür kıymetli kağıt alım satımı yoluyla gelir elde etmeyi yeğlemektedir.

Finans sektöründeki bu aşırı şişmenin, üretici güçlerde ve üretim temelinde ortaya çıkmış olan bozulma ile eş-zamanlı bir şekilde oluştuğu da göz önüne alınırsa, patolojik ve parazitik niteliklere sahip olduğu öne sürülebilir. Kapitalist ekonomilerin tarihinde daha evvel de olduğu gibi, finans sektöründeki bu balonlaşma birtakım zaafiyetlere neden olmaktadır; ve günün birinde finans piyasalarında aniden panik ve çöküş yaratabilir. Böyle bir durum, kuşkusuz, sadece ABD sınırları içinde kalmayıp tüm kapitalist yarı küreyi (ve hatta daha ötesini) sarsan bir etkileşimler zinciri doğurabilir; bunun sonucu olarak da, 1930'lu yılların başında ortaya çıkmış olan türden bir krizin oluşması mümkündür. Bu takdirde, kapitalist dünyanın fragmante olması, ve 2. Dünya savaşından beri görülmedik bir şekilde gümrük duvarlarını yükselterek birbirine rakip ticaret ve döviz blokları şeklinde bölünmesi olasıdır.

---

(3) **Magdoff, H. and Sweezy, P., The Deepining Crisis of US Capitalism, Monthly Review Press, 1981, p. 22.**

(4) **Noyes, Guy E., in The Morgan Guaranty Survey,** Oct. 1981, p. 7.

Buraya dek, ekonomik tabloyu yakından gözlemleyenlerin tanış olması gereken bazı bilgilerden öteye bir şey sunmadık: Fakat sanırım, stagnasyon, enflasyon ve finans piyasalarındaki patlama ve dengesizlik gibi faktörler arasındaki etkileşimler üzerinde durmak gerekir. Kanımca, Marksist ekonomistlerin yazdıkları da dahil olmak üzere, birçok çalışmanın zayıf kaldığı alan bu etkileşimlere —ve özellikle finans sektörünün rolüne— ilişkin alanlardır.

Elbette bir stagnasyon (durgunluk) teorisi ortaya atmanın yeri burası değildir. Yalnız şu kadarını söyleyeyim: Görüşüme göre, stagnasyon, monopol dönemine erişmiş bir kapitalist sistemde oluşan belirli (spesifik) tür bir «fazla-sermaye birikimi»nin **(overaccumulation of capital)** neticesinde ortaya çıkan bir olgudur. Bu, eskilere, yani Marx dahil klâsik iktisatçılara kadar uzanan bir tartışma konusudur; çağdaş şekliyle ise en belirgin biçimde Kalecki ve Steindl'ın çalışmalarına yansımıştır (5). Bu makalenin amaç çerçevesi içinde ise vurgulanması gereken nokta şudur:

Stagnasyon, kapitalist gelişimin daha genç dönemlerinde olduğunun aksine, bugün, sistemin sürekli olarak varma eğilimi gösterdiği bir «norm» haline gelmiştir. Çığır açıcı teknolojik yenilikler, coğrafi keşif ve yayılmalar, savaşlar ve sonuçları gibi ekonomide - duraklama - yaratan - mekanizmaların - etkisini - zayıflatan - veya - yok - eden egzojen faktörlerin, ekonominin büyümesine ve dinamizmine yaptıkları olumlu katkılar ergeç kuvvetlerini yitirir; ve ekonomi yeniden büyüme hızının azaldığı veya sıfırlandığı, ve kronik ve kitlesel işsizliğin doğduğu bir döneme girer.

1920'li yılların sonunda oluşan dinamik buydu: Nitekim, 1930'lu yıllar boyunca sürüp giden stagnasyon (durgunluk), ancak 2. Dünya Savaşının çıkmasıyla sona erdi. Savaşın bitiminde ise, eski dünyanın kuvvet ilişkilerinin sona ermiş bulunması, harpten çıkan Avrupa ülkelerinin nekahat dönemine girmiş bir hasta gibi fizikman yenilenmeye muhtaç bir durumda olması, ve ABD'de savaş süresince yapay bir şekilde kısıtlanan tüketici talebinin, savaş süresince biriktirilmiş tasarrufların effektif talep şeklinde piyasalara akması gibi bir dizi «döneme-özgün» ekspansiyonist faktörün etkisiyle, kapitalist sistem daha evvel benzerine rastlanmamış biçimde uzun süreli ve yepyeni bir refah dönemine girmişti. Fakat zamanla, bu refah dönemini yaratan bu tür «döneme-özgün» egzojen faktörler güçlerini ve etkilerini yitirmeye başladılar. Savaş sonrası oluşan resesyonların en derini ve en şiddetlisi olan 1974-75 resesyonu ile birlikte ABD ekonomisi, hala süregiden ve ne zaman sona ereceği de belli olmayan yeni bir durgunluk dönemine girdi.

Hernekadar, gerek 1930'lar gerekse 1970'ler durgunluk dönemleri iso de, bu iki on-yıl arasında çok önemli bir farklılık söz konusudur. 1930 ile 39

---

(5) **Bkz., Sweezy, P., Four Lectures on Marxism**, Monthly Review Press, 1981, Chapter 2.

arasında, Tüketici Fiat endeksleri yaklaşık % 17 civarında bir düşüş göstermişti; oysa 1970-79 yılları arasında bu endekslerde yaklaşık % 87'lik bir artış gözlendi. Durgunluk yeni bir fenomen değil, ama stagflasyon (durgunluk içinde enflasyon) yeni bir olgu. Aradaki fark acaba nerden ileri gelmektedir?

Bunun yanıtını, 1930'lara kıyasla 1970'lerdeki durgunluk olgusuna; hükümetin ve iş çevrelerinin daha değişik bir tepki göstermelerinde aramalıdır. 1920'lerin sonu ve 30'ların başındaki geleneksel düşünceye göre, muhafazakâr bir maliye politikası, resesyonist bir gidişe karşı uygulanacak en uygun önlemdi. Nitekim 1932 seçimlerinde hem demokrat hem de cumhuriyetçi adaylar, denk bütçe uygulayacaklarına söz vererek seçim propagandası yapıyorlardı. Para politikasında ise, muslukların gevşekçe tutulması fikri böyle bir konjonktür için uygun addediliyordu; fakat bu, ekonomik aktivitede şiddetli bir duraklamanın söz konusu olduğu bir ortamda, tek başına, pek bir işe yaramazdı. 1930'ların sonuna doğru bu düşünce yavaş yavaş değişmeye başladı. Bu değişikliğin nedeni olmasa bile en önemli semptomlarından biri de, Keynes'in 1936'da yayınlanan, yayınlandıktan sonra ekonomik düşünce alanında fırtınalar koparan ve daha sonraları iktisatçıları önemli ölçüde etkileyip yeni bir «geleneksel düşünce sistemi» olarak yerleşecek fikirleri içeren **«General Theory of Employment, Interest and Money»** isimli kitabıydı. 1930'ların ikinci yarısından itibaren resesyon ve stagnasyona karşı, bütçe açıkları veren ve devlet borçlarının büyümesine göz yuman aktif bir maliye politikası gütmek saygı-değer bir imaj kazandı; nitekim, daha sonraları, bu öğeler, Roosevelt'in **New Deal** politikasının temel öğeleri olarak kabul edildi.

Halbuki, gerçekte, bu yeni tür düşünceler Roosevelt İdaresince pek zayıf ve çekingen bir şekilde uygulanmıştı. Nitekim 1936 ile 40 arasındaki dönemde, ne bütçe harcamaları ne de bütçe açıkları göze batar bir biçimde büyümedi. 1933'te % 25 dolaylarına erişmiş olan işsizlik oranlarının 1937'de % 14'e kadar düşmesi de, Keynezyen anti-konjonktürel politikaların hükümet tarafından bilinçli bir şekilde uygulanmasından ziyade, konjonktür dalgasının kendiliğinden genişleme fazına girmesinden ileri gelmekteydi. Dahası, 1937 sonundan itibaren yeniden resesyonist bir doğrultuya yönelen konjonktür dalgası ile birlikte, işsizlik oranı 1938 yılında yeniden tırmanmaya başladı; % 19'a çıktı; ve 2. Dünya Savaşı çıkıp masif askeri harcamalar başlayıncaya kadar da önemli bir düzelme göstermedi. Açıkça görülüyor ki, genelde sanılanın tersine, Roosevelt'in **New Deal** politikası, Keynezyen devrimden kaynaklanan «yeni Ekonomik Düşünce»nin bir uygulaması olarak yorumlanamaz.

Fakat 2. Dünya Savaşını takip eden yıllarda durum değişti. 1946'da hazırlanan «İş ve İstihdama Dair Yasa Tasarısı», sulandırılmış bir biçimde de olsa Kongreden geçti, ve «politik açıdan kabul edilebilir nitelikte bir işsizlik oranı»nın aşılmasını engellemeyi hükümetin belli-başlı gö-

revleri arasında sayan bir görüşün zihinlerde yerleşmesini sağladı. Fakat hemen işaret edeyim ki, Keynezyen ekonomik politikaların uygulanmasını sağlayan temeller yasama yoluyla falan atılmadı: Bu temellerin atılış nedenini, savaş sonunda Kapitalist Yarı-küre içinde ABD liderliğinin ve hegemonyasının yerleşmesinin doğal gerekleri icabı Federal Bütçenin (ister-istemez) büyüyüp genişlemesinde aramak gerekir. Hızla büyüyen federal hükümet harcamalarının büyük bir kısmı askeri harcamalara yönelikti. Geri kalanın önemli bir kısmını ise, global bir emperyalist politikanın yürütülmesinde halkın kahir ekseriyetinin desteğini sağlamak ve sağlanan bu desteği pekiştirmek gayesiyle yapılan, sosyal refah amaçlarına yönelik harcamalar teşkil ediyordu.

Hükümet harcamalarının gerek hacminde gerekse niteliğinde meydana gelen bu değişikliklerin —yeni veya eski— ekonomik teorilerden kaynaklandığı söylenemezse de, ortamdaki değişikliklerden kaynaklanan etkilerle, savaş öncesi döneme kıyasla çok daha aktivist ve müdahaleci bir maliye politikası izlenir olmuştu. Burada vurgulanması gereken nokta şudur: Hükümet harcamalarının GSMH'a oranı ne denli büyükse, vergi oranlarını değiştirerek ekonomik aktivite düzeyini etkileme politikası da o denli etkin olur. Gerek duyulan, eğer konjoktürü canlandırıcı istikamette bir etki ise ve vergi oranlarında indirimler bunun bir aracı olarak düşünülüyorsa, böyle bir uygulama, herzaman, politik çıkarların işine gelecek (ve dolayısıyla egemen çıkar gurupları tarafından desteklenecek) bir tarzda düzenlenebilir. Ayrıca, hükümet harcamalarında öngörülen artışlar da, vergi oranlarındaki değişmelerin etkisini arttıracak bir zamanlama ile uygulamaya konabilir. Nitekim, «Yeni ekonomik düşünce» diye anılan şeyin klasik (ve de en başarılı) uygulaması, bir resesyonun ortasında başa geçen ve yukarıda ana hatlarla çizilen vergi indirimi ve federal harcama hacmini arttırma politikalarını iyi bir zamanlama ile uygulayan J. F. Kennedy idaresi tarafından gerçekleştirilmiş; ve bu politikalar sayesinde konjonktür dalgası hızla ve etkili bir biçimde genişleme fazına sokulmuştu. Böylece 1960'ların ikinci yarısından itibaren, (yani yeni stagnasyon dönemine henüz girilmeden evvel,) tatmin edici bir ekonomik büyüme hızı ve istihdam hacmi yaratmak amacıyla, hükümetlerin aktivist bir maliye politikası gütmeleri gerektiği fikri iyice yaygınlaşmıştı.

Bu arada, savaş sonrası döneminde oluşmuş bulunan uzun süreli kapitalist refah döneminin gereklerini finanse etmekte, gerek mahalli gerekse uluslararası alanlarda çok önemli bir rol oynayan finans piyasaları ve finansman mekanizmaları giderek daha büyük bir hacime, karmaşıklığa ve güçlülüğe ulaşarak gelişiyordu. Bu dönemde, finans sektörü, sadece iş dünyası ve tüketicilerden kaynaklanan çeşitli türlerde kredi taleplerini karşılamakla kalmayıp, yeni yeni talepler yaratmak ve bunların finansmanını sağlamak için yeni finansman metotları, teknikleri ve kurumları icad etmek doğrultusunda çaba sarfediyordu. Ve finans sektörü bu dinamizmini ve faaliyetlerini sürdürürken, Federal Rezerv Siste-

mi de (ABD Merkez Bankası da) (6) dahil olmak üzere, sayıları giderek artan bir dizi Federal Finans Kuruluşu tarafından da can-ı gönülden destekleniyordu.

Yakın geçmişin bütün bu özellikleri göz önüne alındığı takdirde, 1970'li yıllarda stagnasyon olgusunun yeniden ortaya çıkması karşısında federal hükümetin ve iş çevrelerinin gösterdiği tepkilerin kırk yıl öncesine benzer bir durumda gösterilen tepkilere hiç benzememesine şaşmamak gerekir. «Yeni ekonomik anlayış»ın (başka bir deyimle «Keynezyen Sentez»den kaynaklanan görüşlerin) geniş çapta güvenle uygulanması için tüm koşullar, ilk bakışta, olumlu görünüyordu: Nitekim, 1974 ile 1980 arasında federal harcamalar iki mislinden fazla arttırıldı; 1975-80 arasında federal bütçede, (her yıl) **ortalama** 50 milyar dolarlık (yaklaşık 10 trilyon TL'lık) bir açık verilmesine göz yumuldu; teşvik edici etkisi olacağı düşünülen bir para politikası izlendi; ve batma tehlikesi ile karşılaşan büyük şirketler ve bankalar için gayet liberal «kurtarma operasyonları» düzenlendi ve ilahir... Kabul etmek gerekir ki, bu müdahaleler **bir dereceye kadar** işe yaradı: Gerçi ekonomik büyüme hızı 1950 ve 60'lı yıllara kıyasla yavaşladı ve işsizlik oranları yukarı doğru tırmandı, ama, ne büyük depresyondakine benzer bir çöküş, ne de o yıllarınkine benzer oranda işsizlikle karşılaşıldı. Bu da, kuşkusuz, kısmi bir başarı olarak yorumlanabilir.

Fakat bütün bu politikalar ve uygulamalar, çok daha merkezi ve çok daha önemli bir anlamda, çözümler sağlamıştır denemez. «Yeni ekonomik anlayış» diye bilinen Keynezyen Sentez'e göre, resesyon durumunda uygulanması gereken genişletici maliye ve para politikaları, konjonktürü yükselme safhasına sokup, işsizlik oranını «tam istihdam düzeyi»ne doğru düşürürken, ekonominin «fazla-ısınması»nı önlemek için konjoktür genişletici pedallardan el ve ayakların çekilmesi gerektir. Ama 1970'lerin resesyonlarında, kâğıt üzerindeki hesaplar hiç te çarşıya uymadı. 1976-1980 yılları arasında uygulanan tüm teşvik edici para ve maliye politikalarına rağmen, büyüme hızı ağır aksak yürüdü, işsizlik oranı ortalama % 7 civarında dolaştı ve sanayide kapasite kullanımı bu beş yıl zarfında ortalama % 80.6 olarak gerçekleşti. Fakat yukarıdaki rakkamların da ifade ettiği üzere stagnasyon olgusu sürüp giderken, bir de, enflasyon hızı (yavaşlamak biryana) giderek arttı.

Neticede, tekleyen bir motor gibi çalışan bir ekonomi, sürekli enflasyon ve fazlaca şişkin bir finans yapısı ortaya çıktı. «Keznezyen sentez» üzerine bina edilmiş «yeni ekonomik anlayış»ın bu başarısızlığı nedendir?— diye sormak gerekir. Efektif talebin, Keynezyen teoriye uygun bir

---

(6) **Federal Reserve System**: ABD'de «Merkez Bankası» işlevlerini icra eden kurumlar topluluğu, P. Swezzy, burada, parantez içinde, **Federal Reserve sisteminin hisselerine aslında bankaların sahip olduğunu, ve geleneksel olarak Federal Reserve'in hep bankalar ve finans sektörünün çıkarlarını korur bir biçimde davrandığı»nı yazmaktadır.** (Çev.)

biçimde pompalanması, neden istihdam ve hasılada beklenen sonuçları doğurmadı? Bütçe açıkları, açık finansman ve özel sektörde gözlenen kredi patlaması neden stağnasyon olgusuna son veremedi? Finans sektöründeki patlama neden üretim sektöründe bir canlanma yaratamadı?

Bu soruların yanıtı temelde basittir: Keynezyen teori, monopol kapitalizminin işleyiş biçimini kavramaktan ve yansıtmaktan uzak bir dizi aksiyom üzerine bina edilmiştir. Neoklasik iktisatta olduğu gibi, Keynezyen ekonomi de pazarların rekabetçi olduğu varsayımına dayanır ve toplam efektif talepte oluşacak artışların, «tam istihdam noktasına» kadar, fiatlarda değil de hasılada artışlar doğuracağını ileri sürer. Belki 19. yüzyılın ortalarında bu varsayım, gerçeğin yaklaşık bir yansıması olarak kabul edilebilirdi; fakat en azından son yarım yüzyıldır bu varsayımın gerçekten sapma derecesi, üzerine bina edilen teorileri geçersiz kılacak kadar önem kazanmıştır. Artık endüstrilerin büyük bir kısmı oligopolisttir; tarım gibi hala çok sayıda üreticinin faaliyet gösterdiği sektörlerde bile fiatlar ya hükümetler kanalıyla ve/veya (bazı ürünler için) birkaç alıcı firma tarafından kontrol edilmektedir. Ücretler ve emeğin maliyetini etkileyen diğer faktörler, doğrudan veya dolaylı olarak, toplu sözleşmeler yoluyla saptanmaktadır. Bütün bu şartlar altında, maliye ve para politikaları yoluyla ekonomideki parasal-talebi arttırmak, (—ki, 70'li yıllar boyunca ABD'de yapılan budur—) üretimi **sadece bir dereceye kadar** teşvik eder ve stagnasyonist faktörlerin gücünü sadece bir dereceye kadar azaltır; öte yandan avantajlı konumlara sahip üretici ve satıcıların, üretimi değil de fiatları yükseltmelerine fırsat tanıyan bir ortam yaratır. Her bir sektörde böylece doğan fiat artışları, diğer sektörlere (ve ekonominin tümüne) maliyet artışları (ve hayat pahalılığı) olarak yansır ve dolayısıyla enflasyon yaygınlaşır. Çok öz olarak söylemek icab ederse, monopolcü kapitalist düzeye varmış bir kapitalist ekonomide, stagnasyon ne kadar derin ve finans sektörünün stagnasyona karşı gösterdiği genişleme ve şişme tepkisi ne kadar güçlüyse, ortaya çıkan enflasyon o kadar zorlu olacaktır.

1981 sonu ve 82 başında Amerikan ekonomisi, iki yıl içinde resmen ikinci resesyonuna girmektedir. Enflasyon oranı, yüksek faiz ve Reagan'ın muhafazakar politikasına rağmen halâ % 10 civarında veya daha üstünde dolaşmaktadır: İşsizlik oranı savaş sonrası görülmemiş boyutlara ulaşmıştır. Faiz oranları daha evvel rastlanmamış derecede yükseklere çıkmıştır Geleneksel olarak enflasyon oranının üstünde bir oranla yükselme eğiliminde olan gayri menkul fiatları birden bir yumuşama göstermiş; konut piyasasındaki bu zayıflama ile birlikte **mortgage ödemelerinde** (yani, bankaya borçlanarak konut alan ve kontrgaranti olarak bankaya konutunu ipotek eden aile birimlerinin almış oldukları konut kredilerine ilişkin ödemelerde) aksama oranları artmıştır. Tasarruf bankaları ve «tasarruf ve kredi uzmanlık bankaları»nın ödeme güçlükleriyle karşılaşma olasılıkları her gün artmaktadır. Küçük işletmeler arasında

iflas oranları yükselmekte; üstelik **Chrysler** ve **International Harvester** gibi dev firmalar bile kapanma noktası civarında dolaşmaktadır. **New York Times**'ın uluslararası ekonomik ilişkiler uzmanı ve köşe yazarı F. Lewis'in işaret ettiği üzere, «uluslararası borç ve kredi yapısı absürd ve baş döndürücü yükseklikliere doğru tırmanmaktadır, ve 1929'dekinden beter bir çöküş olasılığı yok değildir.» (7)

Bu arada, Beyaz Saray'da birinci yılını doldurmuş olan Reagan İdaresi, pek de o kadar parlak bir kariere sahip olmamakla tanınan Başkan Yardımcısı George Bush'un nadir rastlanan pırıltıda bir deyimiyle, «**vodoo - economics**» (8) (hokus-pokus ekonomisi) uygulamaya devam etmektedir. «Gelir dağılımı zengin tabakaların lehine değiştirilirse, bu, tasarruf ve yatırımları arttırır» gibisinden basit-kafalı bir teoriye dayanarak, bir taraftan fakir tabakalara sunulan sosyal hizmetler, diğer taraftan da gelir dağılımının en üst marjlarındaki zenginlerin vergi oranları, büyük çapta düşürülmektedir. Üstelik, aynı sırada, önemli enflasyonist baskılara yol açacağı kesin olan bir süratle askeri harcamalar hacminin arttırılması planlanmaktadır. Bu arada Merkez Bankası (**Federal Reserve**), tüm sivil sektörleri kıskaç altına alan ve faiz oranlarının tarihte görülmemiş yükseklikllere çıkmasına neden olan sıkı bir para politikası gütmektedir. Kısacası, Reagan İdaresi'nin ekonomik-politika-paketi, hem stagflasyonu hem de finans sektöründeki sağlıksız şişmeyi azdıracak nitelikte olup neticede doğabilecek olası sonuçlara karşı hazırlıktan yoksun bulunmaktadır.

Bu duruma karşı halkın çeşitli kesimlerinden doğacak olası tepkileri, tahmin etmek, bu aşamada, pek mümkün değil. İşveren çevreleri, özellikle bankerlerin ve finans sektöründe çalışan yöneticilerin giderek büyüyen bir kısmı, haklı olarak, huzursuz ve endişeli bir havaya bürünmekteler. Fakat çoğu, endişeleri dile getirmekten kaçınmakta ve pek azı, güdülebilecek alternatif politika önerileri öne sürmektedir. Bu nadir kişilerden biri, New York şehrinin mali krizini çözümleyen programı hazırlamakla ün yapmış bir yatırım bankeri, Felix Rohatyn'dir. Rohatyn, Kongreye sunduğu bir raporda, «devlet kapitalizmi» diye nitelendirilebilecek tür bir program önermiş ve fakat önerileri işveren çevreleri tarafından kaale alınmamıştır. Muhalefetteki Demokrat Parti bir kargaşalık içindedir. Kongredeki demokrat temsilciler ve senatörlerin çoğu Beyaz Saraydaki Bremen Kavalcısını takip etmektedirler. İşçi sınıfı ise, politik arenada kendilerini doğrudan temsil eden bir politik partiden yoksundur ve sendikalar da, 1930'dan bu yana geçirdikleri en zayıf dönemi yaşamaktadırlar.

1980 seçimlerinde, Reagan'ın emekçilerden önemli oranda oy topladığı doğrudur; fakat bugün, Reagan'a oy verenler de dahil, emekçilerin büyük bir çoğunluğunun düş kırıklığına uğramış oldukları ve durumdan

---

(7) **Lewis, Flora, New York Times, 23 Ekim 1981.**

(8) **Vodoo**: Karaipler denizi adalarında uygulanan bir tür «kara büyü.» (Çev.)

memnun olmadıkları da kesindir. Fakat düş kırıklığı ile bilinçli ve amaçları saptanmış politik faaliyet aynı şey değildir. Fakat 1930'larda görüldüğü gibi birincisi, ikincisini doğurabilir. Tarih kendini tekrar edecek mi, ve eğer edecekse, ne tür farklılıklarla ve ne gibi sonuçlara vararak... Bunu ilerde göreceğiz. Ancak burada Charles Darwin'in aşağıdaki ünlü cümlesinin hepimizi düşündürmesi gerektiğini belirtmekle yetiniyorum.

> «Eğer fakirlerin ıstırabı, doğa kanunlarının kaçınılmaz bir eseri değil de, yaşattığımız kurumların bir eseri ise, günahımız çok büyük demektir.»

KAPİTALİZM'İN YAŞAMA ŞANSI VAR MIDIR?

Tibor Scitovsky (*)

Kapitalizm yaşayabilir mi? Josef Schumpeter'in bir nesil boyunca sorduğu ve sonunda olumsuz yanıt verdiği temel soru budur (...). Parlak Amerikan iktisatçılarının şimdiye kadar yaptıklarından daha iyi şeyler yapabileceğimi sanmıyorum. Ancak ben, taktik değiştirerek soruna başka bir açıdan yaklaşmak istiyorum.

İyi düşünüldüğünde, kapitalizmin üstün bir sosyal organizasyon şekli olmadığı, fakat buna mukabil iki temel meziyeti bulunduğu ileri sürülebilir: I) Koyduğu sınırlama ve tazyiklerin kişilere göre değişmeyen (impersonnelle) niteliği; II) Mevcut kaynakları işletmekte gösterdiği eşsiz esneklik ve değişmelere uyum yeteneği.

Ben görüşlerimi bu son karakteristik üzerine yoğunlaştırarak sistemin halâ fleksibl olup olmadığını araştıracağım.

Ekonomik tahminlerle ilgili yayınlarda dikkati çeken husus,, onların çeşitliliğinden daha çok hepsinin aynı temele dayandığıdır.

Biz ekonomistler, gururla, kendi bilim dalımızın sosyal bilimlerin kraliçesi olduğunu ileri süreriz. Çünkü diğer sosyal bilimlerdeki araştırmacılardan farklı olarak, bizler aynı modele bağlıyız, aynı kavramları, metotları, analiz araçlarını kullanırız. Temelimizin yekpare sağlamlığına rağmen, teşhislerimizin, önerdiğimiz pratik çarelerin, öngörülerimizin farklılığı bir çelişki gibi görülebilir. Bunun birçok sebebi vardır. Bunlardan bir tanesi kanımca diğerlerinden daha önemlidir. Uluslararası parasal sorunlar bu konuda aydınlatıcı bir örnek teşkil etmektedir:

Eski zamanlarda, uluslararası finans sisteminin çalışmasına inananlar ile inanmayanlar vardı. Kuramcılar da buna göre iki guruba ayrıl-

---

(*) Bu konferans, 1979 Aralık ayında, Atlanta'da, American Economic Association'un yıllık toplantısında verilmiştir. «Chronniques d'actualite de la Sedeis», 15 Novembre 1980, Problèmes Economiques, 4 Mars 1981.

mışlardı: Fleksibilite konusunda iyimser düşünenler ve kötümser düşünenler.

Eskilerin Ödemeler Bilançosu Uyum Teorisi gibi teorileri de vardı. Bu teoriye göre, değişken nitelikte bir kambiyo kuru sistemi Marshall-Lerner koşullarının yerine getirilmesi kaydıyla, ödemeler bilançosunu kendiliğinden dengeye getiriyordu. Fakat ithalat ve ihracat arz ve talep esneklikleri çok zayıf ise ödemeler bilançosundaki dengesizlikler artıyordu. Optimistler ile pessimistlerin ayrıldıkları nokta, sadece bu esnekliklere verilecek değer üzerinde oluyordu; bu esnekliklerin gerçek değerini ise kimse bilmiyordu.

Farklı görüşlerin bulunduğu bir diğer alan, büyüme teorisi alanı idi. Büyüme konusunda pessimist diye adlandırılabilecek bir gurup iktisatçı vardı. Bu gurupta, Alvin Hansen ve durgunluk tezini destekleyen diğer iktisatçılar dikkati çekiyordu. Bunlar arasında Sir Roy Harrod ile Evsey Domar, Harrod-domar büyüme modeli olarak bilinen modeli, birbirlerinden habersiz olarak iktisat literatürüne kazandırmışlardı. Bu modelin basitliği ve kurduğu dengenin istikrarsızlığı dikkati çekmekteydi.

Bunlar dışında büyüme konusunda daha optimist fikirleri savunan Robert Solow ile Trevor Swann, Solow-Swann diye bilinen ekonomik büyüme modelini kurmuşlardı. Bu modele göre kurulan ekonomik dengenin istikrarlı oluşu dikkati çekmekteydi.

Optimistler ile pessimistlerin aralarındaki esas fark, fleksibilite konusundaki farklı hipotezlerinden kaynaklanıyordu. Koyu pessimistler ise, sabit katsayılara ve sıfır esnekliğe dayanarak karanlık ve endişe verici tablolar çiziyorlardı.

Bu iki örnek arasındaki benzerlik tesadüfi değildir. Bunlardan her biri aynı tema üzerindeki basit varyasyonlardan başka birşey değildir. Bu ana tema şöyle özetlenebilir: **Kapitalizm fleksibi olduğu zaman yürür, eğer fleksibilite yok olmuşsa kendi kendini yok eder.**

Başka bir deyimle kapitalizmin en büyük meziyeti ve geçmişteki başarılarının sırrı, piyasanın otomatik güçlerinden çıkan büyük supplesinde gizlidir.

KAPİTALİZMİN FLEKSİBİLİTESİ'NİN İKİ ŞEKLİ

O halde bu fleksibilite nerede ve nasıl doğmaktadır? Burada iki tür ekonomik fleksibiliteden bahsedilebilir. Birincisi, çeşitli ekonomik birimlerin gösterdikleri esnekliklerdir. Tüketicilerin harcamalarının yapısını değiştirme fleksibilitesi, üreticilerin üretim metotlarını ve en fazla mevcut olan veya verime kıyasla daha ucuz olan faktörleri kullanma fleksibilitesi, üretken hizmetleri elinde bulunduranların en fazla talep edilen hizmetleri sunma esnekliği gibi fleksibiliteler birinci guruba girerler.

İkinci gurup fleksibiliteye gelince, çeşitli ekonomik birimlerin kullanımlarını tashih eden sistemin bütünüyle gösterdiği uyum yeteneği olarak tarif edilebilir. Burada, piyasaya en iyi uyum gösteren unsurları daha fazla talep ederek, uyum göstermeyenleri elimine ederek işleyen bir mekanizmanın fleksibilitesi söz konusudur.

Kapitalizmin fleksibilitesi eşsizdir. Çünkü piyasanın yarattığı fiatlar ve gelirler vasıtasıyla bu iki tür fleksibiliteyi değerlendirmemiz imkânı, herzaman mevcuttur. Fiatların neşrettiği sinyaller süratli, güvenilir ve kısmi bir haberleşme sistemini oluştururlar. Fiatların gönderdikleri uyarılar fertleri maksimum **supplesle** hareket etmeye zorlarlar. Fiatların dağıtıcı fonksiyonuna gelince, ikinci türden bir fleksibilite söz konusudur. Piyasa kuvvetlerinin tahrik ettiği dağıtım, piyasanın ağırlık merkezinin, intibak kabiliyeti olan faktörler lehine yer değiştirmesine yol açar.

Fakat zamanın akışı içinde, piyasanın evvelce fevkalâde esnek olan yapısı, giderek kireçlenip sertleşmiştir. Bu bozulmanın nedenleri çok çeşitlidir. Teknik gelişmeler, devletin artan rolü, gittikçe yoğunlaşan bürokrasi, işletmelerin giderek büyüyen cesameti, alıcı ve satıcıları piyasa sinyallerine karşı daha az hassas hale getirmiştir. Bu gelişmeler piyasaya uyum gösteren faktörleri ödüllendiren, uyum göstermeyenleri cezalandıran mekanizmayı da işlemez hale getirmiştir. Fertlerin ve firmaların fiat sinyallerine karşı reaksiyonlarında görülen bu zayıflama, ikinci tür fleksibilitede bir azalmaya yol açmıştır. Ayrıca fiat sinyalleri, bürokratik ve oligopolistik elemanlar nedeniyle, fiat oluşumu sırasında kendiliğinden «sert» hale gelmiştir. İkinci tür fleksibilite, gelirlerin yeniden dağılımını sağlayarak sosyal adaletsizliklere yol açtığından, bu fonksiyonun serbestçe işlemesini engellemek için, hükümetler çeşitli önlemleri almışlardır. Bütün bu faktörler, ister fiat değişmelerine karşı ekonomik ajanların reaksiyon yokluğu olsun, ister fiatların durum değişmelerini yansıtmaktaki yetersizlikleri olsun, birlikte hareket ederek ekonomiyi daha az fleksibil hale getirmişlerdir.

DAVRANIŞ SERTLİKLERİ (RİJİDİTE)

Burada sadece birkaç örnek vermekle yetineceğim: Birinci örnek mal ve hizmelter satın alan devletın giderek büyümesi olgusudur. Bilindiği üzere, Devlet, maliyet kavramına yeterince önem vermediğinden, alış veriş listesini fiat değişmelerine karşı nadiren değiştirmektedir. Onun ekonomik rolünün artışı kendi öz yapısından gelen katılığın güçlenmesine yol açmıştır.

Fiat değişmelerine karşı uyum bakımından ve yeni olanaklardan istifade etme yönünden daha esnek olan özel işletmeler de piyasa şartlarındaki değişmelere karşı, aynı şekilde, daha az esnek hale gelmişlerdir.

Bunun başlıca sebebi, üretim sürecinde kullanılan ileri derecedeki mekanizasyon ve otomatizasyonun firma ölçeklerini giderek büyütmesi olarak özetlenebilir. Bir diğer sebep de, gittikçe büyüyen işletmelerin bürokratik işlemlere boğulmasıdır. Bu iki sebep birleştiğinde işletmelerde üretim metodlarını revize etmek, teknik katsayıları değiştirmek, yenilikleri uygulamak hem daha pahalı, hem de güç hale gelmiştir. Bir üçüncü neden, kamu siparişlerinin öneminin giderek artması sonucu tedarikçi firmaların daha rijit hale gelmesi olgusudur.

Diğer bir sebep, ekonomide kamu müdahalelerinin **(reglementations)** gittikçe artması ve yoğunlaşmasıdır. Bu müdahaleler sağlık, çevre düzenlemesi, iş güvenliği, zararlı mallar, hakkaniyet gibi nedenlere dayanmaktadır. Bu dördüncü unsur, bugün işletme fleksibilitesini yok eden temel bir engel haline gelmiştir. Bu kamu düzenlemelerinin **(reglementations)** ekonomiye maliyetleri son yıllarda büyük rakamlara ulaşmıştır.

Kamu düzenlemelerinin maliyeti ABD'de milli gelirinin % 5'ine yükselmiştir. Bundan daha önemli olan bu düzenlemelerin dinamik maliyetidir. Yani yeni ürünlerin piyasaya çıkışında ve yeniliklerde görülen duraklamanın ekonomiye maliyetidir(1). İş güvenliği ve çevre sağlığı ile ilgili düzenlemelerin maliyeti, potansiyel iş gücü prodüktivite artışının dörtte biri kadardır (2).

Fleksibilite konusunda göze çarpan bir diğer olumsuz örnek, Amerikan ekonomisinin OPEC'in petrol fiatlarının artmasından itibaren 6 yıl boyunca kömürü petrol yerine ikame eden önlemleri zamanında almamasıdır. Kaliforniya Enerji Komisyonu, kömürle işleyen bir elektrik santralı kurulmasını onaylamak için 3 yıl beklemiştir. Aynı şekilde Çevre Koruması Dairesi **Environmental Protection Agency** Montana da bir santral kurulması için gerekli müsaadeyi 6 yılda vermiştir (3).

Bu örnekler, üretim katsayılarının rijiditesini kısmen açıklamaktadır.

---

(1) «Bu tür müdahaleler neden prodüktiviteyi ve yeni teknoloji ve ürünlerin piyasa çıkışını kösteklesin?» sorusuna şöyle bir yanıt verilebilir: % 5 GNP gibi yüklü bir meblağ'nın hiç olmazsa bir kısmı, eğer müdahaleler olmasaydı, şirketler tarafından prodüktiviteyi doğrudan arttırıcı ve yeni ürün ve teknolojiler geliştirici yatırımlara yöneltilirdi. Dolayısıyla, çevre korunması, iş ve işçi emniyeti gibi amaçların önemi yadsınamazsa da, bu amaçlara varmak gayesiyle yapılan müdahalelerin randımanı ve fırsat maliyeti eleştirilebilir. (Çev.)

(2) M. L. Weidenbaum, «**The Big Cost of Government Regulation**» Challenge Novembre-Dècembre 1979, pp. 32-39; et E. F. Denison, «**Effects of Selected Changes in the Institutional and Human Environment Upon Output per unit of Input**», **Survey of Current Business**, janvier 1978, pp. 21-44.

(3) Le Repport du Ier trimestre 1979 de la Pacific Gas and Electric Company, ve US New and World Report, 12 Novembre, 1979, p. 73.

Devlet ve İşletmeler, elbette karmaşık organizasyonlardır. Ve onlarda görülen fleksibilite eksikliği ölçek büyümesinden kaynaklanmış olabilir. Fakat tüketiciye ne diyelim? Onun piyasa karşısındaki davranışları, tüm ekonominin davranışından daha az önemli değildir.

İnsan tabiatı değişmez. Fakat bunu tüketicilerin fiat değişmelerine karşı daha az hassas ve uyumlu olması ile nasıl uzlaştırabiliriz? Bunun sebebi tüketicilerin eriştiği bolluk ve refahtır diyebiliriz. Fiat artışı nedeniyle reel gelirde meydana gelecek bir düşmeye reaksiyon olarak kişinin davranışını değiştirmesi bir bakıma yenilmişliğini kabul etmesidir. ABD'de bolluk içinde bulunan tüketicilerin fiat değişmeleri karşısında davranışlarını değiştirmemelerinin bir şahsi maliyeti vardır. Onlar bu maliyeti önemsemiyebilirler. Ancak böyle bir tutumun sosyal bir maliyeti vardır ve sistemin fleksibilitesini ve yaşıyabilirliğini azalttığı unutulmamalıdır.

Örneğin Amerikan tüketicilerinin ithalat fiatlarındaki artışlara karşı reaksiyon eksikliğini ele alalım. Biz arzu ettiğimiz veya ihtiyaç duyduğumuz malların büyük kısmını ülkemizde üretmek şansına sahibiz. Bunun içindir ki, ithal ettiğimiz sayısız tüketim malları benzer Amerikan malları yanında küçük bir garnitür teşkil etmektedir. Buna rağmen bu mallara karşı yoğun bir talebin bulunuşu onların yabancı etiketli olması ile izah edilebilir. Dolar değer kaybettikçe yabancı malların fiatları artacağından bunlardan bir çoğundan kolayca vazgeçebiliriz. Fakat durum böyle gelişmemektedir. Şarap, bira, ayakkabı, otomobil gibi birçok malları ithal etmeye devam ediyoruz. İthal mallarının miktarı ve toplam tüketimdeki payları her yıl yükselişini sürdürüyor. Amerikan halkı hayat seviyesini ve prestijini korumak için yüksek fiatları ödemeye hazır görünmektedir.

Ancak bu kibirli ve gösterişçiliğe düşkün davranış ödemeler dengesinin düzelmesini engellemekte, doların daha fazla değer kaybetmesine yol açmakta, enflasyonun hızlanmasına sebebiyet vermektedir. Amerikalı tüketiciler ithalatın büyüyen maliyetine reaksiyon göstermeyince dahili fiatlar bu reaksiyonu göstermekte yani, yerli yapım ikame mallarının fiatları, ithal malı fiatlarını takiben yükselme eğilimi göstermektedir. Doğaldır ki, bu son reaksiyon türü tepkilerin en kötüsüdür.

Bir diğer hastalık, gelişmiş kapitalist ülkelerde olduğu gibi Amerika'da yaşayan ücretlilerin davranış biçiminden doğmaktadır. Çok büyük bir refah ve bolluk dönemi,, ,gelişmiş ülkelerde, fertlerin daha prestijli, sorumluluk ve para yönünden daha zengin olan istihdam alanlarına kaymasına yol açmıştır. Dolayısıyle eğitim sistemi de bu gereksinime uyğun bir şekil almıştır. Fakat malesef iş gücünün kalifikasyonundaki artış hızı, istihdam artışından daha hızlı olmuştur. Üstün kalifikasyonlu personel arzının fazlalığı, yüksek tahsilli insanların satınalma gücünü düşürmüş, işsizlik oranını arttırmış ve bir iş bulmak için gerekli zamanı uzatmıştır. Buna mukabil, kirli, düşük kaliteli zevksiz işler için işgücü yetersizliği ortaya

çıkmıştır. Bu açığı kapatmak için, Amerika ve Batı Avrupa, bol miktarda yabancı işçi getirmek zorunda kalmıştır. Şimdiki halde, aktif nüfusa katılan yabancı işçi miktarı bu ülkelerin işsiz sayısına eşit hale gelmişse de, bu işçilerin memleketlerine geri gönderilmesi düşünülmemektedir. Çünkü yabancı işçilerin bırakacağı düşük kaliteli işlere yerli halkın ilgi göstermediği, bu ülkeler yetkililerince bilinmektedir. Bu sınıfa dahil vatandaşlar, sosyal güvenlik teşkilatına ve tasarruflarına güvendiklerinden sosyal şartlarının altındaki düşük kaliteli işlere itibar etmemekte ve gereğinde işsiz kalmayı yeğlemektedirler.

İKİNCİ TÜR FLEKSİBİLİTE'YE İNDİRİLEN DARBELER

Yukarıda açıklanmaya çalışılan örnekler, alıcı ve satıcıların fiat sinyallerine karşı duyarsız olduklarını göstermektedir. Bu durum ikinci tür fleksibiliteyi yani ekonominin ağırlık merkezinin yer değiştirmesini, inceleme dışında bırakmamıza sebebiyet vermiştir. Fakat fertlerin ve firmaların fiatlara karşı reaksiyon düşüklüğü durum değişmelerine karşı bizzat fiatların da reaksiyon azlığını yoğunlaştırmıştır. Bu durum ikinci tür fleksibiliteyi zayıflatmakla kalmamış, fiatların teşvik ve sinyalizasyon fonksiyonlarını engelleyerek ferdin uyum kabiliyetine zarar vermiştir.

Fiatlardaki bu sertlik **(rijidite)**'in birçok nedeni vardır. Alıcı ve satıcı sayılarında görülen farklılık, fiatların egemen firmalar tarafından saptanmasına yol açmıştır Firmaların cesameti büyüdükçe fiatların bürokratik sertliği de artmıştır. Bugün ücretlerin düşme yönündeki rijiditesi konusunda herkes kendince bir açıklama yapmaktadır. Benim bu konudaki düşüncem daha makul ve anlamlı olmakla birlikte burada açıklama yapmam çok uzun sürecektir. Yanlız şu kadarını söyleyebilirim ki, bu konu, toplu sözleşmelerdeki taraflar arasında gelirlerin eşitsizliği ile müzakere kapasitesindeki musavattan doğan ihtilafla ilgilidir (4).

Tekelci menşeli engeller, fiat rijiditesinin bir diğer nedenidir. Örneğin tekeller, prodüktivite artışlarını antienflasyonist karakterde olan fiat indirimleriyle karşılayacak yerde ücretleri artırma eğilimindedirler. Bu ücret artışları ise verimsiz sektörlere riayet etmektedirler.

Tekeller prodüktivite artışları olan alanlarda yüksek ücret politikası izlerler. Bu politika, eşitlikçi düşüncelerle verimliliği gerileyen sektörlere de yayılma eğilimi gösterir. Bu durum ücret-fiat spiralini harekete geçirerek enflasyonu kamçılar. Fiat rijiditesinin bir diğer nedeni, haksız fiat değişmelerine karşı, toplumun daha az dirençli ve daha hoşgörülü davranmasıdır.

Kapitalizmin adalet yönü fazla güçlü değildir. Ancak şunu unutmamak gerekirki, kapitalist sistemden yararlananlar sadece kapitalistler değildir-

(4) Tibor Scitovsky **«Assymmetries in Economics»**, **Scottish Journal of Political Economy, 24, 1978, pp. 227-237.**

ler. Kapitalizmin hızlı gelişmesi, orta sınıfa ve onların yardımlarıyla çoğunluğa yarar sağlamıştır. Bu gelişme hızla büyüyen bir orta sınıf etrafında gelirin şiddetle dalgalanması ve dağılması pahasına gerçekleşir. Kapitalist sistem küçük bir azınlığa hızlı bir lüks ve zenginlik sağlarken. geniş bir kitleyi işsizlik, sefalet ve iflaslara mahkum eder. Bu durum kapitalist sistemdeki esnekliğin bir bedelidir.

Kapitalist sistem, fleksibiliteyi korumak için, yüksek maliyetli bir cezalandırma ve mükafatlandırmayı birlikte götürmektedir. Sistemin canlılığı ve fleksibilitesi, toplumun gelir eşitsizliğini ve çok büyük kazanç ve kayıp dağılımını göze alması ile korunur. Bu da piyasanın değişmez kanunlarının çeşitli görüntülerinden başka birşey değildir.

Zaman geçtikçe, fiatların değişim ve dağıtım rollerinin nasıl düzeltileceği, kaldırılacağı, ikame edileceği, yahut tamamlanacağı konusunda çok şeyler öğrendik. Artık piyasanın empoze ettiği gelir eşitsizliğine karşı daha dikkatli davranıyoruz ve piyasa kuvvetleri ile gelir eşitsizliğini birbirinden ayırıyoruz. İskandinav ülkelerinde periodik olarak uygulanan senkronize ve merkezi ücret müzakereleri, Sendika Konfederasyonlarına ücret eşitsizliklerini düzeltme fırsatını vermektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Hakkaniyet duygularıyla yapılan ücret artışları yanında, işverenin nadir olan kalifiye işgücüne yaptığı ek ödemeler, gelir eşitsizliğini gizli bir biçimde arttırmaktadır. Bugün eşitlikçi güçler ile marjinal prodüktivite arasındaki çatışma enflasyonun temel faktörlerinden birisidir (5).

Batı Avrupa'da ve A.B.D.'de karşılaşılan bir diğer örnek, prodüktivite artışları nedeniyle yapılan zamların, eşitlikçi duygularla verimli olmayan işçi guruplarına da teşmil edilmesidir. Bu da iyi bilinen ve çok tartışılan enflasyon faktörlerinden birisidir (6).

REFORMİST BÜYÜK UZLAŞMA

Rekabetin ortaya çıkardığı fiatları tashih veya ikame etmek Devlete düşen bir görevdir. Tarımsal fiatların desteklenmesi, karayolu ve havayolu ulaştırmasının düzenlenmesi gibi müdahaleler işletmeler lehine alınmış devlet müdahalelerinden bazı örneklerdir. Bu müdahaleler genellikle eşitlikci görüşler adına yapılmaktadır. İleri kapitalist rejimlerde, sosyal adalet yönünde müdahalede bulunmak Devletin en önemli görevleri arasında sayılmıştır. Kapitalizmin etkinliğini koruyarak doğurduğu adalet-

(5) O. Aukrust, «Inflation in the Open Economy: a Norwegian Model» L. B. Krause et W. S. Salant, **Woldwide Inflation-Theory and Direct Experience** (1977), The Brookings Institution, Washington.

(6) J. Eatwell, L. Llewellyn et R. Tarling, «Money Wage Inflation in Industrial Countries», Review of Economic Studies, 42 (1974), pp. 515-523.

sizlikleri hafifletmek çağımızın en büyük reformist uzlaşmasıdır. Ancak bu uzlaşmanın acaba hayatiyeti var mıdır?

Fiatların sinyal verme rolü, kaynakları dağıtım rolünden ayrılmadığı sürece, piyasanın doğurduğu bölüşümü dışarıdan değiştirmeye gayret etmek, ekonominin otomatik adaptasyon kabiliyetine zarar verdiği gibi, fiatların sinyalizasyon rolünü de zayıflatır (7). O zaman insanın kendi kendine sorması gereken soru şudur: Nasıl oluyor da kapitalist devlet bu müdahalelerle kendi ekonomik temelini bozma girişiminde bulunabiliyor?

Kanımca bu soruya verilecek yanıt reformist uzlaşmanın **(kompromi-nin)** bir noktaya kadar çok iyi işlediğidir. Özellikle gelirin statik dağılımının vergiler ve sosyal güvenlik harcamaları ile iyileştirildiği sınırda kalmak şartıyla bu uzlaşma yürümüştür. Tasarruf eğilimindeki zayıflama bir yana bırakıldığında, bu önlemler tüketicilerin ve üreticilerin tercihleri üzerinde fazla etkili olmamıştır. Bu önlemlerin çalışma eğilimlerini ve ekonomik etkinliklere katılmayı zayıflattığı ileri sürülmüşse de, bunları ölçmenin olanağı bulunamamıştır.

Birçok ülkede olduğu gibi, A.B.D.'de müterakki **(progressive)** vergi rejimi, bir mit olarak olumlu bir unsur teşkil etmiştir. Ancak vergilerimizin gelir dağılımını önemli ölçüde değiştirmediği de bir gerçektir. Çünkü gelir vergisinde uygulanan müterakkiyet diğer vergilerdeki regressivite'yi nötralize etmiştir.

Reformist komprominin bir noktaya kadar yürümesinde yararlı diğer unsurlar şunlar olmuştur: Fiat sinyalleri piyasada yegane haberleşme araçları değillerdir. Ayrıca para kazanmak çalışmanın tek amacı değildir. Topluma yararlı olmak ve çalışmaktan zevk duymak bu konuda önemli teşvik unsurlarıdır. Sağlam gelenekleri bulunan ülkelerde gelir, fertler için fazla önem taşımamaktadır. Toplumda saygın bir statü elde etmek daha fazla geçerli olabilmektedir.

DİNAMİK ANLAMDA EŞİTLİK

Reformist uzlaşmanın başlangıçta başarılı oluşunu sağlayan sebepler özetle bunlardı. Bu önlemler piyasanın etkinliğinde önemli bir düşüşe sebebiyet vermemişti. Böylece sonsuza dek piyasanın fonksiyonuna zarar vermeksizin daha fazla eşitlik ve güvenliği sağlayacağımıza kendimizi inandırdık. Ancak zamanla bu konuda şüphelerimiz belirmeye başladı: Özellikle dinamik anlamda eşitliği sağlamaya yarayan «piyasanın ceza ve mükafatlandırma sistemi»ndeki zayıflama bu kuşkuları yarattı.

---

(7) Öte yandan «fiatların sinyal verme rolü»nü, «kaynakları dağıtım rolünden» ayırmaya kalkışıldığı takdirde, «fiatların sinyal verme rolü»nün temel işlevi ve **raison d'être**'si (varlığının fonksiyonel sebebi) de ortadan kaldırılmış olur. Bu da çıkmaz bir yoldur. SSCB'de olduğu gibi bazı sorunlar ve çelişkiler yaratır. (Çev.)

Burada birinci konu, devletin sermayedeki değer artışı gibi sermaye ile kârları vergilemesi ve İngiltere ve İskandinav ülkeleri gibi bazı ülkelerde yüksek gelir dilimlerinin % 100'e varan oranda mükellefiyet altına alınmasıdır.

Devletin bu müdahaleleri, müteşebbislerde risk alma ve yenilikçi ruhu felce uğrattığı için, eleştirilmiştir. Ancak yüksek orandaki bu vergileme devletin (bazı zararların vergilerden indirilmesi, çeşitli türden masrafların devletçe finanse edilmesi, iflasın eşiğine gelen firmaların yardımına koşulması gibi) risklerden bazılarını üstüne alması ile birlikte yürütülmektedir. Maalesef Devlet ile işletmeler arasındaki bu risk paylaşımı, onlara dinamizm kazandırmaktan çok bünyelerinin kireçlenmesine sebebiyet vermektedir.

Devlet müdahalelerinden ikincisi fiat kontrolleri ve tesbiti biçiminde yapılmaktadır. Yeni petrol fiatları düzenlememiz bize adalet kaygıları ile etkenlik arasındaki çatışmayı, ve devletin piyasa güçlerini bir yana itmesinin ne gibi sorunlar yarattığını açık olarak göstermiştir.

Fiat rijiditesinin yarattığı enflasyonist etkiler ile kamu düzenlemelerinin teknik gelişmeleri yavaşlatıcı etkileri üzerinde şimdiye kadar fazla durmadım. Ancak piyasa esnekliğinin makro-ekonomik politika ve problemler üzerindeki etkilerini incelerken bu boşluğu dolduracağımı sanıyorum.

MAKRO EKONOMİK POLİTİKALAR ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLER

Fleksibi olmak birşeyi başka birşeyin yerine koymaya muktedir olmak demektir. Örneğin çıktılardaki değişmelere karşı inputların değiştirilmesi, gelir değişmelerine karşı harcamaların değiştirilmesi gibi. Bunun içindir ki, fleksibi bir ekonomide, bir piyasada doğan bütün dengesizlikler, bütün değişmeler, diğer piyasalara doğru yayılırlar. Ayrıca çeşitli piyasalardaki dalgalanmalar birbirleriyle etkileşerek bütün piyasaları yeknesak bir duruma doğru yöneltirler.

Aksi durumda, yani fleksibilitenin olmaması halinde, piyasalar birbirinden kopar. Bütün değişme ve dengesizlikler belirli noktalarda kilitlenir. Diğer bir deyimle esneksizlik (non fleksibilite), ekonomiyi kompartımanlara ayırır; piyasada bölgeler ve sektörler arasındaki çeşitli dengesizliklerin doğmasına yol açar. Bu olayın en amprik ölçüsü, işsizlik dağılımıdır. ABD ve İngiltere'de ekonomik fragmantasyonun uzun dönemde yoğunluğunun arttığı görülmektedir (8).

---

(8) R. G. Lipsey, (**«The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money, Wage Rates in the U. K., 1862-1957: A Further Analysis», Economica (40), 1960, pp. 1-31**) adlı yapıtında, ilk defa olarak enflasyon ile talep fazlası-

Bununla beraber piyasanın bu türlü bir fragmantasyonu (parçalara ayrılma) ve çeşitli piyasalardaki dengesizlikler arasındaki farklılıklar her zaman fena birşey değildir. Ekonomide vuku bulan bir şok'un piyasalarda meydana getirdiği etkiler yayılarak devam eder. Ekonomideki bir değişme bir diğer değişmeyi uyardığında kümülatif bir süreç harekete geçmektedir. Bu süreç, başlangıç şokunu hafifleteceğine, genişleterek devam ettirebilir. İşsizlik çoğaltanı buna güzel bir örnektir. Esneksizliğin (non-fleksibilité), iyi bir yanı da effektif talepteki bir düşmeyi izole etmesi ve kilitlemesidir. Biraz önce fleksibiliteye zarar verdiği için eleştirdiğim, rahat pozisyondaki tüketici ve işçilerin reaksiyon eksiklikleri, sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik harcamaları, sisteme istihdam ve efektif talep açısından istikrar kazandırıcı unsurlar olarak da değerlendirilebilir.

ESNEKLİK YOKLUĞUNUN (NON-FLEXIBILITE) MAKRO-EKONOMİK MALİYETİ

Fakat ekonomide fleksibilitenin azalışı maalesef enflasyonu frenlemekte istikrarlandırıcı rol oynayamamaktadır. Fleksibilite yokluğu talep fazlasını bloke ettiği halde devam eden fiyat artışlarını bloke edememektedir. Çünkü talep fazlası enflasyon virüsünü uyaran tek etken değildir. Örneğin ücret artışları, işgücü kıtlığını giderme işlevi yerine, eşitlik ilkesine dayanılarak, firmalar ve branşlar arasında hızla yayılmaktadır. Bu durumda piyasanın bölümlere ayrılması (fragmantasyon) ancak birinci etkinin işlemesine engel olabilmektedir.

Fleksibilite eksikliğinin yarattığı başka zararlar da vardır:

Örneğin ekonominin iki bölümünden birinde talep fazlası varken, diğerinde yetersizlik mevcutsa, fleksibilite bu iki ters yöndeki dengesizliği mahsup ederek elimine eder. Oysa fleksibilite yokluğunda, bu iki dengesizlik her iki kesimde de tutunup kalır.

Bu durum kapitalizmin esnek olduğu döneme nazaran bugün güçlüklerimizin neden fazla olduğunu bize açıklamaktadır. Ayrıca bu güçlüğü yenmek bugün artık son derece zor görünmektedir. Bu durum beni eko-

---

nın dağılımı ve işsizliğin bölgeler ve sektörler arasındaki dağılımı arasında bir ilişkinin olup olmadığını sormuştur. Buna cevap olarak C. G. Archibald («Wage Price Dynamics, Inflation, and Unemployment: The Phillips Curve and the Distribution of Unemployment», **AER Papers and Proceedings, 59** (1969), pp. 124-60) ve R. L. Thomas and P. J. M. Stoney («**Unemployment Dispersion as a Determinant of Wage Inflation in the U. K.: 1925-26**», Manchester School, 1971), adlı yapıtlarında, her iki yazar bu konuda pozitif bir ilişkinin olduğunu saptamışlardır. Archibald, dağılımın artışına uygun olarak, Phillips eğrisinin yukarıya doğru kaydığını göstermiştir. Benim görüşüm farklı olmakla birlikte ikisi arasında bir bağın olduğu inkâr edilmez bir gerçektir.

nomide fleksibilite yokluğunun yarattığı bir diğer ciddi güçlüğe doğru yöneltmektedir. Artık istikrar sağlayıcı Keynezyen ortodoks politikalar ekonomide fleksibilitenin olmaması halinde, etkinliğini yitirdiği gibi, politik açıdan da kabul edilebilir nitelikte değildirler. Fleksibilite, ekonomide dengesizliklerin birbirine geçişini sağlayarak piyasaların karşılıklı mahsuplaşmasına yolaçar; onların daha üniform hale gelmesine sebebiyet verir. Yol tabiatıyla kümülatif süreçlere de açıktır, fakat istikrar önlemlerine başvurmanın gene de ölçüsüz yararları vardır.

Para ve bütçe anlamında alınan kısıtlayıcı ve genişletici önlemlerin makro-ekonomik planda çok iyi politikalar olduğu bilinmektedir. Bu politikalar ekonomik organizmanın bir noktasına uygulanamazlar. Onların etkileri yaygın nitelikte ve az farklılaşmıştır. Makro-ekonomik bu politikalar, ekonominin çeşitli sektörleri üzerinde, az veya çok eşit olarak ve aynı yoğunlukta etki yaparlar. Bunun içindir ki bu önlemler ekonominin çeşitli kısımları az veya çok aynı hastalıktan ızdırap çektiği zamanlarda hem daha etkin hem de politikman daha kabule şayan olurlar.

İşte bu tür bir üniformiteyi sağlayan şey fleksibilitedir. Çünkü o ikame, dönüşüm ve uyum esnekliklerini harekete geçirerek, ekonominin farklı kesimlerinde, ateşlenme ve üşüme anlarında, farklı ısı derecelerinin ortaya çıkmasını engeller. Bu durum, bir nesil önce, ekonominin daha fleksibi, dolayısıyla daha üniform olduğu dönemlerde, uygulanan istikrar tedbirlerinin neden daha etkin ve kabule şayan sonuçlar yarattığını bize göstermektedir. Buna karşın bu günün heterojen, kısımlara ayrılmış, rijid ekonomisinde bu tedbirler aynı etkin sonuçları yaratmamaktadır. Ekonominin bir bölümünde yetersiz talep, işsizliği; diğer bölümünde aşırı talep, enflasyonu körüklerken, stagflasyona karşı uygulanan bütçe politikası fiilen ne yapabilir? Aynı şekilde, ekonominin bir kısmında az veya çok denge sağlanmışken, diğer bölümünde enflasyonist ısınma mevcutsa, buna karşı uygulanan politikalar ne yapabilir? Böyle hallerde ekonominin ısınan kesiminde enflasyonist baskılar ortaya çıkar ve bu etkiler diğer kesimlere giderek yaygınlaşır. Enflasyonist baskıları sınırlamak için kısıtlayıcı makro-politik önlemler alındığında ise, fiat artışlarını yavaşlatmaktan daha süratli olarak işsizliği yarattığınızdan emin olabilirsiniz.

Politikalardan sorumlu olanlar, uygulanan antienflasyonist politikaların dolaylı etkilerine karşı toplumun aşırı duyarlı oluşundan yakınırlar. Oysa bu dolaylı etkiler, şimdi daha kaba, daha can yakıcı sonuçlar yaratmaktadır.

Çünkü, ekonomi, istikrar önlemlerinin düşünülüp hazırlandığı dönemlerle önlemlerin uygulandıktan sonra meyvelerinin alındığı dönemde büyük farklılıklar göstermektedir. Bugünün ekonomisi daha fazla heterojen ve kısımlara bölünmüştür. Ekonomide fleksibilite yokluğunun en önemli tehlikesi, ekonomide homojenliği sağlamanın gittikçe zorlaşması-

dır. Bu nedenle makro-ekonomik politikaların etkinliği ve olumlu sonuçlar yaratması giderek zayıflamaktadır.

Fleksibilitenin rolünü ve gelecekteki gelişimini doğru bir biçimde belirtmişsem buradan Schumpeter'in tezini desteklediğim sonucu çıkar: Gelecekte ekonomi giderek daha az esnek ve uyumlu olacağından kapitalizm dinamik kimliğini kaybedecektir.

Bu düşünceyi fazla yıkıcı buluyorsanız size şunu hatırlatmak isterim, Schumpeter kapitalizmin geleceği ile ilgili kötümser tahminini, ekonominin en hızlı geliştiği, en müreffeh döneminde ve ekonomik temelden daha çok sosyolojik temele dayanarak yapmıştır. Schumpeter, Keynes'in ekonomi teorisine katkılarını bilmeden, özellikle Keynesyen makro-politikaların hür teşebbüs ve girişime zarar vermeden ekonomide istikrar sağlamada başarılı olduğunu görmeden bu tahmini yapmıştır. Benim görüşlerimin kilit noktası, şudur: Bu günün ekonomisi kısımlara ayrılmıştır (Flagmenté). Bu nedenle Keynesyen makro-politikaların ekonomi üzerinde olumlu etkiler yaratması güçtür. Fakat bu noktada yeni bir çıkış yolunun açılmakta olduğunu görmemiş olabilirim.

YENİ BİR ÇIKIŞ YOLU

Bu konuda başarı, ekonomide kaybedilmiş fleksibilitenin yeniden kazanılması ve bugünün sorunlarına uyan başka politikaların bulunması ile elde edilebilir. Gerçekten her iki şeye de ihtiyacımız vardır. Fakat eski dönemin fleksibilitesini bugün yeniden kurmak artık çok güç; çünkü fleksibilitenin kaybedilişi kısmen hakim olamadığımız unsurlardan ileri gelmiştir. Geriye kalan kısmı ise reformist politikaların dolaylı etkilerinden kaynaklanmıştır.

Çünkü reformistler, kapitalizme ve kanatları kırılmış olsa bile onun uçma yeteneğine aşırı bir iman besliyorlardı. Sosyal politikaları eleştirmek ve tartışmak şimdi artık çok güç. Çünkü onlar halka önemli avantajlar sağlamışlardır ve halk onları terk etmek istememektedir.

Kaybedilen fleksibiliteyi yeniden kurmak ne kadar güç olursa olsun, bu yönden bazı adımların atıldığı inkâr edilemez. Kaliforniya'da «13 Numaralı Karar»ın (Proposition) devlet otroitesine empoze ettiği bütçe kısıtlamaları buna bir örnektir. Hava ulaşımının fiat rekabetine açık bir şekilde yeniden düzenlenmesi, bu konudaki bir diğer örnektir. Aynı şekilde A.B.D.'de birçok Federal Denetim ve Koruma Bürosu, bugün sanık mevkiine oturtulmuştur. Farklı bir diğer örnek, eski fleksibilitenin tamamen ölmediğini bize göstermektedir: Gerçekten elektronik endüstrisindeki teknik ilerleme ve dış rekabetin baskısı gibi faktörler, enflasyonist ücret artışları yerine istikrarlandırıcı bazı fiat düşmelerine yol açmaya başlamıştır.

Acaba şimdiki sorunlara uygun yeni politikalar bulunabilir mi?

30 yıllarının bunalımlı döneminde cereyan eden olumlu gelişmelerden hiç biri şimdi ortada görünmüyor. O dönemde Keynes'in fikirleri büyük bir hızla yayılıyordu. Bir kuşak boyu genç ekonomistler bu fikirlerden feyz almıştı.

Ben şimdi ortaya çıkan yeni fikirlerden bazılarını düşünüyorum: Başkaları da olabilir, fakat bunlardan hiç biri henüz başarılı olamadı. Çünkü bugünün sorunlarını müessir bir şekilde etkileyebilmek için, kapitalizmin ruhuna tam uygun olmasa bile, uygulanacak yeni politikaların çok selektif ve sert olması lazımdır: Doğacak avantajlar maliyetine değer, fakat maalesef bu yeterli değildir. Çünkü halk alıştığı özgürlüklere sıkı sıkıya bağlı olduğu için, bu politikalara şans tanımayı red edebilir. Memleketimizin kapitalizme olan imanı gerçekten özel bir nitelik gösteriyor: Bir taraftan piyasanın işleyişine ve etkinliğine zarar veren müdahaleleri (reglementation) arttırıyoruz, diğer taraftan piyasaya ve fiat sinyallerine daha fazla güveniyoruz.

Böyle bir tutumun tehlikesi şu iki düzeyde de kayıplı çıkacağımız ihtimalidir: Bir yandan kapitalizmin hoşa gitmeyen özelliklerine katlanmak zorunda kalıyoruz, öte yandan da, kapitalizmin en büyük erdemlerinden biri olan esneklikten (flexibilité) yoksun kalma tehlikesini yaratıyoruz.

ULUSLARARASI EKONOMİK BUNALIM VE ÜÇÜNCÜ DÜNYA

Harry MAGDOFF (*)

GİRİŞ

Günümüzdeki ekonomik araştırmalarda iki tema sık sık göze çarpmakta: Bunlardan biri, ekonomilerin daha önce görülmemiş bir biçimde birbirlerine bağlı hale geldiği, ülkelerin «dünya ekonomisi» denilebilecek bir bütün içine giderek artan bir hızla entegre oldukları; bir diğeri de, uluslararası ekonomi'nin giderek artan gerginlik (stress) emareleri göstermekte olduğudur. Her iki öneride de gerçek payı büyük olmakla beraber, sunuluş biçimleri genellikle açıklayıcı olmaktan çok, kavram kargaşası yaratır niteliktedir.

Birinci öneri ekonomik bağların yoğunluk kazanmakta olduğuna işaret ederken, «merkez» (metropol) ve «çevre» (perifer) arasındaki büyük uçurumu pek dikkate almaz. İleri gelen kapitalist ülkeler arasında eşit koşullarda ortaklığa dayanan «bağ»lardan söz edilebilir; ama 3. Dünya ülkelerinin merkezdeki kapitalist ülkelerle ilişkisinden söz ederken, «bağımlı» deyimini kullanmak sanırım daha uygundur. Merkezdeki gelişmiş ülkelerle, bunların ekonomik etki alanına giren az-gelişmişler arasındaki girift ekonomik ve siyasal bağlara, güçlünün zayıfı sömürme olgusunun bir örneği olarak bakılabilir. Nitekim, bugünün koşullarında, ekonomik bunalımın yarattığı yükün azınsanamıyacak bir kısmı az-gelişmişlerin sırtına yüklenmiş izlemini vermektedir.

İkinci tema ise, geleneksel modele uygun bir biçimde işlendiğinde, günümüzün ekonomik bunalımını, tüm ekonomik yapıyı geçici bir süre için etkisi altına alan bir virüs gibi gösterme eğilimindedir. Gerçek olay ise, virüsün zaten hasta olan bir organizmaya saldırmış olduğu, ve şimdi görünür duruma gelen hastalığın köklerinin zaten kapitalist sistemin do-

---

(*) Harry Magdoff: **Monthly Review** Dergisi editörlerindendir. Bu yazı, **Monthly Review**, yayınlanmıştır.

ğasında var olduğudur. Üçüncü Dünya ülkelerinde olup bitenler, merkezdeki güçlü kapitalist ekonomiklerdeki gelişmelerle yakından ilintilidir. Bu nedenle, bunalımın temelinde yatan faktörleri ve bunalımın ana hatlarını, merkez ülkeleri (ve özellikle gelişmiş kapitalist ülkeler arasında lider durumunu hala koruyan ABD'yi) konu alarak incelemekte yarar vardır. (1) Dolayısıyla, bu yazının ilk bölümünde, merkezdeki bunalımın kısa bir portresini, ABD'yi örnek alarak çizdikten sonra, merkezdeki bu gelişmelerin Üçüncü Dünya ülkeleri üzerinde yarattığı bazı sıkıntıları ve yansımaları, Latin Amerika'yı örnek alarak inceliyeceğiz.

II. BUNALIMIN ARDINDAKİ OLGULAR

Durgunluk eğiliminin, kapitalizmin yapısında var olan bir nitelik olduğu akıldan çıkarılmazsa, bugünkü ekonomik gerginlik ve sıkıntıların nedeni daha iyi kavranabilir kanısındayım. İşgücü istihdam oranının yüksek kalması ve üretici güçlerin sürekli bir biçimde gelişiyor olması sağlam bir ekonomik gelişimin göstergeleridir önerisine, sanırım, kimse karşı çıkmaz. Ancak, gelişme sürecinin devresel olduğu refah ve canlılık döneminden sonra gelen durgunluk, işsizlik ve düşük konjonktür dönemlerinden oluştuğu, ve bu devresel olgunun kapitalist gelişim eğrisini tanımlayıcı nitelikte bulunduğu gözlenmektedir. Devreler birbirleriyle ilintilidir: Bunalım ve işsizlik dönemleri, yüksek konjonktür devresinin çelişki ve çarpıklıklarından doğar. Genellikle yeni bir hızlı-büyüme dönemine giriş ve bu yeni yüksek konjünktür döneminin sağlıklığı ve gücü, özel bir takım dürtülerin varlığına bağlıdır. Tarihsel raslantıların ortaya çıkardığı bu dürtüler (egzojen uyarılar) eğer yeterince güçlü ise, ekonomiyi ve üretici güçlerin gelişimini daha üst düzeylere doğru iterler. Zayıf oldukları takdirde ise, bunalımdan çıkış yavaş ve duraksamalı olur. İşte bu durumda, durgunluk eğilimi ağır basar ve ekonomiyi giderek etkisi altına alır.

Tipik bir ticari konjonktür dalgasının refah devresi, nasıl ardından gelecek bunalım devresinin tohumlarını taşıyorsa, üretici-güçlerin-gelişimini-ilgilendiren değişkenleri içeren konjonktür dalgalanmalarında da,, hızlı büyüme dönemi, kendisinden sonra gelecek duraklama **(stagnasyon)** devresini hazırlar. Buna bir neden, «normal»in üstünde bir büyüme hızı sağlayan egzojen faktörlerin zamanla zayıflayıp etkilerini yitirmeleridir. Kapitalist ekonomiler, yeni bir takım egzojen dürtülerin yokluğunda, duraklama eğilimi gösterirler. Bunun sonucunda da, toplumun büyük bir kesiti için daha düşük bir hayat standardı, işsizlik ve güvensizlik ortamı doğar ve yaygınlaşır; merkez ekonomilere bağımlı az-gelişmişler de ise sorunlar giderek büyür.

---

(1) Bu ciltte, bu konuyu işleyen makalelerden örnekler sunduk. **Bkz.**: Paul M Sweezy, «ABD'de Ekonomik Kriz», ve **Sweezy and Magdoff**, «Amerikan Kapitalizminin Derinleşen Krizi».

Bu gelişmeler, 2. Dünya Savaşından bu yana belirgin bir çizgi çizer. Savaştan sonraki, 20-25 yıl boyunca, ekonomik büyüme canlı ve sürekli idi. Daha sonra ise, hala sürmekte olan durgunluk dönemine girildi. Bu devrelerin her biri belirli tarihsel olayların etkisi ile şekillenmiştir., ancak temelde yatan «**pattern**», yani temelde yatan oluşum dinamiği hep aynıdır.

Genellikle, uzun süreli refah dönemleri ve kapitalist ekonomilerin hızlı büyüme kaydettiği dönemler şu faktörlerin biri ya da bileşimi neticesinde ortaya çıkarlar: (1) Yogun sermaye yatırımını, yeni alt yapı oluşumunu ve **suburbanization sürecinde (2)** olduğu gibi kitlelerin yerleşim düzeninde köklü değişmeleri teşvik eden büyük teknolojik yeniliklerin ortaya çıkması ve yayılması... (2) Sömürge tipi yayılma veya ekonomik etkinlik alanlarının genişletilmesi sonucu «perifer ülkeler»de yeni pazarlar oluşturulması... (3) Savaş hazırlığı içinde askeri araç ve gereç endüstrisinin yayılması... (4) Savaşların getirdiği yıkımların ardından endüstrilerin, alt yapı tesislerinin ve kentlerin yeniden kurulması.

2. Dünya Savaşı sonunda bu faktörlerin varlığı, ABD'nin Dünya Kapitalizmi'nin lideri olarak sağladığı dürtüler, ve savaş sonrası uluslararası finans dünyasının **Bretton woods** Sistemi altında göreli bir denge ve düzene kavuşmuş olması, kapitalizmin tarihindeki en uzun süreli refah ve büyüme dönemlerinden birine temel olmuştur. Daha sonraları, yani 1970'li yılların başından itibaren, bütün bu faktörlerden kaynaklanan dürtüler etkinliklerini yitirmiş, ve kapitalist ekonomiler giderek durgunluk yaratıcı güçlerin etkisi altında kalmaya başlamışlardır.

Eski dürtülerin etkinliklerini yitirmeleri ve yeni dürtülerin yokluğunda, merkezdeki kapitalist ekonomilerde, on yılı aşkın bir süredir, gerek işsizlik gerekse enflasyon oranları yükselme eğilimi göstermiştir. ABD'de, Japonya'da ve Batı Avrupa'nın tüm endüstrileşmiş ülkelerinde endüstriyel büyüme hızları incelendiğinde, 1970'li yıllardan itibaren önemli ölçüde düşüşler gözlenir. Ayrıca bütün bu ekonomilerde, 1970'li yıllardan itibaren âtıl üretim kapasitesi artmakta ve sabit sermaye yatırımları azalmaktadır. Bu olumsuz gelişmelerin yarattığı zorlu ortamda, kapitalist ülkeler arasındaki rekabet hızlanmış; ve beraberinde kota sınırlamaları ve gümrük duvarlarında yükselmeler gibi serbest ticareti kısıtlayıcı davranışlar getirmiş; ekonomik etki alanlarını genişletme ve pekiştirme eğilimleri güçlenmiştir.

Bu durgunluk ortamında merkez ekonomiler, az da olsa bir büyümeyi nasıl oluyor da gerçekleştiriyorlar, diye bir soru akla gelebilir. ABD

---

(2) **Suburbanization**: (Varoşlaşma süreci) Binek otomobillerinin yaygınlaşması ile, ABD ve daha sonra Batı Avrupada ilkönce yüksek-orta sınıf, daha sonra orta sınıfın her katmanı kent-içi yerleşimi bırakıp, kent dışında, orta-sınıf varoşlarına **(suburbia)** taşındılar. «Varoş» denince, Türkçe'de, akla «kent içinde **genellikle fakirlerin ve lumpen proleterin yaşadığı mahalleler**» geldiği için, «varoş» kelimesi yerine «**suburbia**» kelimesini yeğledim. (Çev.)

açısından bu soruya bir yanıt, kredi patlaması'dır. (3) Tüketicilere sağlanan kredi hacmi, GSMH'nın oranı olarak sürekli yükselmiştir. Keza, iş çevrelerinden de, sürekli büyüyen bir kredi talebi gelmektedir: Bankalar ve diğer mali kuruluşlar endüstriyel ve ticari fimralara borç verebilmek için kendileri kredi alır bır duruma gelmişlerdir. Federal hükümet ise her zaman, yüksek konjünktür devrelerinde ve durgunluk dönemlerinde de, önemli ölçeklerde bütçe açıkları vererek çalışmaktadır. (4) Bütün bunlar birbirlerini besleyen olgulardır. Gerçekten de Amerikan ekonomisinin birbirini destekleyen iki dayanağı, (1) sürekli enflsayon ile (2) gerek mutlak değerler gerekse GSMH'nın oranı olarak sürekli artan borç-kredi hacmi'dir denebilir. Kredi hacmindeki (ve dolayısıyla para arzındaki) kabarma enflasyonu besledikçe, ABD ekonomi tarihinde eşine rastlanmamış derecede yüksek (**parasal**) faiz oranlarına (% 15-20) rağmen kredi talebindeki patlama sürüp gidebilmektedir: Çünkü artan enflasyonist beklentiler nedeniyle ödenecek net **reel** faiz'in düşük olacağı hesaplanmaktadır. Ne var ki, tahminler kesin olamıyacağı için «risk» faktörü büyümekte; ve bu, bir ölçüde maliyetlere ve dolayısıyla, pazarlardaki tekelleşme derecesi ve söz konusu malların talep esneklikleri gibi faktörlere bağlı olarak, fiatlara yansıtılmaktadır. Son on yıl zarfında doğan kısır döngülerden biri de budur.

Ekonominin tutturduğu bu yol elbette tehlikelerle doludur. 1980'li yılların başında peşpeşe gelen iki resesyon ABD'de potansiyel bir bunalıma işaret etmektedir. 1966 yılından bu yana, Amerikan finans piyasasını ciddi bir biçimde sarsan dört kredi krizi oluşmuştur.) (5) Her seferinde de, hükümetin ödeme güçlüğü ile karşılaşan büyük banka ve firmalara acil fonlar tahsis etmesi ve borçlanma konusundaki kısıtlamaları gevşetmesi ile bir tür geçici çözüm getirilmiştir. Ama, mali yapıyı zayıflatarak ve faiz oranlarının yükselmesine neden olarak pahalıya patlayan bir çözümdür bu.

---

(3) Bir başka kısmi yanıt ta şu olabilir: (1) Yatırımlara uygulanan vergi iadesinde artışlar, (2) Hızlandırılmış amortisman çizelgelerinde şirketler lehine değişiklikler, (3) Şirket vergi oranlarında doğrudan uygulanan indirimler gibi araçları kullanarak, hükümet, vergi sonrası net kârları arttırma ve dolayısıyla, durgunluğun getirmiş olduğu olumsuz şartlara rağmen yatırımları canlı tutmaya çalışmıştır. Bu çabalar, büyüme hızının daha büyük ölçüde düşmesini engellemiştir. (Çev.)

(4) Keynesyen maliye politikası, resesyonlarda bütçe açıklarının büyütülmesini, refah dönemlerinde ise denk bütçeler hazırlanmasını ve hatta bütçe fazlası verilmesini tavsiye eder. (Bkz.: Bu ciltte, Lyle E. Gramley, **Enflasyonla Mücadelede Arz Ekonomisinin Rolü**.) Oysa ABD'de son çeyrek yüzyılda gerçekleşen veriler, yüksek veya düşük konjonktür dönemleri ne olursa olsun bütçe açıklarının sürekli bir büyüme eğiliminde olduğunu göstermektedir. (Çev.)

(5) Bu kredi krizleri —veya «kredi sıkışmaları»— hakkında daha etraflı malumat için bkz., Paul Sweezy ve Harry Magdoff, **«Amerikan Kapitalizminin Derinleşen Krizi»**, bu ciltte, s. 3-6; 22-25 (Çev.)

Faiz hadlerinin yüksekliği kısmen, bankaların, özel şirketlerin, tüketicilerin ve hükümetlerin artan kredi taleplerinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan, artan işsizlik oranları ve durgunluk ile başını alıp giden bir enflasyon arasında bir uyum bir ara nokta arayışı içinde olan hükümet ve Merkez Bankası yöneticilerinin bulduğu çıkar yol, faizlerin yükseltilmesine dayanmaktadır.

Ayrıca, doların uluslararası değerini korumak ve kısa vadeli sermaye akımını ABD'ye yöneltmek gibi amaçların da, faiz oranlarının yüksek tutulmasında rolü olduğunu unutmamak gerekir. Cazip faiz oranları kısa vadeli sermaye akımı sağlayarak, yabancı fonları ABD bankalarına ve Amerika'da yatırıma dönüştürmüş ve uluslararası borsalarda dolar talebini arttırmıştır. Fakat öte yandan bu uygulamanın sonucunda ileri kapitalist ülkeler arasında bir faiz-oranı savaşı doğmuştur: Likit fonların daha yüksek faiz oranı uygulayan diğer bir ülkeye kaçmasını önlemek amacıyla, merkezdeki her ülke, kendi faiz oranlarını yükseltmeye yönelmiştir. Bu da, genellikle, iç ekonomik politikanın amaçları ile çelişmiştir. Çünkü faiz oranlarındaki yükselmeler, yatırımları kısıcı ve dolayısıyla durgunluğu derinleştirici ve işsizliği arttırıcı etkiler yaratır. (6)

II. BUNALIMIN ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜZERİNDE ETKİLERİ

Merkezdeki durgunluk, dünya ticaretinin yavaşlaması, gelişmiş ülkelerde yerli sanayileri koruyucu önlemlerin yaygınlaşması, yüksek faiz oranları ve merkezdeki enflasyonun azgelişmiş ülkelerin ithal ettiği sermaye ve ara mallarına yansıması, üçüncü dünya ülkelerinin sırtına yeni yükler yüklemiştir. Bu sorunların standart açıklaması yapılırken, suç hep artan petrol fiatlarının üstüne atılmakta; OPEC zamlarının, üçüncü dünya ülkelerinin ödemeler dengesini bozduğu, ve bu ülkelerin dış borç yükünün büyük ölçüde artmasına neden olduğu ileri sürülmektedir. Petrol fiatlarındaki artışın, perifer (çevre) ülkelerin ödemeler dengisi açığını büyüttüğü, elbette tartışma götürmez bir gerçektir. Ancak, sorunun gözden kaçırılan yanı, petrol fiatlarındaki artışların zaten uzun süredir var olan problemleri ağırlaştırdığıdır. Örneğin 1970-79 arasında Latin Amerika ülkelerinin dış borcu (sabit fiatlarla) yılda ortalama % 16.4 oranında artmıştır; bu rakkam, 1960-70 arasında, yani petrol krizinden önce sadece % 8 civarında idi. (7)

---

(6) Batı Avrupa hükümetleri ve özellikle Schmidt ile Reagan arasındaki ekonomik politika konusundaki anlaşmazlığın temellerinden biri de buydu. Schmidt, ABD'nin yüksek faiz politikasının, Batı Avrupa'daki resesyonu derinleştirici ve işsizliği arttırıcı bir etki yarattığından şikayet etmekte ve ABD'nin sorunlarını Avrupa'ya ihraç etmemesi gerektiğini savunmaktaydı.

(7) **Bkz.:** Inter-American Development Bank, **Economic and Social Progress in Latin America, 1980-81, p. 95.**

Vurgulanması gereken nokta, uzun dönemdeki borç yükü artışının merkez-çevre arasındaki ilişkinin niteliğinden kaynaklandığıdır. Petrol fiatlarındaki artıştan sonra da bu ilişkinin temeli ve doğası değişmemiştir ve sürekli açıkların ve büyüyen dış borç yükünün ana nedeni olarak ortada durmaktadır.

Küba dışındaki Latin Amerikan Ülkelerinin bileşik cari hesaplar tablosu incelendiğinde, bu gerçek açıkça görülür. Bilindiği üzere bu kalem, kredi ve dış sermaye yatırımları hariç sermaye hareketlerini ve tüm dış alım satım muamelelerini kapsar. Cari hesaplar dengesini, 1968-73 ve 1974-79 dönemlerinde, yani petrol fiat artışlarından önceki ve sonraki dönemlerde, mukayeseli olarak inceleyeceğiz. **(Bkz. Tablo 1 ve 2.)**

Bu tabloların yansıttığı gerçeği daha iyi algılayabilmek için, önce **Tablo 1, Sütun 1**'i daha ayrıntılı bir şekilde incelemekte yarar vardır. Bu sütun, Kuba dışındaki tüm Latin Amerikan ülkelerinin bileşik 1968-73 Cari Hesaplar Dengesini özetlemektedir Şimdi, herbir satırdaki rakamlara daha etraflıca bakalım: (Sayılar milyar dolar olarak okunmalıdır.)

1. Diğer ülkelerle mal ticaretinde:

İhraç gelirleri	+ 95.8
İthal giderleri	— 93.2
Net Bakiye	+ 2.6

Görülüyor ki, salt mal alım satım istatistiklerine bakıldığı takdirde, petrol fiat artışlarından evvelki altı yıl boyunca Latin Amerika ülkelerinin dış ticaret dengesi **fazla** vermektedir.

2. Ancak bu ülkelerin kendilerine ait sigorta şirketleri ve deniz ticaret filoları yetersizdir. Bu kaynaklar ve hizmetler merkezdeki kapitalist ülkelerde yoğunlaşmıştır. Nitekim, navlun ve sigorta ödemelerini kapsayan açık, salt ticaret-fazlasından daha büyüktür. Navlun ve sigorta hizmetlerine ilişkin ödemelerin dış ticaretteki göreli yeri mal alım satımına kıyasla küçükse de, **dış ticaret açıklarındaki** göreli yeri aşağıdaki rakkamlardan da anlaşılacağı üzere, hayli önemlidir.

Yerli sigorta ve taşımacılık Şirketlerinin Dış Ülkelerden elde ettiği gelirler	+ 1.7
Navlun ve Sigorta için Dış Firmalara yapılan ödemeler	— 8.1
Net Bakiye	— 6.4

TABLO 1

KÜBA DIŞINDAKİ LATİN AMERİKA ÜLKELERİNİN CARİ HESAPLAR DENGESİ: 1968-1973

(Milyar dolar cinsinden)

Net Bakiye	Tüm Ülkeler	Petrol İhracatçıları (*)	Petrol İthalatçıları
Mal Ticareti	2.6	1.9	0.7
Navlun ve Sigorta	-6.4	-2.9	-3.5
Kâr transferleri ve faiz (**)..	-19.2	-9.5	-9.7
Diğer Kalemler (***)	1.9	3.0	-1.1
TOPLAM	-21.1	-7.5	-13.6

(*) Petrol İhracatçısı kategorisi altında toplanan ülkeler 1973 petrol krizinden sonraki yılların tümünde veya bir kısmında petrol ihraç etmiş olan ülkeleri kapsar: Bolivya, Ekvator, Meksika, Peru, Trinidad, Tobago ve Venezüella.

(**) Bu kategoriye, Ödemeler Dengesi Hesaplarında «Yatırım Giderleri» adı verilmektedir. Bu kalem, borçlar, teminatlar ve depozitolar üzerine ödenen faizleri ve teşebbüslerdeki fiziki sermaye hisseselerinden kaynaklanan kâr paylarının transfer edilen kısmını içerir.

(***) «Diğer Kalemler» grubu şunları içerir: Navlun dışındaki taşıma ödemeleri, seyahat masrafları, diplomatik ve askeri personele ilişkin masraflar, teknik ve profesyonel servisler, film kiraları, telif hakları vb., ülke dışındaki işçilerin yurda yolladığı paralar, hayır işleri ve kilise için yapılan bağışlar ve yabancı hükümetlerin yaptıkları yardımlar.

Kaynak : IMF Balance of Payments Accounts, Computer Tapes, Supplied by Inter American Development Bank.

TABLO 2

KÜBA DIŞINDAKİ LATİN AMERİKA ÜLKELERİNİN CARİ HESAPLAR DENGESİ: 1974-1979

(Milyar dolar cinsinden)

Net Bakiye	Tüm Ülkeler	Petrol İhracatçıları (*)	Petrol İthalatçıları
Mal ticareti	-11.4	1.8	-13.2
Navlun ve Sigorta	-15.8	9.4	- 6.4
Kâr transferleri ve faiz (**)	-51.4	-19.9	-31.5
Diğer Kalemler (***)	2.3	0.5	- 2.8
TOPLAM	-80.9	-27.0	-53.9

(*) Notlar, Tablo 1'dekinin aynıdır.

Kaynak Inter American Development Bank, **Economic and Social Progress in Latin America, 1980-81 Report.**

3. Açığın en önemli bölümü ise, «Yatırım Giderleri»nden, yani, yabancı yatırımcılara ve bankalara yapılan ödemelerden kaynaklanmaktadır.

Dış Yatırımlardan elde edilen faiz ve kar transferleri	2.3
Yabancı yatırımcılara ve bankalara ödenen pay ve faizler	-21.5
Bakiye	-19.2

4. Tablo 1.'de «Diğer Kalemler» ismi altında toplanmış ve hangi öğelerden oluştuğu Tablo 1'in altındaki dipnotta verilmiş olan bir dizi işlem vardır. Bunların tümü bir arada mütalâa edildiğinde şöyle bir sonuç vermektedir

«Diğer Kalemler»den elde edilen Gelir	27.7
«Diğer Kalemler» için yabancı ülkelere yapılan ödemeler	-26.0
Bakiye	1.9

Yukarıdaki dört kategorideki bakiyelerin verdiği toplam net açık, Tablo 1'de de görüldüğü gibi 21.1 milyar dolara ulaşmaktadır. Bu şema, Üçüncü Dünya ülkelerine örnek addedilebilir niteliklere sahip Latin Amerika ülkelerinin yabancı sermaye'ye bağımlılığını vurgulamaktadır. Görüldüğü üzere, petrol fiatlarındaki artışlardan önceki yıllarda, Cari Hesap'taki açığın önemli bir bölümü, dış taşımacılara, yabancı banka ve sigorta şirketlerine ve yabancı yatırımcılara yapılan ödemelerden kaynaklanıyordu. Ülkeden ülkeye bazı farklılıklar göstermekle birlikte, bu bölgedeki tüm ekonomiler için uzun zamandır süregelen tipik bir durumdur.

Şimdi petrol fiatları konusuna dönelim: Kıyaslama amacı ile petrol ithalatçısı Latin Amerika ülkeleri iki ayrı sütunda gösterilmiştir. Tablo 1'de görüleceği gibi 1974'den evvelki yıllarda iki grup arasındaki fark çok belirgin değildir. Mal ticareti bakiyesi petrol ihracatçılarında, diğer gruba kıyasla, biraz daha büyük bir fazla vermektedir (-1.9'a kıyasla 0.7 milyar dolar). Her iki grupta da açığın ana kaynağını, yabancı sermayeye yapılan ödemeler oluşturmaktadır.

1974'den sonra ise, çarpıcı bir değişiklik gözlenmektedir: Tablo 2'den görüleceği gibi, petrol ithal eden ülkelerin mal ticaretindeki ufak «fazla»nın yerini, artık, büyük bir açık almıştır. Ancak, navlun, sigorta, kar transferleri ve faizler olmasa bu, tek başına, o kadar önemli bir sorun yaratmıyabilirdi; çünkü, yabancı sermaye hizmetleri karşılığında yapılan ödemeler cari hesap açığının % 70'ini oluşturmaktadır. Gerçi bu ülkelerde, 1974'ten önce 9.7 milyar dolar olan kâr transferleri ve faiz ödemeleri 1974'ten sonraki dönemde ithal edilen petrolün de finansmanı için sağlalanan dış-borçların kabarmasıyla, 31.5 milyar dolara kadar yükselmiştir, ama, dikkat edilirse, aynı devrede petrol ihracatçısı ülkelerde de, bu kalem önemli artışlar kaydetmiş, 9.5 milyar dolardan 20 milyar dolar civarına yükselmiştir.

«Petrol ihracatçısı» kategorisine soktuğumuz Latin Amerika ülkelerinin tümünün 1974-79 döneminde her sene petrol ihraç etmemiş olduğunu hatırlatmakta yarar var. Örneğin Meksika 1975'te, Peru ise 1978'den itibaren petrol ihraç etmeye başlamışlardır. Gene de gruplama anlamlıdır, çünkü, bu ülkeler bazı yıllar petrol ihraç etmemiş olsalar bile, bu dönemde petrol ithalatı zorunluğundan doğan sorunlardan etkilenmemişlerdir; ve kuşkusuz, çoğu her yıl, petrol ihracından önemli yararlar sağlamışlardır. Gerçi bu arada, ithal giderleri de tırmanma göstermiştir ama yine de, sonuçta, «Petrol İhracatçısı» grubuna giren ülkelerin mal ticaretinde 1974'den önceki ve sonraki dönemlere ait bakiye toplamı yaklaşık aynı miktarda fazla vermiştir (§ 1.9'a karşın § 1.8 milyar). Dikkati çeken ve asıl vurgulanması gereken nokta ise şudur: Petrol ihracatçısı grubuna giren ülkelerde yabancı sermayeye yapılan kâr transferleri ve faiz ödemeleri, iki dönem arasında iki katından fazla artmış, 12.4 milyardan 29.3 milyar dolara fırlamıştır. Bu miktar, toplam açığın 7.5 milyar dolardan 27 milyar dolara çıkmasının temel nedenidir, denilebilir.

Dolayısıyla Üçüncü Dünya ülkelerinde, büyüyen ödemeler dengesi açıkları ve artan dış borç yükünden kaynaklanan sorunlara temel neden olarak petrol fiat artışlarını göstermek, en azından, yanıltıcıdır. Daha önceden varolan ve daha köklü nedenlere dayanan sorunlara (ve merkez ülkelerdeki stagnasyon ile birlikte daha da yoğunlaşmış bulunan yüklere) eklenmiş yeni bir ağırlık olarak yorumlanmalıdır OPEC zamları... Merkez ekonomilerde durgunluk (stagnasyon), Latin Amerika ülkelerinin geleneksel hammadde ve gıda ihracatında zayıflamalar doğurmuş, ve bazı hallerde bu geleneksel ihraç mallarının fiatları da düşmüştür. Öte yandan, kapitalist serbest-ticaret doktrini uyarınca geleneksel iktisatçılar tarafından kesinlikle eleştirilen «korumacılık» Merkezdeki gelişmiş ülkeler tarafından da uygulanmaya başlanmış, ve bu da, sınai üretim mallarını ihraç etmeye yönelmek isteyen perifer (çevre) ülkelerin karşısına yeni ve ciddi bir engel olarak çıkmıştır. Faiz ve temettülerin (8) sürekli dışarı aktığı musluklar ise açık durmaktadır. Üstelik bu arada, yabancı sermaye girişi karşılığında oluşan ödemeler, merkez ekonomilerdeki durgunluğun bir yan ürünü olarak ortaya çıkmış olan yüksek faiz oranları nedeniyle, giderek daha da büyümüştür. Örneğin, Latin Amerika ülkelerinin toplam dış borç ödemelerinde (ana para artı faiz ödemelerinde) faizlerin payı 1970 senesinde % 32 iken, bu oran 1980'de % 49'a çıkmış ve 1981'de daha da yükselmiştir.

Bütün bunlardan ortaya çıkan sonuç şu şekilde özetlenebilir: Latin Amerika (ve diğer Üçüncü Dünya ülkeleri), kendilerini, dış sermayeye sürekli kaynak akıtma zorunda bırakan emperyalist bir sistem içinde yoğrulmayı sürdürdüğü müddetçe, çevre ülkeleri merkeze bağlayan zincirler güçlenmeye devam etmektedir. Çünkü bu yapı içinde, bir çevre az-gelişmiş ülkenin elinden gelen tek şey, ödeme dengesi açıklarını finanse edebilmek için daha çok yabancı sermaye ve giderek daha çok dış borç çekmeye yönelmektir. Halbuki bu kısır döngü, faiz ve kâr transferlerinden kaynaklanan ve giderek büyüyen bir dış akıma ve dolayısıyla, kısa bir süre sonra, ödemeler dengesinin tümden bozulmasına yol açmaktadır.

Bu incelemeyi bitirmeden evvel, bütün bu anlatılanların, ışığında, güncel ekonomik politika, ve özellikle Reagan yönetiminin Üçüncü Dünya ülkeleri ile olan ekonomik ilişkilere yaklaşım tarzı hakkında bir kaç yorum getirmek istiyorum: Reagan yönetimi, periferdeki ülkelerin ödemeler

---

(8) Temettüler, şirket vergileri ve «Dağıtılmayan Kârlar» (Undistributed Profits) çıkarıldıktan sonra hisse senedi sahiplerine dağıtılan paylar'dır. Burada, sadece, yabancı hisse senedi sahipleri için yurt dışına transfer edilen paylardan söz edilmektedir. Fakat, bazı hallerde temettülerin haricinde, «Dağıtılmayan Kârlar»ın bir bölümü de, yurt dışındaki «ana şirket'e transfer edilebilmektedir. Ayrıca, «görünmez kâr transferleri» de söz konusu olabilir: Örneğin, azgelişmiş ülkedeki şirket, «ana şirket»ten bazı ara malları ve hammaddeleri, normal dünya fiatlarının üstünde bir fiatla tedarik etme yoluyla, merkez ülkedeki ana şirkete ekstra kârlar sağlayabilir.

dengesi açıklarını uzun vadede giderek yükseltmesi mukadder olan, borçlanmaya ve yabancı sermaye yatırımlarına dayalı bu kısır döngü'yü sürdüren «çözüm»de elbette hiç bir tuhaflık görmemektedir. Üçüncü Dünya için düzlüğe çıkış yolunun yabancı sermayeye daha fazla açılmakta olduğunu öne sürmektedir. Bazı eleştiriciler, Reagan programını, bu ülkelerdeki kitlelerin yoksulluk ve istırabının giderilmesine yönelik olmadığı için eleştirmekteler. Bu tür eleştiriler, ütopik bir nitelik taşımaktadır. Aslında Reagan ve danışmanlarından, Üçüncü Dünya ülkelerinin gerçek sorunlarını anlamaya ve bunları ortadan kaldırmaya yönelik niyet ve çabalar beklemek aşırı iyimserlik olur kanısındayım. Elbette, emperyalist dünyanın lideri olma iddiasında olan bir kişinin uygulayacağı proğramlar metropoldeki kapitalist ülkelerin çıkarına olacaktır. Buna şaşmamak gerekir. Yalnız, kapitalist metropollerin gerçek **uzun vadeli çıkarları** nelerdir, ve bunları sağlamaya yönelik politikalar neler olabilir, Reagan'ın bunu, (uygulama bir yana), zihinsel düzeyde bile tutarlı bir şekilde saptayabilecek nitelik ve birikime sahip olup olmadığı, sanırım, tartışma götürür bir konudur.

AVRUPA'NIN EKONOMİK KALKINMASI 1974 DURAKLAMASI VE GELECEKTEKİ GELİŞMESİ

M. Robert Marjolin (*)

Bugünkü konuşmamın amacı, yeni bir yıla girerken, Batı Avrupa Ekonomisinin ne durumda olduğunu tespit etmek ve yakın gelecekte yani 5-10 yılı içinde, nelerin olabileceğini tahmin etmeye çalışmaktır.

Eğer zaman ve cesaret bulabilirsem, bu dönemde Avrupa'nın izlemesi gereken ekonomi politikaları hakkında bazı görüşler ileri sürmek istiyorum. Şimdiki dönemi iyi bir biçimde analiz edebilmek için, geçmişin belirli bir dönemini ele almak bir zorunluluktur. 1974-1980 dönemi, gösterdiği homojenlik yönünden, incelemeye değer bir dönem olarak ele alınabilir.

Üç soruya cevap vermeye gayret edeceğim: 1974-1980 döneminin temel karakteristikleri nelerdir? Bu dönemin, geçmiş dönemlerle kıyaslandığında, ne gibi özellikleri ve çelişkileri mevcuttur? Bu dönem de müşahede edilen genel eğilimin acaba gelecek yıllarda da devam etmesi mümkün müdür?

Cevap evet ise, bu eğilim acaba hangi yönde olacaktır? Çerçeve böyle belirlendiğinde, acaba hangi tür politikalar hazırlanmalı ve yürürlüğe konulmalıdır.

(*) «27 Kasım 1980 günü Avrupa Toplulukları Komisyonu eski Başkan Yardımcısı Prof. Robert Marjolin, Yüksek Banka Etüdleri Merkezi (CESB)'nin davetini kabul ederek bir konferans vermiştir. Konferansın tam metni verilmiştir.» (La Revue Banque, Fevrier 1981).

I — 1974-1980 DÖNEMİNİN KARAKTERİSTİKLERİ

1974-1975 yıllarında dünya ekonomisinde görülen olaylar, basit bir konjonktürel krizden öte, gerçek bir dönüm noktasını ve yeni bir dönemin başladığını bize göstermektedir.

Geçmiş dönemlerden tam bir kopma 1975 yılında vuku bulmakla beraber, daha önceki yıllarda batı ekonomik sisteminde görülen bazı çatlaklar yeni bir dönemin habercisi olarak kendini göstermeye başlamıştı.

Bazı tarihçiler, 1967 yılında ABD'de görülen enflasyonu, yahut 1971 yılında Bretton Woods sisteminin yıkılışını bu yeni dönemin başlangıcı olarak kabul etmektedirler.

Yeni bir dönemin başlangıç tarihi konusundaki tartışmalar artık bugün önemini yitirmiştir. Bilindiği üzere, 60'lı yılların sonunda, yahut 70'li yılların başında harp sonrası dönemi sona ermişti. 1948'de başlayan harp sonrası yıllarında hızlı bir ekonomik kalkınma, büyük bir fiat istikrarı, geleceğe sonsuz bir güven, fertlerde üretim ve yatırım kararlarını etkileyen güçlü bir optimizm kendini hissettiriyordu.

Şimdi ise, ekonomide büyümenin yavaşladığı, enflasyonun hızlandığı, geleceğe ve kendine güvenin yitirildiği, zihinsel bir kargaşanın hüküm sürdüğü yeni bir devir başlamış gibidir. Eski dönemlerin geri geleceğini ileri süren görüşleri artık büyük bir şüphe ile karşılamaktayız.

Gerçekten 1948-73 dönemini altın bir dönem olarak kabul ediyoruz. Bundan 10 yıl önce yaşadığımız ahenkli ve müreffeh dünyayı tekrar yaratabilmek için hükümetlerin gücünün yetmeyeceği şeklindeki düşünce, toplumda artık yerleşmiş gibidir.

Bu konuda aşağıda vereceğimiz bazı rakamlar, başlıca ekonomilerde görülen bozulmayı bize açık olarak göstermektedir (1).

a) BÜYÜME HIZI

Endüstriel yönden gelişmiş OECD üyesi 16 devletin ortalama gelişme hızı 1950-70 aralığında % 4.6 iken, 1973-79 döneminde % 2.4'e düşmüştür. Aşağı yukarı, % 50 oranında bir bir azalış dikkati çekmektedir.

---

(1) Bu konferansta kullanılan rakamlar ve özellikle emek produktivitesindeki gelişmeler, M. Angus Maddison'un 1979 mart ayında **Banca Nazionale del Lavoro Quaterly Rewiew**'de yayınlanan «Long Run Dynamics of Productivity Growth» adlı makalesinden alınmıştır. Aynı derginin Eylül 1981 nüshasında yayınlanan «Western Economic Performance in the 1970 s: A perspective and Assesment» adlı makalesinden de yararlanılmıştır.

	1950-70	1973-79
Fransa	5.0	2.9
Almanya	6.3	2.3
İtalya	5.6	2.3
İngiltere	2.8	0.8

b) ENFLASYON

Gene 16 ülkenin geçinme endeksi artış hızı ortalaması 1950-70 döneminde % 3.8 iken 1973-79 döneminde % 8.7 olmuştur.

Bazı ülkelere ait fiat artış oranları şöyledir:

	1950-70	1973-79
FRANSA	4.9	9.2
ALMANYA	2.3	5.1
İTALYA	3.5	13.2
İNGİLTERE	4.1	13.1

Yukarıdaki rakamlardan dünya ekonomisinin çok güç bir döneme girdiğini hemen anlıyoruz. Bu durumu yaratan çok çeşitli nedenler bulunmakla birlikte ben dört temel nokta üzerinde duracağım.

1. PRODÜKTİVİTE ARTIŞ ORANINDA GÖRÜLEN YAVAŞLAMA

Prodüktivite artışındaki gelişmeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO I: Prodüktivite Artış Oranı

(Saat başına düşen üretim artış hızı)

	1970-1913	1913-50	1950-60	1960-73	1973-78
ALMANYA	1.9	1.0	6.8	5.4	4.2
FRANSA	1.8	2.0	4.4	5.5	3.9
İTALYA	1.2	1.7	4.3	6.8	4.1
İNGİLTERE	1.1	1.6	2.2	3.7	2.0
JAPONYA	1.9	1.3	5.8	9.8	3.9
ABD	2.1	2.6	2.4	2.6	1.1

Kıta Avrupasında saat başına düşen verimlilik artışı 1948-73 döneminde % 5,5-6 dolayında olmuştur. Bu oran 1870-1913 döneminde ise % 2 do-

laylarında idi. ABD'de saat başına isabet eden verimlilik artışı aşağı yukarı bir asırdır sabit görünmekte olup % 2-2.5 arasında değişmiştir. Fakat 1973 denberi çok iyi teşhis edilemeyen nedenlerle, bu oran büyük ölçüde düşmüştür. Açıklanması gereken olay, neden harp sonrası yıllarda prodüktivite artışları hızla yükseldiği halde 1973'den sonra azalmaya başlamıştır? Bu soruyu cevaplamak kolay değildir. Evvela Kıta Avrupa'sı ile ABD'yi bu bakımdan karılaştırmakta yarar vardır (TABLO II).

TABLO II: 1950 ve 1977'de Mukayeseli Prodüktivite oranları

(Saat başına verim ABD'de 100 iken)

	1950	1977
İNGİLTERE	55	61
FRANSA	41	79
ALMANYA	35	84
İTALYA	31	68
JAPONYA	14	52

Kaynak: Angus Maddison, Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review, Mart 1979

20-25 yıldır, Avrupa ve Japonya, bütün enerjilerini ABD' ile aralarında bulunan açığı kapatmaya hasretmişlerdir. Bu ülkeler ellerinin altında, teknik ve yönetim alanında ABD tarafından gerçekleştirilmiş keşiflere ait geniş bir kaynak bulmuşlardır. Bu teknik bilgi birikiminden en üst düzeyde yararlanmışlardır. İkinci Cihan Harbinden sonra Avrupa verimliliğindeki hızlı artış, ABD'yi yakalama gayretinin bir sonucudur denilebilir. 1950 ve 1960 yıllarında Avrupa ülkelerinde gerçekleştirilen prodüktivite artışı en üst düzeye yükselmiştir. 1950-70 döneminde, işçi saatine düşen kapital stoku artış hızı daha önceki 25 yılın üç katı düzeyinde olmuştur.

Bu oran Fransa'da % 5, Almanya'da % 6, Japonya'da % 7 olmuştur. Bu hızlı gelişmenin temel nedeni, emek-kapital ilişkisidir.

Savaş sırasında askeri nitelikte olmayan yatırımların yavaşlaması, mevcut kapital stokuna oranla işçi bolluğu yaratmış dolayısıyle kapital stokunun yüksek verimlilik düzeyine erişmesine neden olmuştur. Böylece savaş sonrası dönemde yatırımlarda hızlı bir artış kendini göstermiştir. Ayrıca, iş gücünün daha az verimli alanlardan verimli alanlara doğru kayması, emeğin yeniden dağılımına yolaçmıştır. Bu suretle tarım kesiminden diğer sektörlere büyük bir iş gücü akımı olmuştur. Nihayet Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi emek gücü verimliliğinde hızlı bir artışa yolaçmıştır. Sonuç olarak ABD'yi yakalamak azmi, yatırımların ar-

tışı, iş gücünün yeniden dağılımı, mübadelelerin serbestleştirilmesi gibi çeşitli faktörler bu zaman periodunda (1948-73) önemli işlevler görmüştür.

1977 yılında, Avrupa ve ABD'de erişilen prodüktivitenin kıyaslanması halinde, aradaki açığın geniş ölçüde kapatıldığını görüyoruz. Amerikan prodüktivitesinde uzun yıllardır görülen duraklama bu açığın daha kısa sürede kapatılmasına yol açmıştır. Aktif nüfustaki artış dikkate alındığında, Kıta Avrupa'sında maksimum üretim artış hızının, potansiyel olarak, % 3-3,5 düzeyinde olacağı tahmin edilmektedir. Çünkü, Avrupa'da ortalama verimlilik artışı son yıllarda % 2-ile % 2.5 arasında değişmektedir. Doğaldır ki bu tavanı aşağı doğru çeken çeşitli faktörler de vardır.

2. ENERJİ FİATI

1973 yılı sonunda, enerji fiatlarının hızla yükselmesi endüstrileşmiş ülkelerin ekonomilerini bozucu çeşitli etkiler yaratmıştır. Bunlardan bazılarını hatırlatmakla yetineceğim.

— Enflasyonist etki,
— Mübadele oranlarında değişme, hayat seviyesindeki yükselmenin yavaşlaması,
— Enerji tüketimi yüksek olan kapital stokunun yenilenmesi zorunluğu,
— Ödemeler Dengesinde bozulma, bunun sonucu olarak hükümetlerin ve merkez bankalarının kısıtlayıcı para ve bütçe politikaları izlemeye başlaması,
— Özellikle yatırımlarda belirsizlik faktörünün ortaya çıkması.

Burada belirtmek istediğim bir diğer nokta, petrol fiatlarındaki artışın tesadüfi olmadığıdır. OPEC olmasa idi gene bu tür bir artışla karşılaşmamız mukadderdi. Çünkü düşük maliyetli petrol kaynaklarının tedrici olarak tükenmesi kaçınılmaz bir olgu idi. Ayrıca petrol fiatlarında söz konusu artış olmasa idi, Alaska ve Kuzey Denizi işletmeye açılmaz, nükleer enerji bazı ülkelerde olduğu gibi geliştirilmez, kömür tekrar sahneye çıkmazdı. Petrol fiatlarındaki bu büyük artış, ekonomik faaliyetlerin, saat başına isabet eden verimlilik ve aktif nüfustaki artış toplamından daha düşük düzeyde büyümesine yol açmıştır. Ciddi nitelikteki bütün araştırmalar, milli istihsalde % 2-2.5 oranından daha yüksek bir büyümenin enerji fiatlarında yeniden artışlara sebebiyet vereceğini göstermektedir. Enerji fiatlarında yeniden ortaya çıkacak artışlar ise büyüme hızının düşmesine yol açacaktır.

3. ENFLASYONİST GELİŞME

Yakın geçmişte, büyüme hızı, enerji koşullarının belirlediği oranın altında gerçekleşmiştir. Bunun nedeni merkez bankalarının ve hükümetlerin izlediği kısıtlayıcı politikalardır.

Şimdiye kadar, işgücü prodüktivitesi ve enerji miktar ve fiatları gibi endüstriyel sisteme geniş ölçüde exojen faktörler üzerinde durduk. Fiatlar genel seviyesinde görülen yükseliş ise, böyle exojen nitelikte olmayan endojen bir olaydır. Enerji fiatlarında son zamanlarda görülen nisbeten düşük oranlı zamlar bir yana bırakıldığında, enflasyon geniş ölçüde milli gelirdeki paylarını arttırmak veya muhafaza etmek isteyen çeşitli grupların mücadelelerinden kaynaklanmaktadır. Özellikle enflasyonun yüksek hızda seyrettiği dönemlerde bu çekişme daha şiddetli olmaktadır.

Yüksek bir enflâsyonun bünyede yerleşmesi halinde, derin ve uzayan bir resesyon'u göze almadıkça, bu gidişi geriye çevirmek mümkün olmamaktadır.

4. DÜNYA'NIN ASKERİ VE POLİTİK DENGESİNDEKİ DEĞİŞME

Son 6-7 yıldır psikolojik ve politik değişmeler mevcut ekonomik ve sosyal ortamın bozulmasının dördüncü faktörünü oluşturmaktadır. Bunlar aynı zamanda hem sebep hem de sonuçturlar.

İkinci Dünya Harbini izleyen son 20-25 yıla baktığımızda barış ve refahın süreklilik kazandığını görüyoruz. Geçmişi idealize eden yaşlı insanların hatasına düşmek istemem ama, harp sonrası dönemde, böyle bir harmoninin bütün unsurlarıyla mevcut olduğunu ileri sürebilirim. 1945'den 1960 yılına kadarki dönemde, yeni bi rekonomik düzenin parçalarını oluşturan Dünya Bankası ve Para Fonu gibi Müesseseler kurulmuş, ulusal paraların genel bir konvertibilitesine dönülmüş, gümrükler de aşamalı olarak indirimler sağlayan Ortak Pazar gibi ekonomik bir birleşme gerçekleştirilmiştir.

Bir yandan Avrupa Birliği'ne doğru adım atarken, diğer taraftan hür dünyanın oluşturulmasına çalışmak çelişkili gibi görünürse de, bunlar bir bütünün parçalarını oluşturan gelişmeler olarak dikkate alınmalıdırlar.

Bu yeni düzenin oluşumunda Amerika Birleşik Devletlerinin rolü büyük olmuştur. 1945'den 1965'e kadarki 20 yılı bir ABD düzeni olarak kabul etmek gerekir. Atom alanında ve diğer askeri alanlarda tartışmasız olan üstünlüğü, batı dünyasının askeri ve politik güvenliğinin teminatı oluyordu. Avrupa ülkeleri tarihlerinde görmedikleri biçimde, yarın endişesi olmaksızın kendi ülkelerinin kalkınmasına çalışıyorlardı. Bu yeni düzenin 1960 yıllarından sonra zayıflamaya başladığını görüyoruz. 1967'den itibaren ABD'de enflasyonunu büyümeye başlaması, 1971'de uluslararası para sisteminin yıkılışı, 1973'de petrol fiatlarının yükselişi, Sovyetler Birliğinin askeri yönden sağladığı başarılar bu değişmenin başlıca dönemeç noktalarını teşkil etmektedir. Genel olarak, Amerikan gücünde görülen zayıflamalar, harp sonrası optimizmi yerine güvensizliğin her yerde egemen olmasına yolaçmıştır.

1973'den beri geçirmekte olduğumuz ekonomik kriz, hangi ölçüde uluslararası ekonomik ortamda kaçınılmaz olan değişmelerin sonucudur masını sağlamıştır. Amerika'nın gücü Avrupa'yı dış müdahalelerden ko-

ve ne ölçüde bizim işlediğimiz hatalara bağlıdır? Kanaatimce, işgücünde kaçınılmaz olan verimlilik azalmaları ve gene aynı şekilde petrol fiatlarındaki exojen yükselmeler en uygun iklim sağlansa idi bile, bugünkü ekonomik krizin doğmasına sebebiyet verirlerdi. Fakat eğer ABD, Vietnam serüveni ve Watergate skandalları gibi derin sarsılmalar içinde bulunmasa idi, önlemler daha çabuk alınır ve enerji krizi daha kolay atlatılabilirdi. On yıldan beri dünyada seyreden şiddetli enflasyon, eğer ABD'de başlamasa ve hızla gelişmese idi bu oranlara erişmezdi. Çünkü harp sonrası yıllardaki parasal istikrar, geniş ölçüde ABD'de 1960 yıllarına kadar süren ekonomik ve politik istikrara bağlı idi.

Şimdiye kadar dünyanın bugünkü ortamını yaratan çeşitli faktörler üzerinde durdum. Bunlara başkalarının eklenmesi mümkündür.

Ekspozemin bu kısmını bitirmeden önce, bana mevcut ekonomik krizde, Amerika'nın rolünü mübalağa ettiğim şeklinde bir eleştiri yöneltilebilir. Basit olarak şunu söyleyebilirim ki, mevcut krizin oluşumunda ABD, diğer endüstrileşmiş ülkelere kıyasla daha fazla hata işlemiş değildir. Ancak ABD'nin batı dünyası ekonomisindeki büyük ağırlığı, onun işlediği en küçük hataların büyük etkiler yaratmasına yol açmıştır. Gerçekten büyük bir savaşta bir erin kaybı fazla önemli değildir. Ancak lider yok olmuşsa onunla birlikte bütün bir ordu da tehlikeye girer.

II — 1980'Lİ YILLARIN EĞİLİMLERİ

Şimdiye kadar açıkladığım görüşlerin ışığı altına, gelecek yıllara bir göz atalım. Geleceğe ilişkin görüşlerimin geçmişin analizinden kaynaklanması doğaldır.

1. İŞ GÜCÜ PRODÜKTİVİTESİ

Gelecekte saat başına prodüktivite artış hızının, geçmişte olduğu gibi % 2-2.5 düzeyinin üzerinde olmasını gerektirecek hiç bir sebep düşünemiyorum. Bu oranları aşabilmek için, dünyanın şimdiye kadar görmediği teknik buluşların gerçekleştirilmesi gerekir. Belki son zamanlarda sıkça bahsi geçen micro-processeurs'lerin keşfi böyle bir atılıma yol açabilir. Bu konuda septik olduğumu ifade etmeliyim. Unutmayalım ki, büyük dinamizm dönemlerinde bile ABD, prodüktivite konusunda % 2.5 oranından daha büyük bir artış hızına devamlı olarak kavuşamamıştır. İşgücü saatine isabet eden % 2.5 oranındaki maksimum yıllık prodüktivite artış hızı, fert başına reel gelirde bu oranda bir artışa tekabül eder ki buna da erişmek son derece zordur.

Enerji fiatlarındaki artışın yarattığı fevkalade yatırımlar ve değişim oranlarında ortaya çıkan ters yöndeki değişmeler dikkatlerden uzak tutulmamalıdır.

2. ENERJ KISITLAMASI

Enerji konusundaki perspektifin sistematik bir analizine burada girişmem şu anda imkansız. Bu konuda yapılan ciddi araştırmalar, gelecek 8-10 yılda enerji kısıtlamasının devam edeceğini bize göstermektedir.

Hür dünyada ortalama % 2-2.5 oranında bir ekonomik büyüme hızı gerçekleştirildiği ve enerji tüketimi alanındaki bugünkü kısıtlamaların sürdürüldüğü varsayıldığında, enerji ihtiyacındaki yıllık artış hızının % 2 civarında olacağı tahmin edilebilir. Bu durumda, komünist olmayan dünyanın, 1990 yılında, günlük enerji talebinin 115 milyon varil petrol eşdeğerine eşit olacağı tahmin edilebilir. Bu rakam bugün 100 milyon varil dolayındadır. OPEC dışı bölgede tabii gaz, kömür, hydro-elektrik ve nükleer enerji üretimi ile ilgili olarak en optimist varsayımlar yapılsa bile, OPEC'e yönelecek petrol talebi 1990 yılında 30 milyon varil düzeyinde olacaktır. Bugün böyle bir üretim için yeterli kaynağın bulunmadığını biliyoruz. Fiatlara gelince, OPEC'e verilen plana uygun olarak yılda % 3 dolayında reel bir artış olacağı varsayılabilir. Bu birkaç rakam, bize gelecek yıllarda büyüme hızının % 2-2.5'dan daha fazla olmayacağını göstermektedir. Böyle bir durumda, aktif nüfustaki artışların da etkisiyle, işsizlik oranı büyümesine devam edecektir.

Bu tahminler, petrol fiatlarında ani artışlara neden olacak politik olayların Ortadoğu'da patlak vermeyeceği varsayımına dayalıdır. Son İran-Irak harbi bile bu varsayımın aşırı iyimser olduğunu bize hatırlatmaktadır.

3. ENFLASYONİST KISITLAMA

Saat başına prodüktivite artış hızı ve enerji tedariki, ekonomik büyümenin tavanını oluşturur.

Merkez Bankalarının ve hükümetlerin enflasyonu frenlemek için uyguladıkları kısıtlayıcı para politikaları nedeniyle, birkaç sene zarfında, ortalama büyüme hızının % 2'nin altında olacağını kesinlikle söyleyebiliriz. İyimserliğimizi sürdürerek, nisbeten yüksek bir işsizlik pahasına fiatların tedrici olarak düştüğünü düşünelim. Böyle bir durumda Merkez Bankalarının politikalarını gevşetmeleri gerçek bir ihtiyatsızlık olacaktır.

Ekonomiyi kalkındırmaya yönelik ve % 2 oranının oldukça üzerinde bir gelişme hızına ulaşmayı amaçlayan genişletici ekonomi ve para politikalarının tam bir felaketle sonuçlanacağını kesinlikle ileri sürebiliriz. Bu politika, batı dünyasında enflasyonu körüklemese bile enerji piyasasında meydana gelecek tansiyon nedeniyle büyüme hızında tekrar gerilemeye yol açacaktır.

Sonuç olarak, önümüze açılan 10 sene boyunca sorunların büyük boyutlara ulaşacağını, adeta bir ip üzerinde yürürcesine tehlikelerle karşı karşıya olduğumuzu kesinlikle ileri sürebiliriz.

Gelecek yılların ekonomik gelişmesi İngiltere'nin 30 yıldır çok iyi tanıdığı «dur-kalk» («**stop and go**») politikası olacaktır. Ekonomide kısa dönemli iyileşmeler, dış ödeme açıklarının ve enflasyonun büyümesi sonucu tekrar resessyona dönüşecektir. Mümkün olanın mütevazi sınırları içinde hareket etmek en doğru yöntem olacaktır. Bu bakımdan yeni bir 10 yılın başlangıcı, çok fazla vaatkâr görünmemektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, ekonomi, kısa bir gerileme döneminden sonra nisbeten güçlenmiş gibidir. Fakat enflasyon zayıflamadığı gibi, faiz oranları da kısa bir düşmeden sonra tekrar yükselmeye başlamıştır. Ekonomik faaliyetlerdeki gelişmenin de kısa süreli ve zayıf olması kuvvetle muhtemeldir. Avrupa ekonomisi ise kesin bir duraklama halindedir. İngiltere ABD'den daha şiddetli bir resessyon içindedir.

Öyle görünüyor ki, 1981 yılında, çeşitli ülkelerde genel bir çöküntüye uğrayacağız. Bütün ülkelerde bugün ABD'de olduğu gibi, enflasyon hızı yüksek olacak, faiz oranları da artmasına devam edecektir.

Gelecek yıl bir miktar iyileşme olsa bile işsizliğin artmasına engel olunamıyacaktır. Diğer bir deyimle «stop and go» senaryosu, şimdiden bir gerçek olarak çeşitli ülkelerde kendini göstermeye başlamıştır.

1948-1973 yılları arasında gördüğümüz prodüktivite artış hızlarına tekrar ulaşmamız artık imkânsız gibidir. Petrol fiatlarında ise, gittikçe yükselen ikame enerji kaynaklarının maliyetlerine uygun olarak artışlar devam edecektir. Önümüzdeki 10 yıl boyunca petrol tedarikimiz Orta Doğu bölgesinde ortaya çıkabilecek politik ve askeri olaylara bağlı olarak istikrarsız durumunu sürdürecektir. Politik rengi ne olursa olsun hiç bir hükümetin bu durumu çabucak değiştirmesi mümkün değildir. Bu durumunun güncel politik tartışmalarda yeterince açıklıkla ifade edildiğini sanmıyorum. Ayrıca enflasyonist bekleyişler canlılığını koruyacak en küçük fırsatta yoğunluk kazanacaktır.

Bununla birlikte demokratik bir hükümetin yapabileceği bazı şeyler olduğunu düşünüyorum:

1. ENERJİ

Enerji tüketiminde yapılacak % 5 oranında bir indirim, petrol tüketiminde % 10 bir azalmaya yol açmaktadır. Bu ise OPEC bölgesinden yapılan petrol ikmalinde % 20'lik bir azalma demektir. Böyle bir gelişme petrol piyasasındaki gerilimi düşüreceği gibi, tesadüfi olaylara karşı batı toplumunu koruyacaktır.

2. PRODÜKTİVİTE

İşgücü verimliliğini arttırmak için sihirli bir formül yoktur. Fakat işçi

verimliliği ile prodüktif yatırımların hacmi arasında kesin bir bağ olduğu muhakkaktır.

Bugün bütün ülkelerde kısmen azalmasına devam eden işçi prodüktivitesini artırabilmek için işletme kârlarının yeterli oranda büyümesini sağlamak lâzımdır. Bunun için reel ücret artış hızının kullanılabilir gelir artış hızından daha düşük olması gerekir. Prodüktif yatırım hacmi o kadar yüksek olmalıdır ki, enerji fiatlarındaki artışın demode ettiği kapital stokunu tedricen ikame edebilsin.

3. ENFLASYON

Büyüme hızını enerji tedarikinin gerektirdiği düzeyin altına düşüren esas tehlike, fiat ve ücret enflasyonunun yarattığı kısıtlamadır.

Acaba enflasyon hızını, % 10'nun oldukça altına düşürmek mümkün müdür? Kuramsal olarak evet, çünkü Almanlar ve Japonlar bunu başarmışlardır. Fakat pratik olarak bunun çok güç olduğunu kabul etmemiz gerekir. O halde Almanlar ve Japonlar ne yapmışlardır? İlk olarak, onlar tehlikeyi görür görmez hemen harekete geçmişlerdir. Gerçekten fiat artış kıvılcımlarını görünce, büyüme hızlarını yavaşlatmışlardır. Her iki ülke de enflasyon hızı, 60'lı yıllarda olduğu düzeydedir. Tabiatıyla her iki ülke kısıtlayıcı para politikası izlemişlerdir. Fakat özellikle, bu hükümetlerin faaliyetlerini sağlam bir sosyal konsensus ile enflasyon korkusuna dayandırdıklarını ücret-fiat spiraline meydan vermediklerini söyleyebiliriz. Şunu da ilave etmeliyim ki, kritik dönemlerde mark ve yen uluslararası piyasalarda anti-enflasyonist rol oynamıştır. Ücretlerin fiatlara intikal ettiği İngiltere ve Fransa'da ise durum tamamen farklıdır.

İngiltere hükümeti, yüksek bir işsizlik ve derin bir resesyon pahasına, enflasyon oranı ile ücret artışlarını nisbeten düşürmeye muvaffak olmuş görünmektedir. Kronik politik istikrarsızlıktan ızdırap çeken İtalya ise, ekonomik sorunlarına bir çare bulmuş değildir.

Fransa'nın da sorunlarını çözümlediğini ileri süremeyiz. Geçinme endeksi yılda % 14 oranında, ücretler ise % 15 oranında artmasına devam etmektedir.

Amerikada da durum, bozulma eğilimini sürdürmektedir. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz: enflasyon, bir kere ekonomide kök saldığında onu söküp atmak için çok şiddetli önlemler almak gerekmektedir.

SONUÇ

Komünist olmayan dünya, harbi izleyen 25 yıl boyunca yeni bir ekonomik düzenin parçasını oluşturan Ortak Pazar gibi bir kuruluşu yarattı.

Bugün ortaya çıkan güçlükler karşısında içinde bulunduğumuz AET nasıl bir rol oynayabilir? Çok kişi AET'nin takındığı pasif davranışlar nedeniyle düş kırıklığı içindedir. Roma Antlaşması, içinde bulunduğumuz bunalıma karşı izlenecek politika konusunda hiç bir açıklık getirmemiştir. 1956-57 dünyası, şimdiki dünyadan o kadar farklı koşullar içindedir ki...

Fakat bununla birlikte, Avrupa Topluluğunun rolünün önemli olduğuna inanıyorum. AET'na üye ülkelerin milli çıkarları peşinde koşarak kendi sorunlarını başkalarının sırtından çözmeye çalışmasına engel olmak zorundayız.

Bu zor günlerde bizi biraz iyimser kılan husus, Ortak Pazar'ın bunalımlı son 5-6 yılı, oldukça iyi bir biçimde geçirmemize yardımcı olduğudur.

ORTA YOLDA AĞIR AKSAK GİDERKEN

Prof. Moses ABRAMOVITZ (*)

Devletin ekonomik yaşamdaki rolü ile ilgili ilk tartışmalar, batıdaki endüstrileşme döneminde **laise-faire** kuramı ile tam sosyalizm arasında bir yarışma şeklinde oluşmuştu. Fakat daha sonraları, yani «**take-off**»dan sonraki gelişim aşamalarında, toplumun, ferdiyetçi ilkeler ve özelliklerden uzaklaşma eğilimi gösteren evrim çizgisi, özellikle Avrupa ve Kuzey Amerikada daha ılımlı ve «radikal-olmayan» bir yol izlemeye başladı. Bu akımın ilk savunucularından biri olan John Maynard Keynes, daha 1920'lerin ortalarında şöyle diyordu:

> ...Anamalcı düzenin verimli veya verimsiz bir ekonomik örgütlenme biçimi olduğu hakkındaki düşüncelerimiz ile, kapitalizm'in arzu edilmesi veya yadsınması gereken «**normatif**» niteliklere sahip bir düzen olduğu konusundaki yargılarımızı ayrıştırabileceğimiz ve bu iki sorunsalın birbirinden tamamen ayrı iki sorudan kaynaklandığını daha açık seçik bir şekilde kavrayacağımız gün belki gelecektir. Ben şahsen, **akıllıca yönetildiği takdirde**, kapitalizmin ekonomik sonuçlar bakımından halen bilebildiğimiz bütün seçeneklerden daha verimli, daha randımanlı olacağını düşünüyor; ama öte yandan da, bir sistem olarak, kapitalizmi, kendi içinde pek çok yönden fevkalade mahzurları ve «arzu edilmez» nitelikleri olan bir düzen olarak görüyorum. Bizim sorunumuz, hem yaşam tarzımızla, değer yargılarımızla ve yaşam felsefemizle çelişkiye düşmeyen ve hem de elden geldiğince esnek, duyarlı ve randımanlı bir ekonomik-sosyal düzeni geliştirmektir.»

(*) Moses Abramovitz, öğrenimini Harvard ve Columbia Üniversitelerinde yapmış, National Bureau of Economic Research'de konjonktür dalgalanmaları üzerinde çalışmış, 1940'larda Columbia'da, daha sonraları da Stanford Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak dersler vermiştir. 2. Dünya Savaşından sonraki yıllarda profesör olarak akademik karierde ve çeşitli mevkilerde hükümet görevlisi olarak çalışmıştır. Bu makale, Abramovitz'in 1980 Amerikan Ekonomik Derneğinin yıllık toplantısında yaptığı açış konuşmasından alınmıştır. (Çev.)

Bugün artık açıkça görüldüğü üzere, son yarım yüzyıl süresince oluşmuş olan, şimdi içinde yaşadığımız ve adına «karma ekonomi», «refah kapitalizmi» ya da ««Orta yol» dediğimiz rejimin ne tür bir sistem olduğu üzerinde açık düşüncelerini ortaya koyan ilk yazarlardan biri de Keynes'tir. Kendisinden önceki daha ferdiyetçi daha az güdümlü sistem gibi, bu tip «karma-ekonomi» de, konu üzerindeki geniş bir görüş birliğinin desteği ile gelişti. Fakat bu fikir birliği bugün artık zayıflamış durumdadır: Devletin ekonomik rolü yine tartışma konusu edilir olmuştur, ve bu kez, hücumlar ve savunmalar önceki nesillerde şahit olduğumuzdan daha yoğundur. Devletin ekonomik alanda bugünkü rolüne karşı yapılan hücumlar ve eleştiriler geniş bir spektrumu kapsamaktadır: Devletin genişlemesi, işlevleri, kullandığı politika ve önlemler, ve bunları şekillendiren politik üst-yapı kurumları temelden tartışılır hale gelmiştir.

Bir yanda, sayıları az olmakla birlikte, endüstrideki mülkiyeti de içine alan daha kapsamlı bir sosyalizme yönelmeyi önerenler vardır. Bazıları ise pazar kurallarında köklü bir değişiklik önermektedirler. Spektrum'un diğer ucunda ise, piyasa ve fiyat mekanizmalarının randımanlı, esnek ve duyarlı oluşunu vurgulayan ve devletin artan müdahaleciliğini, devlet gücünün merkezileşmesini ve devletin genişleyen işlevlerini eleştiren düşünürler bulunmaktadır.

Öyle sanıyorum ki, hepimiz, içinde yaşadığımız «refah kapitalizmi» düzeninin çok kritik bir dönemecine geldiğimizi hissediyoruz. Nasıl bir çıkış yolu bulabileceğimiz henüz belirgin değildir. Fakat bütün bunalımlar gibi, sosyal bunalımlar da çoğu kez yeniden istikrarlı bir kalkınma devresine kavuşmakla aşılabilir; ama bazen de bu başarılamıyabilir. Onun içindir ki, şu anda nerede bulunduğumuz ve bunalımın gerçekte ne olduğu, hangi temellerden kaynaklandığı üzerinde derin derin düşünmek zorundayız.

I

Bugünkü huzursuzluğumuzun ve doyumsuzluğumuzun nedenlerine işaret eden bütün ipuçlarını toplamanın yolu tek ve basit değildir, ve ben böyle bir denemeye girişmeyeceğim. Bununla beraber, prodüktivite artışlarında göze batan ve tedirginlik yaratacak derecede önemli olan duraklamayı gözden geçirmek yararlı bir başlangıç olabilir görüşündeyim.

Bilindiği üzere verimlilik artışı kişi başına hasıla artışının ölçülebilen ana kaynağıdır. Biz ekonomistlerin anladığı anlamda, prodüktivite, ekonomik refahın başlıca faktörlerinden biridir; hattâ bir çok ekonomist, «...biri değil, esas ve en merkezi faktörüdür,» diyebilir.

Ancak, «kişi başına hasıla artışı» ile «refah gelişmesinin» aynı şeyler olmadığını hemen vurgulamak gerekir. Hatta uzun vadede, refahla ilgili net hasılanın ölçümünde Milli Gelir uygun bir ölçü olamaz. Çünkü, Milli

Gelir İstatistiklerinde, (1) **Hane-İçi-Ekonomik-Faaliyetler**'den elde edilen «fayda» ve «refah-katkısı» hesaba alınmaz, ve (2) bütün devlet harcamaları nihai ürün sayılır. (3) Üretim ve tüketimin dışsallıkları **(externalities)** ve (4) büyümeyle birlikte artan, yeniden iskan ve uyum sorunları ve çevre kirlenmesi gibi çeşitli tür **«non-moneter-maliyetler»** Milli Gelir İstatistiklerinde hesaba katılmadığı gibi, üstelik bu gibi sorunların çözümü amacıyla harcanan meblağlar da «nihai ürün» olarak gelir istatistiklerine eklenir. Dolayısıyla bu faktörlerin etkileri dikkate alındığında, Milli Gelir İstatistiklerinde gözlenen artışların, ««Gerçek Refah Artışı»nı abartarak yansıttığı düşünülebilir.

Öte yandan,, «ekonomik refah» kavramı içinde herhangi bir uzun vadeli hasıla artışı ölçüsüne dahil edilebilecek **çok daha başka unsurlar** da vardır İş sürekliliği, iş-güvenliği, işsizlik halinde gelir emniyeti, yaşlılık, sakatlık ve yaşam boyu karşılaşılabilecek başka rizikolara karşı sigorta derecesi, fırsat ve ödüllerin **«adil»** dağıtımı gibi faktörler, «refah» kavramında çok önemli bir yere sahiptir, fakat bunların bazılarını moneterize ederek Milli Gelir Hesaplarına dahil etmek mümkün değildir. Bu bağlamda hemen işaret etmek gerekir ki, son yarım yüzyıl içinde devletin ekonomideki yeri büyük ölçüde genişlerken, bu, daha çok, Milli hasılada ölçüme girmeyen sosyal amaçların gerçekleştirilmesine yönelik olmuştur. Bugün içinde yaşadığımız refah-devletini oluşturan bu gelişimler, öte yandan kendine-karşı bir tepkiyi, devletin büyüyen rolüne dair çeşitli kuşkuları ve eleştirileri de beraberinde getirmiştir.

Bugünkü sosyal ve ekonomik huzursuzluğumuzun temelinde yatan öğelerin ve çağdaş refah kapitalizminin yeniden değerlendirilmesine ilişkin tartışmalarda, prodüktivite unsuru ve prodüktivite artışlarında gözlenen duraklamalar faydalı bir odak teşkil edebilir. Konuya şöyle girebiliriz: Özel gelirlerdeki artışların en önemli kaynağını oluşturan prodüktivite faktörü, (genellikle hükümetler eliyle sürdürdüğümüz) diğer refah-amaçları ile bir gerilim, bir çelişme halindedir. Bu gerilimin nedenlerini iyice anlamak, yakından tanımak gerekir.

Önce çok iyi bilinen bir noktaya değinelim: Gelirin ne kadar büyük bir bölümü sosyal amaçlı harcamalara aktarılırsa, geliri elde edenlerin kontrol edebilecekleri ve kendi kişisel harcamaları için kullanabilecekleri kısmı o oranda azalır. Bundan başka bu aktarmanın boyutu, yöntemi ve kullanılış yeri, halde ve gelecekte hasıla düzeyini ve verimliliği etkiler. Çünkü, kamu harcamalarının birçoğu hasıla ve prodüktivite artışlarını destekleyici mahiyettedir; ve eğitim ve öğretimi de içine alan sosyal amaçlı bir gurup kamu faaliyeti, beşeri ve/veya fizik sermaye birikimini destekler niteliktedir. Bunların da ötesinde, bugün süregelen tartışmalarda çok kez gözden uzak tutulan bir başka temel husus daha vardır. Bir ülkenin gelişme temposu yalnızca yeni ve ileri teknolojileri elde etmesine değil, bunlardan tam anlamıyla yararlanabilmesi için **daha ileri düzeyde bir**

takım sosyal düzenlemeleri gereğince özümseme ve hazmedebilme yeteneğine bağlıdır.

Burada hepimizce bilinen bir olguyu, ülke nüfusunun bölgeler arasında ve köyden kente doğru yer değiştirmesini ve yeni bir nüfus dağılım tablosu meydana getirmesini düşünelim: Bu olgu, köhneleşmiş endüstrilerin ve uğraşların terk edilmesini, yeni ve belli beceri düzeyleri isteyen uğraşlar için yetiştirilmiş kalifiye bir işçi sınıfının oluşumunu gerektirir. Bu oluşumun sağlanabilmesi için ise, sosyal statü elde etme, yükselme ve politik güç kazanma istekleri de dahil olmak üzere **tüm yönleriyle** öğretim ve eğitimin yaygınlaştırılması kaçınılmaz bir ön-koşuldur. Son yüzyıldır takip ettiğimiz teknoloji süreci içinde şekillenen ekonomik gelişim, ayrıca, yeni pazar tipleri ve oligopolistik piyasalar yaratan, işçiler ile işverenler arasındaki ilişkilerde önemli değişikliklere yol açan çok büyük ölçekli işletmeleri de beraberinde getirmiştir. Öte yandan, işçilerin istihdama bağlı bağımlı statüleri, ve endüstrilerin ve halkın mobilitesinin artması, ailenin yapısını ve ailelerin, çocuk, hasta ve yaşlıların bakımı konusundaki tutum ve rollerini de büyük ölçüde değiştirmiştir.

Yeni şartlara adapte olma zorunluğu, toplumdaki çeşitli yerleşik grupların durumlarında, geleneklerinde, güç ve statülerinde değişmelere neden olduğu için, bu çeşitli guruplar arasında bir takım uyuşmazlıkların, gurup içinde de bazı dirençlerin ortaya çıkması doğaldır: Bunlar, büyüme ile birlikte kaçınılmaz bir şekilde gelişen karakteristik birtakım olgulardır. Bu tür sorunların, büyümenin boş yere gecikmesine neden olmadan çözümlenmesi zorunluğu hemen herkesçe kabul edilir. Bu tür uzlaşmazlıkları ve dirençleri etkisiz kılacak mekanizmalara gerek vardır. İşte milli egemenliği temsil eden devletin önemli bir görevi burada ortaya çıkar: Devletin, guruplar arası çelişkiler ve uzlaşmazlıklar konusunda bir hakem görevi alması, ve değişimlerin, büyümeyi köstekleyebilecek türden negatif etkilerini ortadan kaldırıcı bir rol oynaması zorunlu bir hale gelir (1).

Devletin ekonomik rolünün, asgari gelir düzeyi, sağlık ve sigorta hizmetleri ve refah devleti anlayışının sair unsurlarını da kapsayacak şekilde genişlemesi, genellikle düşünüldüğü gibi, yalnız «müşfik (rahman) devlet» kavramından ya da yalnızca kazanç ve fırsat dağılımındaki eşitsizlikleri azaltma amacından kaynaklanmamıştı. Bütün bunlar, aynı zamanda, (ve bir dereceye kadar) verimlilik artışını önemli ölçüde destekleyen olgulardı. Ve bu önerme, bugün için de geçerlidir.

Öte yandan, konumuzun son günlerde pek çok üzerinde durulan bir yanı daha var: Büyümenin neden olacağı çatışmaları ve çelişkileri yumu-

---

(1) Simon Kuznets'in söyledikleri ile karşılaştırınız.

şatmak için devletin gördüğü işlevler, bu alanda, devletin hakemlik rolü icabı üstlendiği yükümlülükler ve saptanmış verimlilik amaçlarının yanısıra yürütülmesi gereken refah amaçlarına yönelik hizmetler için gerekli (ve giderek büyüyen) giderlerin, şu veya bu şekilde karşılanması şarttır. Fakat ne var ki, verimli işletmelerin sağladıkları haklı kazançlar üzerinde marjinal yükler ve köstekleyici unsurlar taşımıyan bir vergi sistemi tasarlayabilmek, ve/veya milli hasıla üzerinde hiçbir olumsuz etkide bulunmayacak bir denetim ve kontrol mekanizmaları sistemi kurmak, eşyanın tabiatı icabı, mümkün değildir. Keza, bir yandan «işten-elde-edilmiş-gelir» ile «kazanılmamış gelir»i birbirinden ayırdedebilen ama öte yandan da, ekonomik müşevikleri yaralamayan bir gelir aktarma (transfer) sistemi geliştirmemiz de hemen hemen olanaksızdır. Bu yüzden de kabul edilmiştir ki, herhangi bir «vergi ve gelir-aktarma düzenlemesi»nin, uzun vadede, büyüme değişkeni üzerindeki dolaylı ve köklü destekleme rolü ne olursa olsun, uygulamasının ilk dönemlerinde, istihdam, tasarruf, yatırım ve likidite üzerinde mutlaka doğrudan sınırlayıcı bazı etkileri olacaktır. Bu etkilerin derece ve şumulünü kestirmek, elbette, kabil değildir.

İşte bu yüzden, istenilen verimlilik düzeyi ve bunun yarattığı özel gelirler ile, devlet tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan diğer refah önlemleri ve eşitlikçi sosyal amaçlar arasında çok yönlü çelişkiler vardır. Bu çelişkilerden de çok zor ve hassas bir seçim ve denge sorunu doğar. Verimlilik artışının nisbeten hızlı olduğu II. Dünya Savaşı sonrası nesil boyunca, uygulanan çeşitli refah önlemlerinin niteliği ve temposu üzerinde geniş bir kamu oyu desteği sağlanmış bulunması, böyle bir dengenin ABD'de, o süre zarfında varolduğunu yansıtıyordu, denebilir. Gerçi bu da tartışmaya açık bir öneridir; fakat gerçekten bir denge sağlanmış olsaydı bile, bu denge son 10-12 yıl içinde verimlilik ve büyüme hızında görülen gerileme yüzünden artık bozulmuş bulunmaktadır. Verimlilik artış hızının yüksek olduğu dönemlerde sözü geçen çelişkilere çözüm getirmenin daha kolay olduğu, uzlaşmazlıkların yumuşak seyretme eğiliminin daha fazla olduğu söylenebilir. Günümüzde giderek yaygınlaşan hoşnutsuzluğun kökenlerini ve nedenlerini incelerken, verimlilik artışını bir odak olarak kullanmak, bu nedenle de akla yatkındır.

Şimdi üç ana konu üzerinde duracağım:

1) Bugünkü sorunlarımız ve beraberinde getirdiği yaygın hoşnutsuzluktan evvel oluşmuş bulunan, (ve bugünkü sahnenin arka planını teşkil eden) gelişimler nelerdi?

2) Bugünkü verimlilik duraklaması nedenleri üzerinde neler söyleyebiliriz? Özellikle, hükümetin genişleyen rolü ve artan müdahaleleri, prodüktivite duraklaması ile ne dereceye kadar ilişkilidir?

3) Verimlilik artışında ileride ne gibi gelişmeler beklenebilir, ve bu gelişmelerin, karma ekonomimizin geleceği üzerinde ne gibi etkileri olabilir?

II

2. Dünya Harbini takip eden yıllarda, ekonomi politikasının temel amacı kişi başına düşen hasılanın arttırılması olmuş; «büyüme hızı», tam - istihdam amacına eşit ve belki de daha öncelikli bir yere oturtulmuştu. Kişi başına gelir artışının, ortalama tüketim düzeyini yükseltmesi gibi bilinen nedenler yanında daha başka nedenlerin de bu politikanın seçiminde rolü olmuştu. Büyüme, sosyal çatışmalara meydan vermeden fakirlikten kurtulmanın ve gelir dağılımı konusunda amaçlanan hedeflere varmanın en iyi ve en kestirme yolu olarak kabul edilmişti. Böyle bir politika, gerek zenciler gerek diğer azınlıklar için yeni fırsatlar açan müsait bir ortam yaratacak; ayrıca, yaygınlaştırılmış eğitim ve sağlık hizmetleri gibi başka sosyal amaçların da gerçekleştirilebilmesi için gerekli kaynakların elde edilmesine yarayacaktı. Büyüme aynı zamanda, savunmamızı ayakta tutacak; hızla gelişen Sovyetler Birliği ile politik alanda rekabet edebilmemizi ve ittifaklarımız içindeki lider statümüzü sürdürmemizi sağlayacaktı. Yalnız kendi ülkemizdeki fakirlere yardım edebilmemizi kolaylaştırması bakımından değil, az gelişmiş ülkelerde daha derin bir yokluk içinde bulunan halklara yardım yapmamıza olanak sağlaması bakımından da büyüme, önemli bir hedef olarak kabul edilmişti.

Verimlilik artış hızının yüksek tutulması ve tam istihdam, elbette iki ayrı ekonomik hedeftir; fakat verimlilik artışına sanki tam istihdam için bir ön koşulmuş gibi de bakılıyordu. Beklentilerin, konjonktürün ve bir dizi egzojen ve endojen faktörün bileşkelerinin olumlu bir ekonomik ortam yarattığı dönemlerde, hem prodüktivite artışı ve hem de işsizlik oranları memnuniyet verici düzeylerde oluşabilir ve hatta arada bir korrelasyon bile bulunabilir, ancak bu iki ölçüyü etkileyen faktör setleri muhakkak ki aynı değildir.

Bu kadar çok arzu edilen büyüme amacına gerçekten ulaşıldı. 2. Dünya harbini takip eden 20 yıl boyunca, kişi başına gelir eskisine kıyasla çok daha hızlı arttı; emek saat başına hasıla endeksleri ise, daha da hızlı bir yükseliş gösterdi. Aynı zamanda, devletin, öbür refah amaçlarını gerçekleştirme çabalarında da ivme kazanan bir gelişme gözlendi. 1930'larda kurulan sosyal sigorta sistemi genişletildi; bilime büyük önem verildi; hastane, okul ve konut yapımı konularında büyük projeler uygulandı. Ortalama reel gelirin yükselmesi ve genişletilmiş sigorta ve refah önlemlerinin ortak bir sonucu olarak, belli bir düzeyin altındaki fakir halkın oranı büyük ölçüde azaldı. Kısmen «rahim devlet»in daha kudretli hale gelmiş olması, kısmen müterakki vergi sistemi kapsamının daha genişlemiş bulunması, kısmen de yaşlılık ve işsizlik sigortaları ve gelir düzeyini (do-

layısıyla da efektif talebi) korumayı amaçlayan ve «otomatik dengeleyiciler» **(built-in stabilizers)** diyebileceğimiz sair önlemlerle desteklenen bir sistemin tüm avantajlarından yararlanarak yaşadık. Amerikan tecrübesinde, bu dönemde, resesyonlar eskiden olduğundan çok daha yumuşak, büyüme ise çok daha istikrarlı oldu.

Fakat burada vurgulamak istediğim nokta şu: 2. Dünya harbini takip eden çeyrek yüzyıl boyunca verimlilik artışı, bütün diğer refah hedeflerine yönelik çabaların giderlerini karşılamaya rahatlıkla yetebiliyordu. Hernekadar kamu sektörü harcamaları GSMH'dan daha hızlı büyüdü ise de, verimlilikteki hızlı artış, kişi başına harcanabilir gelirlerin, işçilerin gerçek harcanabilir kazançlarının hızlı büyümesini desteklemeye kafi geldi (2). Bu yüzdendir ki, verimlilik artışı, karma ekonominin ve «müşfik devlet»in gelişmesini destekleyen geniş bir oybirliğinin temelini oluşturmuştu.

III

Frank Knight, «ilerleme bir mutluluk meselesi değil, bir mutsuzluk meselesidir» demeyi severdi. Yani, eğer insanlar mutsuzluklarının temel nedenini fakirlik ve maddi yoksunlukta olarak görüyorlarsa ve bu alandaki çabalarından netice alacaklarına inandıkları bir sosyo-ekonomik ortam içinde yaşıyorlarsa, «ilerleme»nin motorünü çalıştıracak dinamiği yaratırlar. Onun için harbi takibeden çeyrek yüzyıldaki ilerlemeyi, bir «büyümeden kaçınma» sendromu izledi. Bu olay birkaç şekilde tezahür etti:

1) Gerçekleşen büyüme (measured growth), 1950 ve 60'larda fakirliğin üstesinden gelmenin başlıca aracı olarak kabul edildiği halde, 1960'ların sonundan itibaren, daha önceki yıllardaki ilerlemeye rağmen bir türlü yokedilemiyen «tortu» fakirliğe karşı, büyümenin artık yalnız başına fazlaca etkin olamıyacağı görüşü yerleşmeye başladı. Her nekadar teknolojik ilerleme, sermaye birikimi ve genel eğitim gelecekte de refahın yaygınlaşması alanında önemlerini sürdüreceklerse de, «tortu» fakir tabakanın gittikçe artan bölümünün karşısında özel engeller olduğu ve bu sınıfların özel handikaplardan müzdarip oldukları yargısı yaygınlaştı. Bu tabakalara dolaysız yardımlar yapılmalıydı Özellikle ırk ayrımı **(discrimination)** ile savaşım, özel eğitim ve yetiştirme programları,, yeni ve genişletilmiş bir sosyal sigorta, gelir desteklemesi, sağlık programları ve aynî transferler şeklinde geniş yardımlar yapılması gerekli görülüyordu. Erişilememiş fakir kitlelerin büyüklüğü ve bileşimi üzerinde sosyologların bulguları, sosyal eleştirmenlerin ve reformcuların acı tenkitleri ve belki de en önemlisi, giderek artan ırksal gerilimler, «fakirlikle dolaysız savaşım»

(2) Bkz: Appendix, tablo 2.

fikrine güç kazandırdı (3). Ekonomik Danışmanlar Konseyi, «Fakirliği, salt genel ekonomideki gelişmeyle çözümlemeye bırakamayız» diyordu (4).

2) Kişisel gelir düzeyi yükselince, insanlar genellikle çevrelerinin durumuna karşı daha duyarlı hale geldiler. Hastaneleri ve eğitim kurumlarını yetersiz, kentlerin fiziksel görünümünü çirkin bulmaya başladılar. Halbuki, yerel idareler, orta sınıftan gelen bu gibi iyileştirme taleplerini karşılamak için çok elverişsiz koşullar altındaydılar. Özel kesimde de, kamu kesiminde de hizmet fiatları, diğer fiatlara göreli olarak, sürekli artmaktaydı. Yüksek gelirler ve otomobil, ailelerin gittikçe artan sayıda kent dışına taşınmalarına ve dolayısıyla belediyelerin vergi gelirlerinin önemli bir ölçüde azalmasına neden oluyordu. Belediye sınırları dışındaki pahalı banliyölere taşınamayan fakirlere terkedilen şehirlerde belediye hizmetleri, gittikçe aksar hale gelmeye başlamıştı. Büyümeyle birlikte artan çevre kirliliği, trafik tıkanıklığı ve gürültüsü, kırsal alanlara da yayılmaya başlamıştı; ve bütün bunlar zenginleşmiş halkın tepkisine yol açıyordu.

3) Halk teknolojinin terörünü kavrar oldu: Bazı ürünler, çalışma koşulları ve çevre kirlenmesi rizikolar yaratmaktaydı. Korkulan tehlikeler çok kez «görünmez» cinstendi: Uzaklarda meydana geliyor, zamanla birikiyor, hem yaşayanların hem de gelecek kuşakların sağlık ve yaşamı için gerçek tehditler taşıyorlardı. Uzun yıllar boyunca, sorunların ve tehlikelerin üstesinden gelmede en etkin araç olarak kabul edilen «teknolojik ilerleme», artık giderek dertlerimizin ana kaynaklarından biri olarak algılanmaya başlamıştı.

Bakış ve değerlendirmedeki bu değişmeler, pratikte iki önemli sonuç getirdi. Bunlardan birincisi, sosyal refah ve «sivil haklar» **(civil rights)** üzerine, 1960'ların ortalarında başlatılmış ve 1970'lerde olgunlaşmış devlet programlarının hızla genişletilmesi idi. Sosyal refah harcamalarının GSMH içindeki payı 1950'lerde % 9, ve 1960'larda ancak % 10 iken, 1977'de % 20'ye, 1977'de ise % 27'ye yükseldi (5). Sonuçların ikincisi ise, çevre koruması ve işçilerin ve tüketicilerin emniyeti konularında çıkarılan yönetme-

---

(3) Bkz. Burton Weisbrod (ed.) Michael Harrington ve John Kenneth Galbraith makaleleri, s. 29-42, 49-56.

(4) **Economic Report of the President, 1964**, 2. Bölüm ile dipnot 3'te zikredilen makaleleri mukayese ediniz. (Çok benzerlikler bulacaksınız, demek istiyor. (Çev.)

(5) Bkz.: **US. Social Securit Administration.** Bugün, programlara bağlı ödenekler ve «hizmet tüketimi» karşılığında ödenen paralar, toplam sosyal refah harcamalarının neredeyse yarısını, doğrudan yapılan nakdi transferler ise yarısından biraz fazlasını teşkil etmektedir. (bkz.: Danziger, Haveman, Plotnick, s. 6-8). Sosyal refah harcamalarında 1964'ten bu yana gözlenen hızlı artışın temelinde, **Medicare** gibi yeni programların başlatılması ve genişletilmesi ve Sosyal Sigorta gibi 1930'lardan beri çalışan sistemlerin kapsamlarının ve ödeneklerinin önemli ölçüde artırılması yatmaktadır. (Bkz. Plotnick, s. 277-78).

lik, yasa ve mevzuat ile bu alanlarda denetim yapmak üzere kurulan bürokratik teşkilatların sayısında görülen «patlama»da yansımaktadır (6). Bu alanlardaki mevzuat ve denetim, büyümeyi ve yeni teknolojilerin uygulanmasını kısıtlamaya yönelik güçlü ve halk tarafından organize edilmiş kampanyalara yasal destek sağladı ve bu kampanyaların etkinliğini arttırdı.

IV

Sosyal refah temeline dayalı «Büyük Toplum» **(Great Society)** (7) modelinin olgunlaşması, sosyal düzenlemelerle ilgili mevzuatın yaygınlaştırılması ABD'deki karma ekonomiyi yeni bir gelişim aşamasına itti. Bu kez ekonomik refah hedeflerinin değişik unsurları arasında ağırlık ve öncelik bakımından yeni bir dağılım ve buna paralel olarak da kamu ve özel sektör arasında ekonomik güç bakımından yeni dengeler doğdu. Fakat şunu da hemen belirtelim ki, karma ekonomi bu yeni aşamasında, değişik ve büyüme için daha az elverişli bir ortamla karşılaştı.

Geriye doğru baktığımızda görüyoruz ki, düşük verimlilik artışı olgusu, **«Great Society»** programlarının yaygınlaşması ile eş-zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Ancak etki ve sonuç bakımından bu iki olay arasındaki ilişki hala tartışmaya açıktır. Aynı şekilde, gözlediğimiz yavaşlamaya neden olan faktörler içinde hangilerinin geçici **(transient)** ve hangilerinin kalıcı **(durable)** bir rol oynadıkları da henüz açıklığa kavuşmamıştır. Bu sorulara kesin yanıtlar verilmiş olduğunu iddia etmek yanlıştır. Ancak verimlilik artışı ve büyüme hızındaki yavaşlamaların açık tanımlama-

---

(6) Federal Hükümetin bu gibi alanlarda yaptığı denetimlere ilişkin mevzuatı ihtiva eden **Federal Register,** 1953 senesinde 10.000 sayfa iken 1977'de 65.000 sayfaya çıkmış, (ve 1980'de 100.000 sayfa'yı aşmıştır.) Denetim teşkilatlarını idare için 1978'de Federal bütçeye konan ödenek miktarı 5 milyar dolardır, ve bu meblağ 1974'ten bu yana iki misline çıkmıştır. Ayrıca bakınız, Arthur Burns, s. 4. (Çev.)

(7) **The Great Society:** Başkan Johnson'un ortaya attığı bir slogan. J.F. Kennedy, başkanlığı sırasında, ırk ayrımını kaldıran, devletin sosyal refah alanındaki faaliyetini genişleten, fakirlikle mücadele eden bir dizi program ve yasa tasarısı hazırlatmış, fakat kongrede yeterli destek sağlayamadığı için bu programlar tasarı olarak kalmıştır. J.F.K.'nin vurulmasından sonra başa geçen Johnson 1964 senesindeki seçimleri, muhafazakar-sağcı «Goldwater'a karşı kahir ekseriyetle kazanmış, Kongre'de Demokratlar büyük çoğunluk elde etmiş ve buna dayanarak Johnson, selefi J.F.K. zamanında hazırlanan programları daha da genişleterek geçirmiştir. O zaman hakim olan fikir şuydu: «ABD, politik açıdan istendiği takdirde, kendi milli sınırları çinde fakirliğin kökünü kazayabilecek zenginliğe erişmiştir.» Johnson idaresi bu fikre dayanarak uygulamaya koyduğu promramları **«The Great Society»** ve **War on Poverty»** (Fakirliğe Karşı Savaş) sloganları ile öne sürmüştü. (Çev.)

sını yapmak ta yararlıdır, çünkü bugünkü şikayetlerimizin kaynağına böylece ışık tutulabilir.

1960'ların sonlarından itibaren özel sektör verimlilik artışı, daha önceki yıllarda eriştiği yüksek hızı yitirmeye başladı. Bu gerileme 1973'ten evvel mutedildi, ve aşağı yukarı 1950'li yılların sonlarındaki duraklama döneminde gözlenen rakkamlar civarındaydı. Fakat 1973'ten sonra daha ciddi boyutlara vardı. Sonuç olarak şu tablo ortaya çıkıyordu: 1965-79 arası 14 yıllık prodüktivite artış ortalaması 1948-65 dönemi ortalamasının ancak yarısına eşitti. 1973-79 arası ortalaması, ise, önceki dönemin beşte-birine bile varmıyordu (8). Verimlilik artışındaki bu yavaşlamanın derecesi ve göreli önemi hakkında şunu söylemek yeterlidir: 1965-79 arasında prodüktivite artış hızı, 1890'dan bu yana yaşadığımız tüm depresyon dönemlerinde gözlenene kıyasla çok daha ciddi bir yavaşlama göstermiştir. Büyük depresyon yıllarında bile verimlilik artışı bu denli yavaşlamamıştı (9). Oysa, ilginçtir, henüz klasik anlamda bir «deyresyon» tam anlamı ile oluşmamıştır.

Kanımca, 1973'ten beri gözlenen verimlilik yavaşlaması, maddi yaşam koşullarındaki artışın da duraklaması ile birlikte ortaya çıkmıştır. Hatta, bazı açılardan ve bazı ölçümlere göre, maddi yaşam koşullarında bir gerileme bile oluşmuştur. Gerçi, istihdam edilmiş işgücü, toplam nüfus'a nazaran daha büyük bir hızla büyümüş olduğu için, kişi başına düşen reel milli gelir istatistiklerinde sürekli bir artış devam etmiştir - hiçolmazsa, deflatör olarak CPI'i değil de PCE endeksini (10) kullandığımız zaman ortaya çıkan netice budur. Gerçek somut dünyada bir çok kişinin de doğrudan algıladığı üzere, durumu daha iyimser olarak yansıtan endeks (yani PCE) kullanıldığı zaman varılan sonuç bile aşağıdaki nedenlerle «iskonto» edilmelidir. Çünkü:

(1) İşgücü arzının (ve toplam istihdamın) artmasına neden olmuş olan demografik değişimler, öte yandan da «bağımsız aile birimlerinin» (yani ayrı evde oturan aile birimlerinin) sayısında da, toplam nüfustaki artışa kıyasla daha hızlı bir artış görülmüş; dolayısıyla, ayrı bir ev açmak olgusunun yarattığı «aile-birimi» başına düşen zorunlu ««demirbaş» harcamaları da artmıştır.

(2) Kadınlar, eşlerinin reel gelirlerindeki artış hızının yavaşlaması veya eşlerinin reel gelirlerinin düşmesi üzerine işgücü piyasasına çıkmaya kendilerini mecbur hissettiklerinden, kişi başına düşen reel milli gelir artışlarının ifade ettiği «zenginleşme» imajı, iskonto edilmek zorundadır.

---

(8) **Economic Report of the President, 1980,** Tablo B-37.

(9) Bkz. Appendiks, Tablo 1.

(10) **CPI : Consumer Price Index** (Tüketici Fiat Endeksi)
PCE : Personal Consumption Expenditures (Tüketim Harcamaları deflatörü). Birbirlerine benzeyen ve resmi istatistiklerde kullanılan iki ayrı deflatör. İstatistiki tanım farklılığından kaynaklanan nedenlerle, CPI daima PCE deflatöründen büyük rakkamlar verir. (Çev.)

(3) 1968'den bu yana, «fakirlik» sınırının hemen üstündeki gelir sınıflarına giren, yani transfer ödemesi almamakla birlikte, bu gibi ödemelerden faydalanan ailelere kıyasla pek de o kadar iyi durumda bulunmayan ailelerin oranında artış olduğundan, istatistiklerde verilen kişi başına düşen reel-gelir artışlarının yansıttığı görüntü iskontoya tabi tutulmalıdır.

(4) Keza, toplam gelir içinde nakit-harici ödemelerin oranı yükselmiş olduğu derecede, istatistiklere yansıyan brüt gelir artışları iyimser istikamette yanıltıcıdır; çünkü, emekçinin eline geçen reel «harcanabilir-gelir» böyle bir durumda, artış göstermeyip aksine düşüyor olabilir. Dolayısıyla, bu varit olduğu derecede istatistiklere yansıyan rakkam, zihinsel bir iskontoya tabi tutulmalıdır.

Özet olarak, bütün bunların neticesinde, emekçilerin eline geçen reel nakit para **(cash-income)**, kullanılan deflatörün niteliğine göre, ya hemen hemen hiç artmamıştır ya da düşüşler göstermiştir. Transfer ödemelerinin arttırılmış olmasına ve birçok aile «tek-gelir-getiren» tip olmaktan çıkıp, «ikincil-bir aile-ferdinin de-gelir-getirdiği» tip haline dönüşmüş olmasına rağmen, aile birimlerinin ortalama toplam kazançları için, yukarıda söylenen şeyin aynısı öne sürülebilir. Anlaşıldığı kadarıyla, «tek-çalışanlı-işçi-aileleri»nin toplam reel geliri bir miktar, reel nakit gelirleri (veya reel harcanabilir gelirleri) ise daha da fazla bir düşüş göstermiştir (11).

Ekonomik durumumuzda kaygılara yol açan nedenler yalnızca verimlilik artışında, ücretlerde ve aile gelirlerinde gözlediğimiz yavaşlamadan ibaret değildir. Gelir ve servetin keyfi ve irrasyonel bir şekilde dağılımına neden olan hızlı ve yaygın bir enflasyon da, bu nedenlerin yanında yer almaktadır. Bu gelişimler halkı düş kırıklığına uğratmış; birçok kişinin çalışmalarının ve tasarruflarının meyvelerini ellerinden almış; ve hemen hemen herkesi geleceğe karşı güvensizlik duyguları beslemeye yöneltmiştir.

Karma ekonomimizin bugünkü işleyiş biçimine ilişkin hoşnutsuzlukların gerisinde bu gibi gelişmeler vardır. Nasıl ki 1960'ların ortalarından itibaren «büyüme-ideolojisi»ne karşı bir akım güç kazanmıştı, aynı biçimde, bu son gelişmeler de, «prodüktivite artışı»na önem veren görüşleri yeniden ön plana çıkartan bir **karşı-tepki (backlash)** yaratmıştır. Bu meyanda öne sürülen düşünceleri ister benimsiyelim ister benimsemiyelim, bu tepki, «çalışılarak elde-edilen-gelir»deki **(earned income)** artışların temel dayanağı olan **verimlilik artışı** ile **diğer refah-amaçları** arasında bir denge oluşturulması ve bu dengenin korunması konusunu gündeme getirmiştir.

---

(11) Bkz. Appendiks, tablo 2.

V

Son 10-15 yıldır gözlenen verimlilik artış hızındaki gerilemenin ne ölçüde karma-ekoonminin yapısından kaynaklanan endojen faktörlerden, ne ölçüde de sistemin, hükümet eliyle yürüttüğü sosyal amaçlı müdahalelerden ve refah programlarından kaynaklandığını bilebilsek, bu konudaki tutum ve yaklaşımımız açıklığa kavuşabilirdi. Çoğumuz, refah ve «düzenleme» programlarının, enflasyon hızının artması ve kalıcılık kazanmasında, hem dolaysız hem de dolaylı olarak rol oynadığı kanısındadır. Refah ve «düzenleme» programlarının, «verimlilik artışları» açısından,, ileride, ciddi engeller yaratabileceğinden kuşkulananlar çoktur. Bu yüzden bu programlara karşı muhalefet artmaktadır. Eğer verimlilik artışı gelecekte yavaşlıyacaksa, **nedenleri ne olursa olsun** bu olgu, halkın refah amaçlarına yönelik programların uygulanması için gerekli harcamalara katılma isteğini azaltacaktır. Daha düşük bir verimlilik artışının önemli bir nedeninin **gerçekten** bu uygulamalardan kaynaklandığı belirginlik kazanırsa, o takdirde, halkın bu gibi program harcamalarına muhalefeti —haklı olarak— daha şiddetli olacaktır.

Ancak, şimdiki gerilmenin nedenleri tam anlamı ile belirlenmiş değildir. Genellikle kabul gören noktalardan biri şudur: Verimli bir şekilde işletilemiyen küçük çiftliklerden ve küçük ticaret ve esnaflıkla uğraşan kesimden şehirlerdeki yüksek verimli geniş ölçekli iş yerlerine olan akımın durmuş olması, «verimlilik artışındaki yavaşlama»nın bir bölümünü açıklamaktadır. 1960 ortalarından itibaren iş gücü içinde «genç» ve «kadın» oranlarının artması, ve bu eğilimin hız kazanması da, verimlilik duraklamasının kısmi nedenlerinden biri sayılabilir. Nihayet bu duraklamanın bir bölümü de, aslında hesaba katılması gerekli olmakla birlikte hasıla hesaplarına alınmayan ve çevre sorunları ve iş emniyeti yönetmeliklerine uyma zorunluğu için yapılan kaynak tahsislerine atfedilebilir.

Ancak, ciddi araştırmacılar sermaye piyasası hizmetlerinin kalitesi, araştırma geliştirme harcamaları ve kaynak kullanım yoğunluğunu etkileyen konjonktürel diğer faktörlerin, verimlilik duraklaması üzerindeki göreli katkı dereceleri üzerinde çok farklı tahminler yürütmektedirler. Keza enerji fiatlarındaki artışın, sermaye yerine emek ikamesini arttırma ve 1973'ten sonra sermaye-derinleşmesini yavaşlatma doğrultusunda yaptığı katkıların derecesi de, tam belli olmamakla birlikte, oldukça önem kazanmıştır. Konuya ilişkin yapılan analizlerin büyük çoğunluğu, verimlilik artışında ortaya çıkan bu «ek» veya «kalıntı» duraklamanın nedenini belirli ve ölçülebilir bir etmene bağlamaktan kaçınmış, ve üstelik söz konusu duraklamanın oluşmaya başladığı dönem konusunda da bir fikir birliğine varılamamıştır: Bazı araştırıcılar duraklamanın başlangıcını 1960'lı yılların sonu olarak saptarlarken, bazıları da bu dönemin 1973'ten sonra başladığı kanısına varmışlardır.

Rakkamlar ve etki oranları böylesine belirsizken, hükümetin müda-

haleci ve sosyal refah amaçlarına yönelik faaliyetlerinin «verimlilik artış hızı» üzerinde olumsuz etkiler yarattığına işaret eden bazı araştırmalar mevcuttur. Nitekim Prof. William Fellner şöyle bir soru yöneltmektedir: «Acaba verimlilikte gözlenen duraklama eğilimi, son zamanlarda ortaya çıkmış (veya birikerek 'kritik bir yoğunluğa' ulaşmış) olan sosyo-politik etmenlere ne dereceye kadar bağlıdır?

Bu etmenlerin şu yollarla etkide bulundukları ileri sürülmektedir (1) Sermaye derinleşmesi **(capital-deepening)** hızında düşmeler. (2) İş kaytarma ve işe gelmeme olgularında da görüldüğü üzere, çalışma disiplini ve «çalışma ahlakı» boyutlarında bozulmalar. (3) Toplam faktör prodüktivitesini tanımlayan fonksiyonlara ilişkin ekonometrik çalışmalarda «kalıntı» **(residual)** olarak gözlenen düşmelerin de işaret ettiği üzere, yepyeni teknolojiler, buluşlar ve uygulamalar getiren yatırımlar yapma eğilimindeki azalmalar. (4) Kaynakların «düzenlemelere» uyum sağlaması amacıyla kullanımı neticesinde ortaya çıkan faydaların, «verimlilik» hesapları yapılırken kullanılan üretim istatistiklerine **(yansıması gerektiği halde)** yansımaması. Sıralanan bu dört etmen arasında, ancak bu sonuncusu, reel değil, salt istatistiki bir sorundur.

Göreli etkinlik ve önem dereceleri tartışmaya açık olmakla birlikte, Prof. Fellner'in «suçlu nedenler» dediği bu faktörlerin, karma ekonomimizin karakteristik niteliklerinden kaynaklanan etmenler oldukları söylenebilir. Bu niteliklerin arasında en önde geleni, risk, yatırım, tasarruf ve çalışma karşılığı elde edilen (ek) marjinal gelirlerin vergi-öncesi ve vergi-sonrası miktarları arasında giderek büyüyen bir farkın ortaya çıkmış olmasıdır. Hükümet harcamalarının (ve dolayısıyla vergi gelirlerinin) milli gelire olan oranının giderek artması; 1947-49 döneminde % 20 olan bu oranın 1963-65'te % 28'e, 1977-79'da ise % 32'ye çıkmış olması, söz konusu etmenin önemi hakkında bir fikir vermektedir.

Vergi artışlarının «çalışma, tasarruf ve risk ile ilgili davranışlar üzerine yaptığı güdüleme etkileri» **(incentive effects)** henüz tam anlamıyla çözümlenmemiş olmakla beraber, genellikle olumsuz olduğunu varsaymak sanırım, akla yatkındır. Bir de, «düzenlemeler»e ilişkin etkiler söz konusudur: Düzenlemelerle ilgili yönetmeliklere uyma çabalarının yarattığı, «kaynaklara ve kaynakların yeniden dağıtımına ilişkin olarak **doğrudan** oluşan maliyetler»e **(direct resource costs)** yukarıda daha evvel değinmiştik. Fakat bunların haricinde dolaylı yollarla oluşan maliyet arttırıcı etkiler de mevcuttur: Örneğin idari ve yargı mercilerinden yeni projeler için izin almak, çevre kirliliği ve işçi emniyeti alanlarındaki standartlara uyabilmek için ve ileride bu gibi düzenlemelerde oluşabilecek değişikliklere karşı önlem olarak araştırma-geliştirme harcamalarından fon ayırmak dolaylı yollarla maliyet arttırıcı etkiler yapar.

Enflasyon bu gibi öğelerden bağımsız bir olgu değildir. Refah devletinin amaçlarına yönelik bu gibi çabalar, bugüne dek, kronik bütçe açık-

larına göz yumulmasını sağlamış, ve daha yüksek bir işsizlik oranına neden olabilecek tür para ve maliye politikalarının uygulanması yönünde akla yatkın politik baskılar yaratmıştır. İstikrarlı bir fiat rejimi varsayılarak hazırlanmış vergi ve muhasebe sistemi, enflasyon oranı arttıkça, sermayenin marjinal gelirlerinin daha yüksek oranlarda vergilendirilmesine, dolayısıyla tasarruf ve yatırım güdülemelerinin genelde giderek zayıflamasına yol açmıştır.

Bazı maliye uzmanlarına göre, bu olgu, ayrıca, firmalara açılan yatırım kredilerinin maliyetleri ile aile birimlerine açılan kredilerin maliyetleri arasındaki geleneksel farklılığın, firmalar aleyhine bozulmasına da neden olmuştur. Enflasyon oranının daha da artacağı tahmin edildiği takdirde, sermaye gelirlerine uygulanan vergi oranının yükseleceği ve vergi-sonrası-sermaye-gelirlerinin daha da düşeceği beklentisi, bir yandan beklentilerin güvenilirlik derecesinin azalması ve rizikoların artması gibi olguların, öte yandan da enflasyonist ortamın yarattığı olumsuz dinamiğin birer parçasıdır. Böyle bir ortamda, bir de, fiat kontrolüne gidilebileceği kuşkusu doğduğu takdirde, yatırım, yenileme ve **innovasyon** (yani henüz denenmemiş yöntem, teknoloji ve mamullerin denenmesini sağlayan yenilikçi atılımlar) ile ilgili rizikolar daha da büyük boyutlara ulaşmaktadır. Kısacası, enflasyon, bu gibi etkileşimler yolu ile, verimlilik artışları üzerinde olumsuz etkilerde bulunur. Tersi de geçerlidir: Verimlilikte veya verimlilik artış hızında beklenmedik gerilemeler enflasyonu azdırır.

Bütün bu söylenenler «verimlilik artış hızı» ile «sosyal refah»a ilişkin sair amaçlar arasında yapacağımız seçimlerin çok yönlü etkileri olabileceğine işaret etmektedir. Söz konusu soruṇsal karmaşık boyutlara sahip olduğu için bunun ötesinde bir sonuç çıkarmaya çalışmak şimdilik yersiz olur. Nitekim, bu konuda henüz çözümlenmemiş birçok sorunun varlığı dikkati çekmektedir.

VI

Şimdi de gelecekten söz edelim: Ne tür bir gelecek beklemek gerçekçiliğe aykırı düşmez?

Son on-oniki yılda gözlenen verimlilik duraklamasının nedenleri hakkındaki bilgimiz bu denli buğulu olduğuna göre, gelecek üzerine yapacağımız tahminler daha da sisli olacaktır. Gerçi son yıllarda emek pazarını dolduran genç ve deneyimsiz işgücü arzı patlamasının yarattığı olumsuz etkiler bir müddet sonra kaybolacak ve hatta tersine dönecektir. Fakat, sanırım daha başka ve daha temel bazı sorular sormak gerekecektir: Solomon Fabricant'ın işaret ettiği üzere, ABD ekonomik gelişmesinin temelinde yatan ve süreklilik gösteren bazı faktörler vardır. Fabricant bunları, «halkın istek ve tercihleri, yaşam koşullarını geliştirmek için olası ekonomik fırsat ve seçeneklerin genişliği, halkın paylaştığı sosyal yapının nitelikleri ve ABD'nin diğer ülkelerle olan ilişkilerinin özellikleri» olarak özetler, ve der ki: «Tarihi deneyimlerin dışına çıkan birçok varsayım ve spe-

külasyon yapılabilir... Fakat kanım odur ki, emek-saat başına düşen verimde gözlenmiş olan **uzun-vadeli** trend, artış doğrultusunda sürüp gidecektir.»

Hemfikirim. Fakat «artış sürüp gidecektir», demek, artış oranı hep aynı kalacaktır veya artacaktır demek değildir. Kaldı ki, Fabricant'ın değindiği «temel etmenler»den bazılarında değişiklikler oluştuğuna dair emareler de var. Örneğin, Amerikan halkının amaç ve isteklerinde bazı değişiklikler oluşmuştur: Örneğin, gelir ve iş güvenliği, fırsat eşitliği, çevre sorunları, ve iş yerinde emniyet gibi değerler eskisine kıyasla ağırlık kazanmış, seçimlerde verilen oylara yansımış ve hatta davranışlarda değişikliklere yol açmıştır. Halkın amaç fonksiyonlarında ve isteklerinde oluşan bu değişikliklere paralel olarak yaşamımızı çerçeveliyen sosyal-yapıda da bazı gelişmeler ortaya çıkmıştır. Özellikle, «ekonomik fırsat ve seçeneklerimiz»in niteliği üzerinde hükümet işlevlerinin genişleyen etkisi ve kapsamı giderek önemli bir rol oynamaya başlamış; öte yandan da aynı olgu, büyüme potansiyelimiz üzerinde —kesin olarak kantifiye edilememekle birlikte— hissedilir derecede ağır etkilerde bulunmaya başlamıştır.

Keza, dış dünya ilişkilerimiz de, ABD'nin ekonomik büyüme potansiyeli açısından, tümüyle değilse bile önemli oranda, olumsuz doğrultularda gelişmiş; Avrupa ve Japonyanın geçirdiği ekonomik aşamalar, bu ülkelerin birçok alanda teknolojik-öncüler olarak ABD'nin yanısıra yer almalarını sağlamıştır. Dolayısıyla, bugünün dünyasında teknolojik ilerleme, eskisine nazaran, çok daha geniş bir coğrafi tabana dayanmaktadır.

Bu olgunun, ABD açısından olumlu bir yanı vardır elbette: Diğer ülkeler ABD kaynaklı teknolojik buluşlardan eskiden nasıl faydalanmışlarsa, şimdi de ABD, yabancı kaynaklı teknolojik patlamaların meyvelerini, Araştırma-Geliştirme harcamalarının tüm maliyetlerini yüklenmeden kendine mal etme olanağına kavuşmuştur. Başkalarının geliştirdiği teknolojileri adapte etme konusunda ABD, diğer bazı ülkeler kadar başarılı olabilecek mi?... İşte bu, daha pek belli değil.

Öte yandan, diğer ülkelerin bu çapta gelişebilmiş olmalarının, birçok endüstri kolunda ABD ile yarışır düzeye gelmiş olmalarının, Amerikan ekonomisi açısından olumsuz yönleri de vardır. Bu durum ABD ekonomisinin gelecekteki verimlilik artış oranlarını olumsuz yönde etkileyebilir. Büyüme hızı yavaşlayan bir endüstri kolunda teknolojik atılımların en ön safhalarında yer alabilmek zaten yeterince zordur; gerilemekte olan endüstri kollarında ise teknolojik sınırları zorlama diye bir şey belki de söz konusu bile olamaz. Tüm ekonomi için hesaplanmış «toplam ortalama verimlilik artış hızı» oldukça yükseklerde seyrederken, bazı endüstri kollarında gerilemeler ve çöküşler gözlenmesi gerçi olağandır: Joseph Schumpeter'in **«Creative destruction» (yaratıcı yıkım)** diye adlandırdığı olgudur bu... Fakat bunun tersi geçerli değildir: Yani, «eskimekte olan bazı endüstrilerin çöküşü», kendi başına, yeni ve daha dinamik diğer bazı endüst-

ri kollarında çıktı ve verimlilik artışlarını uyaran bir etki doğurmaz, doğuramaz. Başka bir deyimle ifade etmek gerekirse, yabancı yarışma karşısında gerilemekte olan «eski endüstrilerimiz»in boş bıraktığı kaynakların, otomatikman yeni ve dinamik endüstri kolları tarafından kapışılmasını, eski endüstrilerin gerilemesi ile ekonomide doğan boşlukların otomatikman yeni-ve-dinamik-endüstri kolları tarafından doldurulmasını beklemek yersizdir. Gerçi, yabancı endüstrilerin ABD iç pazarında başarılı bir şekilde yarışmaları, iç-pazara daha ucuz ithal malları sunmaları anlamına da gelir; ve bu, bir açıdan, olumlu bir olgudur. Ne var ki, ekonomi tarihi bu konuda hiç te iç-açıcı olmayan örnekler sunmaktadır: Örneğin 1870-1913 İngiltere ekonomisi... 1870'li yıllardan sonra, İngiltere birçok temel endüstri dallarında «liderlik» durumunu ABD ve Alman firmalarına kaptırmıştı. Buna paralel olarak, 1870'li yıllarda İngilterede ortalama verimlilik artış hızı, 1870'li yıllardan evvelki döneme kıyasla yarı yarıya düştü; dahası, 1870-1910 yılları arasındaki 40 yılın ortalama toplam verimlilik artış hızı, İngilterede, sıfır civarında oluştu. Şimdi sorum şudur: Yeni gelişen yabancı ekonomilerden kaynaklanan başarılı yarışmacılık karşısında, 1970 sonrası ABD, acaba 1870-sonrası-İngiltere'ye kıyasla daha başarılı, daha dinamik ve daha yaratıcı bir **respons** (yanıt) verebilecek midir?

İkinci Dünya Savaşını takip eden yıllarda dünya çapında gözlenen yüksek oranlı verimlilik artış hızının ardında, uluslararası ekonomik ilişkilerin liberalize ve stabilize edilmesine yönelik ve ABD'nin o yıllardaki tartışılmaz önderliği ile desteklenen politikalar söz konusuydu. O yıllarda gerek ABD'nin ekonomik gücü gerekse bu ülkenin tartışılmaz politik önderliği, uluslararası ticaretin liberalizasyonu doğrultusunda tüm batı yarıküresi ülkelerini ikna edecek bir ağırlığa sahipti. Oysa bugün, ABD'nin bu etkinliği önemli ölçüde azalmış, Avrupa endüstrileri de yeni endüstrileşen ekonomilerin yarattığı yarışmacı ortam içinde baskı altında kalmış ve dünya ekonomisi, «korumacılık» ve yükselme olasılığı gösteren gümrük duvarlarının yaratacağı tehlikelerle yeniden karşı karşıya kalmıştır. Üstelik, **Bretton Woods**'un getirdiği düzen ile birlikte ABD'nin gütmekte olduğu göreli istikrarlı para politikası sayesinde oluşan global fiat disiplini de dumura uğramış ve dünya pazarlarında önemli fiat dalgalanmaları doğmuştur. ABD'nin gücü ve etkinlik derecesi zayıfladığından, batı yarımküresinde, petrol piyasası ve enerji sorununa ilişkin diğer alanlarda etkin bir uluslararası işbirliği de gerçekleştirmek mümkün olamamıştır.

Bu şartlar altında, % 3 dolaylarında kararlı kalan uzun vadeli bir verimlilik artış hızı trend'i beklemek,, en azından, eksi değerler alan bir uzun-vadeli verimlilik artış hızı beklemek kadar isabetsiz olur. Nitekim saygın araştırıcıların bu konuda yaptıkları tahminler, hep sıfırın üstünde ve fakat 50'li ve 60'lı yıllarda gözlenen değerlerin çok altında bir uzun-vadeli verimlilik artış hızı öngörmektedir.

Bu alandaki tahminlerin kesin olamıyacağı, olasılıkların genişliği ve beklenmedik gelişmelerin oluşabileceği ne kadar vurgulansa azdır. Bu konuda tahmin yapmayı zorlaştıran çeşitli moneter ve reel faktör söz konusudur. Fizikşel açıdan karşımızda bir enerji sorunu vardır. Uygulayabileceğimiz çeşitli ekonomik politikaların yapacağı etkileri tümden bir kenara bıraksak dahi, enerji arz çizelgesinin (bırakınız bunun belirlenmesinde rol oynayan ekonomik ve politik etkileri, sadece fizik ve teknolojik olgular ve veriler üzerinde durulsa bile) gelecekte ne gibi bir şekil alacağı hakkında doğru dürüst bir bilgimiz yoktur. Bir kere enerji ve sair kaynaklar arasındaki ikame esnekliğinin ne olduğunu veya ne olabileceğini bilemiyoruz. Üstelik, geçmişe kıyasla daha az enerji-yoğun bir teknolojik gelişme çizgisi üzerinde ilerlemeye mecbur kaldığımız takdirde, bu olgunun teknolojik gelişim hızını ne dereceye kadar köstekleyeceği hakkında da bir bilgimiz yok.

Parasal sorunlara gelince: Bugünkü enflasyonist eğilimin üstesinden gelinmedikçe, ekonomimizin büyüme potansiyeline uygun bir gelişme hızı sağlayamıyacağımız kanısındayım. Fakat eğer belli bir fiat stabilitesi yerleşebilirse, o zaman, 1930'ların stagnasyoncu iktisatçıları nasıl 2. Dünya Savaşı sonrası ekonomik konjünktür karşısında hayretler içinde kaldılarsa, bizlere sürpriz teşkil edecek bir büyüme hızı oluşabilir.

VII

Bütün bu olasılıklar ve olasılıkların saklı tuttuğu iyi veya kötü sürprizler bir yana, şurası muhakkak ki, görünebilir gelecekteki çevre koşulları, geçen iki nesil boyunca yaşadığımız koşullara kıyasla, ekonomik büyüme açısından daha az elverişli bir ortam yaratacaklardır. Üstelik, eğer savunma harcamalarının getirdiği yükler de zorunlu olarak artacaksa (ki, son birkaç senedeki gelişmeler buna işaret ediyor), o zaman kaynakların çeşitli amaçlar için yönlendirilmesine ilişkin seçimlerimiz daha da zor ve sıkıntılı olacaktır.

Bu demektir ki, sosyal refah amaçlarına yönelik çabalarımız, daha yavaş bir hızla artan çıktı ve gelir dilimlerinden kesilerek finanse edilecektir. Bu da, söz konusu seçimler daha sınırlı bir çerçeve içinde ve daha sıkıntılı bir şekilde yapılacak demektir. Sorunun ikinci uzantısı da şudur: Bu meyanda yapılacak «seçimler»in büyüme hızı üzerindeki etkileri, bu şartlar altında, daha da önem kazanacak, ve şimdi yaptığımız projeksiyonların tarihsel gelişim içinde doğrulanmasını veya yalanlanmasını belirleyecektir. Daha kısıtlı bir büyüme ortamının yarattığı üçüncü bir uzantı da şudur: Hükümet tarafından güdülen politikaların büyüme hızı üzerindeki etkileri, sadece hükümetin özel sektör performansını olumsuz yönde etkileyen tür mali politikalarını ve «düzenleyici» faaliyetlerini dizginlemesi açısından değil, ayrıca ve belki de daha önemlisi, eğitim, araştırma-geliştirme, enformasyon, emek mobilitesi ve en genel anlamda beşeri

sermaye birikimi boyutlarında yapacağı katkıların derinleştirilmesi açısından da giderek önem kazanacaktır.

Bu konularda düşünürken, kamu oyunda yapılagelen ve şu sıralarda yapılmakta olan tartışmaların dar çerçeveli alanlarda yürütülmemesi gerekir. Çünkü, daha evvel de işaret ettiğim üzere, söz konusu seçimleri, bir tarafta hükümetin üretimi yönlendirici ve gelirin yeniden dağılımını sağlayıcı faaliyetlerini arttırmak, öbür tarafta da sosyal refah amaçlarına salt özel sektörde prodüktivite artışları sağlamak yoluyla varmaya çalışmak şeklinde tanımlamak yanlış, isabetsiz ve kaba olur. Ekonomik refah konusunda, birey ve aile birimlerinin kazançlarının bireysel optimaller içinde kullanımı dışındaki öğelerle ilgilenmiyor veya ilgilenmediğimizi ileri sürüyor olsak bile, büyüme olgusu ile birlikte ortaya çıkan ekonomik ve sosyal hareketlerin ve «yerinden oynamalar»ın (displacements) doğurduğu çelişki ve maliyetleri göz ardı edemeyiz. Örneğin, bu gibi öğelere bağlı olarak aile yapısı ve aile işlevlerinde ortaya çıkan değişikliklerin doğurduğu sorunları kaale almamak mümkün değildir. Fakirlik, yüksek suç-işleme oranları, giderek kalitesi bozulan ilk ve orta eğitim sistemi, ırk sorunları ve ırk sorunlarından kaynaklanan frastrasyon (12) gibi sorunlarla haşır neşir olmuş şehirlerimizin halini anımsamak, sanırım, vurguladığım noktanın geçerliliğini gözler önüne sermek için yeterlidir. Çünkü bütün bu sorunlar verimlilik artışı sorunuyla doğrudan veya dolaylı ilişkilidir. Verimlilik artışındaki yavaşlamalar, bu sorunların üstüne gitmek için gerekli fon ve kaynakların bulunmasını kısıtlar. Öte yandan, ve daha da önemlisi, bu gibi sorunların varlığı çeşitli çelişkiler, huzursuzluk ve mutsuzluk kaynakları ve bireysel beşeri kalitede alçalmalar doğurduğu için verimliliği ve büyüme hızını kısıtlar.

Büyüme açısından daha az elverişli olan bu yeni ortamda, verimlilik artışına ilişkin amaçlarla sosyal refah devletinin diğer boyutlarına ve ölçeklerine ilişkin amaçlar arasındaki çelişkiler bir kaç kat daha artmıştır. Bu nedenlerden kaynaklanan gerilimlerin nasıl bir çözümlemeye doğru gideceği, gelecek nesil zarfında, karma ekonomimizin ve çoğulcu toplumumuzun başarı derecesini belirleyecek belli başlı öğeler olacaktır. Dolayısıyla, bu şartlar altında ekonomik kalkınmamız, önemli ölçüde, ne gibi politikalar izleyeceğimize, ve hükümet eliyle neyi, nasıl yapacağımıza bağlıdır.

VIII

Bilgi birikimimizdeki boşluklar, ekonomi biliminin görevlerini sınırlayıcı rol oynar: Verimlilik ile uygulanan politikalar arasındaki temel et-

(12) **Frastrasyon** (Ing.: Frustration) : İnsanın, kendi elinde olmayan sebepler nedeniyle, arzularını gerçekleştiremiyecek derecede, güçsüz, zayıf ve impotan bir duruma düşmüş veya düşürülmüş olmasından doğan kızgınlık, sıkıntı ve mutsuzluk duygularının karışımı bir ruh hali. (Çev.)

kileşimlerin hemen hemen hepsi, henüz saptanamamış veya kantifiye edilememiş bir sürü veriyi içermektedir. Enerji ile sair kaynaklar arasındaki ikame esneklikleri nedir? Halkın ve doğa çevresinin korunmasını sağlamak amacıyla enerji arzının arttırılmasına ilişkin çabalarda en ucuz enerji türlerini kullanmaktan bir dereceye kadar vazgeçecek olsak, acaba böyle bir politika, gelecekteki üretim artışlarını ne dereceye kadar olumsuz etkileyecektir? Bugün yasalara geçirilmiş ve uygulanmakta olan doğayı koruma ve tüketici ve işçi emniyetinin sağlama amacına yönelik önlemlerin gerçek fayda ve maliyetleri nelerdir. Ve «düzenleyici» (regulatör) araçlar olarak pazar ve fiat güdülemelerini (incentives) kullanarak aynı düzeyde «koruma» sağlamaya yönelsek, acaba bu, bize tasarruf sağlar mı ve ne kadar tasarruf sağlar? Değişik düzey ve oranlarda —ve daha da önemlisi değişik tür— vergi ve transferler uygulamak, emek arzı, risk taşıyıcı atılımlar, tasarruf ve yatırımlar üzerinde acaba ne gibi etkiler doğurur? Sermaye birikimi niteliğinde olan veya sermaye birikimini olumlu yönde etkileyen hükümet harcamalarının gerçek kapsamı, ve özellikle eğitim ve araştırma geliştirme harcamalarından elde edilen faydanın boyutları nelerdir. Eğer bugün kullanılan «konvansiyonel» milli gelir hesapları yerine, ekonominin uzun vadeli refah ölçeklerini daha iyi yansıtan başka tür bir milli gelir muhasebesi sistemi uygulansa, acaba, verimlilik alanındaki evrimimiz ne gibi bir görüntüye bürünürdü? Bu tür bir sürü soru daha sormak mümkün...

Bunlar, ekonomistlerin ancak son yıllar zarfında eğilmeye başladıkları tür sorulardır. Bugünkü muhasebe sistemleri çerçevesinde hesaplanan verimlilik artış hızı ile sair refah amaçları arasında doğmuş olan çelişki ve gerilimlerin, bilim dünyasında olumlu bir reaksiyon yarattığına işaret eden bir dizi araştırma vardır. Bu konuda embrionik safhada olmakla beraber bazı faydalı analitik ve ampirik çalışmalar yapılmaktadır; ve bunlar gelecekteki deney ve deneyimler için kuşkusuz yararlı olacaklardır. Fakat gene de, bu tür soruların kapsadığı alan hakkındaki bilgilerimiz, bugün için, büyük ölçüde yetersiz ve belirsizdir.

Üstelik, son 50 yıl içinde oluşan demografik hareketlerin ortaya çıkmasından önce ve daha bireyci (individualistic) bir sosyo-politik ortamda başarı göstermiş olan hükümet yapımız ve politik sistemimiz, karmaşıklığı ve kapsamı giderek büyüyen kamu işlevlerinin oluşturduğu yeni ortama tam bir başarı ile adapte olabilmiştir denemez. Bu bağlamda üç politik soruna kısaca değinmek istiyorum.

Birincisi federal bütçe ile ilgili: Prensipte, bütçe, sadece çeşitli grupların birbirleriyle çelişen çıkar ve taleplerinin çarpışıp belirli dengeler oluşturduğu bir süreç değil, aynı zamanda, bütün bu özel çıkar gruplarından kaynaklanan taleplerin «ekonominin genel çıkarı» karşısında dengelendiği, gelir ve kaynakların özel ve kamu arasında bölüşümünün çözümlendiği bir süreç olmalıdır. Üstelik, federal bütçenin yapım sürecinde

toplum refahını verimlilik artışı yoluyla arttırmaya yönelik etkinlikler ile «verimlilik artışı dışında kalan diğer refah amaçları»nı sağlamaya yönelik çabalar da dengelenmelidir. Oysa, bütçe yapım prosüdürümüz, son zamanlarda gerçekleştirilen bazı gelişmelere rağmen böyle bir işlev göremiyecek kadar zayıftır. Şimdiki durumda, birbiriyle çelişen çıkar ve taleplerin dengelenmesi, daha çok, bütçe açıklarına ve dolayısıyla enflasyonist baskılara göz yumma yoluyla yapılmaya çalışılmakta; bu ise, çözümleme değil sorunlar yaratmaktadır. Bugünkü faaliyetlerden gelecekte doğacak olası maliyetleri doğru dürüst hesaplıyabilecek sistematik bir yöntem var olmadığı için, bütçenin dörtte üçü «kontrol edilemez» kalemlerden oluşmaktadır. Hükümet harcamaları içinde sermaye yatırımları, tüketim harcamalarından doğru dürüst ayrıştırılamamakta, birçok kalem harcama için bu ikisinin oranları meçhul ve belirsiz kalmaktadır. Ayrıca, hükümetin empoze etmekte olduğu «düzenlemeler»e ilişkin standartlar ve zorunlulukların, özel sektör açısından benzer bir yük getirdiği ve bu olgunun yarattığı maliyetlerin, «kamu hane»sinin bütçesi yapılırken göz önünde bulundurulması gereği, daha yeni yeni anlaşılmaya başlanmıştır.

İkinci bir politik sorun, mahalli idarelere ilişkindir: Coğrafi ve işlevsel açılardan birbirinden ayrı üniteler halinde ve fakat koordinasyondan yoksun bir biçimde çalışan; federal hükümetle olan ilişkileri bir kargaşa içinde bulunan; hizmet götürdüğü nüfus ile, götürülen hizmetlerin finansmanını sağlayan vergi tabanları ve vergi kaynakları arasındaki sağlıklı ilişkilerin giderek bozulmasından müzdarip olan ve kısmen de bu nedenle mali krizlerle bunalmış bulunan belediyeler, dışsal maliyetler **(external costs)**, birbirini gereksiz yere tekrar eden ve üst-üste binen «düzenlemelerle (mükerrer regülasyonlar) kronik bir idari-umursamazlık üreten birimler haline gelmişlerdir. Bu soruyu açıkça sormakta fayda var: Yaşamının ikinci yarı yüzyılında karma ekonomimiz, büyüme ve refah konusunda ortaya çıkmakta olan ciddi sorunları, sistematik bir mahalli idareler reformuna gitmeksizin halledebilecek midir?

Kısaca değinmek istediğim üçüncü bir politik faktör hem çok temel ve hem de çok geniş ve muğlak bir konuyu içermekte —bugünkü politik partiler sistemimiz. Herkesin bildiği üzere, politik partilerimiz, yıldan yıla durmadan değişen, ve kayan, akışkanlığı yüksek, geçici ve disipline gelmeyen bölgesel ve ekonomik çıkar grupları koalisyonlarını temsil etmekten öteye varan bir yapıya sahip değildir. Ülkemiz ve nüfusumuzun büyüklüğünü ve kozmopolitliğini yansıtan bu merkezi parti otoritesi ve merkezi parti organizasyonu yoksunluğu, bazı açılardan ehven olmakla birlikte, bugün bizi, özel çıkar guruplarının, lobbilerin ve **«single issue politics»** diye tabir ettiğimiz olgunun (13) saptırıcı etkilerine fazlasıyla açık

---

(13) **«Single issue politics»** : ABD'de seçimlerde, bazı seçmen blokları ve guruplar, bir adayı, çevre ve doğa koruması, kürtaj, adayın belirli bir projeye karşı takındığı tavır vs. gibi dar çerçeveli ve «tek» bir sahadaki tutumuna bakarak değerlendirmekte, ve oylarını salt bu gibi «tekil» mülahazalara daya-

bırakmaktadır. Dolayısıyla, hükümet özel baskılara karşı fazlasıyla duyarlı ve açık, ve fakat genel ekonomik ve sosyal çıkarlara ilişkin yasalar düzenleme ve uygulama bakmından fazlasıyla kapalı ve etkisiz bir duruma düşmüştür.

IX

Bugünkü ekonomik sistemimizin gelişimini destekleyen mantık, kurulan karma ekonomi düzenini, desentralize bir pazar kapitalizmi ile kapsamlı bir sosyalizmin yarar ve eksiklikleri arasında pragmatik bir kompromi (taviz ve dengeler bileşimi) yaratmaya uygun bir düzen olarak görür. Amaç, kaynakların dağılımında yüksek randıman sağlayabilen ve ve ekonomik yaşamda dinamizm yaratan özel teşebbüs ve pazar ekonomisi sistemine özgü yararlardan büyük kayıplar vermeden, sosyal güvenlik, eşitlik, gelir dağılımında sosyal-adalet ve ekonominin, genel sosyal yararlar gözönüne alınarak yönlendirilmesi gibi sosyalizme özgü olumlu unsurları bir dereceye kadar sistemin entegre bir parçası haline getirmektir.

Burada başka bir açıdan da pragmatik bir kompromi söz konusudur. Sistemin kurmak amacında olduğu ve bireysel hak ve özgürlükler açısından pek önemli bir yeri olan bir başka «denge» daha vardır: Burada amaç, bir taraftan özel mülkiyet ve özel sektör içinde yoğunlaşmış bir emek pazarının yarattığı ve devletin müstebit, dominan ve otokratik bir biçime girme olasılığını gösteren yapısı dolayısıyla halkın çoğunluğunu devlet istibdatından korumak, diğer taraftan da mal-mülk'ten yoksun, fizik ve beşeri sermaye açısından fakir düşmüş bir azınlığın topluma tümden yararsız ve yabancı bir hale düşmesini önlemek için bu gibi mağdur nüfusa, devlet aracılığıyla ve devlet eliyle destek sağlamaktır.

Bu kompromının —başarısı bir yana— işlerliğe sahip olup olamıyacağı, başlıca üç odak üzerinde toplanmış bir dizi öğe arasında kurulacak dengelere bağlıdır; ve söz konusu bu üç odak şöyle özetlenebilir: (1) Ekonomik gelişmeyi ve üretim potansiyelimizdeki artışları ne dereceye kadar özel sektör ve özel teşebbüs'ün etkinlikleri yoluyla sağlayacağız. (2) Özel teşebbüs'ün ve serbest pazar mekanizmasının erişemediği veya üretim girişiminde bulunmak istemediği alanlardaki üretimi ne dereceye kadar hükümet eliyle teşvik etmeye ve gerçekleştirmeye çalışacağız. (3) Serbest pazarların saptadığı gelir dağılımını değiştirmek daha eşitlikçi bir hale dönüştürmek ve ekonomik büyüme ve değişim sürecinin doğal olarak içerdiği sosyal çelişkileri çözümlemek için ne dereceye kadar ve ne tür devlet eliyle müdahaleler uygulamak istiyoruz. Son zamanlara kadar bu bağlamdaki dengelere bilge bir şekilde ulaşmak için gerekli koşullara ve

---

narak vermektedir. Bu olguya, «single issue-politics» («tek-bir-soruna-dayalı-politika») denir. (Çev.)

çabalara yeterli önem verilmiştir diyemeyiz. Bu sorunları büyük ölçüde göz ardı etmiştik, çünkü son birkaç nesil, sözü edilen gerilimleri yumuşatan ve dengelerin sağlanmasını kolaylaştıran yüksek ekonomik büyüme hızları gerçekleştirilmişti. Oysa, büyüme açısından daha büyük kısıtlamalar ve daha dar seçenekler getiren yeni koşullar altında, verimlilik artışını yükseltici çabalar ile diğer refah amaçlarına yönelik çabalar arasındaki seçimler, gerekse yukarıda sözü geçen tür dengelere ilişkin, neyi nasıl yapmalı türünden soruların içerdiği problemler, daha zor çözümlenir bir biçime girmeye başlamışlardır.

Şunu belirtmek gerek: en son analizde seçimleri belirleyen değer yargıları, duygular, sempatiler ve bireysel eğilimlerdir, ve bunların subjektif olmalarından kaçınılamaz. Ama insanların doğal olarak duygu, eğilim ve değer yargılarını tartarak karar vermeleri demek, konuyla ilgili objektif ve kantitatif veriler hakkında üzücü bir cehalet içinde bulunmaları gerekir demek değildir.

Keynes, vakti zamanında «bilgece idare edilen bir kapitalizm»in potansiyel bakımdan «randıman»lı bir düzen oluşturacağından söz ettiğinde, «bilgece bir yönetim» için gerekli veri ve bulguların elde olacağını ve/veya kısa zamanda elde edilebileceğini farzediyordu (14). Fakat anlaşılan Keynes, politik sistem ve prosüdürlerin, varolan «veri ve bilgiler»i kullanabilmek ve politik kararlara bunları etkin bir biçimde uygulayabilmek konusunda ne denli yetersiz olabileceğini hiç düşünmemişti. Ekonomistlerin ve diğer sosyal bilimcilerin bu konu üzerine eğilmekte oldukları göz önüne getirilirse, bu alanda gelecekte bazı ilerlemeler ümit edilebilir. Fakat benim görebildiğim uzaklıktaki bir gelecekte, Keynes'in deyimiyle, «bireysel doyumumuz için gerek duyduğumuz yaşam tarzımızı zedelemeden, mümkün olduğu derecede «randımanlı» çalışan bir sosyo-ekonomik sistem» kurma şansımızı kısıtlayan en ciddi sınırlama, belki de, politik sistem, prosüdür ve yeteneklerimizin yetersizliğidir.

Bütün bu ters ve inatçı realiteleri göz önüne serdikten sonra, bu konuşmayı acaba nasıl iyimser bir havaya sokarak bağlıyabilirim, diye düşündüm. İyisi mi, benim seleflerimden biri olan sayın Jacob Viner'in bir konferansından alınmış bir pasajdan medet umayım dedim. Takdir edersiniz ki, sayın Viner ne ateşli bir «New Deal»ci, ne bir Keynes'yen ne de «Great Society» (15) sloganına inanmış bir kişidir; gerçekten, eğer «eski

---

(14) **Farzetmek**: Gerçeğe aykırı düşmüş varsayımlardan söz ederken «farzetmek», gerçeğe uygun olabilen varsayımlardan söz ederken «varsayım» terimini kullanıyorum. (Çev.)

(15) **New Deal**: Büyük depresyon sırasında (1930'lar) başkan F. D. Roosevelt'in getirdiği yenilikçi programların tümüne birden verilen isim.

Great Society: 1964-68 arasında, başkan Lyndon B. Johnson'un Vietnam savaşı ile bölünme ve kriz geçiren ABD toplumunda birlik yaratmak amacıyla, ortaya attığı slogan. «**Great Society**» veya türkçesi «Büyük Toplum.» (Çev.)

stil liberal»lere örnek göstermek gerekirse, Viner'in ismi akla gelir. Beğendiğim bir pasaj bu... Benim bu konuşmamda «karma ekonomi» dediğim ve fakat genellikle, ABD Refah Devleti diye anılan yapının uzun bir eleştirisini yaptıktan sonra, bakınız, Viner konuşmasını nasıl bağlıyor:

«Bütün bu nedenlere dayanarak diyorum ki, Amerikan tipi refah devletini bir put (idol) gibi görmek veya bu yapının bugün olduğu şekliyle, herhangi bir değişiklik, ekleme veya reform görmeden devam edeceğine insanın kendini inandırması için hiçbir neden göremiyorum. Artık önlenemeyen veya geciktirilemiyen problemlerin veya özel çıkar guruplarının baskısıyla zamansız bir şekilde gündeme getirilen sorunların çözümlenmesine ilişkin prosedürlerimizin mükemmeliyetten ne denli uzak olduğu göz önüne alınırsa, sistemin durmadan ciddi yanlışlar yapmaması veya hiç olmazsa arada bir doğru kararlara varabilmesi için gerçekten iyiliksever bir Tanrısal gücün yardımına muhtacız diyorum. Hal bu iken, bizim sistemimizin sair alternatif sistemler üzerinde hiçbir önemli teorik üstünlüğü yoktur... Fakat, eğer ben gene de bugünkü «refah devleti»mizi, alternatif başka bir sisteme tercih ediyorsam bunun nedeni şudur: Teoride ve uygulamadaki tüm kusurlarına rağmen bugün kurulmuş olan tür refah devleti, gene de, insan hakları ve özgürlüklerini, zenginliği ve toplumsal refahı, insanların onurunu ve ahlaki (moral) gelişimini yaşatma ve genişletme, ve kitlelerin fakirliğini yok etme olasılıklarına, (insan muhayyelesinin yarattığı ütopyalar haricinde) gelmiş geçmiş tüm diğer alternatif sistemlere kıyasla, daha büyük bir oranda sahip olduğu içindir.»

APPENDİKS

TABLO 1:

Özel Sektörde İşçi-Saat Başına Üretimdeki Artış Oranları: 1892-1979 Arasında Depresyon ve Refah Dönemlerinde Karşılaştırmalı Olarak

	(% cinsinden) Verimlilik Artış Oranları (a)		Stagnasyon Dönemleri ile Refah Dönemlerinde Gözlenen Verimlilik Artış Oranlarının Karşılaştırılması		
	Stagnasyon Fazı (b)	Refah Fazı (b)		Mutlak Fark	Oransal Fark % cinsinden
1892-99	1.47		1892/99		
			-1899/1907	-0.55	-27.2
1899-1907		2.02	1907/13		
			-1899/1907	-0.76	-37.6
1907-13	1.26		1929/37		
1920-29		2.76	-1920/29	-1.11	-40.2
1929-37	1.65				
			1929/41		
1929-41	2.51		-1920/29	-0.25	-9.1
1948-65		3.2	1965/79		
			-1948/65	-1.6	-50.0
1948-73		2.9			
1965-79	1.6		1973/79		
			-1948/65	-2.6	-81.2
1973-79	0.6		1973/79		
			-1948/73	-2.3	-79.3

Kaynak: 1899-1941, Kendrick (1961, tablo A-XXII); 1948-79 arası, **Economic Report of the President** (1980, Tablo B-37).

(a) % per-annum cinsinden

(b) «Faz»ların bitim noktaları olarak, NBER Ofisi istatistiklerine göre, konjonktür devrelerinin tepe ve dip noktalarına tesadüf eden yıllar alınmıştır.

TABLO 2:

1948-65, 1965-73 ve 1973-79 Dönemlerinde Refah Ölçeklerinde Gözlenen Değişmeler

(Ortalama yıllık artış oranları, % cinsinden)

Seçilmiş Refah Ölçekleri	Dönemler		
	1948-65	**1965-73**	**1973-79**
Verimlilik			
(1) İstihdam edilmiş işçi başına GSMH	2.57	1.60	0.25
(2) Kişi başına düşen GSMH	2.14	2.64	1.69
Kişi Başına Düşen Reel Kullanılabilir Gelir			
(3) Tüm Gelirler [Deflatör: CPI (a)]	2.21	2.85	0.84
(4) Tüm Gelirler eksi Transferler (Deflatör: CPI)	2.05	2.18	0.38
Emekçi Gelirleri			
(5) **Full-time** çalışan beyaz işçilerin Reel ücret ve maaş gelirleri		2.61	-1.03 (b)
Reel Toplam Gelirlerin Median'ı			
(6) 14 yaşından büyük tüm erkekler (Deflatör: CPI)	2.65 (c)	1.64	-1.73 (d)
(7) Aile Birimlerinin Reel Toplam Gelirlerinin Median'ı (Deflatör: CPI)	3.05	2.62	-0.16 (d)

Kaynaklar: (1) **Economic Report of the President** (bundan böyle **Report**) Tablo B-2 ve B-27; (2) **Report**, Tablo B-2 ve B-26; (3) **Report**, Tablo B-22 kolon 3, CPI ile deflate edilmiş ve Tablo 49, kolon 1; (4) **Report**, Tablo B-22 ve tablo B-20; (5) **Report**, Tablo B-22 ve US Bureau of Census, **Current Population Reports**, Series P-60; (6) **İbid**, Series P-60, No. 120, Tablo 14; (7) **İbid.**, Tablo 3 ve **Report**, Tablo 25.

Notlar:

(a) CPI: **Consumer Price Index**: İş ve İşçi İstatistikleri Ofisi tarafından hesaplanıp yayınlanan standart Tüketici Fiat Endeksleri

(b) Sadece 1973-77 ortalamasını kapsar

(c) Sadece 1947 ve 1950-65 ortalamasını kapsar

(d) Sadece 1973-78 ortalamasını kapsar.

BİBLİYOGRAFYA

A. F. Burns, "The Condition of the American Economy" *The Francis Boyer Lectures on Public Policy*, Washington 1979.

G. B. Chistainsen and R. H. Haveman, "The Determinants of the Decline in Measured Productivity: An Evaluation," paper presented at a joint session of the Society of Government Economists and the American Economic Association, Atlanta, Dec. 1979.

R. M. Coen and B. G. Hickman, "Investment and Growth in an Econometric Model of the United States," *Amer. Econ. Rev. Proc.*, May 1980, *70*, 214-19.

S. Danziger, R. Haveman, and R. Plotnick, "Income Transfer Programs in the United States: An Analysis of their Structure and Impacts," prepared for the Joint Economic Comm., mimeo., 96th Cong., Ist sess. 1979.

Edward F. Denison, *Accounting for Slower Economic Growth*, Washington 1979.

R. Eisner, "Total Income, Total Investment, and Growth," *Amer. Econ. Rev. Proc.*, May 1980, *70*, 225-31.

Solomon Fabricant, *The Economic Growth of the United States*, Montreal; Washington 1979.

W. Fellner, "The Declining Growth of Amercian Productivity: An Introductory Note," in his *Contemporary Economic Problems*, Washington 1979, 3-12.

M. Feldstein, "Social Security, Induced Retirement and Aggregate Capital Accumulation," *J. Polit. Econ.*, Sept./Oct. 1974, *82*, 905-26.

———, "Social Security, Induced Retirement, and Aggregate Capital Accumulation: A Correlation and Updating," Nat. Bur. Econ. Res. work. paper, no. 583, Cambridge, Mass., forthcoming.

——— and L. Summers, "Inflation and the Taxation of Capital Income in the Corporate Sector," Nat. Bur. Econ. Res. work. paper no. 312, Cambridge, Mass., Jan. 1979.

S. Fischer and F. Modigliani, "Towards an Understanding of the Real Effects and Costs of Inflation," Nat. Bur. Econ. Res. work. paper no. 303, Cambridge, Mass., Nov., 1978.

P. H. Hendershott, "The Decline in Aggregate Share Values: Inflation and Taxation of the Returns from Equities and Owneroccupied Housing," Nat. Bur. Econ. Res. work. paper no. 370, Cambridge, Mass., July 1979.

John W. Kendrick, *Productivity Trends in the United States*, Princeton 1961.

———, "Discussion [on Denison]," *Amer. Econ. Rev. Proc.*, May 1980, *70*, 232-33.

John Maynard Keynes, *The End of Laissez-Faire*, London 1926.

S. S. Kuznets, "Driving Forces in Economic Growth: What Can We Learn from History," *Proceedings of the 1980 Kiel Confrence on Economic Growth*, fortycoming.

R. C. O. Matthews, C. Feinstein, and J. Odling-Smee, *British Economic Growth*, Stanford 1981.

M. I. Nadiri, "Sectoral Productivity Slowdown," *Amer. Econ. Rev. Proc.*, May 1980, *70*, 349-52.

J. R. Norsworthy, M. J. Harper, and K. Kunze, "The Slowdown in Productivity Growth: Analysis of Some Contributing Factors," *Brooking Papers*, Washington 1979, *2*, 387-421.

R. Plotnick, "Social Welfare Expenditures: How Much Help for the Poor?," *Policy Analysis*, Summer 1979, *5*, 271-89.

T. Scitovsky, "Can Capitalism Survive?— An Old Question in a New Setting," *Amer. Econ. Rev. Proc.*, May 1980, *70*, 1-9.

James Tobin, *Asset Accumulation and Economic Activity*, Chicago; Oxford 1980.

J. Viner, "The United States as a 'Welfare State," in Edgar O. Edwards, ed., *The Nation's Economic Objectives*, Chicago; London 1964, 151-67.

Burton A. Weisbrod, *The Economic of Poverty, An American Paradox*, Englewood Cliffs 1965.

U. S. Council of Economic Advisers, *Economic Report of the President*, Washington 1964; 1979; 1980.

U. S. Social Security Administration, Office of Research and Statistics, "Research and Statistics Note No. 15," Washington, Dec. 29, 1978.

AMERİKAN KAPİTALİZMİNİN DERİNLEŞEN KRİZİ

Harry Magdoff ve Paul Sweezy (*)

Üç beş yıl öncesine kadar, 2. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan refah döneminin son bulacağını ileri sürenler sadece radikal ekonomistlerdi. İşveren çevreleri ve yerleşik düzeni tutan iktisatçılar ise, 1945-1970 arasındaki **trend**'in geçici ve ufak resesyonlar dışında sürüp gideceği kanısındaydılar. Nitekim refah döneminin sona ermekte olduğuna dair emareler belirmeye başladığı sırada ortodoks ekonomistler (1), Keynes'ten kapma bazı fikirler ve sofistike ekonometrik modellere sırtlarını dayayarak, «Modern Ekonomik Yaklaşımın»ın yardımıyla, Amerikan kapitalizmini depresyonsuz yaşatabilecek güce sahip olduklarını gururla belirtiyorlardı. Örneğin, Ekonomi dalında ilk Nobeli alan Prof. Paul Samuelson 1968'de şöyle yazıyordu:

> «Ekonomik sistemimiz, en iyimser uzmanların kehanetlerini bile geride bırakan bir başarıya ulaşmıştır. **Yeni Ekonomik Yaklaşım** ve uygulamalar, etkinliklerini gerçekten kanıtlamışlardır. **Wall Street** (2) de, 92 aydır hep artan cirolar elde eden esnaf takımı da, okullarda çocukların boy ve kilolarını ölçen ve iki nesil arasındaki serpilme açısından göze batan farkı gören hastabakıcılar da, Kremlindeki ABD uzmanları da bunun farkındadır.
>
> Kim kalmıştır, bu olguyu görmeyi reddeden? Ortodoks maliye prensiplerine sıkı sıkıya bağlı kalmış olanlar gerçeği elbette yadsı-

---

(*) Harry Magdoff ve Paul Sweezy, Monthly Review Dergisi editörleri. Bu makale, Magdoff ve Sweezy'nin «**The Deepening Crisis of US Capitalism**», (MR Press, Eylül 1981) adlı kitabın giriş bölümünden alınmıştır.

(1) «**Ortodoks ekonomistler**» : Sweezy «ortodoks» terimini, Marksist ekonomistler haricinde kalan, Keynezyen, liberal veya muhafazakar tüm ekollere mensup akademik iktisatçılar için kullanıyor. Oysa aynı deyimi Samuelson, sadece muhafazakar ve «klasik» ekonomistler için kullanıyor. (Çev.)

(2) **Wall Street** : ABD'de, New York kentinde, bankacılık ve finans sektörünün merkezi. (Çev.)

maktadırlar... Ve de «Yeni Sol» takımı: Onlar hiçbir zaman öğrenemedikleri ve bilmek te istemedikleri şeyleri ,muhakkak şimdi de göz ardı edeceklerdir.» (3)

Nobel sahibi meslektaşımız bunları, Vietnam savaşı yaygınlaşmaktayken, iş dünyasını yüzdürmeye yarayan fakat frajil bir borç-kredi yapısı balon gibi şişerken ve enflasyon hızı, sonradan stratosfere varacak tırmanışına yavaş yavaş başlarken yazmıştı. Bu yazının yayınlanışından sadece iki yıl sonra finans piyasaları tehlikeli bir krizi zor bela atlatmışlar, bir yıl sonra da, (yani 1971'de) ABD, altın ile dolar arasındaki bağlantıyı kesmeye ve Bretton Woods ile kurulmuş olan düzeni yıkmaya zorunlu kalmıştı. Hemen akabinde dolar iki kere devalüe edilmişti. Daha sonra, 1974-76 arası dönemde, kaynakları 1 milyar doların üstünde olan iki büyük banka da dahil olmak üzere (4) tam 27 banka iflas etti. İşveren çevreleri ve esnaf takımı da dahil olmak üzere herkes yeni bir dönemin başladığını anlamakta gecikmedi: İşsizlik oranları 1970'ler boyunca arttı; ve batan işyerlerinin geride bıraktığı borç miktarı, (reel olarak) 1970'li yıllarda, 1960'lı yıllara kıyasla iki misli büyüdü.

Bu acı deneyimler, **Wall Street** erbabı arasında, «yeni ekonomi bilimi»nin büyüsüne karşı olan imanı epey azalttı. Perspektifler değişti. Bakınız, New York Para Piyasası'nın en büyük ve en ünlü firmalarından biri olan **Solomon Brothers** şirketinin ortaklarından ve yönetim kurulu üyelerinden Henry Kaufmann, bu değişen perspektifi nasıl yansıtıyor:

> «Çağdaş ekonomi bilimi ve uygulamaları, sanki, eski nesilleri yaşam boyu en az bir kere sarsan kriz ve finansiyel panikleri önlemenin çarelerini bulmuş gibiydi. 1950'li ve 60'lı yılların memnuniyet yaratan ekonomik tablosundan başka güven verici olgular da vardı. Ekonomi ve finans dünyası, kapsamı ve güvenirliliği giderek artan data toplama ve bilgi işlem faaliyetleri ile izlenmekteydi. Ekonometri'deki gelişmeler, ekonomik davranışları anlamamız açısından önemli umutlar veriyordu. Hatta ekonomistlerin lisanı bile değişmişti: Büyük bir güvenle konuşur olmuşlardı. İkna edici bir havayla saptanan amaçlardan ve geleceğe ait tahminlerden söz açıyorlardı.
>
> Sonra refah döneminin ilk finans krizi ile karşı karşıya kaldık. Bu, eski krizlere benzemiyordu: yumuşak bir krizdi. Adına da «1966 Kredi Sıkışması» dedik. Savaş sonrası nesli için bir sürpriz olmuştu bu kriz; ve bir süre için tasarruf bankalarını çok zor duruma soktu. Daha sonra gelen krizler ise çok daha derin ve şiddetli oldu. Bunlar, en yoğun dönemlerinde, eski tür finans krizlerinin tüm niteliklerine sahiptiler. Açıkça söylemek gerekirse, 1970'te daha sonra 1974 ve 1975'de felaketin eşiğine ne denli yaklaştık, bunu kimse hiçbir zaman saptayamayacaktır. Korku verici bir dönemdi: Faiz oranları

(3) Paul Samuelson, **Newseek**, November 4, 1968.

(4) Adı geçen iki büyük banka The US National Bank of San Diego (iflas tarihi 1973), ve Franklin National Bank of New York (iflas tarihi 1974.)

hızla yükseliyor, önemli iflaslar piyasayı sarsıyor, kredi veren kurumlar giderek daha muhafazakar davranıyor ve kredi isteyen firmalarda giderek daha yüksek bir kalite ve daha ehven bir likidite durumu arıyorlardı. Ülkenin en ünlü ve yerleşik finans kurumlarının dahi ödeme güçlükleriyle karşılaşabileceğinden kuşku duyuluyordu. (5)

Kaufman, gerçi finans sektöründeki dengesizlik ve sorunları hakkında açıkça konuşan ilk büyük iş adamlarından biriydi; fakat çok geçmeden iş dünyasından, aynı konuda başka sesler de yükselir oldu. 1980'li yıllara girildiğinde ise, sadece radikal ekonomistler değil, iş çevrelerinin en önde gelen temsilcileri de kapitalist ekonominin problemli bir döneme girmiş olduğunu kavramışlardı. (6)

Eski iyimserlik ve güvenin böylesine yitirilmesinin nedenleri belliydi. Kapitalist düzenin finans lifleri zayıflamıştı. Uluslararası mal ve para piyasasındaki dengesizlik eğilimleri, 1980 ABD resesyonu ile birlikte artan işsizlik ve iflas oranları, Reagan döneminde tırmanan faiz oranları ve oto endüstrisinde doğan kargaşa ve duraklamanın yanısıra, Pihaladelphia'nın en büyük (ve ABD'nin 23. büyük) bankası iflasın eşiğine gelmişti. **First Pennsylvania Bank**'ı kurtarmak için, Nisan 1980'de, **Federal Deposit Insurance Corporation** (Federal Mevduat Sigorta Şirketi) ve 22 büyük bankanın kurduğu konsorsiyumun 1.5 milyar dolarlık ve ayrıca **Federal Reserve**'ın 700 milyon dolarlık katkısıyla toplam 2 milyar 200 milyon dolarlık bir borç paketi hazırlamak gerekmişti. Gene bu sıralarda bir başka büyük kurtarma operasyonu daha yapılmaktaydı. W. B. Hunt ve kardeşinin spekülasyonlarına bulaşmış bir dizi bankanın iflas eşiğine sürüklenmesini önlemek amacıyla, **Morgan Guaranty** ve **First National of Dallas** bir milyar dolarlık bir kredi paketi hazırlamışlardı. Gene bu arada, ABD dışında (özellikle **Euro-dollar** ve petro-dolar piyasalarında) dolaşan yaklaşık 1 trilyon likit dolar, uluslararası döviz piyasasında spekülatif patlamalara müsait bir ortam yaratıyor; gerek mahalli gerek uluslararası finans piyasasından durmadan büyüyen borç yükümlülükleri ve piramitleri finans dünyasını dengesizlik ve güvensizlik içine itiyor faiz oranları bir aşağı bir yukarı hızla değişiyor ve enflasyon sıkı para politikalarına rağmen %10'un altına düşmüyordu.

Fakat işveren çevrelerini huzursuzluğa garkeden sadece bu olgular değildi. Bunların yanısıra iki önemli nokta daha vardı: (1) Sorunların tek

---

(5) Henry Kaufman, «Önsöz», bkz. : Edward I. Altman ve Arnold W. Sametz, «**Financial Crises, Institutions and Markets in a Fragile Environment,**» John Wiley and Sons, New York, 1977.

(6) Örneğin, bkz. «**Capitalism Under Stress**» («Kapitalizm Gerilimler İçinde»), **Euromoney**, (başmakale) Ocak 1981; Alan Greenspan, «**The Great Malaise**» (Büyük Bunalım), **Challenge**, March-April 1980; ve Harold Van B. Cleveland ve Ramachandra Bhagavatula, «**The Continuing World Crisis**» (Dünya Ekonomik Krizi), **Foreign Affairs**, Winter 1980.

tek varolmadıkları, ayrı ayrı mütalaa edilemeyecekleri, aksine hep birbirleriyle ilintili oldukları anlaşılmıştı. Bir alanda doğan sorunlar diğer alanlardaki problemleri derinleştiriyordu. (2) Ekonominin başına musallat olan finansiyel gerilimleri yok etmenin mümkün olamayacağı anlaşılıyordu. Finans sektöründeki krizin felâket boyutlarına ulaşmaması için hükümetler ve merkez bankalarınca alınan her önlem borç piramidini daha büyük ve dengesiz bir biçime sokuyor ve enflasyon hızına ivme katıyordu. Bu ise sorunun daha da kökleşmesine neden oluyordu.

Fakat sorunlar, temelde, para ve kredi piyasasındaki rahatsızlıklardan değil de, üretim ve sermaye birikimindeki duraklama (stagnasyon)' dan ileri geliyordu. Bunu vurgulamak gerekir. Şöyle ki: Bankalar ve sair para ve kredi kuruluşları, tıpkı meta üreten şirketler gibi kâr amacı güden, tekelci rekabet biçiminde de olsa yarışmacı bir ortamda işlev yapan ve kâr tabanlarını genişletmeyi amaçlıyan kurumlardır. Alıp sattıkları meta da paradır. Tabiatları icabı, cirolarını ve kârlarını yükseltmek için, açtıkları kredi miktarını (güvenilirlik sınırları içinde) arttırmaya çalışırlar. Finans sektörünün bu davranış biçimi, üretimde ve fiziki sermaye birikim hızında da paralel büyümeler olduğu takdirde bir sorun yaratmaz. Çünkü o takdirde büyüyen borç ve kredi yapısı, mal ve hizmet üretimindeki ve dolayısıyla, bundan kaynaklanan gelir ve kârlardaki artışlar ile desteklenir ve dengelenir.

Ama, kredi hacmindeki ve borç birikimindeki patlama sürüp giderken, üretim ve (fizik) yatırımlarda önemli ve uzun süreli duraklamalar oluşursa, ne olur? İşte o zaman kriz ve iflaslar gerek finans, gerek endüstri sektörünü tehdit etmeye başlarlar. Duraklama, endüstriyi çöküşün eşiğine doğru iterken, sistemin yaşamını uzatmak için tutulabilecek en kolay ve pratik yol, endüstri çarklarını herşeye rağmen döndürebilecek oranlarda ve şekillerde kredi olanaklarının arttırılmasıdır. Sistemin kendini koruyucu, otomatik bir tepkisidir bu... Ayrıca bu tür davranış, bankaların ve diğer finans kurumlarının çıkarlarına da aykırı değildir: Çünkü cirolarını ve kârlarını arttırıcı yöndedir. Üstelik, ekonomideki fon akımının arttırılması, birçok bankayı da iflasa sürükleyebilecek türde daha derin bir krizi önlemek veya ertelemek açısından gereklidir. Elbette bütün bunlar enflasyonu körükleyici etkiler yaratır. Fakat, gene de, şirketlerin daha büyük bir borç yükü taşıyabilmelerine ve borçlarını ileride daha düşük değerli dolarlarla ödemelerine olanak sağlayan enflasyon (7)

(7) Burada bir saptama yapmak gerekiyor: Kredi alanların, ileride, borçlarını daha düşük dolarlarla ödeyebilmeleri için negatif reel faiz oluşması, (yani faiz oranlarının enflasyon oranının altında kalması) gerekir. Oysa, son bir kaç yıla kadar, ABD'de faiz, enflasyon oranının % 3 % 5'i kadar üzerinde dolaşmıştır. Hatta 1982 yılı zarfında reel faiz daha da artmış, prime rate (yani bankaların en büyük ve en güvenilir, şirketlere uyguladıkları faiz oranı) enflasyon artı % 8 % 12 civarında yükselmiştir. (bkz.: Lee Iacocca, **How to Cut Interest Rates**, Newswek, Aug. 16, 1982, s. 4) Dolayısıyla, 1973-80 Türkiye'sinde

sistemin çökmesini erteleyen bir faktör işlevi görür. Ülkenin üretim potansiyelini arttırıcı nitelikteki yatırımlar yapma olanağının zayıfladığı böyle bir enflasyonist ortamda, şirketler ve servet sahibi sınıflar kâr ve gelirlerini arttırmak için giderek finansiyal manipülasyonlara ve spekülasyona yönelirler. Finans sektörü ise, yukarıda açıklanan nedenlerle, bu tür faaliyetler için gerekli yeni tür araçlar ve kurumlar yaratmaya yatkın ve isteklidir.

Para ve kredi piyasasındaki bu aşırı büyüme ve sistemin borç-yükündeki bu tehlikeli şişme, finans sektöründe dengesizlikler, krizler ve sıklaşan oranlarda iflaslar yaratmaktaysa da, temel sorunun, üretim ve sermaye birikimindeki duraklama (stagnasyon) olgusunda yattığı akıldan uzak tutulmalıdır. Bu tür rahatsızlığın sadece ABD ekonomisine özgü olmadığı, tüm gelişmiş kapitalist dünyayı 1970'li yıllar boyunca sarmış olduğunu da vurgulamak gerekir.

Şekil 1, ABD, İngiltere ve Janponyadaki büyüme trendlerini göstermektedir. 1960'lı yılların ortalama yıllık büyüme hızından türetilmiş **trend**

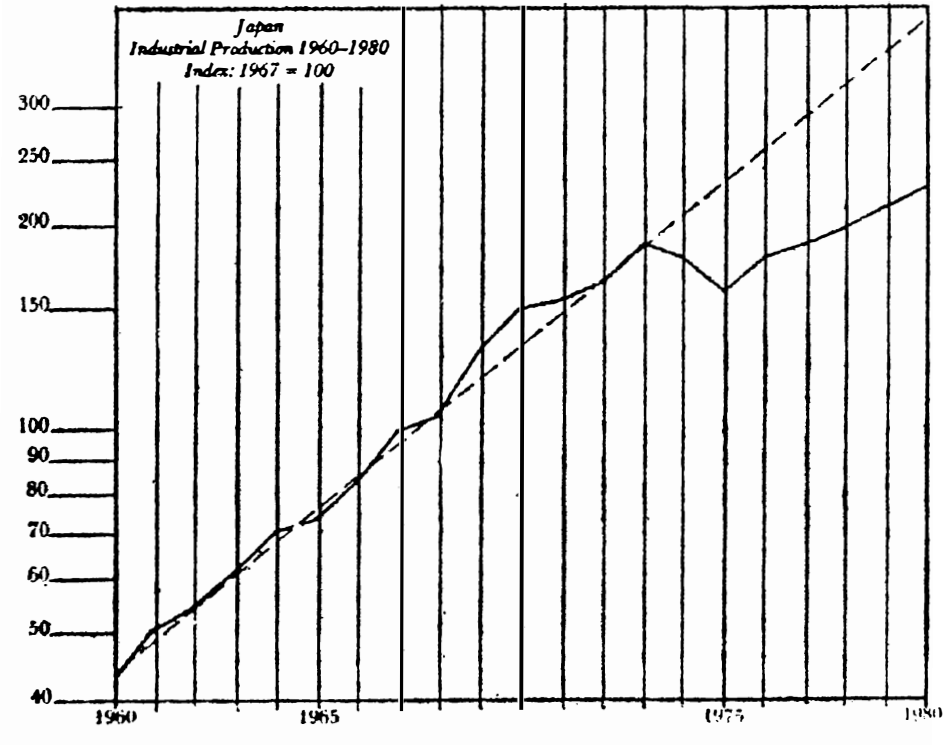

olduğu gibi negatif reel faizin söz konusu olmadığı bir durumda, «enflasyon, şirketlerin borçlarını ileride düşük değerli dolarlarla ödemelerine olanak sağlar» demek, yanıltıcı olur. (Çev.)

noktalı çizgi ile, gerçekleşen yıllık büyüme hızları ise düz çizgi ile ifade edilmiştir. İki çizgi arasındaki fark, gerçekleşen büyüme hızlarının, 1960'lı yılların trend'inden ne dereceye kadar saptığını göstermektedir.

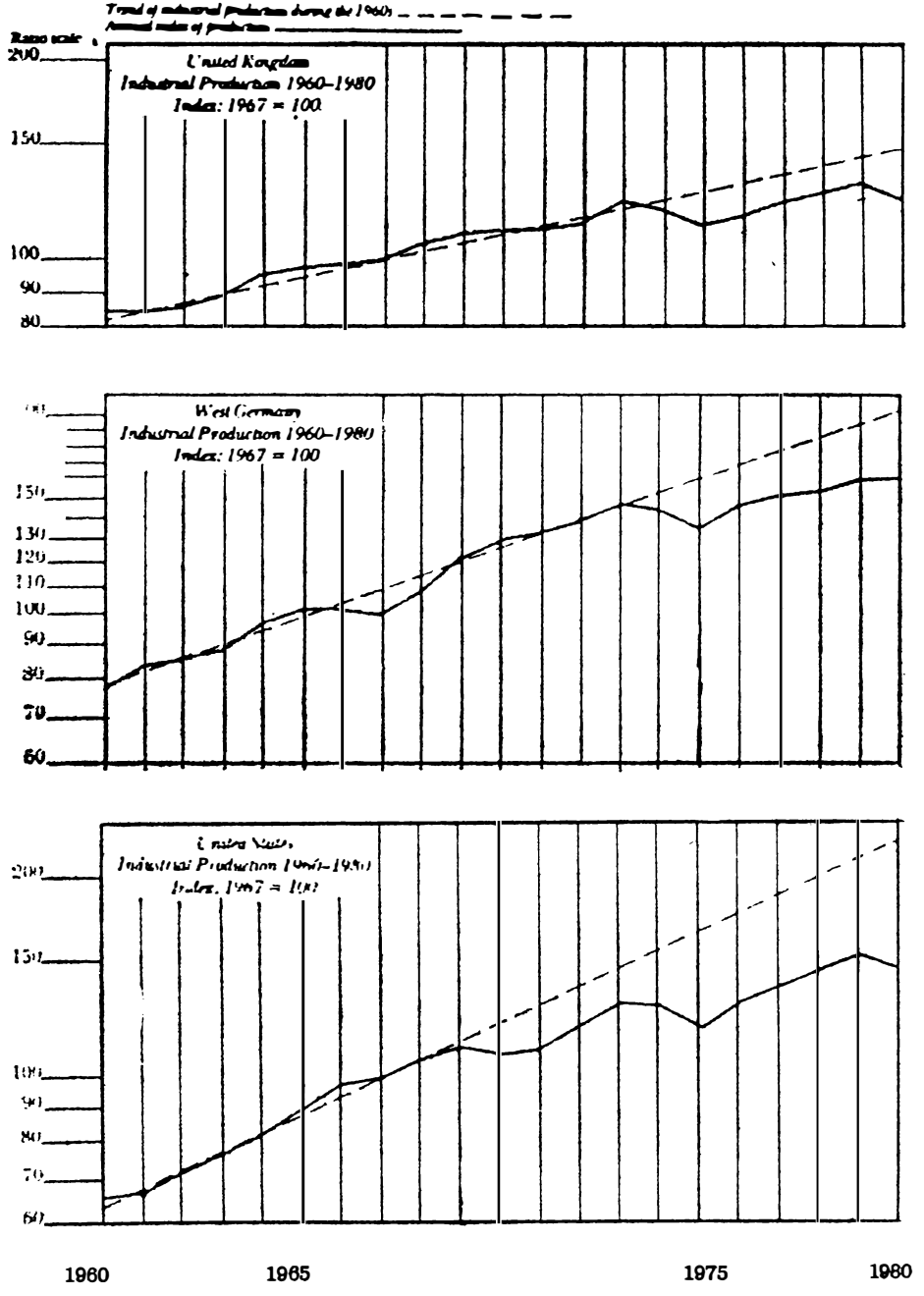

Burada teknik bir noktaya işaret etmek istiyoruz: Dikey eksende kullanılan «**oran ölçeği**» yüzde değişiklik oranları arasındaki farkları göstermek amacıyla kullanılır: Yani, bu dikey eksen üzerindeki eşit aralıklar mutlak değil, % değişikliklerin eşitliğini ifade eder. Örneğin, 50'den 100'e varan bir artış, 100.'den 150'ye varan bir artışa kıyasla iki misli büyüktür. Bu tür bir ölçek kullanmanın avantajı, ülkeler arasındaki ortalama büyüme hızlarının kıyaslaması yapılacağı zaman ortaya çıkar. Örneğin, şekilde, Japonya'daki ortalama büyüme hızının ABD'dekine kıyasla, ABD' dekinin de İngiltere'dekine kıyasla daha büyük olduğu **trend** çizgilerinin eğimine bakıldığı zaman hemen görülebilmektedir.

Refah dönemi sırasında oluşan büyüme hızı ortalamaları arasında ülkeden ülkeye farklılıklar görünmesinin bir takım tarihi nedenleri vardır. Daha genelde konuşmak icap ederse, ülkeler ve bölgeler arası farklılıkların doğması kapitalizm'in niteliklerinden biridir denebilir. Fakat burada vurgulamak istediğimiz, bu tür **farklılıklara rağmen** ortaya çıkmış olan benzerliktir. Tüm endüstrileşmiş kapitalist ülkelerde gözlenen şu olmuştur: 1960'lar boyunca oldukça sürekli ve düzenli büyüme oranları gerçekleşmiş; fakat 1970'li yıllarda endüstriyel üretimde önemli bir duraklama oluşmuştur. Duraklamaya ilk giren ABD ekonomisi olmuş (1970), diğerleri 3-4 senelik bir zaman aralığıyla bunu takip etmiştir. Daha da önemlisi, bu ekonomilerin hiçbiri 1973-75 resesyonundan tam anlamıyla çıkmayı (bugüne dek) başaramamıştır. Öyleyse bu basit bir devresel **(cyclical)** olgu değildir: Büyüme açısından yeni bir döneme girilmiştir. (*) Büyüme alanında oluşan bu olumsuz değişikliğin yanısıra, gelişmiş kapitalist ekonomilerde iki rahatsızlık belirtisi daha evrensel bir biçimde ortaya çıkmış, enflasyon hızı ve işsizlik oranları hızla artmıştır.

Bütün bunlar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan uzun refah dönemini yaratan kuvvetlerin dumura uğramış olduklarına işaret eder. Duraklama (stagnasyon) olgusu geri gelmiştir: Endüstrilerde, birbiri ardına, kapasite-fazlası oluşmuştur. Bu kapasite-fazlası en belirgin biçimde tekstil, çelik, gemi inşa ve otomobil endüstrisinde ortaya çıkmışsa da, sadece bu sektörlerle sınırlı kalmamıştır. Bu arada «korumacılık» ve «kartel» olguları yeniden ortaya çıkarken, ufukta, yeni bir refah dönemi doğmasına neden olabilecek hiçbir yeni gelişme görünmemektedir. Yerleşik ve eski endüstrilerde oluşan fazla kapasite ve ekonomiye yeni bir hız kazandıracak güçte yeni endüstrilerin ortaya çıkamaması, sabit sermaye yatırımlarında gözlenen duraklamayı da açıklayan faktörler arasındadır. Dünya Bankasının 1980 Kalkınma Raporu'na **(World Development Report)** göre endüstrileşmiş ülkelerde gayri safi yurtiçi yatırım harcamalarındaki yıllık büyüme hızı 1960'larda ortalama % 5.6 iken, 1970-78 arası önemli ölçüde düşerek % 1.5 dolaylarına inmiştir. Kısacası, son on yıl zar-

---

(*) Bu noktada bazı «ortodoks» ekonomistler Sweezy ile aynı fikirdedirler. Örnegin, bkz.: Moses Abromovitz, «**Orta Yolda Ağır Aksak Giderken**». (Çev.)

fında, kaptialist ekonomiler bugün de sürüp gitmekte olan yeni bir duraklama (stagnasyon) dönemine girmişlerdir.

Şu soruyu sormak gerekir: Acaba bu önemli metamorfoz (organik ve köklü değişim) nasıl olmuştur da akademik ekonomistlerin gözünden kaçmıştır? Yeni bir duraklama (stagnasyon) döneminin doğmakta olduğuna dair 1960'ların ikinci yarısında ortaya çıkan erken uyarı sinyallerini görmemekle kalmıyan bu tür ekonomistler, üretim duraklaması, işsizlik oranlarındaki artış, hızlanan enflasyon ve finans sektöründeki dengesizlik gibi faktörlerin hep bir arada oluşmuş bulunmasına bakarak koyulması gereken teşhisi de koymaktan ısrarla kaçınmışlardır. Belirli bir sektörde veya belirli bir alandaki sorunlar belirli bir doruğa vardığı zaman, bu sorunlara eğilmişler ve analizler yapmaya çalışmışlardır. Fakat genellikle, kritik öneme sahip problemlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve bağlantılarını içeren analizler yapılmamış, dar çerçeveli araştırmalar ve tek faktörlü açıklamalara yönelinmiştir (8).

Geleneksel iktisatçıların teşhisteki bu başarısızlığının birçok nedenleri vardır kuşkusuz, fakat sanırım, periodik biçimde oluşan krizlerin tabanında yatan temel öğelerin, kâr amacı güden kurumların pazarlardaki davranışlarına ilişkin öğeler olduğunu ve krizlerin kapitalist düzenin yapısından kaynaklandığını göz ardı etmeleri, teşhisteki başarısızlıklarının ana nedenidir. Aynı nedenle, geleneksel iktisatçıların, «devresel» ve «genel-yapısal» krizler arasındaki farkı kavrayamadıkları kanısındayım: Pro-kapitalist önyargıları bu tür iktisatçıların görüşlerini etkilemektedir.

Önyargı sorununun yansıra, ortodoks ekonomistlerin analiz ve tahmin yöntemlerinde bazı yetersizlikler vardır. Giderek daha fazla kullandıkları ekonometrik modeller ve kompüter programları gibi araçlar, olayların oluuşmuna önemli etkilerde bulunan bazı temel faktörleri göz ardı etmektedir, veya yok farzetmektedir. Nedir bu temel faktörler, örnekler verelim: Uzun vadeli bir enflasyonist trend yaratmakta önemli bir rolü olan ve oluşumu yüzyılın başına kadar giden, ekonomik güçlerin konsantrasyonu (temerküzü) olgusu ve tekelci piyasaların oluşumu; kapitalist dünyada ABD hegemonyasının oynamış olduğu rol, ,ve ABD hegemonyasının 1970'lerde sarsılması nedeniyle ortaya çıkan sonuçlar; muazzam boyutlara ulaşmış olan Eurodollar piyasasının etkileri; çok uluslu şirket ve bankaların pazarlarda oluşturduğu yapısal değişiklikler; ekonomiyi ayakta tutabilmek için sistemin (otomatikman) oluşturduğu ağır borç yükünün rolü ve bunun neticesinde finans kurumlarında ve para piyasasında ortaya çıkan

(8) Burada, ekonomi dalında ün yapmış olanları ve sair belli başlı ortodoks ekonomik düşünce ekollerinin temsilcilerini kastediyoruz. Fakat bunların aralarında, bazı alanlarda istisna teşkil edecek düzey ve kapsamda çalışmalar yapmış olanlar yok değildir: Örneğin, uluslararası para ve finans konusunda Robert Triffin'in ve yurtiçi finans sorunları üzerine Profesör Hyman Minsky'nin çalışmaları gibi...

hassasiyet ve dengesizlikler; ve belki de en önemlisi, kapitalist ekonominin yapısında varolan stagnasyon (duraklama) eğilimi.

Amerikadaki ortodoks ekonomistlerin illüzyonlarından biri de, tavsiyelerinin ABD ekonomisinin tuttuğu gelişim yolu üzerinde önemli bir etkide bulunmuş olduğuna inanmalarıdır. Gerçi Amerikan hükümetlerinin ekonomi politikaları ve aldıkları ekonomik önlemler bazı etkilerde bulunmuştur, ve bu politikaların şekillenmesinde elbette ekonomistlerin bir rolü olmuştur. Fakat şu da bir gerçektir ki, Prof. Samuelson ve benzerlerinin övünmek adetinde olduğu gibi, «Yeni Ekonomik Anlayış»ın getirdiği uygulamalar ve ekonomistlerin tavsiyeleri, 2. Dünya Savaşı sonrası ekonomi tarihini belirleyen önemli faktörler arasında sayılamaz.

Görüşümüze göre ikinci Dünya Savaşını takip eden çeyrek asır zarfında Amerikan ekonomisindeki dinamizmi yaratan belli başlı üç öğe vardır: Savaş sırasında artan üretim ve gelirden yapılan zoraki savaş dönemi tasarruflarının, harp sonunda, yığışmış tüketim istek ve ihtiyaçlarının tatmini için kanalize edilmeleri; (2) Kapitalist yarıkürede ABD hegemonyasının kurulması ve bunun yarattığı stabilize edici etkiler; (3) bu hegemonyanın sürekliliğini sağlama amacıyla yapılmış olan askeri harcamalar ve sınırlı (mevzi) harpler... Uzun bir refah döneminin doğmasında rol oynayan bu vektörler, çeşitli sedenlerle, 1960'lardan itibaren refah yaratıcı işlevlerini yitirdiler. Etkinliklerinin (9) tepe noktası aşıldıktan sonra, (ekonomist beylerin yeni numaraları olsa da olmasa da), stagnasyonist vektörlerin ağır basması mukadderdi. Nitekim de öyle oldu.

2. Dünya savaşı sonunda, tarihte ilk kez, Amerikan işçi sınıfının elinde önemli miktar bir tasarruf birikmişti. Savaş boyu süren tam istihdam, fazla mesai için ödenen zamlı maaşlar ve savaş finansmanı için devletin alınmasını zorunlu tuttuğu tasarruf bonoları, konut, otomobil ve sair dayanaklı tüketim malları talebi olarak harbin sonunda piyasaya döküldü. Savaş sırasında bu malların üretiminin kısıtlanmış olması ve uygulanan etkin fiat kontrolleri enflasyon doğmasını engellemiş; dolayısıyla biriken dolarların alım-gücü yıpranmamıştı. Üstelik tüketim mallarına Amerikan halkının duyduğu açlık, sadece savaş döneminde çekilen yokluklardan değil, bir de 1930'lardaki yoksullaşma döneminde halkın konut ve dayanıklı tüketim malları alamıyacak derecede reel gelir düşüşleri ile karşılaşmış olmasından kaynaklanıyordu. 1929-32 arasında konut inşa sektöründeki üretimin 100'den 20'ye, oto üretiminin de 100'den 25'e düşmüş olduğunu, ve 1932-40 arasında da bu sektörlerdeki canlanmanın sınırlı kaldığını hatırlatmak yeterlidir sanırız.

---

(9) **«Etkinlik»** : Burada, «müessirlyet» **(effectiveness)** anlamına kullanılmıştır yani, «etkin» olma niteliğini ifade eden ve «etkin» sıfatından türemiş isim formu. Etkinlik kelimesinin «faaliyet» **(action)** anlamına kullanılması kavram kargaşası yaratmaktadır.

Konut ve dayanıklı tüketim malları sektöründeki birikmiş ihtiyaçların effektif talep şekline dönüşmesini sağlayan bu ortam, ABD ekonomisini dinamik bir konjonktüre soktu. Hızla artan talebi karşılamak için yeni fabrikalar kuruldu. Konut inşası yeni bir döneme girdi: Şehir merkezinden uzakta orta ve yüksek gelirli tabakalara ait varoşlar (yani, **suburbia**) kuruldu. Bunların —ve bunlarla birlikte yaygınlaşan otomobil kullanımının— yarattığı talebi karşılamak için yepyeni bir karayolu şebekesi inşa edilmeye başlandı. Bu süreç, bir müddet için kendi ivmesini kendi besleyecek derecede yeni gelir ve yeni istihdam alanları yarattı. Bu da, effektif talebi canlı tutan yüksek konjonktür döngüsünü besledi. Fakat bu döngüyü besleyen vektörler bir süre sonra etkinliklerini (müesseriyetlerini) yitirdiler. İvme, gücünden kaybetmeye başladı. İşçi sınıfının, birikmiş tasarruflarını konut ve dayanıklı tüketim mallarına yatırarak eritmesi en çok bir kaç sene aldı. Döngüyü sürdürmek için yeni bazı destekler gerekiyordu. Sistem bunu da yarattı: 1950'lerle birlikte tüketici kredisi ve konut kredisi hacminde bir patlama gerçekleşti. Fakat ne olursa olsun, salt tüketici talebinden doğan ivme, eninde sonunda istim yitirmeye mahkumdu. Aşağıdaki tablo (1), ekonomide merkezi bir yeri olan oto endüstrisinde toplam satışların 1960'lardan itibaren nasıl düşmüş olduğunu göstermektedir.

TABLO 1:

Toplam Otomobil Satışları (İthal Malı Otolar dahil)

Dönem	Ortalama Yıllık Satış Miktarı (milyon)	Bir Önceki 5-Yıllık Döneme Kıyasla Yüzde Artış Oranı
1956-60	5.9	% 30.5
1961-65	7.7	% 30.5
1966-70	9.1	% 18.2
1971-75	10.1	% 11.0
1976-80	10.5	% 4.0

Kaynak: U. S. Department of Commerce, **Business Statistics, 1977,** Washington D. C., Superintendent of Ducuments, 1978; ve **Survey of Current Business,** (aylık) çeşitli sayılarından derlenmiştir.

Elbette, savaş sonrası refah dönemi, sadece dayanıklı tüketim malları sektöründeki canlılıktan türememişti. Dünya bir savaştan yeni çıkmıştı: Avrupa ve Asyada birçok ülke, yerle bir olmuş fabrikaları, ulaşım şebekelerini, şehirleri yeniden kurmaya çalışıyor ve dünya toplam talebini arttırıyorlardı. Öte yandan ise ABD'de tarımsal ve endüstriyel üretim kapasitesi sürekli yükselmiş, üretici güçler yeni tepe noktalarına ermişti. O sı-

ralarda ABD'nin ürettiği malların ihracını sınırlayan tek öğe, alıcıların kesesinde yeterli dolar veya altın bulunmayışıydı, dersek gerçeği abartmış olmayız. «**Marshall Planı**» çerçevesinde müttefik ülkeler için düzenlenen yardım ve kredilerle bu soruna da kısa zamanda bir çözüm getirilmişti. Bu bağlamda yapılan büyük mikyastaki yardımların finans piyasalarında sıkıntılar ve sarsıntılar yaratması da söz konusu değildi: Çünkü **Bretton Woods** andlaşması, özünde, ABD'ye uluslararası finans ve ticarette kullanılabilecek dolarları basıp ihraç etme yetkisi vermişti. Dolar, altın kadar güvenilir ve geçerli bir rezerv aracı şekline girmişti. Böyle bir ortamda, zaten ellerine geçecek dolarlarla Amerikan malları satın alacağı kesin olan müttefik ülkelere, büyük çapta dolar ihraç etmekte ABD bir sakınca görmüyordu.

Bütün bunlar, hakim sınıf ideologlarının «Amerikan Devri» diye isimlendirdikleri dizaynın temel çizgilerine gayet güzel uyuyordu. 2. Dünya Savaşını takip eden ilk on-yıl içinde ABD'nin üretim, ticaret ve finans dünyasındaki (ve askeri alandaki) üstün yeri ülke içindeki refahı destekleyici işlevler gösteriyordu. Fakat, diğer gelişmiş kapitalist ülkeler kendilerini toparlayıp Amerikan ekonomisiyle rekabet eder —ve hatta bazı sektörlerde Amerikayı geride bırakır—bir hale girmeye başlayınca, bu vektörden kaynaklanan ivme de dumura uğramaya başladı. Nitekim yapım endüstrisinde, Amerikan üretiminin, endüstriyel üretimde başı çeken ilk on ülkenin toplam üretimine oranı 1950 yılında % 62 iken, 1965'te % 50'ye ve 1976'da da % 43'e düşmüştür. Yapım sanayii ürünlerinin ihracatında Amerikanın tutmuş olduğu yerde de çok önemli bir gerileme olmuş; ve sektördeki Amerikan ihracatının toplam dünya ihracatına oranı 1953 yılında % 30 civarında iken, 1965'te % 16'ya ve 1976'da % 13'e düşmüştür (10).

Doların uluslararası sorunları, dünya ticaretinde ABD'nin tuttuğu yerin küçülmesi ile birlikte artmıştır. Çünkü toplam dünya ticaretindeki ABD payı düşerken, yurt dışına akıtılan dolarların, Amerikan ihraç malları karşılığında gerisin geriye ABD'ye dönme olasılığı düşmüştür. Yurtiçi ekonomiyi desteklemede doların uluslararası rolü, önemini halâ tam manasıyla yitirmemişse de, **Bretton Woods**'un sonu ve doların diğer dövizlere kıyasla değer kaybedişi, bu role yepyeni sınırlamalar getirmiştir. Özetle, ABD halâ kapitalist yarıkürede liderliğini korumakla beraber, açık seçik hegemonya konumunun sona ermiş olması, uluslararası ilişkilerinin ülkedeki ekonomik büyümeye yaptığı katkıları önemli ölçüde zayıflatmıştır.

Refah dönemini yaratmakta önemli bir rol oynayan üçüncü faktör, askeri harcamalardaki artışlardı. Askeri harcamalardaki artış oranı, ilk defa Kore Savaşı ile, sonra da Vietnam savaşı ile iki büyük zıplama yaptı. Kore Savaşı sırasında önemli bir karara ulaşılmıştı: Bundan böyle ABD,

---

(10) William Branson, **Trends in the U.S. International Trade and İnvestment Since World War II**, National Bureau of Economic Research, «**Conference Paper No. 21**», Cambridge, Mass., 1980.

sürekli bir biçimde, askeri araç ve gereçler yapan sektörü kuracak ve besleyecekti. Böylece askeri malzeme üreten sektör, ekonomik yapının değişmez bir parçası haline geldi. Neticede, 1950'de Gayri Safi Milli Hasıla'nın sadece % 5'i civarında olan askeri harcamalar, 1953 yılında GSMH'nın % 13'üne tırmandı. Vietnam savaşı başladığında, 1980 dolarlarıyla yüz milyarlara varan büyük ölçekli askeri harcamalar zaten yapılmaktaydı: Bu nedenle, istatistiklerde, Vietnam savaşı sırasında askeri harcamaların GSMH'a oranı cinsinden bir yükselme göze çarpmaz. Bununla birlikte bu harcamaların ekonomik etkisi istatistiklerde görünenin çok üstündedir: Örneğin, 1960'ların ikinci yarısında, yani Vietnam Savaşının hızlı yıllarında, gerçekleşen tüm sabit sermaye yatırımlarının % 89'u askeri harcamalarla ilişkilidir. (11)

Askeri harcamalardaki bu iki artış da, gerçekleştirildiği dönemlerde ekonomik büyüme hızına ivme katmıştır. Fakat askeri harcamaları arttırmak ve askeri araç gereç imal eden sektörü canlı tutan bir talep yaratmak, ekonomik büyüme hızındaki düşme eğilimini geri çevirecek gücü, tek başına sağlayamaz. Nitekim, savaş sonrası refahı yaratmakta payı olan diğer iki vektör gibi bu da, 1970'lerde, ekonominin duraklama dönemine girmesini engelleyecek dinamiği sağlayamamıştır.

Şunu vurgulamakta yarar var: Stagnasyon (duraklama) aniden 1970'lerde ortaya çıkıvermiş bir olgu değildir. Stagnasyon eğilimi hep vardı: fakat bu eğilim, yukarıda değindiğimiz üç vektör ve sair bazı etmenlerin etkisiyle izale edilebiliyordu. Başka bir deyimle, duraklama eğiliminin tersi doğrultuda etkileri olan (egzojen) vaktörlerin bir arada oluşabildiği dönemlerde, stagnasyon ekonomik sahneden silinmekle kalmıyor, bir büyüme ve refah dönemi doğabiliyor. 2. Dünya Savaşı sonrası işte böyle bir döneme girilmişti. Fakat bu dönemde gerçekleşen büyüme ve üretkenlik artışlarına bakarak, duraklama eğilimi yaratan yapısal liflerin ve faktörlerin yok edilmiş olduğu sonucuna varmak ciddi bir teorik yanılgı olur.

Duraklama eğiliminin tersi doğrultuda etki yapan vaktörler zayıflayıp, stagnasyon tekrar başkaldırmaya başladığı zamanlarda da, sistem, kredi genişlemesi yaratarak kendini koruma yoluna sapmıştır. Nitekim, daha 1950'li yıllarda, oto ve diğer dayanıklı tüketim malları alımları için kullanılan krediler gevşetilmişti. 1954-57 döneminde bankalar ve kredi kurumları, tüketici kredisinin ödeme süresini iki yıldan üç yıla çıkarmışlardı. Daha sonraları, 1970'lerde ise, ödeme süreleri dört-beş yıla kadar uzatıldı. Keza 1950'li yıllarda konut kredisi şartları daha cazip bir şekle so-

(11) Sweezy'nin yaklaşımına genelde katılmamak mümkün değil. Fakat burada verilen % 89 rakkamı bana abartılmış görünüyor. Sweezy, bu % 89 rakkamına nasıl ulaştığını, askeri harcamaların dolaylı yollardan üretime yaptığı katkıyı hesaplarken, açık seçik askeri üretim yapmayan endüstri sektörlerine ne gibi ağırlıklar uyguladığını ve bu ağırlıkları nasıl saptadığını bildirmiyor. Bu rakkam'a kuşkuyla bakmak gerekir. (Çev.)

kulmuş, hatta ülkenin bazı bölgelerinde peşinat istenmez olmuştu. Tüketici kredilerinde gerçekleştirilen bu tür kolaylıklar, kuşkusuz, aksi takdirde harcamaya yönelemiyecek birçok aile biriminin harcama yapabilmesine olanak sağlamıştır.

Yüksek konjonktürü idme ettirebilmek için borç yükü ve kredi genişlemesine gidildiği zaman, özellikle Merkez Bankası **(Federal Reserve)** ve hükümetlerin empoze ettikleri bazı kural ve kısıtlamaların yarattığı engellerle karşılaşılmıştır. Büyük Depresyon sırasında meydana gelmiş olan panik, banka iflasları ve finans sektöründe çöküntü gibi olgulara tepki mahiyetinde, hükümet ve Merkez Bankası, benzer bir panik ve çöküntünün bir daha oluşmasına engel olmak amacıyla, finans kuruluşlarının işlev ve işleyişleri üzerine birçok kural ve kısıtlamalar getirmişler ve sektörü denetim altına almışlardı. Fakat savaş sonrası refah dönemi sırasında, bu kısıtlama ve denetimler, şirketler ve tüketicilerden kaynaklanan kredi talebini karşılamak için gerekli olan fon akımını sağlamaya engel teşkil edici öğeler olarak görülmeye başlandı. Kredi ve fon akımının daha serbest bırakılması istenir oldu. Böylece söz konusu kural ve kısıtlamalar yavaş yavaş gevşetildi; fakat bu, finans çevrelerinin arzu ettiğinden daha yavaş oluyordu. Getirilen serbestiler tatmin edici addedilmiyordu. Bu şartlar altında, yanı, kredi talebi giderek yükselirken ve kredi —talep— edenlerin ihtiyaçlarını karşılayacak fon akımlarını sağlamak giderek daha cazip kârlar türeten bir alan haline girerken, banka ve para-kredi kurumları, (hükümetin empoze ettiği yasal sınırları içindeki bazı boşluklardan yararlanarak), bir sürü yeni tür finans kurumu ve dahiyane denilebilecek derecede etkin yepyeni para-kredi araçları ve piyasaları yaratmayı ve işletmeyi başardılar.

Neticede, zaten gelişkin bir yapıya sahip olan Amerikan finans sektörü daha da karmaşık, yaygın ve sofistike bir yapı türetti. Fakat öte yandan, iş çevrelerinin borç —ve —kredi bağımlılığının giderek artması ve finans kurumlarının agresif (12) arz politikaları, para-kredi piyasasında bir dizi kriz doğmasına neden oldu. İş çevrelerinde **«kredi sıkışması» (credit crunch)** diye tabir edilen bu mini-krizlerin giderek daha sık oluşmakta olduğu gözlenmektedir. Bunlardan ilki ve en hafifi 1966 senesinde vukubuldu; 1969-70, 1974 ve 1979-80 «kredi sıkışmaları» ise daha zorlu ve daha sorunlu geçti. (13)

sadece kredi talebine kıyasla kredi arzının periyodik bir biçimde daralması değildi. Bazı büyük kurumların tüm sektörü bir felaketin eşiğine getirebilecek türde zincirleme reaksiyonlar yaratabilecek ödeme güçlüklerine ve iflaslara sürüklenmiş olmaları da finansiyel güvensizliğin (ve dolayı-

---

(12) **Agresif (İng. aggressive)** Lügat karşılığı «saldırgan», ama buradaki anlamı neredeyse «saldırgan denebilecek derecede aktif, dinamik ve genişleyici politikalar güden»... (Çev.)

(13) **Bkz.:** Henry Kaufman'dan yapılan alıntı s. 5.

sıyla dengesizliğin) oluşmasında ayrıca önemli bir rol oynamıştı. 1970 yılında **Penn Central** (demiryolu şirketi) battı; 1974'de **Franklin National Bank** iflas etti ve beraberinde birçok orta ve büyük boy «gayri-menkullere-ağırlık-veren-yatırım-ortaklığı»nı da peşi sıra iflasa sürükledi; 1980'de ise **First Pennsylvania Bank** ve dev oto şirketi **Chrysler**, olağanüstü yardım konsorsiyümlarının hazırladığı yardım paketleriyle iflas eşiğinden son anda kurtarıldı.

Her seferinde, ya doğrudan kullanılan Merkez Bankası kredileri, ya hükümet sübvansiyonu, ya da olağanüstü hal «kurtarma» paketi hazırlayan banka konsorsiyomlarına açılan Merkez Bankası destekli krediler yoluyla, piyasaya önemli miktarlarda para enjekte edilerek, iflas'ın veya iflas tehlikesinin genel ve yaygın bir krize dönüşümü önlendi. Ne var ki, bunun faturası da ödenmiştir: bu gibi kurtarma operasyonları borç-piramidini bir miktar daha dengesizleştirmiş, borç-tabanını bir miktar daha genişletmiş, ekonominin balonlaşan kredi-yapısına bağımlılığını bir kat daha arttırmış ve piyasaya enjekte edilen paralar enflasyonist gidişe bir miktar daha ivme katmıştır.

Kapitalist tarihinde daha evvel de görüldüğü üzere, bu sefer de, enflasyonist bir gidiş varken finans kuruluşlarının agresif (genişleyici ve hızla büyüyücü) bir politika gütmeleri, yeni bir spekülasyon döneminin doğmasına neden olmuştur. Bu da, son yıllarda ortaya çıkan finasiyel taşkınlık ve dengesizliğin belli başlı nedenlerinden biridir. Spekülatif piyasaların yaygınlaşması ve önem kazanmasından doğan tehlikeler üzerine, (konut piyasası bağlamında), bakınız eski Başkanlık Ekonomi danışmanlarından Allen Greenspan neler diyor:

> Aşırı spekülatif faaliyetten doğan olumsuz sorunlar hisse senedi piyasasından ziyade başka piyasalarda ve özellikle konut piyasasında göze çarpmaktadır. Amerikan ekonomisinin stabilitesini tehlikeye atan türden spekülatif dengesizlikler bilhassa bu piyasada su yüzüne çıkmıştır. «Konutları kontr-garanti göstererek çekilen konut kredileri»nde (**mortgage debt**'de) oluşan dev borç yüküne paralel olarak, gayri menkul fiatları hızla yükselmiştir. Ortalama bir konutun piyasa değeri, son on-yıl zarfında aşağı yukarı üç misli bir artış kaydetmiştir... (Böylesine bir spekülatif aktiviteden kaynaklanacak) olumsuz etkilerin bileşimi, herhangi bir resesyon sonucunda oluşabilecek problemlere kıyasla çok daha köklü ve derin sorunlar yaratabilecek kapasitededir.» (14)

---

(14) Allen Greenspan, «**The Great Malaise**», (makale), bkz.: **Challenge** Mart-Nisan 1980 sayısı. Konut piyasasında oluşan spekülatif ortamın doğurabileceği sorunların yanısıra, Greenspan bu makalesinde, 3. Dünya ülkelerinin ödeme güçlüğü ile karşı karşıya kalmasından ve Eurodollar piyasasında dolaşan dev mikyaslı akışkan paranın yaratabileceği dengesizliklerden kaynaklanabilecek bir krizin tüm dünya finans piyasasını çökertebileceği olasılığından söz etmektedir.

Spekülasyon mani'si diğer sektörleride kıskacına almış görünüyor: Örneğin, **commodity futures (15)** piyasasında el değiştiren kıymetli kağıtların toplam değeri 1980 yılında, 1970 yılındakinin 4.5 katına çıkmıştır. Spekülatif faaliyet göstererek elde edilebilecek kârlar, şirketleri ve varlıklı sınıfı bu piyasalara çekmekte, bu ise, **stock options, foreign currency futures»** ve **«interest rate futures»** (16) gibi yepyeni «kıymetli kağıt piyasaları»nın türemesine yol açmaktıdır. Bu yeni tür spekülatif finans piyasaların hemen hemen hepsi, 1970'lerde, duraklama eğilimi iyice belirginleşmeye başlayınca oluşmuş ve önem kazanmıştır. Bugün (1978 yılında) bütün bu **«futures» piyasalarında (16)** dönen paranın toplam cirosu 2 trilyon doları (başka bir deyimle ABD Milli Gelirine yaklaşık eşit bir miktarı) bulmuştur.

Bütün bunlardan çıkarılacak sonuç ne olabilir? Burada anahatlarını çizdiğimiz Amerikan ekonomik gelişimi, seçeneklerin sürekli daralmakta olduğu gibi yol tutmuştur. Stagnasyon (duraklama) olgusuna karşı (ve derin bir depresyonu önlemek amacıyla) alınan önlemler, enflasyonu, borca bağımlı ekonomik yapıyı, spekülasyonu ve finansiyel dengesizlikleri arttırmıştır. Fakat bu tür bir gelişim patikasından çıkış yoktur: ekonomiyi giderek derinleşen bir krizin eşiğine götürür.

Bu durum karşısında yerleşik çıkar çevreleri, denize düşen yılana sarılır hesabı, faturası düşük gelirli sınıfların cebinden ödenen ekonomik önlemlere, finans sektörünü dengesizleştiren borç-yükü arttırımlarına, sonucu belirsiz ve kuşkulu uluslararası politik ve askeri maceralara, sosyal hizmetlerden kısıtlamalara ve askeri harcama artırımlarına yönelmektedir.

«Krizler, depresyonlar ve yüksek konjonktür dönemleri şans eseri oluşan olgular değildir. Bunlar, ekonominin yapısı ve iş dünyasının işleyiş biçimi dolayısıyla oluşurlar. Depresyon ve yüksek konjonktür dönemleri birjonktür ve refah döneminin ardından depresyona girilmiştir; fakat bunun jünktür ve refah döneminin ardından depresyona girilmiştir; fakat bunun tersini aynı rahatlıkla ileri sürmek mümkün değildir.»

Thorstein Veblen,
The Theory of Business Enterprise (1904), p. 183.

---

(15) **«Commodity Futures»**, Açıklama için bkz., dip not 2, s. 3.

(16) ...**futures»** : Bu deyimlerin Türkçe açıklamaları için **bkz.** s. 3.

KAPİTALİST ÜLKELERDE BÜYÜME VE DURGUNLUK

Pierre Pascallon (*)

1945'den 1970'lere kadar batı ekonomileri geçmişte hayal etmedikleri büyüme hızlarına erişmişlerdir. Özellikle Federal Almanya ve Japonya'nın gerçekleştirdikleri ekonomik mucizeler bu gelişmenin en parlak örneklerini vermiştir.

1970'lerden itibaren batı ekonomilerinin semaları kararmaya başlamıştır, ve gelecek günlerin aydınlık olacağına dair ufukta hiçbir işaret görülmemektedir. Bu makalede batı ülkelerinin ekonomik ve sosyal yaşantısında son yıllarda ortaya çıkan yeni durum açıklığa kavuşturulmaya çalışılacak, bunun kökenleri üzerinde durulacak ve zorlukları yenebilmek için alınabilecek önlemler analize tâbi tutulacaktır.

I. DURUM

Batı ekonomileri geçmişte karşılaşmadıkları bir bunalım içindedirler. Bunu görmek için 1973-1978 yıllarındaki ekonomik gelişme politikalarına bir göz gezdirelim.

1973-1974'den itibaren zaten evvelce bozulmaya başlamış ekonomik hayatta bir de enerji krizi patladı. Bu şok, birçok endüstrileşmiş ülkede reel üretimin düşmesine yol açtı. Ekonomik mucizeler dönemi son buldu. Son yıllarda Fransa ve Almanya'da büyüme hızı % 2.5 dolaylarına indi. Bu oran 1950-1960 yıllarında görülen büyüme hızlarının yarısından daha düşüktür. Şimdi düşük bir gelişme hızı ile beraber çok yüksek fiyat artışları ve büyüyen işsizlik, ekonomistleri şaşırtmış bulunmaktadır. Çünkü, artık eskiden birarada düşünülen işsizlik-deflasyon yahut tam istihdam ve enflasyon kavramları yerini enflasyonla-birlikte-işsizlik şekline terketmiş görünmektedir.

(*) Bu makale, Reflets et Perspectives de la Vie Economique (Bruxelles), Decembre 1978'de yayınlanmıştır.

İktidar yetkilileri henüz ekonomik gelişmeyi enflasyonu azaltarak gerçekleştirecek araçları bulmuş değillerdir. İşsizlik ve enflasyonun yan yana ekonomide görünüşü recflation (Stagflation) kelimesinin türetilmesine yol açmıştır. Hükümetler bazen işsizliği, bazen de enflasyonu yenmeyi en büyük hedef olarak ilan etmişlerdir. Birbirleriyle tutarlı olmayan, kısmi önlemler almışlardır. Bazen işsizliği gidermek için talebi teşvik etmişler, bazen ise enflasyonu önlemek için bu talebi kısmışlardır.

Şimdi, 1929 krizinde bu ülkelerin ekonomik durumları ile ilgili olarak aldıkları tedbirlere bakalım ve bugünkü durumla karşılaştıralım.

Evvela olaylara bir göz atalım: Şurası bir gerçek ki şimdiki realiteler ile 1930'lu yılların realiteleri arasında büyük benzerlikler göze çarpmaktadır. Dünün büyük krizinde olduğu gibi, ekonomik faaliyetlerde büyük bir duraklama, işsizlik oranında artış, korumacılık eğilimlerinde yoğunlaşma, paralar arası harp (dalgalı kur), devletler arası ekonomik güç dengelerinde istikrarsızlıklar görülmektedir.

Tabiatıyla, iki bunalım dönemi arasında bazı farklılıklar da mevcuttur. Büyük krizde, milli hasılada bugünkü duraklamaya kıyasla çok daha büyük bir düşüş ve işsizlik oranında görülmemiş ölçüde artışlar müşahede edilmişti. İşsizlik oranı ABD'de % 25'e yükselmişti; oysa bugün aynı ülkede bu oran % 8 dolayındadır. (*) Avrupa ülkelerinde ise % 3-5 arasında değişmektedir.

İşsizlik oranında, iki bunalım dönemi kıyaslandığında görülen bu farklılık, daha çok sigorta sistemi, sosyal güvenlik ve işsizlik tazminatı gibi kurumsal bazı istikrarlandırıcı unsurların yarattığı effektif talep desteklemesinden ileri gelmektedir. Fakat bunun yanında çağdaş iktisatçıların henüz açıklık getirmedikleri bazı bünyesel farklar da mevcuttur: Gerçekten 1930'lu yıllarda fiatlar büyük ölçüde düşüşler gösterdiği halde 1970'li yıllarda kronik bir enflasyon dikkati çekmektedir. Bu farklılık acaba temeldeki bazı sebeplerden mi, yoksa hükümetlerin bunalımı yenmek için kullandıkları araçlardan mı ileri gelmektedir? Bu bizi, uygulanan politikalar düzeyinde karşılaştırma yapmaya sevkedecektir. Fakat bir kelime ile söylemek gerekirse, Fransa'nın 1976-78'de uyguladığı politika, 1935'te Laval'ın uyguladığı politikaya benzemektedir.

II. TEŞHİS

Şimdiki güçlüklerimizin açıklanmasında üç görüş ortaya konulabilir:

Burada herşeyden önce uygulanan neo-klasik ve neo-Keynezyen politikalardaki uyumsuzluklar ortaya konmalıdır.

(*) 1982 yılı ikinci yarısında % 10'a varmış olan ABD işsizlik oranının 1983 yılında % 11'i aşması beklenmektedir. (Çev.)

Neo-Klasiklere göre, son yıllardaki aşırı enflasyon, Keynes'den ilham alınan genişletici para politikasından doğmuştur. Bu sorumluluk niçin Keynes'e aittir? Çünkü, o, 1936'dan beri işsizlikle mücadele ve tam istihdam konusunda fikir yürütmüştür. Bunu sağlamak için, bütçe ve para politikası aracılığı ile toplam talebin genişletilmesi, temel fikir olarak teoride yer almıştır.

Bütçe açıkları eşliğinde kolay ve bol kredilerin işletmelere sağlanması, içerde para arzını aşırı ölçüde arttırmıştır. Ayrıca ABD'nin ödemeler dengesi açıklarının yarattığı büyük Euro-Dollars stokları para arzını arttıran bir diğer etken olmuştur. Son yılların aşırı enflasyonu, içeride ve dışarıda izlenen para politikalarına bağlıdır. O halde temeldeki hastalık, başlangıçta izlenen parasal genişleme politikasıdır.

Bu politika başlangıçta işsizliği önlemişse de, sonraları genel fiyatları yükselterek gene işsizliğin artmasına sebep olmuştur. Neo-Klasikler, hükümetlerin aşırı enflasyon karşısında kısıtlayıcı para politikası uygulamalarını istemektedirler. Bu politika enflasyonu yavaşlatacak, veya ekonomiyi istikrara kavuşturacaktır. Ekonomik ajanlar yüksek bir enflasyon oranına alışmışlarsa, gelecek için gerçek olandan daha yüksek enflasyon öngörürler. Bu öngörü hatasından ötürü reel ücret artışları prodüktivite artışlarının üstünde olur. İşverenler ise öncelikle mallarının fiyatlarını düşündüklerinden, fiyatların daha az arttığını görünce, reel ücretlerin yüksek olduğu düşüncesine kapılarak, üretim ve istihdamı azaltırlar.

Neo-Keynezyenler'e göre, sınai üretimdeki hızlı artış ve bu artışın doğurduğu hammaddeler üzerindeki spekülasyonlar, işletmelerin tedarik masraflarını yükseltmiştir. 1973 öncesi dönemde ekonomide faaliyetlerin çoğalması ve tam istihdamın sağlanması işçilerin ücret arttırma isteklerine yol açmıştır. Oysa işletmeler yatırımlarını finanse edebilmek için kârlarını arttırmak veya hiç olmazsa muhafaza etmek zorunda idiler. İşte 1973 sonlarında petrol krizi patlamasından önce üretim maliyetlerinin yapısı bu şekilde temelden değişmiş bulunuyordu. 1973 de petrol ve hammadde fiyatlarının artışı enflasyonist gelişmeyi daha da hızlandırmıştır. Görülüyor ki, Neo-Keynezyenler için enflasyonun başlangıcı firmaların üretim maliyetlerindeki artışlardan ileri gelmiştir. Yoksa bazılarının iddia ettiği gibi mal ve hizmet talebindeki artıştan değil. Neo-Keynes'ciler, böyle bir durumda, batı ülkelerinin enflasyona karşı aldıkları önlemleri yanlış bulmaktadırlar. Batının gelişmiş ülkeleri, çok yanlış olarak kısıtlı ve pahalı kredi politikasına başvurmuşlardır. Gerçekten bu kısıtlayıcı politikalar, yatırımları ve üretimi yavaşlatmış ve işsizliği arttırmıştır. Oysa enflasyonun temeldeki nedeni (üretim maliyetlerindeki artış) bu politika ile tedavi edilemez.

Bazı iktisatçılar ise, mevcut krizin nedenini tümüyle ekonomik sistemin yapısında bulmaktadır. İster Schumpeter olsun, ister Marx olsun krizin nedenini sistemde ve işleyişinde bulmaktadır. Önce Joseph Schumpe-

ter'in analizinin güncellik taşıdığını söylemeliyiz. Bilindiği gibi, oligopolistik kapitalizmin anatomisini ve sonuçlarını detaylı bir biçimde inceleyen düşünürlerden biri olan J. Schumpeter, 30 krizinden sonra sistemin yaşayabilirlik şansının bulunup bulunmadığını araştırmıştır. Ona göre, üretim teknolojisindeki harika başarılarına rağmen, kapitalist sistem, insiyatif eksikliği ve yeniliklerdeki zayıflama ve sosyal alandaki yaşam tarzı ve davranış biçiminde oluşan değişmeler nedeniyle gücünü gittikçe yitirmektedir.

J. Schumpeter'in sistem hakkındaki **brutal** (acımasız) ve pesimist kanaati şudur: «Kapitalizm yaşayamaz **Le Capitalisme ne peut pas survivre.**» Acaba yazarın bu yargısı şimdi geçerli midir?

Marx'a gelince, şimdiki kriz, kapitalist üretim biçimindeki sermaye birikiminin çelişkilerinden doğmaktadır. Neo-Marxist'lere göre kâr oranlarında azalma eğilimi vardır. Bütün araştırmacılar, 1960'lardan sonra Amerika, İngiltere ve Almanya'da 1969'dan sonra Fransa ve Japonya'da kâr oranlarının azaldığını bize göstermektedir. Stagflasyon, kapitalistlerin kâr oranlarındaki azalmaya verdiği bir tür cevaptır. Radikal diğer bazı düşünürlere göre (J. Gurley, J.K. Galbraith) bugün görülen bozuklukların (Stagflasyon, adaletsizlik) sebebi, kapitalist ekonomik sistemin temeldeki hastalıklarıdır. Çok uluslu şirketler, militer endüstri, eşit olmayan kalkınma bu tür hastalıklardan bazılarıdır.

Diğer bazı düşünürlere göre, sistemin ötesinde büyümenin motris güçleri de zayıflamıştır, artık 1950-60'ların hızlı gelişme yılları geride kalmıştır. Evvelce keşif ve icatların ekonomide yarattığı dinamizm ortadan kalkmıştır. Kapital kullanımını yaygınlaştıran büyük icatlar dönemi sona ermiştir. Demografik dinamizme gelince, o da zayıflamıştır. Son yıllarda nüfus artış hızı, gelişmiş ülkelerde sıfır veya negatif olmaya başlamıştır.

Coğrafi genişleme dinamizmi de yok olmuştur. P. Valeri'nin dediği gibi «Dünya artık bitmiştir.» Kısaca büyümenin temel dinamikleri artık etkenliklerini yitirmişlerdir. Kapitalist dünya büyümenin sınırlarına varmıştır. İki dünya harbi arasında durgunluk ve olgunluk teorileri (Hause, Higgings, Sweezy vb.) bu konudaki son gelişmelere ait örneklerdir (*)

O halde yarın için ne gibi tedavi yöntemleri kullanılmalıdır?

III. ÇÖZÜMLER

Teşhis konusunda ileri sürülen üç türlü görüş doğrultusunda üç türlü çözüm önerilebilir. Stagflation'dan çıkış için iktisat politikalarının değiştirilmesine gerek olup olmadığı da üzerinde durulacak ayrı bir konudur.

Neo-Klasiklere göre, mevcut krizi aşabilmek için, desantralize bir ekonomik çerçeve ve düşünüş gereklidir. Müdahaleci idari yöntemler yerine

(*) **Bkz.:** Bu ciltte, Paul Sweezy, ABD'de Ekonomik Kriz, ve Sweezy ve Magdoff Amerikan Kapitalizminin Derinleşen Krizi. (Çev.)

piyasanın görevini iyileştirici otomatik politikalar gereklidir. Özellikle hatırlanacağı üzere, krizi doğuran temel neden para ve kredi bolluğu olduğuna göre, kısıtlayıcı para politikası piyasa ekonomisini korumak için başvurulacak en iyi politikadır.

Neo-Klasikler'e göre, sadece istikrarlı ve uzun vadeli bir para politikası, diğer bir deyimle otomatik bir para politikası, enflasyon ve durgunluğa çare olabilir. Monetaristlere göre bu otomatik politikanın ortaya çıkaracağı bazı aksaklıkları gidermek için geçici önlemlerin alınabileceği kuşkusuzdur. Bu geçici önlemler, endeksleme yönteminin kullanılması, fiyat ve piyasalardaki rekabetin tesisi, uluslararası para sisteminin yenilenmesi, bütçede tarafsızlığın sağlanması gibi önlemlerdir.

Neo-Keynesyenlere göre, şimdiki güçlüklerin üstesinden gelmek için özel teşebbüs ve piyasanın otomatizmine güvenmek yeterli değildir. Stagflasyonu tedavi edebilmek için devlet müdahalesine ihtiyaç vardır. Ancak bu müdahalenin iyi bir müdahale olması gerekir. Şimdiye kadar batı ülke hükümetlerinin işledikleri hatanın sürdürülmesi, yani yalnız kısıtlayıcı para politikasının uygulanması, enflasyonu dizginleyemez. Çünkü enflasyon, temelde parasal değil reel etmenlerden kaynaklanmaktadır. Sadece parasal önlemlerin alınması sorunu çözmez. Neo-Keynesyenlere göre, staglasyona karşı alınacak önlemler çeşitlidir. Faiz oranları yanında, **aktif bir bütçe politikası**, stagflasyonu ve enflasyonu önlemede **fiyat ve gelirler** politikası bunlar arasında sayılabilir.

Fakat diğer bazı düşünürlere göre, bu iktisat politikalarının da mevcut krizi önleyeceği şüphelidir. Mevcut krizi atlatabilmek için sadece bazı iktisat politikalarını değiştirmek yeterli değildir. Ancak mevcut sistemin tümü değiştirilirse bu krizi aşmak mümkündür.

Bazı yazarlar Schumpeter'in **«Capitalisme, Socialisme et Democratie»** adlı yapıtında öngördüğü şekilde, Sosyalizme doğru olan tabii eğilimi organize etmek gerekmektedir demektedirler. Marksist perspektife göre ise, kapitalizmin kâr ve sömürü mantığı dengesiz ve eşit olmayan bir büyümeye neden olmaktadır. Özellikle yoksulların yararlanacağı, toplumsal ihtiyaçları karşılayan yeni bir modele (sosyalist) geçiş yapılmalıdır.

Yeni bazı düşünürlere göre ise, ülkelerimizin şimdiki güçlüklerinin kökleri daha derinlerdedir. Çünkü söz konusu olan temel hastalık, ekonomide dinamizmin yitirilişidir. Bunun için bu motör güçlere egemen olmak gerekir. Bu konuda iki türlü cevap verilebilir: **Yumuşak bir büyüme modeli** önerisi (L. Stoleru) bunlardan birincisidir. Bu model «endüstri-ötesi-hizmet ekonomisi» ne uygulanabilir.

Diğer bir grup araştırmacı ise, **durgunluk modeli** önermektedir. Bu durumda stok ve akım değişkenler sabit bir nitelik kazanmıştır. **Sıfır büyüme teorisi**, 19'uncu asırda J. Stuart Mill ve diğerlerince ileri sürülen dur-

gunluk hali teorisine yaklaşmaktadır. Roma klübü taraftarlarına göre, global bir dengeye ulaşmak için nüfus ve sermayede istikrara ihtiyaç vardır.

Yani nüfus yapısında doğum ve ölüm oranları eşit olmalıdır. Sermayede ise, **amortismanlar** ile **yatırımlar** eşit olduğunda durgun bir ekonomiye ulaşılır.

O halde ülkelerimizin geleceği ne olacaktır? Bu soruyu yanıtlamak kolay değildir. Çünkü çağımız **oliqopal** çağı, uluslararası firmalar çağı, karma ekonomi çağı, endişeler çağıdır. Bu endişeler içinde harp de mevcuttur.

KORUYUCU MÜŞFİK DEVLET FİKRİNİN SONU

Prof. J. Chevalier (*)

Batı ülkelerinde devletin konumu 20 nci asrın başından bugüne kadar güçlenmeye devam etmiş, devletin ekonomik güçlüklerin üstesinden geleceği sosyal gerilimi düşüreceği, kişisel ve toplumsal ihtiyaçları tatmin edeceği fikri yaygın bir kabul görmüştür. Bu gelişmenin sonunda, devlet, toplumun ekonomik refahının temel taşı görünümünü kazanmıştır. Devletin rolünün gittikçe artışı son yıllarda yavaşlamış görünmektedir. Son yıllarda ciddi bir ekonomik krizin batı ülkelerini etkisine almasına rağmen, devletin müteredditi, cesaretsiz ve zayıf davranışları dikkati çekmektedir. Büyüyen kriz karşısında cesaretle aktif tavır alması gereken devletin, güçsüzlüğünü itiraf etmesi ve bazı yetkilerinden feragat etmesi şaşırtıcı bir çelişki olarak görünmektedir.

Eskiden devletin, sorunları çözeceğine dair toplumdaki inanç bugün büyük ölçüde sarsılmıştır. Etkin olmayan müdahaleleri, sosyal hayat üzerindeki aşırı ve felç edici baskıları devamlı olarak eleştiri konusu olmaktadır.

20 nci yüzyıldaki koruyucu, müşfik devlet kavramı bugün artık tartışma konusudur.

1930'lu yıllarda ekonomide ortaya çıkan koruyucu devlet, mevcut dengelerin korunması dışında ekonomik kalkınma ve sosyal güvenlik sorunlarını da üstüne almıştır. Aslında Koruyucu Devlet olgusu, bir müdahale stratejisinden başka bir şey değildir.

Devletçi Genişleme Süreci

Bazı kesintilerle devletin toplum içindeki rolü 20 nci yüzyılda sürekli olarak artmıştır. Devletin genişlemesi bazı zorunlulukların sonucu olmuştur.

(*) J. Chevalier Amiens Üniversitesi Profesörlerindendir. Bu makale La Revue Projet, Mars 1980'de yayınlanmıştır.

Dünya harpleri, ekonomik krizler devletin rolünü artırıcı etkiler yapmışlardır. Kapitalist ekonomiler oldukça nazik bünyeye sahiptirler ve çelişkilerini çözmede oldukça yetersizlerdir. Devletin bu yıllarda alışılmış görev alanında çıkarak yeni ufuklara doğru yol almıştır.

Harp ve krizlerin sona ermesi, devletin rolünü görünüşte azaltmakla birlikte, daha ince, daha esnek mekanizmaları harekete getirmişti. Piyasa kanunlarının serbestçe işlemesi kalkınma ve istikrarın sağlanmasına yetmemiştir. Devletin asıl rolü, kalkınma ve büyümenin devamlı, dengeli ve ahenkli olarak işlemesine nezaret etmek olmalıdır.

Kapitalizmin gelişim dinamiği toplumda tansiyonu artırıcı ve çok çeşitli dengesizlikleri yaratıcı niteliktedir.

Sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesi, devlet karışımcılığını artırıcı rol oynamıştır. Sosyal hayatın hiç bir alanı, devletin koruyucu gözetimi dışında bırakılmamıştır.

Koruyucu Devlet İmajının Ortaya Çıkışı

Evvelce devletin esrarlı, uzak, kutsal ve korkutucu bir görüntüsü olmasına karşın, daha sonraları, onu toplumun içinde daha beşeri bir kimlikte görüyoruz. Bu yeni kimlikteki devlet, vatandaşlarının refah ve saadetine çalışmaktadır. Buradan korkutucu devlet yerine fertlerin artan ihtiyaçlarını tatmin eden bir yeni görüntü ortaya çıkmıştır.

Korkutucu baba imajına, sonradan annenin müşvik görüntüsünde eklenmiş; koruyucu, güven verici, dikkatli bir devlet görüntüsü vatandaşların zihninde yerleşmiştir. Vatandaşların artan istekleri devleti müdahaleci olmaya doğru itmiştir.

Devletin «Jandarma Devlet» olduğu devirleri özlemle hatırlayan iş adamları, tarımcılar bugün devletten çok şey beklemektedirler. Bu büyük bir çelişkidir.

Yoksulları koruma, gelirin yeniden dağılımını sağlamak suretiyle eşitsizlikleri giderme, mistik bir devlet görüntüsü yaratmıştır. Bu yeni eğilim bürokrasinin sosyal ilişkiler alanında müdahalelerde bulunmasına yol açmıştır.

1929 krizini tedavide ve İkinci Dünya Savaşından sonra ekonomik kalkınmayı sağlamada devletin başarıları onu yeni müdahalelere doğru teşvik etmiştir.

Keynezyen Teori ve Rosvelt'in uygulamaları bu gelişmeye zemin hazırlamıştır.

J. Rueff devlet karışımcılığının piyasa ekonomisinin nazik mekanizmasını bozacağını ilk ileri süren az sayıda iktisatçılardandır.

Devlet kesiminin genişlemesi süreci acaba nereye kadar gidecektir? Bu sürecin batı toplumlarının yapısı üzerinde ne gibi etkileri olacaktır?

Marxistler bu gelişmeyi kapitalizmin yeni bir aşaması olarak değerlendirmişlerdir. **Tekelci Kapitalist Devlet,** sistemin yeniden üretimi için ekonomiye devamlı olarak müdahalelerde bulunmak zorundadır. Ekonomik bunalımla birlikte bu görüşlerde köklü değişmeler başlamıştır.

Koruyucu Devlet Üzerinde Şüpheler

Koruyucu devlet fikri, devletin üstünlüğü, hata yapmazlığı varsayımına dayanmaktadır. Devlet her türlü sorunu çözümler. Devletin büyümesi sürecinin ana nedeni budur. Ancak son yıllarda ekonomikdeki sorunlar ve bunalımlar azalacağına büyümektedir. Eşitsizlikler artmaktadır. 1970'lerde ortaya çıkan ekonomik bunalım devletin herşeyi çözemediğini açık bir biçimde göstermiştir. Bunalım karşısında devlet aciz kalmıştır. İşsizlik gittikçe artmaktadır. Devlet harcamalarının kısılması, millileştirmelerden vazgeçilmesi, koruyucu devlet imajına ters düşen uygulamalardır.

Devlet müdahalelerine karşı zon zamanlarda yoğunlaşan hücumlar koruyucu devlet fikrini oldukça zayıflatmıştır. Devlet müdahalelerinin genişlemesine sadece liberal görüşlü kişiler değil, yenilikçiler de «nouvellistes» karşı çıkmaya başlamışlardır. Yenilikçiler: «yeni sol», «yeni sağ», «yeni ekonomsitler», «yeni filozoflar»'ı kapsamına almaktadır.

Kamu kesiminin genişletilmesinden yana olan Marxist kökenli sol partilerde bile b u konuda değişik görüşler ileri sürülmeye başlanmıştır. Artık Devlet çeşitli yönlerden sert eleştirilere muhatap olmaya başlamıştır.

Etkin Olmayan Devlet

Müdahalecilik rekabet oyununu bozduğu gibi, ekonomide çeşitli sapmalara yol açmaktadır. Devlet müdahaleleri toplumda kireçlenmeye yol açarak değişmeye karşı bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Çözüm, toplum üzerindeki devletin egemenliğini azaltmak ve her seviyede rantabilite, etkinlik ve sorumluluk ilkelerini işletmektir. Devlet sahip olduğu araçları en iyi biçimde kullanarak ve modern yönetim usullerine başvurarak aldığı kararların kalitesini iyileştirmek zorundadır. Tıpkı özel sektör gibi, KİT'ler de piyasa oyun kurallarına göre çalışmalıdırlar.

Bu ilkeler, sosyologların, işveren çevrelerinin, yüksek yönetici ve politikacıların da desteğini kazanmıştır. Bununla beraber yerleşik çıkar ve geleneklerin ağırlığı bu geçişi sınırlamaktadır.

Bu görüşler, M. Friedman isimli iktisatçının önderlik ettiği ekol tarafından sistemleştirilmiştir. Friedman'a göre, Kapitalist toplumun şimdiki

zorlukları, piyasa mekanizmasının işleyişini bozan devlet müdahalelerinden ileri gelmektedir. Tedavi, devlet müdahalelerini artırmak değil aksine azaltmaktır. Müdahaleci bütün müessese ve geleneklerin kaldırılması zamanı gelmiştir. Bu fikirler, 1978'de ABD'de, sosyal harcamaların azaltılmasını ve vergilerin indirilmesini talep eden akımın güçlenmesine yol açmıştır. İngiltere'de 3 Mayıs 1979, Kanada'da 22 Mayıs 1979, Portekiz'de 2 Aralık 1979 da yapılan seçimler devletçiliği eleştiren partiler tarafından kazanılmıştır.

Evvelce devletçiliğin genişlemesi ve dolayısı ile vergilerin artışı ekonomik kalkınmanın ve sosyal adaletin zorunlu bir sonucu gibi görünmesine rağmen şimdi bu görüşler tamamen değişmiştir.

Totaliter Devlet

Son yıllarda politik hayatta görülen «Totaliter» denilebilecek gelişmeler de devletçi fikirlerden kaynaklanmıştır. Devletin merkezi bilgi ve iktidara sahip olarak toplumun efendisi haline dönüşmekte olduğu kuşkusu temelsiz değildir. O halde çağdaş toplumun aydınları bu müşvik devlet maskesini kaldırmaya gayret etmelidirler. Devlet fertlerin özgürlüğünü tehdit eden en büyük tehlikedir. O halde bireysel insiyatifleri zayıflatan, toplumun özgür gelişmesini engelleyen devletin büyümesi olgusuna karşı çıkmak hepimizin görevidir.

Bu nedenle son zamanlarda yapılan seçimler sonucu yeni kurulan hükümetlerde sağa doğru bir kayma göze çarpmaktadır. Artık seçmenler devletin artan müdahaleleri yerine serbest teşebbüsü savunmaktadırlar. Devletin etkinliğini arttırmak için alınan önlemlerin yetersiz kaldığı görülmektedir.

Bağımlılıktan Kurtulma

Bu yeni görüş ve gelişmeler bazı somut tedbirlerin alınmasına yol açmıştır.

Ekonomik alanda devlet kontrolünün azatılması ve piyasa disiplinin tesisi, sosyal alanda yoksullar lehinde aşırı tavizkar politikanın bırakılışı bu değişmelerden ileri gelmektedir. İngiltere'de M. Thatcher hükümeti fiyatlar üzerindeki denetimleri tedrici olarak kaldırdı.

(Fiyat Komisyonunun görevleri 12.7.1979'da kambiyo kontrolü ile ilgili bazı müdahaleler 23.10.1979'da kaldırıldı). ABD'de ulaştırma, bankalar, ticaret sektörlerindeki çeşitli idari kısıtlamalar kaldırılmıştır. Fransa'da 30 yıllık kontrol döneminden sonra fiyatlar tedricen serbest bırakılmıştır. Ekmek üzerindeki vergiler, kitaplar, kiralar, petrol üzerindeki ticaret marjları (kârlılık oranları) libere edilmiştir. (1.1.1980).

Hedef ekonomik birimlerin sorumluluk duygularını, inisiyatif güçlerini tekrar tesis etmektir. Bunlar büyüme ve etkinliğin garantileridir. Bunlara paralel olarak Kamu İktisadi Teşebbüslerini özelleştirme hareketleri teşvik edilmelidir. Bu özelleştirme sermayenin kısmen veya tamamen özel kesime satılması, yahut bazı imtiyazlarının kaldırılması suretiyle rekabet kurallarına tamamiyle uyma şeklinde yapılmaktadır. Örneğin, İngiltere'de **British Airways, British Aerospace, Petrol Şirketi (BNOC)** gibi firmaların devlet hisselerinin bir kısmı satılmıştır. Kanada, hava ulaştırması, enerji, haberleşme kesiminde denationalisation'lara başvurmuştur.

Yeni sosyal politika sosyal harcamaların artış hızının yavaşlatılması şeklinde özetlenebilir. Bugün sosyal harcamaların kısıtlanması, sağlık, sosyal yardım, konut inşaatı, eğitim gibi sektörlerin faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sektörlerde çalışan memur sayıları azaltılmakta, ödemeler daraltılmaktadır. Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının finansman açıkları, iştirakçilerin kesinti ve katkılarının artırılması suretiyle kapatılmaya çalışılmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalara rağmen devletin eski yükümlülüklerinden tamamen kurtulması konusunda henüz kesin bir adım atılmış değildir. Görüntülere rağmen devlet müdahaleleri azalmamış fakat şekil değiştirmiştir. Hükümetler fiyatları serbest bırakmış, kambiyo kurunu libere etmiş, çeşitli yetkilerini azaltmış gibi görünmesine rağmen, örtülü yollarla halâ eski yetkilerini muhafaza etmekte direnmektedir. Özellikle KİT'leri tam olarak piyasa kurallarına terketmek kolay olmamaktadır.

Sosyal harcamalar da kolayca kısıtlanamamaktadır İşsizlik tazminatları, herkese garanti edilmiş asgari gelir sağlanması gibi kazanılmış haklardan geri dönmek kolay olmamaktadır.

Devlet bazı kesimlerde kısmen geriliyor idiyse de bazı alanlarda sessizce büyümektedir. Bütün endüstrileşmiş batı ülkelerinde sanayide devletin ağırlığı güçlenmektedir.

Devlet bazı sektörlerde (informatik, aeronautique, nucléaire communication gibi) yeni roller alırken, gerileyen ve zor durumdaki bazı branşlarda görevler üstlenmektedir. Fransa'da Çelik Endüstrisine fon sağlayan devlet, bu yardımına mukabil kontrolünü genişletmiştir.

ABD'de Federal Devlet büyük çaplı projeleri destekler hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak, vergi ve benzerlerinin milli gelirdeki payı gittikçe yükselmektedir.

ABD'de GSYIH içinde vergi ve benzerlerinin payı 1974'de % 36.3 iken 1980'de % 41.6'ya yükselmiştir. Bunun % 23.6'sı vergi, % 18'i de sosyal güvenlik kesintileridir.

Devlet yetkilerinden vazgeçmeksizin, rolünün azaldığı yolundaki fikri benimsemiş görünmektedir. Ancak, devlet dolaylı yollarla toplum ve ekonomi üzerindeki ağırlığını hissettirmeye devam etmektedir.

İŞSİZLİK TEORİLERİ ÜZERİNE

Robert M. SOLOW (1)

Ekonomi biliminde, piyasa mekanizmalarının avantajlarına dair inançla, bu mekanizmaların mükemmeliyetten uzak olduğu düşüncesi arasında, uzun nesillerdir süregelen bir fikir çatışması mevcuttur. Desantrilize ve rekabetçi bir biçimde çalışan piyasaların, kaynakların dağıtımı ve üretim faktörlerinin gelirlerinin belirlenmesi açısından ne denli randımanlı, anonim ve **subtil** (duyarlı, kaba olmayan, sofistike) bir araç olduğunu, ekonomistler, uzun süredenberi takdir etmişlerdir: Diyebilirim ki adam Smith'ten bu yana ekonomistleri sair sıradan ölümlülerden ayıran en önemli farklardan biri buydu. Sanırım bu konuda hepimiz fikir birliği içindeyiz. Nitekim, geçen toplantımızda sunulan araştırmalardan birinin sonuçları bunu teyid etmektedir. Sözünü ettiğim araştırmada Kearl ve diğerleri, (2) profesyonel ekonomistler arasında bir tür «görüş açısı anketi» yapmışlar ve çeşitli teknik konularda ne dereceye kadar fikir birliği olduğunu araştırmışlardı. Sonuçta, serbest ticaretin, esnek kambiyo kurlarının, transferler yapılması gerektiğinde çeşitli gruplara yapılacak transferlerin mal veya hizmet cinsinden değil de nakit olarak yapılmasının, daha avantajlı, daha arzulanır olduğu; ve kira kontrolü, faiz tavanları ve asgari ücretleri saptayan kararnamelerin mahzurları olduğu ekonomistlerin en yüksek oranda mutabakata vardığı görüşler olarak saptanmıştı.

Ekonomik politikanın bazı unsurları üzerindeki bu görüş birliği, «muhafazakar» bir mutabakatı yansıtıyordu denemez: Çünkü, örneğin, an-

---

(1) Solow, **Massachusetts Institute of Technology** profesörlerinden olup, 1960 ve 70'lerde özellikle büyüme teorisi üzerinde, şimdi klasikleşmiş yapıtları ile ün yapmıştır. Bu yazısı, Solow'un, **American Economic Association**'ın 1979 yılı başkanı olarak, derneğin mutad yıllık toplantısında yaptığı açılış konuşmasının geniş bir özetidir. Bkz. **American Economic Review, 70** (1), s. 1-11, Mart 1980. (Çev.)

(2) Yazar isimlerine yapılan atıflara ilişkin yapıtlar, metin sonundaki bibliografyada listelenmiştir.

kete yanıt verenlerin % 50'si doğrudan, bir diğer % 30'u da «bazı kayıt ve şartlarla», gelir dağılımını (fakirlerin lehine) değiştirme doğrultusundaki önlemlerin, devletin işlevleri arasında olduğunu kabul ettiklerini bildiriyorlardı. Yani, profesyonel ekonomistlerin kira ve faiz tavanları ve asgari ücret yasalarını kuşkuyla karşılamaları, bu gibi yasaların amaçladıkları gayeleri yadsıdıklarını değil de, duyarlı piyasa ve fiat mekanizmalarına yapılan kaba müdahalelerin ne gibi beklenmedik ve istenmedik sonuçlar yaratabileceğini göstermek amacına dayanıyordu.

Birçoğumuz zihnimizin ve vicdanımızın bir köşesinde şöyle bir çelişki taşıyoruz: Gelir ve servet dağılımına ilişkin (daha eşitlikçi) amaçları sağlamak için, fiat mekanizması ve piyasa sistemine olur olmaz müdahalelerde bulunmanın bir hata odluğunu biliyor; bu tür amaçların sağlanması için **doğrudan-nakit-transferlerini** tercih ediyor; ve fakat, içinde yaşadığımız politik çevrenin ve kamu oyunun ters ve sağlıksız bir inatla, «dağılımsal» amaçların sağlanmasında piyasa müdahalelerini doğrudan-nakit-transferi yöntemine tercih ettiklerini de gözlüyoruz. Öyleyse, madem sosyal adalet amacına yönelik doğrudan nakit-transferleri reddedilmekte ve çok daha çarpıtıcı ve saptırıcı yöntemler yeğlenmektedir, o halde, bize de, her türlü transfere karşı çıkmaktan başka bir seçenek kalmamaktadır. Muhakkak ki aramızda bazılarımız bu çelişkide ideolojik eğilimlerine hoş gelen bir bahane bulmaktadır: Ama sanırım çoğumuz bu konuda kendimizi biraz rahatsız hissediyoruz. Maalesef, bu çelişkiye, pratikte, doyurucu bir çözüm yolu göremiyorum.

Ekonomistler, bir yandan piyasa mekanizmasının avantajlarına dair bir inancı paylaşırken, diğer yandan da, ve aynı anda, çağdaş ekonomik literatürü, fiat sisteminin bozuklukları üzerine yazılmış çalışmalarla doldurmuşlardır: Zihinsel soyutta yaratılmış «ideal-pazar-türü»nün çekici ve olumlu özelliklerine sahip bulunmayan «somut-gerçekteki-piyasa yapıları» ve bundan doğan piyasa-başarısızlıkları **(market failures)** konusunda yoğunlaşmış çalışmalar çağdaş ekonomi biliminde başlı başına bir akım yaratmıştır. Ekonomistleri, «dar-kafalı piyasa-mekanizması müminleri» olarak görme eğiliminde olan birçok kişi, çağdaş ekonomik analiz tarihinin ne denli büyük bir parçasının, «pazar-mekanizması-bozukluklarınınnedenleri» şeklinde toparlanabileceğini bilseler, sanırım, şaşarlardı. Bu alanın konu katoloğu, natürel ve artifisyel (yapay) monopoli'den tutun da monopolistik rekabetçi piyasaların yapısına; kamu mal ve hizmetlerine ilişkin (ve sair) dışsallıklar'dan tutun da yetersiz, kusursuz veya asimetrik enformasyon akımlarından doğan piyasa sorunlarına ve çağdaş teknolojik toplumda bazı tür mal ve hizmetler için geleneksel anlamda «piyasa» diye bir şey oluşamıyacağının gösterilmesine kadar bir dizi konuyu kapsamaktadır

Hatta, terimler bile manidardır: **«Market Imperfection»**, ufak, (ve önemli yansımaları olmayan), bir kusuru ifade ederken; **«Market failure»** daha ciddi ve daha derine inen sorunlara yol açan bir mekanizma-bozuk-

luğu imajını yaratır. Subtil bir örneğe (3) değineyim: Yukarıda, çağdaş teknolojinin yarattığı toplumsal-somut'ta bazı mal ve hizmetler için «piyasa-oluşması»nın mümkün bile olamıyabileceğine değinmiştim. Geleneksel olarak bu gibi durumlar, iletişim maliyetlerinin hesaplanamadığı ahvalde ortaya çıkar, diye düşünülür: Bu belki ilk bakışta önemli gözükmeyebilir, çünkü, alt tarafı, bilgi işlem ve komünikasyon teknolojisindeki devrimsel atılımlar bu gibi ««kayıp-maliyetleri» ni yakında önemsiz kılacaktır. Fakat, konuda diğer bazı örnekler vardır ki, bunlar zamanla önemsizleşmek bir yana giderek ciddiyet kesbedecektir. Örneğin, istikbaldeki nesillerin, «yenilenmesi-mümkün-olmayan-doğal-kaynaklar»ın **(nonrenewable resources)** kullanımına ilişkin piyasalarda hiçbir etkiye sahip olamamaları, bu kaynakların bugünkü sömürülme temposu hakkında söz sahibi olamamaları, elbette, komünikasyon teknolojisindeki hiçbir aşama ile hallolunacak tür bir mesele değildir. Keza, nüfus ve endüstrileşme yoğunlaşmasının yüksek olduğu bölgelerde yaşayan halkın, sağlık üzerindeki etkisi meçhul olan yüzlerce çeşit kirletici maddeciğin zamanla yığışmasından doğacak **olası** zararları bir kefeye, bunların temizlenme oranları ile maliyetleri arasındaki meçhul üstel fonksiyonları bir diğer kefeye koyarak, çevre kirlenmesi konusunda etkin bir piyasa oluşturabilmeleri bugün mümkün değildir ve görünebilir hiçbir gelecekte de mümkün görünmemektedir.

Bu bilinmezlerin ve çelişkilerin yarattığı ekonomik problematiğe karşı gösterdiğimiz tepki, rasyonel düşüncenin yanısıra, kuşkusuz, psikolojideki **Rohrschach** testlerindeki (4) gibi bireysel iç-dünyamızı yansıtan, projeksiyonları da ihtiva etmektedir. Kimi Adam Smith'çi faziletleri, kusurlarla dolu bir somut-gerçek okyanusu içinde kaybolmuş minnacık bir ada gibi görmekte, kimi ise, somut-gerçekteki piyasaların kusurlarını, kalın bir öküz derisi üzerinde dolaşan, ve öküzü, kuyruğunu arasıra sallayıp rahatlık aramaktan öte rahatsız etmeyecek derecede ufak kalan «pireler» olarak göstermekte. Bense, kudretli zihinlere has görüş birliğinden yoksun ve islah-olmaz bir telifçi olduğum için spektrum'un her iki ucunda yer alan görüşlerde de yanlış ve doğru yanlar buluyorum. Örneğin, **American Economic Association**'ın başkanı olarak, benim en yüce seleflerimden birini, Prof. Milton Friedman'ı birkaç dakikacık dinlesem, zihnim hemen ölçeğe göre artan getirilerin sonuçları, oligopolistik **interdepandanslar** (yani oligopolistik piyasalarda, firmaların birbirlerine ve birbirlerinin strate-

---

(3) **Subtil** (burada) «ince nüansları olan ve fakat önemli sonuçlara ve kuvvetli etkilere sahip» anlamına gelen bir sıfat olarak kullanılmış. Türkçesi yoktur. (çev.)

(4) **Rohrschach** (veya **Ink Blot**) Test'i Psikologlarca kullanılır. Denek'e soyut şekiller ihtiva eden ve «mürekkep lekeleri»ne benzeyen bazı standard «resim»ler gösterilir, ve bu resimlerde ne gördüğü sorulur. Denek, doğal olarak, kendi iç-dünyasından bazı projeksiyonlar yaparak yanıt verir, yani, dolaylı yolla farkında olmadan kendi iç-dünyasını yansıtır. (Çev.)

jilerine olan karşılıklı bağımlılıkları, (Çev.) tüketici cehaleti, çevre kirlenmesi, nesiller arası eşitsizlikler vs., vs. gibi karşıt-argümanlarla doluyor.

Prof. Friedman'ın beni soktuğu mental-duruma karşı tek bir ilaç var, o da John Kenneth Galbraith'i dinlemek. Ama o zaman da, aklıma hep, rekabetçi disiplinin yararları, piyasa mekanızmasının esnekliği, duyarlılığı ve randımanı, hükümet müdahalelerinin aptalca yönleri, Pareto optimalitesi ve Walras dengesi, karar verme merkezlerinin, enfermasyonun yoğunlaştığı ufak ünitelerde desentralize bir biçimde odaklanmasının yararları, vs., vs. gibi karşıt-argümanlar geliyor. Bazen, açık seçik yanlışlara düşmekten beni koruyan tek şey, mükemmel bir tutarlılığa ulaşmayı beceremiyecek derecede zayıf bir zihne sahip olmamdır, diye düşünüyorum.

Geleneksel iktisadi görüşlerin eleştirmenleri, bu tür iktisatçılara **Pangloss'vari** (5) bir tutum yakıştırdıkları zaman, kanaatimce, yanılgıya düşmektedirler. Çünkü, geleneksel iktisat teorisi hem piyasalarda kaynak dağıtımının randımanlı olduğuna bizi inandıracak rasyonel temelleri, hem de, aynı alanda kudretli eleştiriler yapmamızı sağlayacak analitik araçları birarada geliştirmiştir. Ekonomik analiz, kendi başına, şu veya bu yönde yargıya varmak için yeterli değildir; **«kontrat eğrisi»**nden somut-gerçekteki «uzaklığı»mızı ölçmeye muktedir olan, ampirik temellere oturtulmuş ve tüm ekonomiyi sembolize eden bir modelin inşa olasılığı da, kanımca, pek, zayıftır. Aradaki boşluğu dolduracak bağlaç **(the missing link)** (6) olsa olsa subjektif bir yargı olabilir, biraz evvel **Rohrschach** dedim ya, iç-dünya ve bireysel değer yargılarından benzer bir uzantı, bir yansıtma... Böylece, «mürekkep lekesi»ne bakıpta, eşsiz bir güzellik gören her Pangloss'a karşı ortadaki somut «mürekkep lekesi»ne bakıp «mürekkep lekesi»nden başka bir şey göremeyen bir Kandida çıkacaktır.» Belki, şu anda, toplumumuzdaki Pangloss'lar Kandida'lardan sayıca üstündür. Fakat şunu demeye getiriyorum; Voltaire'in zamanında olduğu gibi (ki hemen hatırlatayım Fransız İhtilalinden hemen evvel yazmıştı Voltaire) bugün de, dünyaya (veya ekonomiye) baktığında, kişinin ne gördüğü-

---

(5) **Pangloss**: Voltaire'in ünlü eseri KANDİDA'da «Bu dünya olası tüm evrenler içinde mümkün olanların en iyisi'dir» görüşünü savunan ve hikayenin başında Kandida'ya öğretmenlik yapan karakterin adı. Voltaire, eseri boyunca **Pangloss** isimli bu karakteri kullanarak, çağdaşı Leibnitz'in felsefesiyle alay etmiştir. (Çev.)

(6) Orijinal metinde **«the missing link»** deniyor: Burada Solow, bir kelime oyunu yapmakta: **«the missing link»**, fizyolojik antropologların kullandıkları bir deyimdir: yaklaşık milyon sene öncesi australipithecus türüne ait kafatası'ndan sonra, düpedüz insan neslinin ecdadı olduğu besbelli olan neandarthal türüne ait kafatası örneği arasında, yaklaşık 1/2 milyon senelik bir zaman boşluğu vardır. Bu zaman boşluğuna ait olup ta, «maymun»a yakın türlerle, «homo-sapien» türü arasında kesin bir geçişe işaret eder nitelikte kafatası örneklerinin henüz bulunamamış olmasına, fizyolojik antropolojide **«missing link»** denir. (Çev.)

nü, felsefi düşüncenin (veya ekonomik analiz'in) zorunlu sonuçları değil, toplumun niteliği ve o kişinin topluma bakış açısı belirler.

Piyasa mekanizmasının randımanlı veya kusurlu çalışması hakkındaki fikir ayrılıkları, özellikle emek-piyasası üzerinde yoğunlaşmıştır. Anlaşılır nedenlerle: Çünkü, emek piyasası ekonominin tüm diğer unsurları ile yakın ilişki ve bağlaçlar içindedir, ve bu piyasanın performansı, toplumun büyük çoğunluğunu, diğer piyasaların performansından çok daha fazla ilgilendirir. Üstelik emek piyasasındaki patolojiden doğan belirtiler, yani işsizlik, etkilenenleri özellikle çaresizliğe ve sıkıntılara garkeden ve yaşantıyı altüst eden bir olgudur. Bu nedenle, alanındaki teoriyi pratiğe bağlayan zihinsel sigorta teli pek kısadır ve ekonomik düşünce tarihi boyunca kısa devre yaparak, fikir'in yarattığı ışığın yanısıra, hararetlenen tartışmalardan çıkan kıvılcımlar da neşretmiştir.

Çağdaş ekonomik teori, kullandığı dilde ve araçlarda yepyeni buluşlarla dolu olmakla beraber, eski bazı tartışmaları, pek ufak değişikliklerle, tekrar ön plana çıkartmıştır. Bu noktayı vurgulamak istiyorum: Ekonomik teorinin araçlarındaki teknik patlamaya rağmen, dönüp dolaşıp vardığımız nokta, birtakım eski ve temel sorunsalların su üstüne çıktığı yerdir. Aralarında da en önemli olaın, sanırım, emek piyasalarının duyarlı ve randımanlı olduğunu savunanlar ile, bu piyasalarda bir pazar başarısızlığı görenler arasındaki eski görüş ayrılığıdır. Emek pazarını, çoğunlukla «süpürülen» veya, hiç olmazsa pazar-süpüren dengelere süratli bir şekilde yönelebilen bir piyasa olarak mı düşünmeli yoksa genellikle dengesizlik durumunda kalan ve «pazarı-süpüren» ücret düzeylerinden hep uzak kalmaya mahkum bir piyasa olarak mı görmeli? Eğer ikincisi ise, o zaman demektir ki, bu piyasa gerekli istikamette değişimlere uğramak için yeterli kuvvette sinyaller alamamaktadır, ya da aldığı sinyallere yanıt verecek bir yapıya sahip değildir. Benim kişisel yargım, pazar başarısızlığı görüşüne yakındır :Yani, arzu hilafına işsizlik gibi görünen duruma baktığım zaman benim algıladığım şey «arzu hilafına işsizlik»ten başka bir şey değildir.

Elbette bunu söylemek hemen bir soruyu davet eder; Eğer emek pazar'ı, piyasaları temizliyen denge ulaşamıyorsa, o takdirde bunun nedenlerini açıklamak gerekir. Bu noktada karşımıza bir sürü «hipotez-adayı» çıkıyor. Burada iki genel gözlem yapmak istiyorum. Birincisi şu:

Gerçi akademisyenler, böyle yüklü ve oturaklı bir soruya tek ve oturaklı bir cevap vermeyi isterler (çünkü ne de olsa, öylesi daha doyurucu oluyor) ama kanımca, emek piyasalarındaki bozukluk, bir değil, öne sürülen birçok hipotezde değinilen çeşitli faktörlerin hepsiyle, kısmen olsun ilişkilidir.

Değinmek istediğim ikinci genel nokta da şu: Açıklayıcı olarak öne sürülen hipotezlerin çoğunun doğru olabileceğine inanmakla beraber,

bunların arasında «salt-ekonomi-biliminin-dışına-taşan» bazılarını vurgulamak isterdim. Daha açık söylemek gerekirse, emek-pazarının diğer pazarlardan farklı olduğu, bu pazarlarda işlev gösteren ekonomik ajanların ne amaçlarının, ne de karşı karşıya oldukları «kısıtlamalar»ın **(constraints)** geleneksel olarak ekonomik ajanlara yakıştırılan gayelere ve kısıtlamalara pek benzemediği düşüncesindeyim. Başka bir deyimle, emek pazarını süpürebilecek ücret düzeylerinin kolayca oluşamaması ve bu pazarın değişen şartlara çabucak uyum sağlıyamaması, ekonomik veya bireysel değil de, toplumsal kökenli olup, yerleşik bazı göreneklere ve adetlere veya toplumun (veya alt-grubun) uygun addettiği davranışlara ilişkindir.

Aslına bakarsanız bunları söylediğime ben de şaşıyorum: Çünkü, genellikle, varsayımlar konusunda temkinli; ve ekonomik yaklaşımın ana akıntısından ayrılmayacak derecede muhafazakarım. Herhalükarda, sözünü ettiğim «ekonomi-dışı-faktörler»in, olgunun ancak bir kısmını açıkladığı görüşündeyim; ve sizi temin ederim, kalkıp burada, amatör-sosyoloji işportacılığı yapmaya teşebbüs etmiyeceğim. Yalnız şunu demek istiyorum ki, eğer, kumaş alım-satımına ilişkin piyasaları iyi tasvir eden modellerin ardında yatan varsayımlara sıkı sıkıya bağlı kalmakta inat ederek emek-piyasasını modelleştirmeye kalkışırsak, sanırım, işsizlik olgusunu ve emek-pazarı'nın kendine özgü birçok yönlerini anlamamaya kendimizi önceden mahkum etmiş oluruz. Oturup sosyoloji yapalım demek bir yana, tam tersine, diyorum ki, geleneksel ekonomik analizin araç ve yöntemlerini kullanarak çok yol alabiliriz yeter ki katı varsayımlarımızı biraz yumuşatıp, genişletmeye razı olalım.

I

Emek pazarı ve işsizlik üzerine, hem zamanla değişen kurumsal boyutları, hem de konunun iç-mantığını içeren ekonomik düşüncelerin evrimini inceleyen bir tarih yazmak ilginç olurdu. Bu tür bir tarama sunmak için yeterli kapsamda okuma yapmış değilim; ama pazarların randımanlı çalıştığını iddia eden düşünce ile «pazar başarısızlığı» görüşü arasındaki geleneksel çekişmeyi incelemek için kestirme bir yol seçtim. Pigou'nun **Lapses from Full Employment** (1945) isimli kitabını karıştırdım; oradan da gene Pigou'nun, 1933'te, Büyük Depresyonun ortasında ve Keynes'in **Genel Teori**'sinden daha önce yazdığı, **The Theory of Unemployment** 1933) isimli eserine geçtim.

Pigou'nun iki ayrı ekonomik konjünktürde yazdıkları iyi bir başlangıç oldu. Çünkü çağdaş makroekonomik tartışmalar denince, genellikle, Keynes'yenler ile «monetaristler», «Klasikler» veya «Denge Teorisyenleri» arasındaki tartışmalar akla gelir: Pigou ise, sadece büyük bir iktisatçı değil, Keynesyen devrimin tahtından ettiği «Marshall'cı geleneğin» en ünlü temsilcisiydi.

Lapses'i seneler sonra yeniden okumak öğretici oldu: Daha evvel (1933'de) yazdığı kitabında Pigou, analizini reel-ücretler üzerine kurmuşken, Keynes Devriminden sonraki bu kitabında (1945) parasal-ücretleri vurgular. Emek-pazarını içeren makro analizi, Keynes'ci fikirleri dikkate alarak yazmış. Hatta, **Lapses**'deki analizin temelinde yatan model, IS-LM şeklinde sunulduğu takdirde, ruhundan birşey kaybetmezdi denilse, Pigou'ya haksızlık yapılmış olmaz. Bazı **anachronism**'ler (yani, hükmü geçmiş, geçerliliğini yitirmiş, yeni paradimlerde yeri kalmamış görüşler) de var bu kitapta: Pigou, faiz hadlerinin mal piyasasında tasarruf-yatırım makasıyla, parasal gelirlerin ise para talebi fonksiyonu vasıtasıyla belirlendiği görüşünde. Gerçi, bizler, **simultaneity**'i (yani, mal ve para piyasalarındaki dengelerin birbirlerinden etkileşerek oluştuğunu kabul eden ve bunu içeren modelleri) benimsiyoruz, ama «Neoklasik Sentez»in bir meyvesidir bu; ve Genel Teorisinde Keynes de, reel hasılanın salt mal piyasasında, faiz hadlerinin ise salt para arzı ve likidite-tercihi fonksiyonları yoluyla belirlendiğini öne süren **dikotomik** (yani, kompartımanlara bölünmüş, esanlı çözümlere ulaşmayan) bir model benimsemiş gibi yazmaktadır.

Pigou, analizine, iş arzında «canlı bir rekabetçilik» olduğu takdirde, emek pazarında oluşacak denge'nin zorunlu olarak tam-istihdam düzeyinde oluşacağını söylemekle başlıyor. Bu «denge» kavramının tanımından öteye geçmeyen bir şey; fakat Pigou, yaptığı varsayımların farkında. Örneğin, ücretlerin düşeceğine dair beklentilerin yaygınlaştığı bir ortamda, emek-talebinin aratmayıp aksine azalabileceğini görüyor. (7) Faiz hadlerinin minimum'a indiği depresyonist bir ortamda, parasal ücretlerin ve fiatların birbirini takiben aşağı doğru kayabileceklerini, ve böylece istihdamdaki düşüşü bir noktada durdurup tersine çevirecek reel-ücret uyumunun bir türlü sağlanamıyabileceğini anlatıyor, Pigou... Tabii, ünlü **Pigou-effekti** de burada kendini gösteriyor. (8)

---

(7) Bu, bir açıklama gerektiriyor: İşçiler arasında «canlı bir rekabet»in varolduğu ve parasal ücretlerin aşağıya doğru fleksibl olduğu varsayılsa bile, ücretlerin düşeceğine dair beklentilerin yaygınlaştığı bir ortamda, emek talebi artış yerine düşüş gösterebilir, deniyor. Bu nasıl olur? Şöyle: İşverenler, hesaplarını sadece emeğin maliyeti'ne göre değil, aynı zamanda ürettikleri malı satıp satamıyacaklarına dair tahminlere göre yaparlar. (Bu keynesyen «effektif talep» düşüncesidir) Öyleyse, ücretlerin düşme beklentisinin yayıldığı depresyonist bir ortamda işverenler, üretimi, ve dolayısıyla emek talebini azaltma kararına varabilirler. Burada Solow dolaylı olarak şuna değinmek istiyor: Pigou, 1945 **Lapses**... kitabında bazı Keynesyen fikirleri kendi analizine dahil etmiş, benimsemiş. «Klasik» iktisatçıların ve «Marshall»ci geleneğin piri olan Pigou, «Keynes»ci düşüncelerden etkilenmiştir. Solow buna bir örnek getirmek bakımından yazıyor. (Çev.)

(8) Bu da bir açıklama gerektiriyor: Pigou diyor ki, ücretler ve fiatlar aşağı doğru düşebiliyor olsa bile, bazı şartlar altında, depresif bir helezona girilebilir. Şöyle ki, ücretlerin düşeceğine dair beklentilerin yayıldığı bir ortamda, işve-

Fakat ilgimi, esas, bunlar değil de, Pigou'nun daha sonra söyledikleri çekiyor. Emek arzında, «canlı bir rekabet» diye tasvir edilebilecek bir davranış biçiminin olmadığını, Pigou, daha 1944'te açıkça görüyor, ve çoğu çağdaş iktisatçının aklına getiremiyeceği derecede naif (saf) bir soru soruyor: Neden acaba? Yanıt olarak ta ,bugün bile sağduyu sahibi herhangi bir kişinin değinebileceği dört kurumsal faktöre değiniyor.

(1) Herşeyden evvel, emek pazarının bölüm-bölüm **(segmented)** olduğunu, ve herbir emekçinin tüm diğerleri ile rekabet halinde olmadığını kavrıyor. Burada, sadece işbölümü, uzmanlaşma ve kalifikasyon farklılıklarından doğan ikame-olanaksızlıkları gibi hemen akla gelebilecek nedenlere değinmek istemiyorum. Bu gibi nedenler, bize sadece emeğin homojen bir üretim faktörü olmadığını hatırlatır ki, bu zaten bilinen bir şey. Fakat, belirli iş kategorilerine ve belirli uzmanlık düzeylerine bakılsa bile, emekçilerin uzun süre yaşamış oldukları coğrafi bölgeye, emek vermiş oldukları endüstriye, iş-koluna ve hatta kurum ve işverenlere karşı bir bağlılık duydukları; ve dolayısıyla yer ve iş değiştirmeye pek o kadar kolaylıkla yanaşmadıkları gözlenecektir. Bu gibi bağlar koparılabilir-fakat kolaylıkla değil. Emek pazarının böyle bölüm-bölüm **(segmented)** bir niteliğe sahip olması bence çok önemli; çünkü bu sadece rekabeti sınırlandırmakla kalmaz, ayrıca emek pazarındaki davranışlara ekonomik amaçlar ötesinde, birçok psiko-sosyal faktörün de etki yaptığına işaret eder. Hem 1933, hem 1945 tarihli yapıtlarında bu görüşe verdiği yere bakılırsa, sanırım, Pigou'da bu söylediğimi desteklerdi.

(2) İkinci bir faktör, emek pazarı üzerindeki etkisi çok tartışma konusu olmuş (ve sınıfsal ve ideolojik boyutlara sahip) bir öğe: Sendikacılığın ve toplu sözleşmelerin etkisi. Pigou, bu konuda fazla birşey söylemiyor, fakat söylediği geleneksel sağduyuyu (9) yansıtıyor:

---

renler, ürettikleri mallara olan talebin de düşeceğini hesaplıyarak, yatırımları, üretimi ve istihdamı kısabilirler. (Bu, Pigou'nun Keynesyen effektif talep fikrinden alıp, kendi analizine entegre ettiği öğe). İşverenler böyle davrandıkları zaman, emek-talebi fonksiyonu da aşağı doğru kayar. Eğer «emek pazarında canlı bir rekabet» varsa, ve eğer «parasal ücretler aşağı doğru fleksibl» ise, parasal ücretler düşer. Bu ise, işverenlerin beklediği üzere, mal piyasasında toplam-talep fonksiyonunu aşağı doğru çeker, çünkü, emekçilerin gelirleri düşmüştür ve dolayısıyla tüketim harcamaları azalmıştır. Eğer fiatlar da aşağı doğru fleksibl ise, tüketim malları talebi fonksiyonundaki bu düşüş, fiatları aşağı doğru çeker. Böylece, parasal ücretlerle fiatların birbirlerini aşağı istikamette kovaladıkları bir «helezon» doğabilir.

Peki bu düşüş sürecinden ekonomiyi çekip çıkaran ne olabilir? İşte **Pigou effekt**'i, burada devreye girer. Böyle bir durumda ekonomik birimlerin tüketim fonksiyonlarını belirleyen değişkenlerden biri, yani ankeslerin reel-değeri artar. Çünkü fiatlar düşmektedir ve bu elde tutulan ankes'lerin **(cashbalances)** reel satın alma gücünü yükseltmektedir. Buna, literatürde «**Pigou effekti**» veya «**real-balance-effect**» denir. (Çev.)

(9) Klasik iktisatçıların «geleneksel sağduyu»su bir dereceye kadar doğru olabilir. Hemen vurgulamak gerekir ki, sendikacılığın toplu sözleşmelerin, ve «işçilerin

«Bu kurumlar, karar alırken, elbette konjonktürü ve emek-talebi'nin genel durumunu göz önüne alırlar; ülkedeki emekçilerin yarısının işsiz kalmasına neden olabilecek düzeyde ücret talebinde bulunmayı istiyemezler. Fakat, ne de olsa, sınırsız bir rekabetin yaratacağı ve tam istihdam sağlıyabilecek derecede düşük ücret düzeylerinin oluşmasına izin verecek biçimde davranmaları da beklenemez.» (1945, s. 26.)

Daha sonra, Pigou, toplu sözleşme ile doğrudan ilgisi olmamakla birlikte, somut-yaşamı ve sendikalaşmış emekçilerin somut-dünyadaki davranışlarını iyi yansıtan bir gözlemi dile getiriyor ve diyor ki:

«Daha sonraları resesyona girildiğinde geri alabileceklerine inansalar, işverenler, yüksek konjonktür dönemlerinde ücretler konusunda daha büyük tavizler vermeye yanaşabilirler. Ne var ki, gerçek yaşamda bunun mümkün olmadığını; resesyona girildiğinde, iyi konjonktür döneminde tanınmış hakların geri alınamıyacağını; bu gibi kazanılmış hakların geri alınmaya kalkışıldığı takdirde, emekçilerin büyük direnç göstereceklerini ve karşı koyacaklarını bilirler. (...) Öte yandan emekçiler de, aynen benzer nedenlerle, resesyonlarda ücret düzeyleri konusunda taviz vermeye yanaşmaktan çekinirler: çünkü konjonktür düzeldiğinde, daha evvel vermiş oldukları tavizlerin kendileri için net bir kayıp şekline dönüşeceğini, sözleşme masasına göreli bir zayıflık içinde oturmuş olacaklarını bilirler. (...) Böylece, gerek işveren, gerekse işçi kesiminde, geri alınması kolay olmayacak tavizleri vermek konusunda kuşkular ve haklı bir «güvenlik» arayışı vardır ki, bu, ücretlerin rijit olmasını sağlayan unsurlardan biridir.» (1945, s. 48.)

Pigou'nun bu yazdıkları, sorunsala bir açıklama getirmekten çok ortaya yeni bazı sorular çıkarıyor. İlk alıntı, rekabetçi olmayan bir emek pazarında, kurumsal niteliklerle sınırlanmış ve saptanmış yeni bir «tam istihdam anlayışı»nın tanımı olarak yorumlanabilir. İkinci alıntı ise, ücretlerin «yapışkanlığı» olgusuna, davranışlara ait gözlemlere dayanılarak getirilen bir açıklama içermekte ve dolayısıyla farklı bir nitelik taşımaktadır. emek piyasasında, pazarı süpürecek ücretlerin neden oluşmadığına dair kısmi bir açıklama, bu alıntıda mevcuttur.

(3) Pigou'nun değindiği bir üçüncü unsur da, işsizlik sigortasıdır: İşsizlik tazminatı ödemeleri, işsizlik istatistikleri üzerinde birkaç kanaldan

---

organize gücü»nün etkisiyle, reel-ücretler üzerinde yukarı doğru yapılan baskıların, kısa vadede işsizliğe neden olabilecek «zararlı» etkilerine karşın, uzun vadede, kapitalizmin yaşamı üzerinde çok olumlu etkileri de olmuştur. Çünkü, emek faktörünün reel-fiatı'nın (ücretlerin) yükselmesi, işverenleri, emek yerine kapital ikame etmeye ve daha da önemlisi «emek-tasarruf edici teknolojik gelişmeler ve icatlar yaratmaya itmiştir. Dolayısıyla oluşan prodüktivite artışları, çağdaş kapitalizmin, (refah-kapitalizminin) doğmasına neden olan belli başlı faktörlerden biridir. (Çev.)

etki yapabilir. Bunlar arasında ilk akla gelen, sigortanın, «iş-arama» süresini uzatıcı etkisidir. İşsizlik tazminatı alan bir emekçi, karşısına çıkan ilk iş tehlifini hemen kabul etme yerine, daha iyi koşullar altında daha cazip bir iş bulma ümidiyle beklemeyi yeğleyebilir. Bu eğilim, sigorta çeki ne derece büyükse o derece kuvvetli olur. Kanımca, bu faktör, bugün oldukça önem kazanmıştır; ve bu faktör önemli olduğu derecede, resmi istatistikler, işsizlik olgusunu o derece abartıyor denilebilir.

Konunun karmaşık boyutlarına bir örnek olarak, Peter Diamond ile Eric Maskin'in son araştırmalarından aldıkları bir sonuca değineyim: Bazı iş alanlarında, iş arama faaliyetinin pozitif bir **eksternalite** (dışsallık) teşkil ettiği, yani başka bir deyimle, birey açısından yeni iş arama için harcanacak optimal sürenin, toplumsal optimalite için gerekli süreden, daha az olduğu, bu nedenle, işsizlik sigortasının bu «çarpıklığı» düzeltecek tür bir sübvansiyon olarak addedilebileceği; ve sigorta kapsamının genişletildiği durumlarda etkilenen bireylerin, iş-arama stratejilerini toplumsal optimum'un gerektirdiği istikamette değiştirdikleri gösterilmiştir. Yani, işsizlik sigortalarının ihdası ve kapsamının genişletilmesi, bir yandan «resmi istatistiklere yansıyan işsizlik rakkamları»nı kabartırken, öte yandan da toplumsal refah (ve emekçinin işten aldığı bireysel doygunluk) açısından olumlu etkilerde bulunmaktadır. Bu paradoks'lu etki demeti, «pazar-verimliliği» ve «pazar başarısızlığı» tezleri arasındaki tartışmaya yeni ve ilginç bir boyut getirmektedir. Fakat, herhalükârda, işsizlik sigortası uygulamalarının, emek arz ve talep eden ekonomik birimlerin davranışlarını önemli ölçüde etkilediği açıktır.

(4) Pigou'nun değindiği dördüncü bir nokta var ki, bu bana özellikle ilginç geldi: Çünkü Pigou, burada, bugünkü haleflerinin söylediklerine hiç benzemeyen bir şekilde düşünüyor. Ta 1933 yılında, «**Theory of Unemployment**» isimli yapıtında şöyle yazıyor Pigou:

> «Çağdaş ve uygar bir devlette, kamu oyu, «**orta-karar**» veya «mütevazi ve fakat yeterli» bir yaşam standardı için gerekli (parasal) ücretin ne olması lazım geldiğine dair bir fikir-birliği üretir. Kamu oyunun bu yargısına, «**ortalama bir emekçi**»nin ne gibi bir yaşam standardına sahip olduğuna bakarak ve «yarı-bilinçüstü» bir şekilde varır... Sonra da bu yargıyı gerçek-somuta aktarır: Eğer piyasa mekanizmalarının normal çalışması bu yargıya uygun bir netice yaratamıyorsa, o zaman, kamu oyu, bu yargısını, sosyal-baskı, kamu-oyu-baskısı ve yasama organları yoluyla empoze eder. (1933, s. 255.)

Benzer bir görüş, **Lapses (1945)**'te de geçmektedir. Asgari ücretin adil ve hakkaniyetli olup olmadığına dair kamuoyundaki hissiyat, kuşkusuz, asgari ücret düzeyinin tesbitinde tümden etkisiz değildir. Sanırım Pigou da bu görüşte. Ücretlerin düşürülmesine set çeken unsurlar arasında, kamuoyundan gelen bu tür baskı, emek talebinin yumuşadığı konjonktürlerde bile etkisini sürdürür. İşsiz kalmış olanların, «**ücret-kırma**» yoluna sapa-

rak işlerini muhafaza eden işçilerin yerini almaya teşebbüs etmedikleri, ve hatta işverenlerin de, (teorik beklentinin aksine,) emek piyasasında arz-fazlasının büyük boyutlara ulaştığı konjonktürlerde bile, bu tür girişimlere çanak tutmadıkları somut gözlemlerle sabittir. Bu somutu yaratan çeşitli unsurlar olabilir; fakat hem «Okkam Jileti,» (10) hem de olağan gözlemlere dayanarak diyebiliriz ki, ücret kırma yoluna sapılmasını olanaksız kılan sosyo-psikolojik dinamiğin temelinde, sosyal-baskı yoluyla işlerliğe kavuşturulan «doğru davranış biçimlerine dair bir dizi tanım ve kural» yatmaktadır. Örneğin, aşağı yukarı sizin niteliklerinize sahip meslektaşınızın, bölüm başkanınıza mektup yazıp, sizin okuttuğunuz kursların aynısını daha düşük bir ücretle okutmaya hazır olduğunu, ve dolayısıyla yerinize istihdam edilmeyi talep ettiğini duysanız, hayretler içinde kalmaz mısınız?

1930'larda parasal ücretlerin önemli ölçüde düşmüş olması ve son senelerde, örneğin **Chrysler** şirketinin, ücret konusunda, Otomobil İşçileri Federasyonundan bazı tavizler koparmış olması ücretlerin tamamen de rijit (katı) olmadığını göstermektedir. Fakat bu iki örnek sadece davranışları düzenleyen sosyal gelenek ve kuralların, aşırı olmayan çevresel şartlar altında, ne denli önemli bir rol oynadıklarını vurgular. Aşırı (ekstrem) çevresel şartlarda ise bambaşka bir senaryo oluşabilir: Örneğin, bir teleferik kuyruğunda nizamı bozmayı aklından geçiremiyecek kişilerin, bir bir cankurtaran sandalına ulaşmak için canhavliyle boğuşabilecekleri tasavvur edilebilir.(11)

1940'ların en ünlü ortodoks iktisatçısının, işçiler arasında cevval bir rekabet olasılığını köstekleyen bir çok engel bulunduğunun farkında olduğunu gösterebildim sanırım. Emek pazarının, varolan somut şartlar altında, her zaman süpürülmesini beklemek için sebep yoktur: Pigou, bu sonuca varmıştı. «**Lapses...**»a yazdığı önsözde şöyle diyor:

---

(10) «Okkam Jileti» (Aslı İng.: **Occams Razor**) : Aynı sonuçlara varan iki modelin (veya teorinin) hangisi diğerinden daha az varsayım yaparak sonuca ulaşabiliyorsa, o model diğerine kıyasla bir gömlek üstün addedilir. Ekonomik literatürde bu «kural» «**Occam's Razor**» adıyla geçer. (Çev.)

(11) Solow, burada, dinleyicilerinin, ABD ekonomik ve sendikal hareketler tarihi hakkında etraflı bilgisi olduğunu varsayarak yazmış. Bu nedenle bir açıklamayı gerekli buldum:

Ücret-kırma yoluna sapılmasını engelleyen kurumsal çerçeve ve bu temel üzerine gelişen (ve yukarıda sözü geçen) davranışsal unsurlar, ABD'de özellikle 2. Dünya savaşından sonra kök salmıştır. 1930'larda ücret-kırma yoluyla emekçi-rekabeti yok değildi. İşverenler de, bu tür rekabete çanak tutmakla kalmaz, hatta, «silahlı» «özel-güvenlik-güçleri» kurup, zor kullanarak grev-kırma (ve daha düşük ücretle çalışmaya razı grupları işyerine sokma) yoluna da saparlardı.

Kısacası, emek piyasasında ücret-kırma yoluyla rekabet 1930'lu yıllar boyunca vardı (analojide cankurtaran sandalı senaryosu); fakat 2. dünya har-

«Prof. Dennis Robertson, söylediklerimden, işsizlik sorununa bir çözüm olarak talep unsurunu değil de, ücretleri manipüle etmeyi yeğlediğim gibi bir sonuç çıkartılabileceği gibi bir uyarıda bulundu. Hemen vurgulamak isterim ki, bu kesinlikle böyle değildir.» (1945, s. V).

Pazar-randımanı ile pazar başarısızlığı görüşleri arasındaki çatışmayı Pigou'da açıkça görüyordu. Fakat 1930'larda bile «pazarın başarısız olduğu» görüşü tarafında yer almaktan kaçındı. 1945'te yayınlanan yapıtının adı da — **«Tam İstihdam Düzeyinden Geçici Sapmalar»** — bunu vurguluyor. Anlaşıldığı üzere, Pigou, kapitalist ekonomilerde tam istihdam dengesine ulaşma eğiliminin güçlü ve kalıcı olduğu, ve dolayısıyla tam istihdam düzeyinden uzaklaşma olgusuna sadece geçici bir fenomen olarak bakılabileceği fikrinde. Bu şaşırtıcı bir şey mi? Eh, herşeyden evvel, **Rohrshach** testlerine gösterilen subjektif tepkilerin kesin açıklaması olamaz: Kimine bir mürekkep lekesi gibi görünen şeyi, kimi bir sanat eseri olarak algılar. Ama konuda söylenebilecek bilimsel şeyler de var.

«The Theory of Unemployment» adlı yapıtında Pigou, kısa dönem emek talebi ve esnekliği üzerine etraflı bir analiz sunar. Hammaddelerin arz elastikiyetini ve ihraç malları talebinin (genellikle yüksek kabul edilen) fiat esnekliğini göz önüne alır; müstakbel emek gelirlerini bugünkü değerine **(present value)** indirgemek için uygulanacak iskonto üzerinde de durur. Çeşitli faktörlerin etkilerinden doğacak dinamiği ve sonucu saptama açısından usta bir analizdir bu... Yalnız, tüm bu analizin belkemiği, emeğin marjinal verimi fonksiyonunun elastikiyeti üzerine oturtulmuş. Hemen hatırlatmakta fayda var: Eski dostumuz «iki faktörlü Cobb-Douglas üretim fonksiyonu»nda emeğin marjinal veriminin reel ücretlere göre esnekliği, sermayenin gelirdeki payının tersine eşittir. Bugünlerde ekonomistler, genellikle, sermayenin toplam hasıladan aldığı payın, aşağı yukarı 1/4, emeğin talep esnekliğinin de 4 civarında olduğunu varsayarak konuşurlar. Pigou'da benzer kanıdadır: Elastikiyetin herhalükârda -1 ile -5 arasında oynayacağını ve hatta daha büyük bir değere bile sahip olabileceğini; ve depresyon ortamında, (çok kısa bir süre haricinde), bu değerin 1-31'ün altına düşemiyeceğini ve hatta 1-41'ten bile büyük olabileceğini yazmıştır.

Aslında, fiatların da ücretlerin peşisıra (hiç olmazsa kısmen) düşebileceğini de hesaba katarak, emek talebinin parasal ücrete göre elastikiyetine bakmak gerekirdi. Keynes'in de bazı şartlar altında mümkün gördüğü gibi, mal fiatları, parasal ücretlere kıyasla aynı oranda düştüğü takdirde, elbette reel ücret sabit kalır ve dolayısıyla istihdam üzerinde (bu yolla)

---

binden bu yana, kurumsal çerçeve ve refah düzeyindeki değişmelerle birlikte bu durum ortadan silindi (analojide teleferik senaryosu). Ama daha ileriki bir tarihte yeniden ortaya çıkabilir mi? Bu tartışılabilir bir spekülasyon konusudur. (Çev.)

herhangi bir etki oluşmaz. Fakat burada bizi ilgilendiren, bu noktada, Pigou'nun vardığı sonuçtur: «...Güvenlilikle diyebiliriz ki, derin bir depresyon konjonktüründe, emek talebinin **parasal ücret** elastikiyeti -1.5'tan küçük olamaz.»

Buna inanabilseydim, ben de, emek pazarının genellikle süpürülme eğiliminde olduğunu iddia edebilirdim. «Okun Kanunu»nu (12) oluşturan bir takım yan etkileri yok farzedersek, işsizliği % 6 azaltmanın, istihdamın % 6 artması sonucunu doğuracağını ileri sürebiliriz. İstihdamda % 6 gibi bir artış, reel ücretlerde % 2 oranında veya daha küçük bir düşüş ile (yani, aşağı yukarı, bir yıllık ortalama prodüktivite artışından emekçilerin feragat etmesi anlamına gelen bir düşüş ile) gerçekleştirilebilecek olsa, o zaman, ben de, emek pazarının toplam talepte meydana gelen dalgalanmalara kolaylıkla uyum sağlıyabileceği görüşünü benimsiyebilirdim. Hatta eğer böyle bir durum söz konusu olsaydı, işçilerin, «nasıl olsa yarısı fiat düşüşleri yoluyla telafi olur» düşüncesi ile, % 4'lük bir parasal ücret düşüşüne bile rıza gösterebileceklerini tahayyül edebilirdim.

Ama, mesele şu ki, Pigou'nun talep elastikiyeti tahminleri fazlasıyla yüksektir. Kim Clark ve R. Freeman'ın (1979) ABD imalat sanayii (1950-76) üzerine yaptıkları yeni bir çalışma, emek talebi reel ücret elastikiyetinin, aşağı yukarı -0.5 olduğunu, yani Pigou'nun tahmininin beş-on kat altında kaldığını göstermiştir. (13) Üstelik, Clark-Freeman araştırması «revizyonist» bir çalışma olarak nitelendirilmektedir. Çünkü, emek talep elastikiyeti tahminleri yapan birçok diğer çalışma (-0.5)'in de altında değerler bulmuştur. Nitekim bu tür ekonometrik çalışmalar sonucunda bulunan değerlerin ortalaması, Daniel Hamermesh'in bir taraması'na göre (1976), ancak -0.15 olarak tesbit edilmiştir.

Bunca düşük bir talep elastikiyeti ve ayrıca yukarıda değindiğim kurumsal nitelikler söz konusu iken, istihdam-ücret dengelerinin duyarlı olması, kanımca, olasılık dışıdır. Somut dünyada, friksiyonel işsizlik payı düştükten sonra geri kalan net % 6 gibi bir işsizlik oranının, reel ücretlerde % 12 - % 15 civarında bir düşüş doğurma gibi bir eğilim yarattığına dair hiçbir somut emare mevcut değildir: Günlük gazetelere şöyle bir göz atmak bunu doğrulamaya yeter. Bilindiği üzere, inalastik bir talep fonksi-

---

(12) «Okun Kanunu»: Gözlenen büyüme hızı, potansiyel büyüme hızının altında oluştuğu derecede deflasyonist ve istihdam daraltıcı etkilerde bulunur ve **vice-versa**. (Çev.)

(13) Clark-Freeman çalışması, tüm ABD imalat sanayii'ni kapsayan, 3 aylık verileri kullanarak yapılmıştır. Benzer çalışmalardan bir ayrıcalığı vardır: Ücret değişikliklerinin, diğer faktör fiatları değişikliklerine kıyasla farklı bir **lag**'e (gecikme aralığı'na) tâbi bir şekilde oluştuğu gösterilmiş ve bu bulgu, analize dahil edilmiştir. Alınan sonuçlara göre, istihdam ve ücret değişiklikleri arasındaki «**gecikme aralığı**» oldukça kısadır; ve söz konusu etkilerin oluşumu, 6 ay kadar bir süre içinde tamamlanıp, biter.

yonu karşısında, satıcılar, fiat kırma yoluna sapmaktan kaçınırlar. Peki öyleyse, emek satan üretim faktörleri neden başka türlü davransınlar?

Pigou'nun halefleri, «çağdaş 'klasik' ekol», işte, bu tür düşüncelerden tümüyle uzak görünüyorlar. Bu ekol, konjonktür dalgalanmaları esnasında, denge istihdam düzeyinin (gözlenen istihdam düzeyi gibi) şiddetli dalgalanmalara maruz kalmasını açıklamaya kalktıkları zaman, analiz aracı olarak, Pigou'nun «yüksek talep elastikiyeti» yerine, «emeğin arz elastikiyetinin yüksek olması»nı ikame ediyorlar; bu da onları, işsiz görünümü veren birçok kişinin, aslında «gönüllü-işsiz» sayılmaları gerektiği, gönüllü olarak boş-zaman'ı (leisure'ı) tercih etmiş oldukları gibi bir argumana götürüyor. Yani başka bir deyimle, Pigou'nun çağdaş haleflerine göre, işsiz görünümünde olan birçok kişi, bugünkü ücretlerin, emek pazarının gelecekte sunacağı ücretlerin «bugünkü değeri»ne (Present Value'sına) göre önemli ölçüde düşük olduğu kanısıyla, «Bugün-Leisure»-Daha Sonra-İş» gibi bir tercih yapmaktalar, (14) ve bu, gözlenen işsizliğin önemli bir bölümünü açıklamakta. Bu argümanın bir uzantısı da şu: Emek arzı, reel ücretlere olduğu kadar, reel faiz oranlarına karşı da duyarlıdır.

Bu görüşü benimsiyenlerin, bu hipotezlerini desteklemek için hiçbir çabada bulunmamış olmalarını hayretle karşılıyorum. Bu argümanı destekler mahiyette hiçbir kanıta rastlamış değilim (15) ve bu hipotezin neden ciddiye alındığını da anlayamıyorum. Salt hipotez olarak bile pek inanılır değil zaten. Emek piyasasında şimdi geçerli olan ücretlerle gelecekte sunulacağı tahmin edilen ücretleri kıyaslayarak, emekçiler bu tür tercihler yapıyor olsalar bile, o takdirde, böylesine bilinçli bir ekonomik hesaplamayı ve seçimi yapabilen emekçilerin motivasyoları (güdüleri) hakkında konfüze (şaşkın) olmaları için hiçbir neden yoktur. Dolayısıyla, işsizlik istatistiklerine yansıyan bu işsizlerin, kendilerini neden «gönüllü-bir-biçimde-lezür-tercihi-yapmış» addetmedikleri; ve günümüzdeki resesyonlarda,

---

(14) Emekçilerin bu gibi ince hesapları (bilinçaltı ve bulanık bir şekilde bile olsa) yaptıklarını ve davranışlarını ona göre ayarladıkları hipotezi, gerçekçi görünmüyor: Çünkü emekçi zaten gelirinin büyük bir kısmını günlük ihtiyaçları için harcamakta ve ucu ucuna yaşamaktadır. Bu durumda olan kişiler, «Şimdi 'Leisure' Sonra İş» cinsinden bir seçim yapmak isteseler bile, böyle bir tercihi gerçekleştirmek için maddi durumları (ekonomik koşulları) müsait değildir. Dolayısıyla, «Supply-Side-Economics» diye bilinen yaklaşımın bu öğesi, somutta boş kalan bir düşünce lifi. Solow da bu fikirde sanırım. (Çev.)

(15) Bu kelimeleri yazdıktan hemen sonra, Robert Hall'den bir araştırma raporu aldım: Hall'ün vardığı sonuçlara göre, (a) emek arzı elastikiyeti, «intertemporal (zamansal seçim) ikame hipotezinin» doğru olabilmesi için gerekli büyüklük sınırları içinde bulunmuştur; fakat (b) ampirik çalışma sonuçlarına göre hipotez reddolunmuştur. Hall'ün verilerini kullanarak, Sunil Sanghvi'nin yardımıyla, ben de kısa bir çalışma yaptım; ve birinci sonucun bile tartışılabilir olduğu sonucuna vardım. Metinde yazdıklarımı ve kullandığım kelimeleri değiştirmek için bir neden görmüyorum.

niteliklerine uygun bir iş olasılığı açıldığı zaman, neden ise müracaat kuyruklarına böylesine rağbet ettikleri sorusu akla gelmekte ve yanıtsız kalmaktadır. (16)

Emek pazarının süpürülemiyor olması olgusuyla karşılaşınca, Pigou'nun halefleri oldukça soyut bir tutuma sığınıyorlar. Taraflar için kârlı ekonomik fırsatlardan yararlanılamıyor olmasını tümden inanılmaz bulan veya böyle durumları sadece geçici ve önemsiz olgular olarak gören bu tür düşünce, ya Pigou'nun açıkça farkında olduğu beşeri ve kurumsal gerçekleri görmezlikten gelir; ya da, teorik ve bilimsel açıklaması henüz geliştirilememişken, pazarın süpürülmemesi olgusunu olasılık dışı kabul eder. Bir an düşünürseniz bu, ilginç bir görüştür: Zürafanın, o inanılmaz uzunluktaki boynunun tepesine oturtulmuş beynine nasıl olup ta yeterli kan pompalıyabildiği konusunda bilimsel bir açıklamanın hâlâ yapılamamış olduğunu okumuştum bir zamanlar; ama sırf teorik açıklaması yapılamıyor diye hiç kimse zürafanın kısa boyunlu olduğu sonucunu benimsemiş değildir. Hiç olmazsa bir defacık bile olsa hayvanat bahçesine gitmiş olanlar için bu böyledir! Benim görüşüm şudur: Emek pazarının neden süpürülemediğini açıklayabilecek ve bilimsel geçerliğe sahip teoriler elbette inşa edilebilir, yeter ki aptalca kısıtlayıcı ve yersiz varsayımlardan kaçınılsın.

II

Şimdi değinmek istediğim ikinci temel konuya giriyorum: Diyelim ki, gözlemler yoluyla gerçeği, yani, ücretlerin, emek pazarını süpürecek bir şekilde aşağı doğru bir esneklik göstermediğini, olduğu gibi kabul ettik. (Aslında fiatların da aşağı istikamette rijit olduğu kanısındayım ben; ama burada üzerinde durmak istediğim, sadece emek pazarındaki kronik dengesizlik.) Sorum şu: emek pazarında gözlenen bu olgunun açıklaması ne olabilir?

Daha evvel de belirtiğim gibi, bu olguyu kısmen açıklayan bir sürü model söz konusudur. Bu modellerin bir taramasını başka bir yazıda yapmış olduğum için, şimdi sadece bunların arasında bana en önemli görünen altı tanesini özetlemek istiyorum. Hemen vurgulayım ki, bunlar birbirlerini dışlar (**mutually éxclusive**) mahiyette açıklamalar değildir: birinin doğru olması diğerlerinin yanlış olduğuna işaret etmez.

(1) İlk önce Keynes'in de değindiği bir unsur: Desantrilize bir emek pazarında, emekçiler çeşitli işler arasındaki geleneksel ücret farklılıklarını korumak için, her iş kolunda, her işletmede, ayrı ayrı direnirler. Gerçi

(16) Bu son iki cümledeki kelimeleri dikkatle seçmeye çalıştım. Konuda, doğrudan bazı kanıtlar için, bkz., «Jobs and Want Ads: A Look Behind the Evidence», **Fortune**, Nov. 20, 1978.

amaçlanan şey genel ücret düzeyi ile ilgili değildir ama söz konusu çabaların etki bileşkesi, reel ücret düzeyini veya bu düzeydeki alışılagelmiş artış hızını idame ettirmek şeklinde tezahür eder.

(2) Öte yandan işverenlerin davranışı üzerine benim ileri sürdüğüm bir hipotez söz konusudur: Düşük konjonktür döneminde, emek fazlası (yani, anglo-saksonların deyimiyle **buyer's market**) oluştuğu zaman, işverenler saldırgan (**agresif**) bir ücret kırma politikası benimsemekten kaçınabilirler. Çünkü böyle bir kısa süreli avantajı kullanmağa kalkmanın bazı maliyetleri vardır. Örneğin, böyle bir politikanın, işçileri kızdıracağı, hoşnutsuz ve güvensiz kılacağı; prodüktivite üzerinde olumsuz etkiler yaratacağı; ve ilerde, yüksek konjonktür dönemi gelip, emek piyasasında darboğazlar doğunca, mimlenmiş oldukları için kalifiye iş-gücü bulmakta güçlük çekebilecekleri, işverenlerin malumudur.

(3) Pigou, yasalar veya sosyal baskı ve grup baskısı yoluyla empoze edilen ve geniş bir kitlece benimsenmiş olan «hakkaniyet anlayışı» ve «davranış kalıpları»nı da göz önüne almadan, ücret saptanması mekanizmasını anlamaya çalışmanın beyhude olduğunu kavramıştı. George Akerlof bu düşünceyi daha da öteye götürdü: İşletmelerde ve sendikalarda personel idaresi alanında yazılmış yönetmelik ve raporları taradıktan sonra yaptığı formal (istatistiki) bir çalışmayla, yöneticilerin ve emekçilerin, saygınlıklarını yitirme tehlikesine maruz kalmadan bu alandaki yerleşik davranış biçimleri ve yargıların dışına çıkamıyacaklarını gösterdi. Elbette bu konuda bir «**Emily Post**» (17) el-kitabı falan yoktur; fakat gerek toplumsal saygınlığını gerekse kendi-benliğine-olan-saygınlığını yitirmemek için, işsiz kalmış emekçilerin, ücret- kırma yoluna saparak halen çalışmakta olan meslektaşlarının yerlerini almaya kalkışmayacaklarını duymakta, sanırım, kimseyi şaşırtmaz.

Gerçi gözlemler, işsizlik süresi uzadığı derecede, işçinin, olağandan daha düşük bir ücretle yeni işe girme olasılığının arttığını göstermektedir. Ancak, bu veri, işçinin, kalifikasyonlarına uyan «standard-bir-iş»e ücret kırarak girmesinden ziyade, kişinin, kalifikasyon ve tecrübe düzeyi altında (ve tabiatıyla daha düşük ücretli) bir işte çalışmaya en sonunda rıza göstermeye mecbur kalmasından ileri gelmektedir. Bekleme süresinin uzaması ile işçinin uğrayacağı kaybın, hiç olmazsa bir kısmı, «işsizlik sigortası» vasıtasıyla telafi edilmiş olur. Hemen hatırlatmakta fayda var: Emekçinin kalifikasyon ve tecrübe düzeyi altındaki bir işe rıza göstermeye mecbur kalışı da bir tür kısmi işsizlik anlamına gelir; ve işsizlik sigortaları bu olguyu önledikleri derecede kaynak dağıtımı açısından olumlu bir toplumsal işleve sahiptir.

---

(17) «**Emily Post**» el kitabı: ABD'de, yüksek sosyete çevrelerinde, yemek, kokteyl, parti vs. gibi faaliyetlere katıldığı zaman kişinin nasıl davranması gerektiği hakkında detaylı bilgiler veren bir «**etiquette**» kitabı. (Çev.)

(4) Azariadis-Baily-Gordon tarafından geliştirilmiş zımnî sözleşme («implicit-contract») teorisi»ne kısaca değinmek yeterlidir sanırım: Literatürde çok tartışılmış ve hepinizin aşina olduğu bu hopoteze göre, ücret stabilitesi (ücretlerin istikrarı) olgusuna, **Riskten-Daha-Az-Kaçınan (less risk averse)** firmaların, **Riskten-Daha-Çok-Kaçınan** emekçilere bir tür «sigorta» sağlamaları neticesinde oluşan bir fenomen şeklinde bakılabilir. Tabii, bu «sigorta»nın prim'i, göreli olarak daha-düşük-ortalama-ücret şeklinde tezahür eder. Anlaşıldığı üzere, bu hipotez, emekçinin, ücret haricinde bir gelir sahibi olduğu durumlarda daha iyi ampirik sonuçlar vermektedir. Fakat herhalükârda, bu gibi implicit-kontrat'ların varlığı, kendi başına, işsizlik olgusunu açıklayamaz. Aksine, bu olgunun varlığı neticesinde ortaya çıkan işsizlik oranının, basit bir emek spot-piyasasında oluşması mukadder işsizlik oranına kıyasla daha küçük olacağı söylenebilir.

Öyleyse bu hipotezi listeme niçin dahil ettim? Şu sebepten: Toplam talepte meydana gelen beklenmedik dalgalanmaların, istihdam düzeyine önemli ölçüde yansımasına neden olan unsurlar arasında, ücretlerin kronik ataleti mühim bir yer tutar; bu hipotezin de, ücretlerde gözlenen «atalet»in kurumsal kaynaklarından birine ışık tuttuğu kanısındayım.

(5) ABD ekonomisinde, toplu sözleşme uygulamalarında, nadir birkaç örnek haricinde, sözleşme ile ücret tesbit edilir, ve işveren istihdam düzeyini buna ve konjonktüre göre ayarlar. Basit bir monopol örneği değildir bu: Çünkü, ücret çizelgesini sendika tek başına tesbit etmez. Fakat gene de denilebilir ki, sendikaların bu alandaki ağırlığı ne derece büyükse, ücret doğrultusunda yaptıkları etki de o derece önemlidir.

Sendikaların maksimize etmeye çalıştıkları unsurlar hakkında akla yatkın varsayımlar yaptığımız takdirde, emek talebi fonksiyonunu belirleyen öğeler arasında, toplu sözleşmelerce saptanan ücret düzeyi üzerine etki yapan tek faktörün talep elastikiyeti olduğunu görürüz. Resesyon ortamında, talep eğrisi izoelastik bir şekilde aşağı doğru kayarsa, toplu sözleşmelerle saptanan ücretler pek düşmez, ve konjonktür daralmasının asıl etkisi istihdam daralması (ve işsizlik artışı) şeklinde tezahür eder. (18) İşsiz-

---

(18) Aslında burada söz konusu olan unsur, emeğin talep esnekliği değil **arz esnekliğidir.** Resesyonist bir ortamda talep eğrisi sola ve aşağı doğru kaydığı zaman, arz elastikiyeti büyük olduğu derecede, doğacak etki, ücret düşüşü yerine istihdam azalması olarak yansır.

Resesyonist bir ortamda, **emek talep eğrisinin ne kadar aşağı kayacağını belirleyen ise, elastikiyetle ilgili faktörler değil, resesyonun derinliği, işveren beklentilerinin karamsarlık derecesi, üretim fonksiyonlarının ikame esneklikleri ve bittabi kurumsal unsurlarla ilgili faktörlerdir.**

Öte yandan arz elastikiyetinin yüksek, talep esnekliğinin ise düşük olduğu bir emek piyasasında (ki, Solow böyle bir piyasayı resmetmektedir), emek arz eğrisinin bazı sosyolojik, demografik ve ekonomik nedenlerle **seküler** bir şekilde yukarı doğru kayması, istihdamı az, ücretleri ise çok arttırır: De-

lik sigortasının yapısı ve işten çıkarılan işçilere işletmelerce ödenen tazminat miktarı da, kuşkusuz, bu dinamikler üzerinde rol oynar.

(6) Son olarak, Pigou'nun bir gözlemini özetlemek istiyorum: Konjonktür dalgalanmaları sırasında, gerek işverenler, gerekse işçiler, ücret değişikliklerine karşı direnme eğilimindedirler; çünkü verilecek tavizlerin, konjonktür dalgasının öbür safhasında pazarlık masasında başa bela olacağı görüşündedirler. Dolayısıyla, geçici talep artışlarının olduğu yüksek konjonktür döneminde işverenler ücret artışlarına karşı, düşük konjonktür dönemlerinde de emekçiler ücret düşüşlerine karşı önemli ölçüde direnme gösterirler. Sonuç, talep ve istihdam dalgalanmaları karşısında, ücretlerin rilit olması olgusunu doğurur.

III

Yukarıda özetlenen unsurların ve mekanizmaların çağdaş kapitalist ekonomilerin gerçeklerini yansıttığını görmemezlikten gelmekte direnenler için kullanılabilecek en uygun sıfat, Veblen'in deyimiyle «eğitimle elde edilmiş bir yeteneksizlik»tir. **(trained incapacity)**. Değindiğim bu unsurların toplam etkisini kantitatif yöntemlerle ifade etmek elbette çok zor bir iştir, ve ben de bunu yapmış olduğum iddiasında değilim. Fakat, gördüğünüz üzere, hepimiz bu «**Rohrschach** mürekkep lekesini» yorumlama gayreti içindeyiz; ve sanırım, «ücretlerin katılığı» olgusunun, akla yatkın her türlü işsizlik teorisine dahil edilmesi gereken birinci derecede öneme haiz bir faktör olduğu hususundaki görüşümü hiçkimseyi şüphede bırakmıyacak bir açıklıkla belirttim.

Şimdi de, yukarıda özetlediğim unsurların önemli addedilebilmesi için, emek pazarının ne gibi özelliklere sahip olması gerektiği üzerinde durmak istiyorum. Sunacağım liste, kuşkusuz, konuyla ilgili unsurların tümünü kapsamıyacaktır: birçok sair özelliği sizler düşünüp listeye ekleyebilirsiniz. Zaten epey geniş olan alanı daraltmak maksadıyla, yapısal işsizlik tartışmalarında yer alan yaş, cinsiyet ve ırk ayrımı ile ilgili faktörlere bunları önemsiz addettiğim için değil, zamandan tasarruf amacıyla, burada değinmeyeceğim.

Düşündüğüm emek-piyasasının birinci özelliği «**segmente**» (yani, bölüm, kompartımanlara ayrılmış) olmasıdır. Çeşitli işveren gruplarının, özellikle kendilerini ilgilendiren belirli emekçi kesimleri ile karşı karşıya kaldıkları bir emek-piyasası imajı, sanırım, birçok durumda gerçeği iyi yansıtan bir imajdır. Ulaşım, enformasyon ve iletişim örgütlenmesi'nin ye-

---

mek ki, emeğin **talep** esnekliği, Solow'un burada ifade ettiği gibi talep eğrisinin değil, **arz-eğrisinin** seküler yer değiştirmelerinde önemli bir rol oynar, ve **vice-versa**. Okuyucu, emek piyasasında arz ve talep eğrilerini çizip, bunu gösterebilir. (Ayrıca bakınız Dip not) (Çev.)

tersizliği ve/veya maliyeti, «segmentasyon» olgusunun nedenleri arasında sayılabilirse de, en önemli sebebi değildir. Çağdaş teknolojinin yarattığı, «firma-özel» veya «endüstri-koluna-özel» bir beşeri-sermaye birikimi olgusu, daha önemli addedilebilir. Keza, «istihdam-süresinin-uzunluğu-hakkın daki-beklentiler» her iki taraf için de önemli bir faktördür; ve gerek işveren, gerekse işçi için önemli bir anlam, bir «rant» içerir. Bu son nokta, Arthur Okun'un başka bir bağlamda, «**auction-markets**» (mezat-pazarları) ile «**customer markets**» (müşteri-pazarları) arasında yaptığı ayırıma benzer bir ayırımın emek-piyasaları için yapılabileceğini akla getiriyor. Nitekim, hiç olmazsa, «**primary**» (birincil) emek-piyasasının, (yani, işverenlerin aktif bir biçimde isteklerine uygun kalifikasyonlara sahip işçi aradıkları emek piyasasının) bir «**müşteri-pazarı**» olduğu; buna karşın «ikincil emek piyasasının», (yani, işsiz kalmış işçilerin, özel veya tüzel işbulma kurumları vasıtasıyla iş aradıkları tür emek piyasasının) başka tür özelliklere sahip olduğu düşünülebilir. (Parantez içindeki kelimeler benim eklemelerimdir. Çev.)

(2) «Normal mesleğin» haricinden sağlanan ikinci bir gelir kaynağının varlığı, bir başka önemli unsurdur.

İşsizlik sigortasının sağladığı tampon ödenekler, bu konuda ilk akla gelen örnektir. Ama herhalde, işportacılıktan ve konut sahiplerinin konutlarında yapacakları tamirat ve yenileştirme gibi işleri kendilerinin yapmasından tutun da, esrar, kumar, kadın, kaçakçılık ve uyuşturucu madde gibi yaşa dışı veya yarı-yasal piyasalarda örgütsüz (bireysel) faaliyette bulunmak (19) yoluyla elde edilen kazançlara kadar hertürlü «ikincil gelir kaynağı» da, bu açıdan benzer bir işleve sahiptir. Başka bazı toplumlarda, marjinal çiftçiliğe başvurma olasılığı da, sanırım, birzamanlar ABD'de olduğu kadar geniştir. En nihayet, (ve belki de en önemlisi), aile biriminde ikinci bir kazanç sahibinin bulunması, işsiz kalan aile reisinin davranışını etkileyen bir unsurdur. Bunlar ücretlerin katı kalmasını sağlayan mekanizmalardan bazılarının etkinliğini sağlarlar. Ayrıca, istihdamdaki dalgalanmalara rağmen, iş arayan bir «emekçi havuzu»nun **sürekli** varolmasını destekleyen faktörler arasında yer alırlar.

(3) Bu tür bir «emekçi havuzu»nun varlığı ve süreklilik arzetmesi, emek piyasasındaki davranışlara ilişkin toplumsal gelenek ve göreneklerin önem kazanmasını mümkün kılar. Cinsel-aşkta bir gecelik macera ile uzun süreli ilişki arasında davranışsal farklar vardır. Bir durumda kabul edilebilir addedilen davranış, diğer durumda hoşgörü ile karşılanmaz. Emek piyasasındaki davranışlara ilişkin psiko-sosyal öğeler daha az karmaşık değildir. Bu tür davranışları düzenleyen «**konvansiyonlar**» (adetler) rasgele oluşmuş şeyler değil, «uyum» **(adaptiveness)** sağladığı için yay-

---

(19) «...esrar, kadın, kumar, kaçakçılık ve uyuşturucu madde gibi yasa dışı veya yarı-yasal piyasalarda, para kazanmak gayesiyle **örgütsüz (bireysel) faaliyette bulunmak...**» Bu kelimelerin ingilizce karşılığı tek bir kelime: **Hustling**. (Çev.)

gınlaşmış kurallardır; ve burada, «uyum» terimi, ekonomik çıkarları da içeren ve fakat salt ekonomik kaygılarla kısıtlanmış olmayıp başka tür boyutları da içine alabilecek bir şekilde yorumlanmalıdır. «Ekonomik adam» kavramıyla alay eden eleştirmenlerin haklı oldukları yönler var, ama onlar genellikle yanlış bir nokta üzerinde dururlar. «Rasyonel Ekonomik Adam» psikolojik değil sosyal bir imgedir. Toplumumuzda, bireyin, ekonomik çıkar ve «getiri» gibi gayelere kesin öncelik tanınmasının gayet doğal kabul edildiği durumlar mevcuttur, örneğin, portfolio seçimi, aile birimlerinin, tasarruflarını, getiri maksimize eder biçimde kullanma arzusu. Diğer bazı alanlarda ise, ekonomik çıkarın, birincil öneme haiz bir kriter olarak düşünülmesi doğal veya hoş karşılanmaz, örneğin, eş seçiminde olduğu gibi.

Emek piyasasındaki ilişkiler, amaçlar, kaygılar ve arzular ve bireylerin bu alandaki davranış biçimlerini saptayan faktörler, herhalde, en azından aşk ilişkilerinde olduğu derecede çok boyutlu ve karmaşıktır. Belki 19. yüzyılın Manchester şehrindeki emek piyasasında işgücü, herhangi başka bir meta gibi tam rekabetçiliğe yakın pazar koşulları altında alınıp satılıyor, ve ücret, rekabetçi piyasalardaki herhangi bir fiat teşekkülüne benzer mekanizmalarla saptanıyordu. Fakat bugünkü emek piyasasında geçerli olan ücret saptama mekanizmalarının buna benzediği herhalde ileri sürülemez. Özellikle, emek piyasasında aşırı boyutlara varmamış bir arz fazlasının, emekçiler arasında şiddetli bir ücret-kırma dinamiğini harekete geçirdiğine dair hiçbir emare olmadığı gözlemlerle sabittir.

IV

Sonuç olarak iki noktaya değineceğim: Birisi ekonomi bilimine dair, diğeri ekonominin yapısı ile ilgili.

İlki: Bütün bu söylediklerimden, biz eski tüfeklerin yeni birtakım «numaralar öğrenmemiz gerektiği sonucunu çıkartmak şart değildir. Ekonomik birimlerin, algıladıkları çeşitli tür kısıtlamalar çerçevesinde, mümkün olan «en iyi»yi arama çabasında olduklarını yadsımak için bir neden var demeye getirmedim. Fakat bazı bağlamlarda, geleneksel formülasyonların tanımladığı amaç fonksiyonları ve kısıtlamaların yetersiz olduğu söylenebilir. Emek pazarında bir tarafta firmalar, öbür tarafta da, sendikalaşmış işçiler ve örgütlenmemiş işçi havuzları mevcuttur. Şu kadarını kabul etmek gerekir ki, ücret saptanması konusunda her iki tarafın da davranışları, önemsiz sayılamıyacak bir derecede, sosyal kural ve geleneklerle kısıtlanmıştır. Neticede, faktör fiatları denklemlerimize alışılmadık biçimlerde yansımaktadır.

Daha evvel sözünü ettiğim birkaç örneğe değineyim: Keynes'in, çeşitli iş kollarındaki işçilere ödenen ücretler arasındaki farklılıkların önemi konusundaki fikri doğruysa, o zaman bu ücret oranları emekçilerin amaç fonksiyonunu belirleyen değişkenler arasına dahil edilmelidir. Öte yandan, eğer emekçilerin aldıkları ücretlerin adil olup olmadığı konusundaki his-

siyatı başarı düzeyini (ve dolayısıyla emeğin prodüktivitesini) etkiliyorsa, o takdirde ücretler firmaların üretim fonksiyonlarında bir kısıtlama (constraint) olarak yer alır. Eğer her bir işçinin fayda fonksiyonu geleneksel kuramda olduğu gibi gelirin bir fonksiyonu ise, o zaman, benzer niteliklere sahip işçilerden müteşekkil bir emekçi havuzu'nun «kollektif amaç fonksiyonu», ücretten sağlanan fayda ile, işsizlik süresince ödenen işsizlik tazminatlarından elde edilebilen fayda'nın ağırlıklı ortalamasına bağlıdır (20) Bu amaç fonksiyonunda hem ücret hem de istihdam hacmi birer değişken olarak boy gösterir. Böyle bir amaç fonksiyonunun ilginç bir niteliği de vardır: Çünkü ücret ve istihdam arasındaki marjinal ikame oranı, işsizlik sigortası ödeneklerinin büyüklüğüne göre değişir. Özetle, şunu vurgulamak istiyorum: «Kısıtlamalı maksimizasyon» ve piyasalarda «kısmi denge» eğiliminin mekanizması gibi unsurlar, teorinin eti-budu olarak kalabilir: yalnız, bunu pişirirken tavaya konacak varsayım yağının yenilir yutulur cinsten olması gerekir; o zaman ortaya konacak entellektüel yemek herhalde daha lezzetli olacaktır.

Ekonomi üzerinde özetle söylemek istediğim ise şu: Eğer emek pazarı genellikle dengeden uzak kalıyorsa, eğer ücretler oldukça rijitse ve eğer geleneksel ekonomik kuramların analize dahil etmediği çeşitli tür «sinyal»lerden etkileniyorsa, o takdirde makro politikalara düşen bir rol elbette vardır; ve makro-politikaların etkinlik şansı mevcuttur. (21) Bunun tersi bir sonuca varan denge teorilerinin doğru oldukları yanlar ve doğru yanıtladıkları sorular bulunabilir; fakat bu tür teoriler ispat ettiklerini öne sürdükleri bazı şeyleri varsayarak işe başlarlar. Fazla da genelleme yapmak istemiyorum: Aslında sorunsala, duruma göre, eldeki örneğin oluşturduğu belirli bağlamın çerçevesinde çözüm aramaya çalışmak daha doğru olur. Yalnız şunu vurgulamak istiyorum: Herhalükârda, akla yatkın bir ekonomik politika, ancak, ekonomik yaşamı akla yatkın bir şekilde yorumlayan teoriler üzerine inşa edilebilir.

---

(20) Solow, bu ağırlıkların eşit alınmasını öneriyor. Oysa işsizlik olgusunun yıpratıcı, «kompleks» yaratıcı, ve genellikle olumsuz psikolojik etkileri vardır ve dolayısıyla, işsizlik tazminatı olarak çekilen her dolardan sağlanacak bireysel «doyum», emek karşılığı kazanılmış dolardan sağlanacak «doyum» ile, eş tutulamaz. Sosyal ve psikolojik varsayımların «akla yatkın» olması gerektiği hususunda bunca söz ettikten sonra, Solow, burada işsizliğin «ego-yaralayıcı» yönlerini göz ardı ediveriyor. (Çev.)

(21) Talebin az, arzın çok esnek olduğu bir emek piyasası ile karşı karşıya bulunduğumuz konusunda oldukça geniş bir fikir birliği vardır. Eğer somut - gerçekte durum bu ise, o zaman, ekonomik politika açısından önemli olan, emek talebi fonksiyonunun sağa doğru kaydırılması konusunda ne yapmak gerektiği sorusudur. Çünkü, gerçekten böyle bir piyasa söz konusu ise, o zaman, (sermaye-hasıla oranı ve prodüktivite artış hızını düşürmeden) emek talebi fonksiyonu'nun sağa kaymasını sağlayacak faktörleri teşvik edecek politikalar, ücretler üzerinde fazla baskı yapmadan, istihdamı arttıracak etkilerde bulunabilir.

BİBLİOGRAFYA

G. Akerlof, "The Case Against Conservative Macroeconomics: An Inaugural Lecture," Economica, Aug. 1979, *46*, 219-37.

C. Azariadis, "Implicit Contracts and Unemployment Equilibria," *J. Polit. Econ.*, Dec. 1975, *83*, 1183-202.

M. N. Baily, "Wages and Employment under Uncertain Demand," *Rev. Econ. Stud.*, Jan. 1974, *41*, 37-50.

K. Clark and R. Freeman, "How Elastic is the Demand for Labor," Nat. Bur. Econ. Res. work. Paper no. 309, Cambridge, Mass., Jan. 1979.

P. Diamond and E. Maskin, "Externalities and Efficiency in a Model of Stochastic Job Matching," working paper, Mass. Inst. Technology, forthcoming.

D. F. Gordon, "A Neo-Classical Theory of Keynesian Unemployment," *Econ. Inquiry*, Dec. 1974, *12*, 431-59.

R. Hal, "Labor Supply and Aggregate Fluctuations," Nat. Bur. Econ. Res. work. paper no. 385, Stanford, Aug. 1979.

D. Hamermesh, "Econometric Studies of Labor Demand and their Applications to Policy Analysis," *J. Hum. Resources*, Fall 1976, *11*, 507-25.

J. Kearl, C. Pope, G. Whiting and L. Wimmer, "A Confusion of Economists?," *Amer. Econ. Rev. Proc.*, May 1979, *69*, 28-37.

A. Okun, "Inflation: Its Mechanics and Welfare Costs," *Brookings Papers*, Washington 1975, *2*, 351-90.

A. C. Pigou, *The Theory of Unemployment*, London 1933.

———, *Lapses from Full Employment*, London 1945.

R. Solow, "Alternative Approaches to Macroeconomic Theory: A Partial View," *Can. J. Econ.*, Aug. 1979, *12*, 339-54.

YENİ BİR TALEP POLİTİKASI ÜZERİNE

(NOBEL ÖDÜLÜ ALAN JAMES TOBIN'İN GÖRÜŞÜ)

James Tobin (*)

«Ekonomik konulardaki Brookings Panel'inin 10 ncu yıldönümü dolayısıyla 8-9 Mayıs 1980'de yapılan toplantıda James Tobin tarafından verilen konferansın kısaltılmış bir metni aşağıda verilmiştir. Bu metin «Stabilization Policy Ten Years After» başlığı altında «**Brookings Papers on Economic Activity**» (Washington) un 1980 birinci sayısında yayınlanmıştır. James Tobin bu konferansında, geçmiş 10 yıllık dönemde uygulanan istikrar politikalarının ve onların teorik temellerinin bir bilânçosunu çıkarmaktadır. Aşağıda bu metnin arz ekonomisi ve talep politikaları ile ilgili özeti verilmiştir.»

Ekonomik hayatın iyi gittiği dönemlerde bile, tam istihdam ile fiyat istikrarı arasında uygunluk bulunduğu konusunda daima şüpheler mevcut olmuştur. Başka yazarlar yanında Abba Lerner, daha ilk andan itibaren Keynezyen tam istihdam politikalarının uygulanması halinde fiyat seviyesinin belirsiz olacağını vurgulamıştır (1). Daha ileri giderek, Summer H. Schlichter, sendikalar ile merkez bankalarının rollerinin yer değiştirdiğini ileri sürmüştür. Ona göre sendikalar fiyat seviyesini, merkez bankaları ise üretim ve istihdam hacmini belirler hale gelmiştir.

Daha sonraları bizler kötü şeyler öğrendik: «Fiyat istikrarı» denilince «enflasyon oranının istikrarı» yahut şekli ne olursa olsun «fiyatların öngörülen çizgisindeki istikrarı»nı anlar olduk.

(*) James Tobin, Problèmes Economiques, 24 Février, 1982.

(1) **Abba** P. Lerner, «Money as a Creature of the Satate» **American Economic Review**, vol. 37 (mai 1947, Papers and Proceedings, 1947), pp. 312-17.

«Doğal İşsizlik Oranı»nın Yükselişi»

Üretim ve istihdam ile nominal ücretler ve fiyatlar arasındaki ilişki ve bu değişkenler üzerine talep politikalarının etkileri, 70'li yılların en önemli soruları olmuştur. Herkesçe kabul gören analiz çerçevesine göre, bu sorular Phillips eğrisinin kısa dönemde gösterdiği ters ilişki etrafında çereyan etmiştir. Buna göre, enflasyonun artmadığı işsizlik oranı **(Non-accelerating inflation rate of unemployement, NAİRU)** ve bu enflasyonist olmayan işsizlik oranı (doğal işsizlik oranı) yakınlarında Phillips eğrisinin aldığı şekil, tartışmaların özünü teşkil etmiştir. Fakat politik tercihlere yol göstermek üzere bizzatihi çerçevenin geçerliliği ve güvenirliliği, tartışmaların yoğunluk kazandığı noktalar **olmuştur.**

Doğal istihdam oranına ait tahminlerin giderek arttığı, Brookings etüdlerinde ve toplantılarında gözlenmektedir. (2) Nitekim politik sorumluların doğal işsizlik oranı ile ilgili beyanları onun daima yüksek düzeylerde düşünüldüğünü göstermektedir. 1950 yıllarının başında bu oran % 3 olarak kabul edilirken, 1960'larda % 4'e, 70 başlarında % 5'e, daha sonraları % 6'ya yükselmiştir. 1980 yılının başlarında ise söz konusu oranın % 7'den aşağı olmadığı ileri sürülmektedir. Tam istihdam işsizlik oranı neden bu kadar yüksek ve zaman içinde artış göstermektedir?

Enflasyonist Olmayan İşsizlik Oranının (NAİRU) Yüksekliği Enflasyonun Tanımından Başka Bir Şey Değildir.

Bu üzüntü verici gelişmenin nedenlerini bir çok noktada toplamak mümkündür:

1. Son yıllarda aktif nüfusun yapısı, işsizliğe en yakın grupların çoğalması şeklinde değişikliğe uğramıştır. 1965'den beri, nüfus yapısındaki bu değişme işsizliğin % 1 oranında artmasına yol açmıştır. (Üstelik bu türlü hesaplar, kadınların mesleki kariyerlerine daha sıkı bağlandıkları olgusunu gözardı etmektedir. Bu gelişmenin işsizlik oranını arttırıcı etkileri olduğu muhakkaktır.). Enflasyonist olmayan işsizlik oranının (NAİRU), yükselişi iş piyasasına ilk defa giren nüfustaki işsizlik oranının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu gelişmenin ücret tayininde kesin rol oynadığı bilinmektedir. (3)

---

(2) Robert E. Hall, «The rigidity of Wages and the Persistense of Unemployement», **BPEA (Brookings Papers on Economic Activity), 2, 1975,** pp. 301-35, ve «The Procesce of Inflation in the Labor Market», **«BPEA, 2, 1974,** pp. 343-93; Michael L. Wachter, «The Changing Cyclical Responsivenesse of Wage inflation», **BPEA, 1, 1976,** pp. 115-59; ve Roberts Cordon, «The Welfare Cost of Higher Unemployment», **BPEA, 1 1973,** pp. 133-95.

(3) George L. Perry «Changing Labor Markets and Inflation» BPEA, 3, 1970, pp. 411-41.

2. İşsizlik tazminatları, sosyal yardımlar ve asgarı ücret tesbiti gibi hükümet politikaları, işsizlerin bir kere istihdam edildiklerinde sağlıyacakları marjinal verime kıyasla, iş arama ve değiştirme gelirlerinin daha yüksek olmasına yol açmıştır. Bu etkilerin hacminin somut olarak tahmin edilmesi oldukça güçtür. Brookings bu konuda birçok inceleme yapmıştır. (4) Benim düşünceme göre bu olayların etkisi % 10'dan fazla değildir. Bu önlemleri doğal işsizlikteki artışın sebepleri gibi görmek yerine, onları, işsizliğin artışında ex-post sebepler olarak görmek ve makro ekonomik politikaların ve konjonktürün bunları zaruri kıldığını düşünmek daha doğru olacaktır.

3. Ekonomik hayatın canlanması ekseriya engellerle karşılaşmaktadır. İşsizlik yüksek düzeyde seyrederken fiyatlar artmakta, işgücü prodüktivitesi düşmektedir. 70'li yılların durgunluğu (stagflation) sermaye teşekkülünü yavaşlatmıştır. Kısa vadeli ters ilişki biçimine gelince, Murphy'nın makro-ekonomik yasası, bulunduğumuz yer neresi olursa olsun L şeklinde dönen bir eğri karşısında bulunduğumuzu bize göstermektedir. Daha az extrem bir non-linearité (doğrusal olmayan ilişki) önemli birçok sonuçlar doğurmaktadır.

Phillips eğrisi'nin biçiminin birinci sonucu, sabit bir enflasyonist olmayan işsizlik oranına göre simetrik devrelerin (cycles) hızlandırıcı etkide bulunduğu şeklindedir. İstikrarlı bir enflasyonist gelişme, dalgalanmaların genişliğine bağlı olarak yükselen bir ortalama işsizlik oranını zorunlu kılmaktadır. Son yıllarda doğal işsizlik oranında görülen artmanın nedeni budur.

Talep üzerinde yöneticilerin kararsızlıkları büyüdükçe ve enflasyonist olmayan işsizlik oranı yükseldikçe, işsizliğin artması kaçınılmaz olmaktadır. 70'li yıllar boyunca bu kararsızlık ve belirsizliklerin arttığı bir gerçektir.

Üçüncü Sonuç: Phillips eğrisi, sektörler arası güçlüklerin varolması halinde, yukarıya doğru yer değiştirecektir. Friksiyonel işsizlik artacaktır. Son yıllarda cereyan eden olgu şüphesiz budur. Bu olgu, George Perry ve diğerleri tarafından ücret denklemlerine dağılım değişkeninin sokulması suretiyle kısmen dikkate alınmıştır. Buradan şu sonucu çıkarıyorum: işsizlik şeklinde gizlenmiş boş zaman, rasyonel iş arama, yanlış enformasyon, iş piyasası gibi kavramlar enflasyonist olmayan işsizlik oranındaki ar-

(4) İşsizlik taz minatının işsizlik üzerine etkileri, cf. Stephen T. Marston, «The Impact of Unemployment Insurance on Job Research», BPEA, 1, 1975, pp. 13-48. Martin S. Feldstein'ın geçici işsizliğinin önemi üzerindeki incelemesi, «The Importance of Temporary Layoffs: An Ampirical Analysis», BPEA, 3, 1975, pp. 725-44. Nihayet, Edward M. Gramlich'in, asgari ücretlerdeki artışın diğer ücretler üzerindeki etkileri konusundaki incelemesi «Impact of Minimum Wages, Employment, and Family Incomes» BPEA, 2, 1976, pp. 409-51.

tışları asla açıklayamamaktadır. Bu orandaki görünür artış, enflasyondaki kronik yükselişin açık bir ifadesidir.

Doğal İşsizlik Oranının Yokluğu

Son yıllarda enflasyonun hızlanmasına katkıda bulunan görülmemiş dış şoklardan sonra,, doğal işsizlik oranının bir defa daha yükseldiği şeklinde bir görüşe sahip bulunuyorum. Yavaş nominal ücret artışları nedeniyle 1974-75 ve 1979'da reel ücretlerin tedrici olarak azalışı olgusu, düşünülenin aksine olarak, işsizlik oranı % 6'nın altında olsa bile, iş piyasasının çok gergin olmadığı şeklinde yorumlanabilir. İş piyasasının dengeli olması halinde, işçilerin tüketimi anlamında reel ücretlerin eğilimi, iç değişim oranına ters düşen bir yönelişi yansıtmalıdır. Fakat bu ters eğilim şimdiye kadar daima sıçramalarla beraber gitmiştir. Kimse onun varlığı için gerekli olan işsizlik artışını kesin olarak bilmemektedir.

Enflasyonist olmayan işsizlik oranının, pratikte gerçekleşen ortalama işsizlik oranı civarında seyrettiği konusundaki şüpheleri ret etmek bugün için oldukça zordur. Ücret konusunda daha sıkı bir disiplin sağlanmadıkça, işsizlik düzeyinin durmaksızın yükseleceğini tahmin edebiliriz. Bir diğer yarı on yıllık stagflasyondan sonra, enflasyonist tırmanmanın ve işsizlik oranının % 7-8 gibi düzeylere yükseldiğini görmemiz mümkündür.

70'li yıllar boyunca, iktisatçılar nezdinde süregelen uzlaşmanın dışında kalmayı başarmış ve doğal işsizlik kavramından uzakta kalmış bir gözlemci, bu gerçeği tamamen farklı bir biçimde yorumlayabilir. Bu gözlemci, nominal ücretlerdeki artışları, ekonominin düzeyinden daha çok onun aldığı yönelişe bağlayabilir. Bu sonuç, üretim-fiyat şeklinde bilinen eski toplam arz fonksiyonu modeli ile tutarlıdır. Bu sonuç, ücret enflasyonunun azalmasından sonra, yüksek istihdam seviyesi ile birlikte yürüyen ekonomik canlanma dönemlerinin az oluşu ile de doğrulanmaktadır. Fiyatlardaki canlanma ve yükselme, ekseriya resesyon dönemlerinde kendini göstermektedir.

Enflasyonist olmayan işsizlik oranı diye bir olgunun mevcut olmaması da mümkündür. Ekonominin aldığı yönelişin en azdan onun düzeyi kadar hızlandırıcı bir faktör olduğu ileri sürülebilir. Bu ihtimaller, politika sorumlularına enflasyonu yönlendirmede, ortodoks talep politikalarının uygulanması anında, bir soluk alma fırsatı sağlayabilir. Resesyonun antienflasyonist bir gelişme yaratması mümkündür. Uzun ve şiddetli bir resesyonun kümülatif etkilerinin aktüel bir enflasyonun dinamiklerini kırarak fiyat artışlarını sona erdirmesi mümkündür. Fakat fiyat ve ücret artışlarında yeni bir hızlanma olmaksızın ekonominin yeniden canlanması mümkün müdür? Bu düşüncenin geçerli uzlaşmadan tamamen farklı politik sonuçları olacaktır. Bu durum, talep kısıcı politikaların desinflationist etkilerinin devamlılığı konusunda şüphe yaratmaktadır. Kısıtlayıcı politika, reel ekonomik göstergelerin istikrarına daha büyük değer vermektedir.

Yapısal Enflasyonist Eğilim ve Bekleyişler (Anticipations)

Başlangıçta, Phillips eğrisinin ekonometrik sunumu, geçmişteki ücret ve fiyat artış oranlarındaki süreli gecikmeyi (retard) ek bir unsur olarak dikkate alıyordu. Ayrıca gecikme değişkenleri ile ilgili katsayı toplamının 1'e eşit olacağı varsayılıyordu. Gecikmiş fiyat ve ücretleri ihtiva eden bu ilave faktör iki türlü yorumlanabilir:

Birinci olarak, bu öngörülerin (anticipation) uyumlu (adaptative) olduğu varsayılarak ücret ve fiyatlarla ilgili beklentilerin proxy değişken olduğu kabul edilebilir. Bu yorum sonucu, söz konusu denklemler ekseriya artırılmış öngörüler (augmenteés des anticipations) (x) denklemleri olarak nitelendirilmiştir.

İkinci olarak bu faktör fiyat ve ücretleri tesbit prosedürünün katılığını ve ataletini gösterebilir.

1970'de, aynı istatistik değişkenden tamamen farklı olan politik karışıklıkların değeri takdir edilmeye başlanıyordu.

Bugün, bu farklılaşma, makro-ekonomide klasik yani karşı devrimciler tarafından başlatılan tartışmaların temel konusunu oluşturmaktadır. (Monetarizme 2) (**) (5).

Bu nokta, fiyat ve ücretlerin belirlenmesi teorisinde, adaptative öngörüler yerine rasyonel öngörülerin (anticipations rationnelles) ikame edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Politik anticipationlardan daha çok, enflasyonun gidişatı reel değişkenleri, üretim ve istihdam etkiler. Fakat gecikmiş ücret belirlemesi ve fiyat faktörü denklemlere direkt olarak ithal edilir ve bunlar kurumsal katılık ve dengesizliklerin yeni duruma intibakını gösterirse, 1970 yıllarının konsensus'unun kalitatif sonuçları kabul görmüş olacaktır.

(*) NDLR de PE. - PE no. 1942 7 Ekim 1981, p. 21-26, David Laidler'in «La courbe de Phillips augmente des anticipations et les différentes interpretations theoriques», Economic Journal, Mart 1981.

(**) NDLR de PE - James Tobin monetaristler konusunda bir ayırım yapmaktadır. Monetarizm (1) taraftarları, para talebinin determinantları konusunda Keynezyenlerden ayrılmakta fakat fiyatlar ve hacim üzerinde talebin etkilerinin mekanizmaları üzerinde onlarla uyuşmaktadırlar. Yeni klasik ekonomi yahut Monetarizm (2) taraftarları ise, talep politikasının reel değişkenlerin eğilimini değiştiremeyeceği kanaatindedirler.

(5) Robert E. Lucas, Jr. «Econometric Testing of the Natural Rate Hypothesis», in Otto Eckstein, The Econometrics of Price Determination, (The Board, 1972) pp. 50-59, Karl Brunner ve Allan H. Meltzer, The Phillips Curve and Labor Markets. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, vol. 1 pp. 19-46, Thomas Sargent, Rational Expectations, the Real Rate of Interest and the Natural Rate of Unemployment», BPEA, 2, 1973, pp. 429-72.

Bu tartışmayı burada özetlemeye çalışmayacağım. Arthur Okun'un yeni öğrendiğim bir makalesi, bu konuda bazı açıklamalarda bulunmaktadır. Arthur Okun, bilgi yetersizliklerini dikkate alarak denge üzerine yeni klasik makro-ekonomi teorisinde açıklanmayan somut bazı karakteristikleri ortaya koymuştur (6).

Makro-ekonomi politikasının etkinsizliği ve sözleşme prosedürünün katılığı yeni monetaristlerin kesin kabullerinin aksini söylemektedir. Bu konuda bir model tartışması sürüp gitmektedir. (7) Aklıselim sözleşmelerin imza edildikleri andaki verilerin doğru olması kaydıyla, konjonktür karşıtı politikaların etken ve istikrarlandırıcı etkileri olacağını kabul etmektedir. Fakat o zaman monetarizm 2 taraftarları, rasyonel birimlerin niçin izlenecek politikaları dikkate alan sözlemeler yapmadıklarını sormaktadırlar. Pratikte önemli olan, sözleşmelerin bu türlü ihtimalleri dikkate almamasıdır. Konjonktür karşıtı ekonomi politikalarının öngörülmesi bu davranışı açıklığa kavuşturmaktadır. Böyle olsa bile, ekonomik birimlerin izleyeceği **anticipé** politikaları uygulamakta kamu otoritelerinin yetersizliği sosyal partönerleri değersiz bir duruma sokacaktır. Ayrıca modelcilere şunu hatırlatmak isterim ki, ne işsizler, ne de iş piyasasına yeni girecekler her kimle olursa olsun sözleşme imzalamazlar.

Yukarıda denge unsuru olarak «doğal oran»ın alınması konusundaki şüphelerimi belirttim. Çoğunlukla iş piyasaları dengede değildirler. Arz ve talep fazlalığından ileri gelen dengesizlikler asimetriktir. Ücretler, işçiler ve işverenler arasında uzun vadeli angajmanlarının bir fonksiyonu olarak ve diğer işletme ve işçiler arasındaki rakebet durumu dikkate alınarak tesbit edilir. Olağanüstü ekonomik kriz dönemleri dışında, işsizliğin mevcudiyeti bu faktörler üzerinde hiç etkili olmaz. Bu görüşler ekonominin yapısal bir enflasyonist eğilim içinde olduğunu, hatta onu hızlandırıcı unsurlar taşıdığını göstermektedir. Enflasyonist istikrarın gösterdiği yapısal eğilim, normal dengeye benzemez. Bu denge ekonominin tâbi olduğu makro-ekonomik ve mikro-ekonomik şokların şiddetine bağlı bir arz fazlasını ihtiva eder ve dengeye mahsus optimalite özelliklerine malik değildir. (8)

---

(6) Arthur M. Okun, «Rational-Expectations-With-Misperception as a theory of the Business Cycle», Amerikan İşletme Enstitüsünün (American Enterprise Institut) Rasyonel öngörüler (anticipations rationnelles) üzerine 1980 yılı Şubat ayında düzenlediği seminere sunduğu tebliğ.

(7) Bu konudaki yazıların listesi ve analizi için bakınız: Bennett T. Mc Callum, «Rational Expectations and Macroeconomic Stabisation Policy: An overview», Amerikan İşletme Enstitüsü'nün Şubat 1980'de düzenlediği seminere sunulan tebliğ.

John B. Taylor, «Aggregate Dynamics and Staggered Contracts» Journal of Political Economy, vol. 88 (Şubat 1980), pp. 1-23.

(8) Bu sorunları aşağıdaki makalede tartıştım: «Inflation and Unemployment», American Economic Review, Vol. 62 (Mart 1972), pp. 1-18.

1965'denberi Amerikan Enflasyonunun Tarihi

Bu sorunları basit fakat aydınlatıcı bir biçimde açıklamak üzere, 1965'-den beri süren Amerikan enflasyonu için iki türlü yorum yapılabilir. Bu yorumlardan birincisi, çok yüksek bir istihdamı hedef alan talep idaresi politikalarındaki hataları ortaya koymaktadır. Bu politikalar enflasyonist şoklara ve mevcut enflasyona çok kolay intibak etmekte ve resesyon ve canlanmayı yönlendirmede çabuk ve enerjik bir biçimde yürürlüğe konulabilmektedir. (9) Bu teze göre, iyi bir politika, fiyat istikrarını ve gerçekçi bir tam-istihdamı sağlamayı hedef almalıdır.

Diğer yorum ise, fiyat ve ücretleri tesbit şekillerinin enflasyonist bir tırmanma ile sonuçlandığı fikrine dayanmaktadır. Sonuç olarak, talep idaresi, gelirler politikası ile birlikte yürütülmedikçe üretim ve istihdamda bazı fedakarlıklara rıza göstermeksizin fiyat istikrarını sağlamak mümkün değildir. İkinci teze göre, sadece kısıtlayıcı para ve bütçe politikaları stagflasyonu önleyebilir.

1965'den itibaren sürüp giden enflasyonun birinci yorumu, özellikle 1965-69 aşırı talep dönemi için, önemli gerçeklere değinmekle beraber, yapısal bir enflasyonist tırmanma hipotezinin reddinin çok güç olacağını düşünüyorum.

Fakat niçin, 1965 yılında, harp sonrası enflasyon tarihinde bir kopma olmaktadır? Bunu, birinci yoruma göre 1960 yıllarının başlarında yürürlüğe konulan Keynezyen talep politikalarının uygulanması ile açıklamak, kolaya kaçmak olacaktır. Fakat bu durumda ikinci tez, yapısal eğilimin 1965 den önce niçin enflasyon doğurmadığını açıklamak zorundadır.

1950 yılları, Kore harbi sırasında, fiyat ve ücret kontrollarının başarı ile uygulandığı yıllar olarak hatırlanacaktır. Sıkı bir bütçe politikası ve sözkonusu kontroller sayesinde, harbin başlarındaki spekülatif fiyat artışları devamlı bir enflasyonist etki yaratmamıştı. Bu kontrolların kaldırılmasından sonra, fiyatlar ve fiyat beklentileri istikrara kavuştu ve işsizlik oranı % 3'e yükseldi. 1950 yılları üç resession görmüştür. Birinci ve ikinci resesyon arasında, ekonomik canlanma sınai mallar enflasyon oranını % 5'e, işsizlik oranını % 4'e çıkarmıştır. Sonraki iki resesyon ekonomik gelişmenin enflasyonist mirasını temizleyerek, Kennedy idaresine 1961'de % 1'lik bir enflasyon oranı ve % 7'lik bir işsizlik oranı bırakmıştır. 1961-65 yıllarındaki canlanma enflasyonu % 2.5'a çıkarmış, işsizliği ise % 4'e indirmiştir.

Federal İdarenin ücret ve fiyatlar konusundaki yönlendirme ve müdahaleleri bu gelişmeyi kolaylaştırmıştır.

---

(9) William Fellner, Towards a reconstruction of Macro-economics: Problems of Theory and Policy (American Enterprise Institute, 1976).

1965'den sonra devam etmeyen bazı lehte faktörler de olmuştur. Bu dönem boyunca, fiyatların esnek olduğu sektör, genellikle enflasyon karşıtı ya da nötr etki yapmıştır. Tarımsal fiyatlar 1951'den 1975'e kadar önemli ölçüde düşmüş, 1965 yılına kadar ise istikrarlı kalmıştır. Amerika, Avrupa ve Japonya'dan gelen ucuz ithalattan yararlanılmış, doların aşırı değerlenmesi döviz rezervlerini azaltmış fakat kambiyo kuru istikrarlı durumunu muhafaza etmiştir.

Ne Yapmak Gerekir?

Eğer bir ekonomi enflasyonist bir tırmanmadan ızdırap çekiyor ve enflasyonist olmayan işsizlik oranı gönülsüz işsizliğin önemli bir kısmını oluşturuyorsa ne yapmamız gerekir?

Galbraith'in ileri sürdüğü çözüm, fiyatların rijit olduğu sektörlerde fiyat ve ücretler üzerinde devamlı kontrollar kurmaktır. Bu çözümün kaynak tahsisleri yönünden, etkin olmadığı bilinmektedir. Ayrıca bu yolun, ekonomiyi enflasyonist baskılara maruz bırakmadan en yüksek oranda istihdamı sağlamak olan temel sorunu çözemediği de anlaşılmıştır. Kontrolların baskılar karşısında yaşama şansı yoktur.

Daha radikal bir çözüm, arz ve talep fazlalıklarına karşı fiyat ve ücretlerin gösterdiği tepkideki asimetriği azaltmaktır. Bu ise, fiyat ve ücretlerin belirlenmesinde şimdi hiç bir etkiye sahip olmayan ayrıca hiçbir sosyal gruba bağlı olmayan ekonomik birimlerin (agent) gücünü arttırmakla olur. Enflasyon-işsizlik dilemması etrafındaki tartışmalar, uzun süreden beri rekabeti arttırmaya yönelik sonuç vermeyen reform girişimlerine yol açmıştır. (10)

Farklı bir yaklaşım, rekabetçi davranışları teşvik eden yasal kontrollara başvurmaktır. Buna göre yasama toplu sözleşmeleri onaylamalı fakat ekonomik birimler devlet himayesinde imzalanan sözleşmelerin içeriğini belirleme hakkına sahip olmalıdırlar. Aynı şekilde, bir yılı aşan sözleşmelerin yasal olarak tanınmasından vazgeçilebilir. Buna mukabil, işletmeler atıl kapasite ile çalıştıklarında veya satışları gerilediğinde fiyatlarını arttırmaktan vaz geçmeyi taahhüt etmelidirler. Bu önlemlerin amacı enflasyonist eğilimler yaratan asimetriği azaltarak, iş hayatının yavaşlaması halinde enflasyon karşıtı (désinflationniste) tepkileri güçlendirmektir.

---

(10) Economic Report of the President, Fevrier 1971, pp. 78-82; ve Robert W. Grandall, «Federal Government İnitatives to Reduse to Price Level», in Arthur M. Okun ve George L. Perry, éds., Curing Chronic Inflation, (Brookings Institution, 1978) pp. 165-204).

Désinflationniste (Enflasyonun Azalışı) Senaryo.

Şiddetli bir désinflationniste monoter politikanın uygulanması sonucu doğan işsizlik ve enflasyonun izlediği yolun simulasyonunu (grafikte) göstermek üzere Brookings için hazırladığım eski bir incelemeye başvuruyorum (11). Bu politika halen Amerika'da uygulanan tedavinin özel bir görüntüsünden başka bir şey değildir.

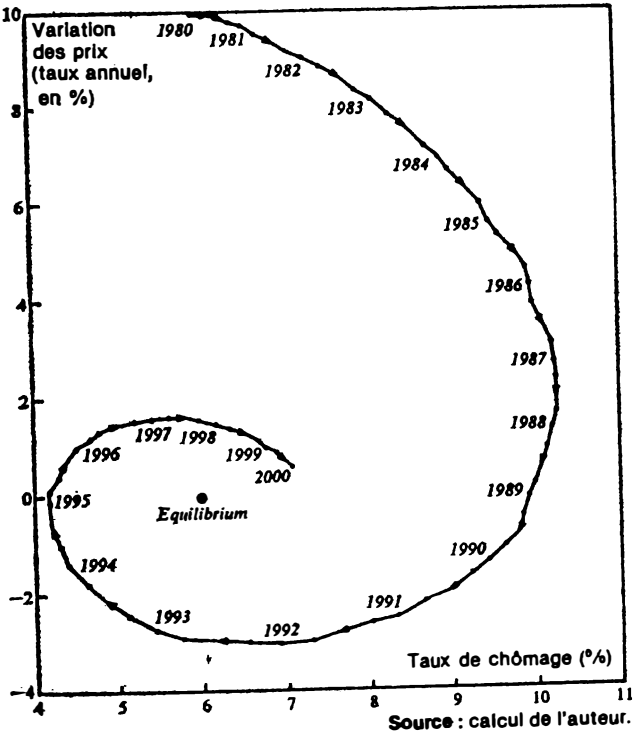

Yukarıdaki grafik göstermektedir ki, bu simulasyonda, resesyon 1987'-ye kadar devam edecektir. Bu tarihte işsizlik zirveye % 10.3'e ulaşacak, yıllık enflasyon oranı ise % 2.3'e düşecektir. 1990 yılında işsizlik % 10 dolayında, fiyatlar ise durgun olacaktır.

(*) NDLR de PE - Bu grafik çoğaltılmış anticipationlardan Phillis Eğrisi yardımı ile elde edilmiş yolu göstermektedir. İlk dönemde (1980-1987), enflasyona karşı mücadele politikası işsizlik oranını yükseltmektedir. Enflasyonist etkileri olmayan bir geçiş dönemi zorunlu olmaktadır (1987-1992). Tam istihdama (diğer bir deyimle «doğal» oran) yaklaşma, yeni enflasyonist baskılar yaratmaktadır (1992-1995). Bunu kısıtlayıcı bir politika dönemi izlemektedir (1995-2000). Böylece dengeye doğru gidiş devam etmektedir.

(11) James Tobin, «Monetary Policy in 1974 and Beyond», BPEA, 1, 1974, p. 230.

Bu simulasyon bir diğer noktayı da göstermektedir. Moneter politikadaki devamlılık, ekonomik sonuçları yönünden istikrarlı bir çizgi göstermemektedir.

Devri hareketler bu politika yardımıyle amorti edilmektedir. Fakat bu politikanın savurgan ve yararsız olduğu açıktır. Enflasyon oranının sıfır noktasını aşmasından önce, doğrudan dengeyi (sıfır enflasyon, işsizlik % 6) hedef almak hem mümkün hem de tercihe şayandır.

Bu bir kehanet değildir. Bu moral bir öyküdür. Simülasyon bir başvuru hattıdır. Politik sorumlular buna göre seçilmiş politikayı değerlendirmelidirler. Enflasyondaki düşüşün (désinflation) daha çabuk olacağını düşündüren çeşitli nedenler vardır. Eğer enflasyon bu kadar yüksek düzeyini uzun süre devam ettirirse, buna karşı uygulanacak kısıtlayıcı politikaların doğuracağı fabrika kapanmaları ve iflasların fiyat ve ücretleri 1932'den beri görülmemiş ölçüde düşürmesi tehlikesi mevcuttur. Üstelik, grafik yardımıyla sergilenen senaryonun gösterdiği tehdidin daha mutlu sonuçlar veren ücret ve fiyat davranışlarını uyarması mümkündür. İntibakçı (adaptative) olmaktan ziyade rasyonel öngörülere (anticipations) dayanan modellerin işsizlik olarak daha az maliyetli ve hızlı bir desinflation sürecini başlatması mümkündür.

Bu simülasyona benzer bir politikanın sözcülüğünü yapan William Fellner, bu politikanın etkenliğinin, hükümetçe izlenen niyetlerin başlangıçtan itibaren kamu oyunca benimsenmesi halinde daha da artacağını ileri sürmektedir (12). Fellner, hükümetin, kârlar, üretim ve istihdam üzerinde etkileri ne olursa olsun désinflasyonist programını uygulayacağını açık bir biçimde ilân etmesini teklif etmektedir. Böyle bir programı kesin bir biçimde uygulamak isteyen hükümetin bunu açık olarak halka ilân etmesi gerektiğine inanıyorum. Aynı şekilde, tehlikenin gerçek olduğu halka inandırılabilirse, désinflationist tepkilerin, benim simülasyonda kullandığım Phillips eğrisi klâsik katsayılarının gösterdiğinden daha çabuk etkide bulunması mümkündür.

Her şey bir ölçü sorunudur. Burada en önemli sorun, bir demokraside uzun vadeli kesin bir programın veya bir taahhüdün değişikliğe uğramadan uygulanabilmesinin mümkün olup olmadığıdır.

Ekonomik ajanların anlayış ve inancı sağlansa bile tepkisi farklı olacaktır. Amerika gibi desantralize fakat eksik rekabetin bulunduğu bir ekonomide, fiyat ve ücretlerle ilgili kararlar eşzamanlı (synchronisé) olmadığı gibi kademelidir de. Özel teşebbüslerin, işveren ve sendikaların nasıl tepkide bulunacağını önceden kestirmek tesadüfe kalmıştır.

---

(12) William Fellner, «The Credibility Effect and Rational Expectations: Implications of the Gramlich Study», BPEA, 1: 1979, pp. 67-68 ve Towards a Reconstruction of Macroeconomics.

Sonuç olarak, sorun sadece geçmişteki moneter politikanın hatalarından doğan enflasyonu söküp söküp atmak değildir.

Grafikle gösterilen simülasyonumuz, dolar kıtlığından ve OPEC'ten doğan veya şimdi tahmin edemediğimiz olaylardan ileri gelen yeni muhtemel şokları ihtiva etmemektedir. Bu şoklardan herhangi biri, antienflasyonist politikaların gerçek maliyetini arttırabilir veya desinflasyonist gidişi engelleyebilir ya da geciktirebilir. Toplumun bu sorunların çözümünde veya reel ekonomik yüklerin dağılımı konusunda birlikte hareket etmesini beklemek uzak bir ihtimaldir. Grafiğimizdekine benzer bir ekonomik gidişin (trajectoire), politik ve sosyal bir çatışma faktörü olacağı muhakkaktır.

GELİRLER POLİTİKASI

Bütün bu nedenlerle, bir gelirler politikasını paralel olarak yürürlüğe koymaksızın ekonomiyi sadece desinflasyonist bir politika içine hapsetmenin doğru olmıyacağı kanaatindeyim. **Bu politikanın amacı, harcamalardaki tedrici bir azalma ile uyumlu olan fiyat ve ücretlerdeki artış hızının tedrici olarak yavaşlatılmasını teşvik etmektir.** Makro-ekonomik politika ile ücretler ve fiyatlar konusundaki yönlendirmelerin ahenkli kılınması gerekir. Genel olarak herkesin parasal kısıtlamalara dikkatini çekmek yerine, hükümetin üretim, yatırım, istihdam yönünden en düşük maliyetle enflasyonu ortadan kaldırmak için sendika ve işletmeleri 5-10 yıllık bir program etrafında işbirliğine çağırması daha akla yatkın olacaktır.

En ümit verici gelirler politikası, ekonomide geleceğe ilişkin tavsiyede (recommendation) bulunma zorunluluğunu giderek azaltan mâli teşviklere başvurmak şeklinde özetlenebilir (13). Kontrolün bu biçimde ayarlanması ve talebin bu şekilde yönlendirilmesi onu, yakın zamanlardaki denetim deneyimlerinde ortaya çıkan başlıca aksaklıklardan kaçınmaya sevkedecektir. Bu türlü bir uygulama, aşırı bir talep karşısında sadece ücret ve fiyatların denetimini hedef almayacaktır. Makro-ekonomik düzeyde, tutarlı desinflationniste moneter bir program ile geleceğe ilişkin tavsiyelerin yürürlüğe konulması, talep idaresi ve kontrollarda ortaya çıkan aksaklıkları giderecektir. Mikro-ekonomik düzeyde ise, vergi idaresi işletmeleri çeşitli piyasalarda ortaya çıkan düzensizlikleri giderici önlemler almaya ve yönlendirmelere uygun hareket etmeye teşvik edecektir. Bu programın sonunda, şöyle veya böyle hiç bir birimin geleceğe ilişkin tavsiyelerde öngörülenden fazla ücret ve fiyat artışları uygulamasına neden kalmayacaktır. Makro-ekonomik talep politikası bir önceki reel enflasyon oranı ile uyumlu olacaktır.

---

(13) Okun ve Perry, Curing Chronic Inflation. Aynı fleksibilite olanaklarını veren bir diğer zarif çözüm için bakınız Abba P Lerner, «A Wage-Increase Permit Plan to Stop Inflation», a.g.e. pp. 255-69.

Şimdiki durumda, tasvir etmeye çalıştığımız gelirler politikası ve talep idaresini kombine eden hiç bir toplumsal uzlaşma mevcut değildir. Bununla birlikte: kamu oyu yoklamaları kontrol yönünde eğilim göstermektedir. Sokaktaki adam enflasyona karşı en iyi ilacın direkt kontrollar olduğuna inanmaktadır. Kamu otoritesinin en önemli görevi bu duyguları etkin bir politikaya uygun toplumsal bir uzlaşmaya doğru yöneltmektir. Bu plân'ın önemi basit bir enflasyon kontrolünün ötesine gitmektedir. Gerçekten bu plân, kaynak dağılımının reel sorunları ve bizi bölen ve çatışmaya düşüren servet dağılımı gibi konularla yakından ilgilidir.

İnsanlar enflasyon sorununu bir numaralı problem gibi görmektedir. Bir bakıma da öyledir. Onu kontrol etmek için sarfedilen sıradan gayretler ve insanların bu gayretlerin başarısızlığı konusundaki beklentileri, ekonominin gerçek kapasitesini ve gelecekteki potansiyel gücünü ciddi bir biçimde zayıflatmaktadır.

Bu konudaki kesin inançlarını sık sık tekrarlamakla birlikte, kamu otoriteleri, böyle bir programı ne kabul ne de teklif ettiler. Bunun bir nedeni, politik ve ekonomik karar organlarının, yanıltılmalarıdır. Bu konuda profesyonel iktisatçıların ağır bir sorumluluğu olduğu unutulmamalıdır.

Hükümet burada suçlu gibi görünmektedir. O, çok harcama yaptı, çok vergi aldı, çok istikraz yaptı ve çok kağıt para bastı, şeklinde eleştirilere muhataptır.

Fiyat ve ücret kontrollarından birini kullanarak enflasyonu durdurmak mümkün değildir. Talep idaresi yeterli olmaz. Gerçeği çıplak olarak bize gösterecek, milli bir uzlaşmayı (consensus) temin edecek bir otorite yoksa, «stop and go» diye bilinen «bir dur bir ilerle» politikasını kabul etmekten başka çare kalmayacaktır. Gelirler politikası ile desteklenmemiş bir parasal désinflation politikasının sürekli olarak uygulaması halinde geleceğin daha karanlık olacağını söyleyebiliriz.

ANNEXE

James Tobin'in Arz Ekonomisi Üzerine Düşünceleri

Kamu oyunda, arz ekonomisi (supply-side) denilince, çoğunlukla üretim kapasitesini ve üretimi artırmak için alınması gerekli önlemler hatıra gelmektedir. Gazeteciler sıradan sözleri severler. Keynezyenler arzı bilmiyorlardı ve talebin kendi arzını sonsuza dek yaratacığını düşünüyorlardı. İktisatçılar ve politika adamları bu konuda yarış halindedirler. Manyaklıklar, unutkanlık ve slogan zevki bizim mesleğin çekici olmayan yönleridir. Bununla birlikte, Samuelson'un bir eserinde kullandığı deyimi kullanarak, allahın bize, hem arz hem talebi görmek üzere iki göz verdiğini söyleyebiliriz.

Arz Bugünün Sorunu Değildir

Buraya bir nokta koymam gerekiyor. Sadece talebe yönelmekten uzak olarak, neo-klasik sentez, tam istihdam dengesini sağlayıcı politikalara ve uzun dönemde büyümeyi belirleyen faktörlere büyük bir önem vermiştir. Neo-klasik düşünce, moneter ve bütçe önlemlerini kombine eden bir politikanın uygulanmasını istiyordu. Ayrıca sermaye birikimini kolaylaştırıcı azalan amortisman ve vergi önlemlerini öngörüyordu. Araştırma faaliyetleri ve beşeri sermayenin arttırılması için yatırım yapılmasını, firiksiyonel ve strüktürel işsizliğin azaltılması için iş piyasasının düzenlenmesini destekliyordu. Bu son iki önlemin doğal işsizlik oranını azaltmayı hedef aldığı unutulmamalıdır.

Bütün bu alanlarda, federal hükümetin, 50 ve 60 yılları boyunca, hatta bana göre 60 yılları başında, büyümeye ve arza dönük politikalar izlediği görülmektedir. Şayet bu gayretler parlak sonuçlar vermemişse bunun asıl nedeni onları elde etmenin çok güç olmasındandır. Yoksa Keynezyen ekonomistlerin ve politik sorumluların onların (arza dönük politikalar) önemini bilmemelerinden değildir (...).

Yatırım Mekanizmasını İyi Analiz Etmek Gerekir

Arz ekonomistlerinin tümü, işletmelerin 1970 yıllarındaki sabit sermaye yatırımlarındaki yavaşlamayı giderecek tek çarenin, sermaye gelirleri üzerindeki vergilerin hafifletilmesinde görmektedirler. Bu konudaki teşhislerinin temelinde şu görüş yatmaktadır: Tasarruflardan elde edilen kazançlar, enflasyon ve vergilemenin kombine etkileri nedeniyle azaldığından, tasarruf eğilimi giderek düşmüştür. Emekli ödeneklerinin veya artık değerin liberal vergilendirilmesinin ya da gelirler üzerindeki vergi oranlarının azaltılmasının tasarruf üzerinde ne gibi etkileri olduğu konusunda burada yeni bir değerlendirmeye girişmeyeceğim. Makro-ekonomik plânda, özellikle 1975-1978 arasında, tasarrufların, yavaşlayan sabit sermaye teşekkülünde yatırımları belirleyen temel faktör olup olmadığı konusunun bilinmesi gerekmektedir. Arz ekonomistlerinin düşüncelerine göre, yüksek bir tasarruf eğilimi daha düşük büyüme hızı yerine daima ek yatırımlarla absorbe edilir. Ayrıca onların varsayımına göre tasarruf eğilimindeki artışlar munzam tasarrufların tek kaynağı olmaktadır. Oysa bu dönemde reel gelirler artmış olsa idi tasarruflar kesin olarak artardı. 1974-1979 arasındaki yıllar boyunca işletmelerin sabit sermaye yatırımları gayri safi milli hasılanın % 11 gibi harp sonrası en yüksek düzeyine erişmiştir. Alternatif olarak, işletmelerin sabit sermaye birikimindeki yavaşlamanın tasarruf arzından daha çok yatırım talebindeki azalıştan ileri geldiğini düşünmek daha doğru bir tahmin olacaktır.

Bu koşullarda, dönemi karakterize eden, öz kaynakların fazlalığı ve yüksek maliyeti yatırımları kısıtlayıcı esas faktör olmuştur. Bu olayların

geniş ölçüde uygulanan anti enflasyonist politikadan ve ekonomik birimlerin beklentisinden kaynaklandığı o zaman ileri sürülmekte idi. Bu durumda ülkenin stagflasyon sorununu çözmedeki yetersizliği bugünkü başarılarından daha çok uzun dönemdeki potansiyeline zarar vermektedir. Bu anlamda, kısa dönemde izlenen talep idaresi politikası uzun dönemdeki arzı etkilemektedir.

Vergilerin Azaltılması Daima Beklenen Etkileri Yaratmaz

Arz ekonomistlerinin belirttiği gibi, nominal gelirlerin vergilendirilmeleri enflasyon dönemlerinde sapmalar yaratmaktadır.

Bu sapmalardan en önemlisi yatırımlardan cayma olarak kendini gösterir. Bu eğilimi önlemek için mali teşvik araçlarının kullanılması gerekir. İşletmeler FİFO (ilk giren ilk çıkar) muhasebe yöntemini kullanarak fiktif karlar üzerinde fazla vergi ödemekten kurtulurlar. Bu yükü hafifletmeyi amaç edinmiş muhasabe yöntemleri esasen evvelce kanunla yürürlüğe konulmuştur.

Sabit kıymetler konusunda en önemli sorun tarihi maliyetlere göre ayrılan amortismanların düşük olması nedeniyle vergilendirilecek kârların suni olarak büyümesidir. Faiz indirimleri yatırımları teşvik etmek için kullanılan önemli bir araçtır. Bu araçların etkileri, işletmelere ve yatırım nevilerine göre değişmektedir. Ayrıca amortisman oranları, öz kaynak/yabancı kaynak rasyosu ve enflasyon oranları bu sonuçları etkilemektedir.

Nominal faiz oranları enflasyonla birlikte arttığında, işletmeler borçlanmayı bir finansman aracı olarak kullanmaktadırlar. Yatırımları teşvik eden bazı vergi muafiyetleri 70'li yıllarda yürürlüğe konmuştur. İşletmelerin yüksek gelir dilimlerinde uygulanan vergi oranları 3,2 puvan indirilmiş ve yatırımlara bazı vergi kolaylıkları sağlanmıştır. Bu konuda etkinliği sağlamak için, enflasyon karşısında sermaye gelirlerinin vergilendirilmesinin daha genel ve nötr hale getirilmesi lazımdır.

Etkenlik ve adalet düşünceleri, enflasyonist nitelikteki artık değer ve faiz şeklindeki gelirler üzerinde bir vergi reformunu zorunlu kılmaktadır. Oysa «Supply-Side» ekonomistlerinin bu konudaki fikirleri, tasarruf lehinde yapılacak vergi muafiyetlerinin sermaye teşekkülüne dönük milli tasarruf arzını arttıracağı şeklindedir. Bu sonucun elde edilmesi şüphelidir.

Supply-Side kuramının bir diğer önerisi aşağıdaki şekilde özetlenebilir Gelir vergilerinde yapılacak indirimler işgücü ve üretken faaliyetler arzında artışlara yol açar. Fakat o zaman mal arzındaki artışların vergi indirimlerinin sağladığı tüketim malları talebini aşacak ölçüde arz esnekliğinin yüksek olması gerekecektir. Daha az anlamlı olan şey, vergi hasılatının azalması istenmiyorsa, esnekliğin çok yüksek olması gerektiğidir.

Gelirin vergilendirilmesi prodüktivite ve istihdamı ciddi bir şekilde engelliyorsa onun meydana getirdiği sapmaları sonradan hafifletmek da-

ha fazla temenniye şayandır. Kısaca, gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarının azaltılması tek çözüm değildir. Eğer insanlar çok az çalışıyorsa, eğlence ile ilgili malların (yat, ski, kahve, şezlong) vergilendirilmesi de düşünülebilir.

İşgücüne katılma oranının rekor düzeye eriştiği bir dönemde, Senatör Roth ve kongre üyesi Kemp'ın yasal önerilerine ilham veren teşhisleri ciddiye almak bana garip gelmektedir. Bazı üyeler net ücretlerdeki artışların üretimi teşvik ettiğine ait senaryoları yeni farketmişe benzemektedirler. Oysa ilk olarak Henry Ford, çalıştırdığı kişilere daha yüksek ücret ödeyerek bundan yararlanmasını bilmiştir. Şüphesiz o, en iyi personeli çekerek onlara moral vermiştir. Fakat herkesin bu yola başvurması halinde bu oyunun da işlemeyeceği açıktır.

Talep idaresi, uzun vadede, beşeri ve fizik sermaye arzı üzerinde önemli etkilere sahiptir. İş piyasasında görülen son on yıllık yavaşlama, genç işçileri mesleki eğitimden mahrum ederek beşeri sermaye de önemli kayıplara neden olmuştur. Bu kayıpların işgücü arzını teşvik eden politikaların sağladığı yararlardan daha fazla olduğu kuşkusuzdur.

ÇEŞİTLİ TÜRDEN ENFLASYONLAR VE İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Fritz Machlup (*)

Enflasyon ile istihdam arasındaki ilişkilerden söz edildiğinde, dünyada sanki bir tür enflasyon varmış gibi düşünen iktisatçı meslekdaşlarıma ekseriye kızarım. Çünkü onlar enflâsyon kelimesini sadece fiyat artışları anlamında kullanarak bizleri yanılgıya düşürmüşlerdir. Oysa bu basitleştirme ekonomik miktarlar arasındaki ilişkileri anlamamızı zorlaştırmaktadır. Gerçekte birçok şey enflasyona neden olabilir. Bir konuşmacının kullandığı kelime sayısından, bir hekimin reçete bedeline, para arzından fiyat artışlarına kadar her konuda enflasyondan söz edilebilir. Ekonomi teorisinde çeşitli enflasyon türleri olduğu eskiden beri bilinmektedir: (1)

1) Para stoku enflasyonu, 2) Merkez bankası parası ve moneter rezervler enflasyonu, 3) Banka kredileri enflasyonu, 4) Devlet bütçesi enflasyonu, 5) Bütçe açıkları enflasyonu, 6) Toplam talep yahut toplam harcama enflasyonu, 7) Ücret enflasyonu, 8) Mal fiyatları enflasyonu, 9) Kâr enflasyonu.

Amacım, bu enflasyonlardan bazılarının istihdam ve işsizlik üzerindeki etkilerini tartışmaktır. Ayrıca, her enflasyona özgü gelişme ritmi ve süreci üzerinde durmak gerekecektir. Bunlar üzerinde durmamak, enflasyon türleri arasında ayırım yapmamak kadar hatalı bir davranış olur.

(*) Fritz Machlup, La Banca Nationale Del Lavoro, (Rome), Decembre 1978.

(1) Bu hatayı 1920 yıllarının başından beri birçok kez belirttim. Buna rağmen meslekdaşlarım yerli yersiz aynı kelimeyi ısrarla kullanmaktan vazgeçmemektedirler. 1920-1940 döneminde iktisatçılar daha disiplinli idiler. Almanya'da parasal enflasyondan söz ediliyordu. (Örneğin: Spiethoff, Geldblahe). Diğer yerlerde ise iktisatçılar talep enflasyonundan söz ediyorlardı. (Örneğin: Bent Hansen, A Study in the theory of Inflation, Londre 1951 adlı yapıtında parasal enflasyon ile fiyat ve gelir genişlemesi ayırımını yapmakta ve dikkatleri parasal talep fazlalığı üzerine çekmekte idi).

Fiyat Enflasyonu ve Para Stoku Artışı

Yukarıda belirttiğim üzere fiyat artışları deyimi ile fiyat enflasyonu deyimini karıştırmamak gerekir. Bir fiyat artışı tesadüfi nedenlerden doğabilir. Bir fiyat enflasyonu ise bir zaman periodunu, diyelim 2-3 yıllık bir süreyi zorunlu kılar. Böyle bir dönemde birçok mal ve hizmetlerin fiyatlarında devamlı yükselişler görülür. Fiyat enflasyonu parasal bir genişleme olmadan ortaya çıkmaz. Bazı iktisatçılar buna şu şekilde itiraz edebilirler:

Acaba paranın devir hızı artmış olamaz mı? Para talebinin azalmasına rağmen, o zamana kadar boş duran ankeslerin harekete geçmesi sonucunda fiyatlarda devamlı bir artış görülemez mi? Bu sorulara cevabım hayırdır.

Uzun süren bir fiyat enflasyonu, para miktarında devamlı bir artış olmaksızın gerçekleşemez. Bunu kabul etmek için insanın monetarist ya da miktar teorisi yanlısı olması gerekmez. Çünkü boş duran ankes miktarları sınırlıdır. İnsanların bir kenara koydukları aktif olmayan para miktarlarının bir limiti vardır. Bu nedenledir ki uzun süreli fiyat artışları olması için para stokunda artış olması zorunlu bir şarttır. Ancak, para stokunda artış olması yeterli değildir. Aynı anda diğer bazı lehte şartların da bulunması gerekir. Ortam fiyat enflasyonu için uygun olduğunda para stoku artışı devamlı fiyat artışları için zorunlu ve yeterli şart haline gelir. Eğer para otoriteleri para arzını kontrol ediyor ya da etkiliyorlarsa, bu durumda fiyat enflasyonunu yaratan nedenleri, onların aldıkları kararlarda aramak gerekir. Bu kararları aldırtanlar genellikle bir avuç kişidir. O halde bu kişilere bu kararları aldırtan motivasyonlar nelerdir? Bu yetkililere para arzını artırma kararını aldırtan etmenler, işçi çıkarma korkusu, eleştiriden çekinme veya ülkenin çıkarlarına uygun olacağı gibi düşünceler olabilir. Çünkü bu kişiler para arzının artırılması suretiyle üretimin ve yatırımların çoğalacağını, istihdamın genişleyeceğini, gelirin ve refahın yükseleceğini düşünmektedirler.

Para otoritelerinin bu inanışları birçok iktisatçının fiyat enflasyonunun başka nedenleri bulunduğu görüşü ile çelişmektedir. Bu iktisatçılar fiyat artışlarının sebebi olarak bazen petrol fiyatlarını, bazen tarımsal ürün fiyatlarını, çelik fiyatlarını, yahut maden işçilerinin aşırı ücret taleplerini göstermektedirler. Bu argümanlar çoğaltılabilir. Bu nedenler, para otoritelerini kredileri genişletmeye, daha çabuk para yaratmaya doğru itmektedir. Bu argümanlar ister meşru olsun ister olmasın, sorunun nerede olduğunu gizlemektedir. İstihdam yaratma veya yaratmama gerekçelerinin geçerliliği konusuna tekrar döneceğim. Fakat ben evvela istihdam sorunu ile ilgisi olmayan moneter enflasyon türleri üzerinde kısaca durmak istiyorum.

Fiyat enflasyonlarından 3 tanesini, para otoritelerinin istihdam hedefleri ve teorileri ile hiçbir ilgisi olmaması bakımından açıklamak istiyorum. Bu üç tip enflasyon tarihi yönden en tanınmış olanlarıdır:

a) Bütçe enflasyonu (Harp ve harp sonrası dönemleri), b) yatırım-kredi zincirine dayalı devrî enflasyonlar, c) sabit kambiyo rejiminde rezervlerin artışından doğan parasal enflasyon.

a) Son 3 asırdan beri para hacmini ve fiyatları artıran enflasyon, bütçe açıklarından doğan enflâsyondur. Kamu harcamaları vergi hasılatını önemli ölçüde aşınca, doğan bütçe açıkları, ya emisyonla, yahut bankalarca yaratılan paranın istikrazı suretiyle kapatılır. Hükümetlerin bu politikanın sonuçları konusunda açık fikirleri yoktur.

Hükümetler, bütçe açıklarını harcamaları kısmak yoluyla yahut vergileri artırarak, yahut fertlerin tasarruflarına başvurarak kapatmakta başarılı olamamaktadırlar. Bu tür bütçe açıkları eskiden sadece harp dönemlerinde ortaya çıkıyordu ve hükümetler, artan harcamalarını politik ve milli güvenlik nedenleri ile kısamıyorlardı.

Bu tür bütçe açıklarına, aşırı sosyal güvenlik harcamaları veya hayati görülen bazı yatırım harcamaları nedeniyle, bazı ülkelerde barış dönemlerinde de rastlanmaktadır.

Bütçe enflasyonları, parasal genişlemeyi, o da fiyat enflasyonunu kamçılamıştır. Bu tür enflasyonlar talep patlaması, yani mal ve hizmet talebinde ani artışlarla kendini göstermeye başlamaktadır.

b) İkinci tür enflasyonlar, **YATIRIM-KREDİ** zincirine dayanırlar. Bu tür enflasyonlara yüksek konjonktür dönemlerinde 150 yılı aşkın bir süredir rastlanılmaktadır. Bu tür enflasyonlara hükümetler, sermaye birikimini ve prodüktiviteyi artıracağı düşüncesi ile karşı çıkmamaktadırlar

c) Aşağıdaki türden enflasyonlar ise istihdam kaygılarına bağlı değildir. Bunlar, a) Gümüş, b) Altın ve c) Döviz rezervlerinin artışından kaynaklanan enflasyonlardır.

Gerek altın, gerek gümüş, gerek çift maden rejimlerinde, söz konusu madenlerin üretiminde görülen artışlar para arzını artırarak enflasyonlara neden olurlar.

Altın üretmiyen ülkeler ise mallarını ihraç ederek altın elde ederler. Altın veya gümüş yerine parasal otoriteler döviz satın alınca süreç tamamen aynı biçimde işlemektedir. Bu ithal edilen enflasyonun bir başka türüdür. Cari ödemeler dengesi ile sermaye hareketleri fazlaları, **sabit kambiyo rejimi** bulunan ülkelerde para artışlarına yol açarak fiyatları yükseltirler. Bu durumda, parasal otoriteler döviz satın alarak dahili para arzı-

nı artırırlar. O halde bu tür enflasyonların parasal otoritelerin istihdam amaç ve düşünceleri ile bir ilişkisi yoktur.

Merkez Bankasınca İzlenen Politika

Yukarıdaki açıklamalardan sonra, parasal büyüklükler ile merkez bankası politikası arasındaki ilişkileri kısaca gözden geçirmekte yarar vardır.

Merkez bankası Para-Kredi politikası için, 2 araç kullanır:

1) Merkez bankası parasının yaratılması veya yok edilmesi,

2) Ticari Bankalar üzerindeki kısıtlamaların gevşetilmesi veya kaldırılması.

Ben bunlardan birincisine yani merkez bankası parasının yaratılmasına değineceğim.

Merkez bankası parasından, bankanın **tedavüle sürdüğü banknotlar** ile diğer bankaların rezerv olarak Merkez Bankasına açtıkları **alacaklı hesapları** anlıyorum.

Merkez bankası bilançolarının aktiflerinde iki ana hesap vardır: Yurt dışından olan alacaklar ve yurt içi ajanlar üzerindeki alacaklar. Yurt dışından olan alacaklar, kıymetli madenler ile yabancı para cinsinden olan varlıkları gösterir. Yabancı para cinsinden varlıklar, yurt dışındaki merkez bankası ve ticari bankalar nezdindeki mevduatları gösterir. Ayrıca yabancı tahvil, alacak senetleri bu hesaptadır.

Dahili ajanlar üzerindeki alacaklar ise, merkez bankasınca kamu kuruluşlarına açılan krediler ile onlarca çıkartılmış tahvil bono ve senet gibi diğer alacaklardan oluşur.

Pasif hesaplarda ise, tedavüldeki banknotlar ile ülkedeki bankaların yatırdıkları mevduatlar ve hazinenin alacakları ile dış alacaklılar bulunur. Bunlara dahili para arzında genellikle hesaba katılmayan bir hesap daha, katılabilir. O da yabancı merkez bankalarının kısa vadeli krediler idir.

Merkez Bankası politikası alacaklı hesap alım ve satımı şeklinde özetlenebilir. Miktar ve oran politikası arasında fazla fark yoktur.

Merkez bankası ülke içindeki likiditeyi artırmak istediğinde açık piyasa işlemleri ile dahili tahvil ve bonoları satın alır. Çoğu kere merkez bankaları temel oranlar üzerindeki politikasını belirlerler. Bu durumda **faiz haddini** ve **döviz kurunu** istikrarlı tutmak için alınacak önlemler söz konusudur. Merkez bankaları faiz oranlarını istikrarlı tutmak için yeni kredi taleplerini teşvik veya kısıtlayıcı politika izliyebilirler. Ayni şekilde merkez bankaları mevcut faiz ve kambiyo kurlarını istikrarlı tutmak için, döviz alıp satabilirler.

Bazı yazarlar merkez bankasının aktif veya pasif politikasından söz ederler. Pasif politika denince, mevcut faiz oranı ile kambiyo kurunu sabit tutmak için merkez bankası portföyündeki yerli ve yabancı varlık miktarının değiştirilmesini anlıyoruz. Aktif politika da ise, mevcut kambiyo kuru ile faiz oranını dolaylı ve dolaysız önlemlerle değiştirmek hedef alınır. Bu durumda açık piyasa işlemleri (open market) ile tahvil alış ve satışları yapılır. Merkez bankası politikasını bu şekilde özetlemek yanıltıcı sonuçlar verir. Çünkü merkez bankasının iskonto oranını değiştirmek yahut kambiyo kurunu değiştirmek suretiyle uyguladığı politikayı aktif olarak tanımlamak onun rolünü küçültmek olur. Aynı şey pasif politika için de söylenebilir. Bankanın yaptığı herhangi bir döviz alımı o dövizin kambiyo piyasalarında desteklenmesi anlamına gelir ve bir nevi müdahaledir. Aynı şekilde herhangi bir döviz satışı o dövizin değerinin piyasada yükselmesini engelleyici bir müdahaledir. Kredi açılması halinde de iç mali piyasa'ya müdahale söz konusudur. Bütün bu müdahaleler aktiftir. Bir fiyatı belirli bir seviyede tutmak için yapılan müdahale, o fiyatı değiştirmek için yapılan müdahaleden daha az aktif değildir.

İstihdam Sağlamak için Para Yaratılması

Şimdi para otoritelerinin istihdam için para arzını artırmalarının gerekçelerine geliyorum. Yukarıda 3 türlü parasal enflasyondan söz etmiş ve bunlardan hiçbirinin istihdam sorununa tam bir çözüm getirmediğini görmüştük. Şimdi istihdamı etkileyen enflasyonlardan söz edelim. Eski kitaplarda bu tür bir enflasyondan söz edilmemektedir. Çünkü 1970 yıllarına gelinceye kadar bu tür bir enflasyon bilinmiyordu.

İstihdamı artırmak amacı ile para politikasına başvurmak, 2'nci Dünya Savaşından sonra geçerlilik kazanmıştır. Tam istihdamı sağlamada, **ücretleri dolaylı olarak düşürmek için** parasal genişleme veya kolay para basma politikası benimsenmiştir.

Geçmiş dönemlerde nominal ücretlerin düşürülemiyeceğinin anlaşılması enflasyonu sık sık başvurulan bir yöntem haline getirmiştir. Nominal ücretler düşürülmedikçe istihdamı artırmak olanağı yoktur. Nominal ücretleri düşürmenin yolu ise para arzını artırmaktan geçer. Bu görüşü desteklemek için bir örnek verelim ve **talebin yer değiştirdiğini** farzedelim. Eğer talep, belirli bir maldan diğer bir mala kayarsa (aynı kategori ve aynı bölge işçilerince üretilmemiş olmak kaydıyle) bu malın fiyatları yükselir ve bu malın üretiminde çalışan işçilerin ücretlerinde artışlar olur. Hatta bu sektörde çalışan işçilerin işverenleri daha fazla işçi istihdam etmek için kendiliğinden zam yaparlar. Bir an parayı bir yana bırakıp reel olarak düşündüğümüzde şu değişmeler görülür. Talebi yükselen malların ticaret haddi, talebi azalan mallara kıyasla iyileşir. Talep azalması görülen malların üretiminde çalışan işçilerin ise reel ücretlerinde azalma görülür.

Moneter bir ekonomide bu gelişmelerin tatlılıkla gerçekleştirilebilmesi için (yani istihdam kaybı ve fiyat enflasyonu olmaksızın) talebi gerileyen endüstrideki nominal ücretlerin azalması gerekir. Eğer nominal ücretlerin azaltılması mümkün değilse, işsizlik kaçınılmaz hale gelir.

Parasal otoriteler böyle bir durumda, işsizlik yerine para arzını artırmayı tercih ederler. Bu suretle talebi gerilen dallardaki reel ücretler fiyat artışları yoluyle azaltılmış olur. Fiyat enflasyonu bu geçişi sağlar. Fakat bunun ikincil etkileri de olur. Bu etkileşimden ilgisiz bazı kişiler kazanırken diğerleri kayıplı çıkarlar.

Reel Ücretlerin Enflasyonla Düzeltilmesi: Bazı Örnekler

Talep değişimi (yer değiştirme) ekonomik hayatta görülen binlerce değişmeden sadece bir tanesidir. Bu yolla nisbi reel ücretler değişir. Şimdi herhangi bir endüstride **Prodüktivite Artışı** olduğunu düşünelim. Aynı üretimin daha az işçi ile üretilmesine prodüktivite artışı diyoruz.

Rekabetçi bir ekonomide, prodüktivite artışı, bu daldaki işçilerin kazançlarının azalmasına yol açar. Çünkü aynı miktarda üretimi daha az sayıda işçi ile üretmek mümkün hale gelir. Ancak prodüktivite nedeniyle üretimi artan bu mala karşı yeni bir talep ortaya çıkarsa ücretler üzerindeki negatif etki ortaya çıkmaz. Aksi takdirde prodüktivite artışı sağlıyan işçiler nominal ücretlerinin azalmasına göz yummazlarsa işsiz kalacaklardır. Bu durumu **teknolojik işsizlik olarak** adlandırıyoruz.

Eğer işçilerin reel ücretleri azaltılabilirse aynı endüstride veya başkalarında iş bulabilirler, birçok malın tüketicileri de bu gelişmeden kazançlı çıkarlar. Ancak para arzını genişletmek yoluyle talep artışı sağlanırsa işsizlik önlenebilir. Bu politikaya bağlı olarak yapılan fiyat enflasyonu reel ücretlerin uyumunu sağlar. Fakat bu uyum, gelir dağılımını değiştirerek bu olgunun dışındaki birçok kişiyi de etkisi içine alır.

Reel ücretlerin değişimini ve uyumunu sağlayan diğer bir örnek emek arzının artmasıdır. Belirli bir dalda işgücünün artması halinde, yeni işe alınan işçilerin reel ücretleri azalmadıkça zorunlu intibak sağlanamaz. Eğer nominal ücretler azaltılamıyorsa yeni işe alınan işçilerin işsiz kalması kaçınılmazdır. Endüstriye yeni giren işçilere iş olanakları sağlamak için, çeşitli endüstriyel kollarda reel ücretlerin ve nisbi fiyatların yeni duruma uyumu zorunludur. Bu uyum parasal bir genişleme ile finanse edilen toplam harcamaların artışı ile sağlanır.

Aynı şekilde vazgeçilemiyen **bir hammaddenin arzının azalması** da reel ücretlerin düşmesi yoluyle yeni bir uyumun ortaya çıkmasına yol açar. Çünkü bu malın fiyatı hammaddesinin arz eksikliği yüzünden yükselecektir. Tam istihdamı sağlamak istiyorsak reel ücretlerin düşmesi zorunludur. Eğer ücretleri düşürmek imkânı yoksa işsizliği önlemek için çeşitli enflasyonlara başvurmaktan başka çare yoktur.

Para arzı enflasyonu, toplam talep enflasyonu, parasal fiyat enflasyonu gibi.

Şimdiye kadar para arzını artırmak yoluyle finanse edilen talep genişleme politikasının fiyatlarını artırarak nominal ücretleri düşürdüğünü, bu yolla istihdamı etkilediğini gösterdik.

Genellemeler

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Fazla miktarda kullanılan bir malı üreten **tekelcinin fiyatını artırdığını varsayalım. Yahut tekel gücü gösteren maden işçilerinin ücretlerini arttırdıklarını** düşünelim. Yahut **gıda maddelerinin fiyatlarının artırıldığını farzedelim.** Bu üç durumda, bir grup insan (tekelci endüstri sermaye sahipleri, madenciler, tarımcılar gibi) milli hasıladan daha fazla bir parça istemektedirler. Bu kimseler ancak diğer kimselerin zararına olarak gelirdeki paylarını arttırabilirler, bunun yolu ise diğer sektörlerdeki çalışan kimselerin reel gelirlerinin azaltılmasıdır.

Nominal ücretleri düşürmek mümkün olmadığı takdirde bu uyum ancak fiyat enflasyonu ile gerçekleştirilebilir. Bu durumda parasal bir genişleme ile desteklenmiş talep enflasyonu sürecine girilir. Fiyat artışları, tekelcinin, madencilerin ve tarımcıların isteklerini elde etmelerine ve yeni bir uyum sağlanıncaya kadar devam eder.

Son bir örnek olarak **ithal mallarının fiyatlarının arttığını,** örneğin **petrol fiyatlarının** 4 katına çıktığını düşünelim. Bu yeni fiyata uyum ancak ekonomide bazı birimlerin reel gelirlerinin azalmasını kabul etmeleri ile sağlanabilir.

Eğer reel ücretlerin azaltılması mümkün değilse ve eğer işsizlikten kaçınmak istiyorsak, parasal bir enflasyon yoluyla, talep artışı ve fiyatların yükselmesi ile bu intibak sağlanır.

Şimdiye kadar bu genellememi doğrulamak için birçok örnekler verdim.

Nominal ücretlerin düşüş yönünde sertliğinin olması, ekonomide meydana gelen her değişikliğin, önce işsizliğin artışı ile sonuçlanmasına yol açmaktadır. İşsizlikten kaçınmak için para otoriteleri enflasyonla bu intibakın sağlanmasına çalışırlar.

Yukarıda açıkladığım bütün örnekler (talebin yer değiştirmesi, produktivite artışı, işgücü arzının çoğalması, hammadde kıtlığı, tekel tarafından fiyatların yükseltilmesi, madencilerin ücret artışı, gıda maddelerinin fiyatlarının yükseltilişi, ithal malı fiyatlarının artışı) fiyat enflasyonunun temel nedenlerini oluşturmaktadırlar. Ancak bu tanımlama eksiktir. Çünkü bu olaylar, parasal enflasyon olmadığı takdirde ,işsizlik nedenidirler. Parasal otoriteler, işsizlik artışından kaçınmak için, merkez bankası parası

yaratmayı kararlaştırdıklarında, yukarıdaki nedenler aynı zamanda para yaratma sebebi olmaktadır. Görüldüğü üzere paranın yaratılması otomatik bir süreç sonucunda ortaya çıkmamaktadır. Aksine para otoritelerinin bilinçli kararları ve aksiyonları ile oluşur. Bunun içindir ki mal fiyatları enflasyonu ile para arzı enflasyonu şu iki görüşten güç almaktadır: 1) Veri olan moneter çerçeve içinde, ekonomideki herhangi bir değişme işsizliği doğurabilir. Nominal ücretler ancak artış yönünde hareket edebilirler fakat asla düşüş göstermezler, 2) Para arzındaki genişlemelerle finanse edilen toplam harcamalardaki artışlar, işsizliği ortadan kaldırır.

Fiyat Enflasyonu ve İstihdam

Toplam harcamalardaki artışların daima istihdam yaratacağı şeklindeki düşünüş, birçok ekonomist için basit bir çalışma hipotezi olmayıp sağlam bir inanış halindedir. Fiyat enflasyonun eşliğinde olmıyan bir talep enflasyonunun istihdam üzerinde pozitif etkileri olması çok muhtemeldir. Fakat her harcama artışının yeni istihdam yaratacağı şeklindeki düşünceyi doğru kabul etmeye imkân yoktur. Çünkü aynı doğrultuda düşünmeye devam edersek, fiyat enflasyonu eşliğinde olsa bile talep genişlemesinin istihdamı arttıracağını kabul etmemiz gerekecektir. Enflasyon oranı (fiyat artış oranı) ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi gösteren teori işte bu düşünceye dayanmaktadır. Çünkü bu teori (Phillips Eğrisi), daha az işsizlik isteniyorsa daha fazla fiyat enflasyonuna rıza göstermek gerekir demektedir. Buradan giderek talebin genişlemesi politikası fiyat artışları ne olursa olsun istihdamı artırır sonucuna varılır. Phillips kuramının anlamı, ancak fiyat seviyesinin yükselmesi pahasına işsizlik oranında bir azalma sağlanabilir şeklindedir. Son 10 yılın deneyimleri bu teoriyi ve bu bekleyişleri doğrulamamıştır. Birçok ülkede hem fiyat artışları, hem de işsizlik oranı birlikte yükselmektedir. (Stagflation).

Bazı iktisatçılar yeni tip bir enflasyon karşısında olduklarını ve durumun bilimsel bir açıklamasının henüz yapılmadığını ifade etmişlerdir. Bu benim için garip ve şaşırtıcı görünmektedir. Çünkü bu durumu bazı iktisatçılar çok önceleri görmüş ve yazmışlardır. Ancak bazı kişilere birçok şeyin yeni görünmesi doğaldır. ((2)

İstihdam ve işsizlik seviyesi, işgücü istihdamının rantabilitesinin bir fonksiyonudur. İstihdam olanakları, yeni işçilerin işe alınması rantabl ol-

---

(2) Fritz Machlup, «Program to Maintain Employment. The Basis of Social Security» in Social Security in Amerika, National Conference on Social Security (Washington: Chamber of Commerce of the United States, 1944), pp. 22-23; Fritz Machlup, «Monopolistic Wage Determination as a part of the Genera! Problem of Monopoly», in Wage Determination and the Economics of Liberalism (Washington: Chamber of Commerce of the United States, 1947), p. 60; Fritz Machlup, The Political Economy of Monopoly (Baltimore: The Johns Hopkings Press, 1952) pp. 420-434. Bu konuda diğer yazıları da zikredebilirim.

düğu sürece artacaktır. Yani **istihdam maliyeti ile satışların marjinal hasılatı arasındaki fark işveren için artıyorsa bu yola girilir.**

O halde parasal artışlar yoluyle istihdam yaratmanın şartı, mal fiyatları artış oranının ücretlerin artış oranından daha fazla olmasıdır.

Son yüz elli yıldır, fiyat enflasyonu oranı, ücretlerin (ve hiç olmazsa ortalama maliyetin) artış hızından fazla olmuştur. Bu nedenle kâr oranları devamlı olarak artmıştır. Bunun sonucunda ise istihdam düzeyi devamlı olarak yükselmiştir. **Şayet ücretlerin artış hızı mal fiyatlarının artış hızının üzerine çıkarsa, harcamaları artırmak yoluyle istihdamı artırmak mümkün değildir.**

Fiyat artış hızına göre işsizlik oranı bazen azalır, bazen çoğalır, bazen aynı kalır. Fakat fiyat enflasyonu çok şiddetli seyrederse o zaman bu etkiler negatif yönde sonuç verir. Şurası açıktır ki, veri bir talep enflasyonu (harcama artışı) reel anlamda etkisini eğer fiyat artışları hızla seyrediyorsa süratle kaybeder. O halde denilebilir ki, fiyat enflasyonu talep enflasyonundan daha hızlı olduğu takdirde istihdam üzerinde olumsuz etki yapar. Fakat fiyat enflasyonu ücret artış hızından yüksek olursa istihdamı artırır.

Mukayeseli Oranlar

Şimdi bazı kıyaslamalar yapalım. Farzedelim ki ücret artış hızı % 8 fiyat artış hızı ise % 10 olsun. Hiçbir prodüktivite artışı olmasa bile bu durum kâr oranlarını artıracaktır.

Ancak bu durumda talep artış hızının (talep enflasyonu) asgari % 10 olması gerekir. Şimdi varsayımlarımızı değiştirelim. Şimdi farzedelim ki fiyatlar % 6 oranında, ücretler ise % 12 oranında artsın. Bu durumda kârlar azalır, istihdam da geriler. Bununla birlikte artış hızları birbirini etkilediği için işler çok karmaşıktır. Genel olarak şöyle demek mümkündür. **Harcama, fiyat, ücret, kâr oranları** değiştikçe istihdam düzeyi de değişecektir. Ancak bu oranları önceden kestirmek mümkün değildir. Şayet talep artış oranı % 10'dan aşağı ise, bu talebin reel olarak azalmasına yol açar, dolayısıyle kâr oranı yükselecek yerde azalacaktır. İstihdam düzeyi de artmıyacak geriliyecektir.

Fiyat enflasyonu sürdükçe, büyük bir olasılıkla, onu ücret enflasyonu yakalayıp geçecektir. Bu durumda kârlar azalacak, işsizlik artacaktır. Bunu gören otoriteler talep enflasyonunu bir miktar teşvik etmek zorunda kalacaklardır.

Değişkenler ve Kelimelerin Seçimi

Bu yazının her satırında enflasyon kelimesi kullanıldı. Görüldüğü üzere bir kelimenin çeşitli anlamları mevcuttur. Enflasyonu sadece fiyatların

devamlı bir yükselişi şeklinde tanımlamak yeterli değildir. Onunla birlikte artan diğer kategorileri dikkate alarak olayların tümünü incelemek lazımdır. Enflasyonist süreçle ilgili tartışmalarda dikkatler fiyat seviyelerine çevrildiği halde diğer büyüklüklerle ilgili gelişmeler genellikle gözardı edilmektedir. Kümülatif süreçle ilgili bazı teorilerde, çeşitli mallara ait nisbi fiyatlar çok önemli rollere sahiptir. Bir modelde sadece nihai mal ile emek fiyatları dikkate alındığında başka birçok unsur unutulmuş olmaktadır. Ben bir makale içinde bu kadar geniş bir soruna eğilmedim. Sadece unutulmuş yahut iyice bilinmeyen 4 veya 5 değişken üzerinde görüşlerimi açıkladım.

"YENİ" İSTİHDAM TEORİSİNİN ESKİMİŞLİĞİ (ARKAİZMİ)

Gilbert Koenig (*)

Keynes'in «Genel Teorisi» üzerinde yapılan ilk yorumlar, sanayileşmiş kapitalist ülkelerin harp sonrası hızlı kalkınma ve düşük enflasyon döneminde uyguladıkları iktisat politikalarından esinlenmiş modellere dayandırılmıştır.

Fakat bu modeller, 1936'da Keynes tarafından formüle edilen teoriyi geniş ölçüde zayıflattığı gibi yapısını da bozmuştur. Bunlardan hiçbirisi Keynes'in yaptığı katkının orjinalliğini açık bir biçimde ortaya çıkaramamıştır. Bu eksiklikten doğan kavram karışıklığı nedeniyle, Keynes karşıtları, Keynezyen analizin neo-klasik teorinin özel bir hali olduğunu iddia edecek ölçüde ileri gitmişlerdir.

Bu modellerden bazıları «Hydrolik Keynezyen Analiz» diye karikatürize edebileceğimiz bir görüntüyü zihinlere yerleştirmişlerdir. Buna göre düşük istihdamdan çıkmak için (kamu harcamaları, kamu gelirleri) pompasını çalıştırmak yeterlidir.

Bu tür bir basitleştirme, Keynes karşıtlarına, Keynezyen analizin devrini tamamladığını, çünkü enflasyonla-işsizliğin birlikte yaşaması olgusuna hiçbir açıklama getirmediğini ileri sürmelerine sebebiyet vermiştir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz açıklamalar, Keynezyenlerle öncülüğünü Friedman'ın yaptığı monetaristler arasında tartışmaların doğmasına yol açmıştır.

Bu tartışmalar, Keynezyenleri, analizlerinin özelliklerini daha açık olarak belirtmeye yöneltmiş, bu suretle Genel Teorinin adeta yeniden okunmasına olanak sağlamıştır. Uzun süreden beri kötü ve yanlış yazılmış bir

---

(*) Gilbert Koenig, Strasbourg Üniversitesinde İkktisat Profesörüdür. Bu yazı «Eurépargne (Luxembourg), novembre 1981»de yayınlanmıştı.

eser olarak değerlendirilen bu yapıtın yeniden keşfi, ekonomik araştırmalara yeni bir hız kazandırmış, «Genel Teori»nin ilk yorumlamalarından daha derin, adeta yeni bir teorinin ufuklarını açmıştır.

Bu tartışmalar monetaristler için de uyarıcı olmuştur. Gerçekten bu gelişmeler monetaristleri, temel görüşlerinden bazılarına açıklık getirmeye zorlamıştır. Özellikle parasal alandaki artışların ekonomik faaliyetler üzerindeki etkilerinin yayılış biçimleri ve düşük istihdam konularındaki monetarist görüşlere yeni katkılar sağlanmıştır.

Bu aydınlatma gayretleri, monetaristlere, analizlerini formüle etmek ve amaçladıkları son hedefe ulaşmak olanağını sağlamıştır. Bu hedef, ulusal düzeydeki monetarist ekonomi politikalarını Keynes politikaları yerine ikame etmekten ibarettir. Bu eğilim, bazı ülkelerde uygulanan politikalar ve ekonomik hayatta karşılaşılan güçlükler nedeniyle güç kazanmıştır. Şili'de «Chicago Boys»ların yaptıkları denemelere benzer uygulamaların çeşitli ülkelerde gerçekleştirilmeye başlanması, monetarizme, endüstrileşmiş ülkelerde giderek genişleyen bir tatbik alanı sağlamıştır. Bu konuda son sistematik uygulamalardan birisi de, İngiltere Hükümeti'nin başlattığı deneyimdir.

Son yıllarda A.B.D. Başkanı R. Reagan ekonomik programının açıklanması, özellikleri olan yeni bir deneyimin yürürlüğe konduğunu göstermektedir. Bu program monetarist çizgilerden daha çok, «arz ekonomisi» adı verilen yeni bir Keynes karşıtı akımının özelliklerini göstermektedir.

Bu akım çok yeni olup Avrupa'da monetaristlerden daha az tanınmaktadır. Bu akım ABD'de yayılan mali alandaki muhafazakar görüşler ve uygulamaların sonucunda ortaya çıkmıştır. Gerçekten, 1978'de, Kaliforniya devlet anayasasında değişiklik yapan ve emlâk vergilerini azaltan bir teklif, yapılan bir referandum sonucu kabul edilmiştir. (7) (x).

Endüstrileşmiş ülkelerin uyguladıkları iktisat politikalarında görülen yön değiştirmeleri, ekonomi teorisinde köklü değişiklikler olarak telâkki edilmektedir. Bu suretle, nasıl ki, Keynezyen teori neo-klasik teorinin yerini almışsa, **«yeni teori»** adını verebileceğimiz bu okul'da Keynezyen okulun yerini almaya çalışmaktadır.

Bir kurama Keynezyen analizden olduğu kadar, ilham aldığı neo-klasik teoriden de farklılıklar gösterdiği ölçüde yeni diyebiliriz. M. Friedman tarafından formüle edilen doğal düşük istihdam hipotezine dayalı «Yeni» istihdam teorisi, yukarıda sözünü ettiğimiz koşulları tamamıyle yerine getirmiş değildir (la). Gerçekten bu teoride, Keynes tarafından başlatılan genel bir istihdam teorisi görünüşü yoktur. Daha çok tam-istihdam işsizliğinin, neo-klâsik bir anlatımla, yeni kelimelerle ifadesine çalışılmaktadır.

(*) Bu konudaki bibliyografya makalenin sonuna eklenmiştir.

Düşük istihdamla ilgili aktüel tartışmalarda, 1920-30 yıllarının bulanık argümanlarına rastlamak şaşırtıcı olmamalıdır (2).

Doğal Düşük İstihdam Hipotezi

M. Friedman'a (la) göre, emek arz ve talebi arasında dengeyi sağlayan reel ücret oranıyla uzlaşabilecek nitelikte, bir düşük istihdam olgusu her zaman mevcuttur. Bu işsizliğe düşük-istihdam işsizliği adı verilir.

Diğer bir deyimle, doğal işsizlik, mal ve emek piyasalarının yapısal özelliklerini dikkate alan Walras genel denge denklemleri sisteminde kendini gösteren bir olgudur. Karakteristikleri ve nedenleri arasında, özellikle, piyasaların yetersizliği, arz ve talebin sık sık yer değiştirmesi, mevcut istihdam için yapılan araştırma masrafları, işgücü mobilitesi masrafları sayılabilir.

Sözü edilen işsizlik düzeyinde, reel ücret oranı, asırlık bir ritm ile artışına devam eder. Teknik iyileşmeler ve kapital teşekkülü gibi büyüme faktörleri, uzun süreli gelişmelerini sürdürdükçe, bu artış ritminde sonsuza dek bir değişme olmaz.

Enflasyon-İşsizlik İlişkileri

Bir ekonominin geçici olarak, «normal» olarak nitelenen doğal düşük istihdam düzeyinden ayrılması mümkündür. Örneğin bir ekonomide gözlenen işsizlik, doğal düşük-istihdam düzeyinin altına düşebilir. Bu durum, nominal ücret artış hızından daha yüksek bir enflasyon hızı nedeniyle, reel ücretlerin düşmesi sonucu ortaya çıkar.

Reel ücret oranında görülen bu düşüş, işletmenin reel maliyetlerinde bir azalmaya yol açtığından, işletme yöneticileri üretimlerini ve işgücü taleplerini artırmaya yönelirler. Buna mukabil, işçiler bu durumu hemen kavrayamazlar. Gerçekten işçiler, nominal ücretlerindeki artışlara bakarak satınalma güçlerinin arttığını zannederler. Parasal aldanmanın (illusion monétaire) kurbanı olan işçiler, bu durumda emek arzını arttırmaya devam ederler. Emek arz ve talebinde görülen bu artışlar sonucu, işsizlik oranı azalırsa da, bu gelişme devamlı olamaz. Çünkü, gerçek enflasyon oranının şuuruna vardıkça işçiler parasal aldanmadan uyanırlar ve enflasyon karşısındaki davranışlarını değiştirirler. Bunun sonucu olarak işçiler, nominal ücretlerinin arttırılmasını talep etmeye başlarlar. Bu isteklerin baskısı altında reel ücretler artar, dolayısıyle ekonomi yeni bir düşük istihdam dengesine ulaşır. Bu yeni denge durumunda, nominal ücretler ve enflasyon oranları ile uzlaşan bir doğal düşük istihdam olgusu vardır.

Yukarıdaki örneğe benzer olarak, ekonominin doğal düşük istihdam düzeyinden bir başka şekilde ayrılması mümkündür. Enflasyon oranı nominal ücretlerdeki artışların gerisinde kaldığı takdirde reel ücretler artar

ve ekonomi yeni bir düşük istihdam seviyesine doğru yönelir. Bu durumda, effektif işsizlik, doğal düşük istihdamın üzerine çıkar. Doğal düşük istihdam seviyesinden bu ayrılma geçici niteliktedir ve reel ücret oranında görülen bir düşme ile tashih edilir ve başlangıç düzeyine iner.

Doğal işsizlik hipotezi, kısa dönemde enflasyon oranı ile düşük istihdam (İşsizlik) oranı arasında ters bir ilişkinin mevcut olduğunu bize göstermektedir. Uzun dönemde ise, enflasyon ile düşük istihdam arasındaki ilişki yok olmaktadır.

Fakat enflasyon ile düşük istihdam arasında bir ilişkinin bulunmaması için fiat artışlarının düzenli olması gerekir. Ya da, hiç olmazsa düşük enflasyon dönemine kıyasla yüksek enflasyon döneminde fiat değişmelerinin daha düşük olması lazımdır (1b). Eğer bu koşul yerine gelmezse, enflasyon oranlarının küçükler yerine büyüklerden başlaması olasıdır. O halde cari olan veya öngörülen enflasyon oranlarındaki artan değişebilirlik (variabilité), düşük-istihdamı artırıcı rol oynar. Çünkü bu olgu, piyasa fiat sisteminin etkinliğini azaltır. İstikrarsız genel bir fiat seviyesinde kaynakların etkin dağılımı için yeterli bilgi edinmek olasılığı yoktur. Buradan artan bir enflasyonun düşük istihdamla birlikte geliştiği ileri sürülebilir.

Öngörülerin (Anticipation) Rolü

M. Friedman'a göre, endüstrileşmiş kapitalist ülkelerde 1973 yılından itibaren görülen krizin nedeni, büyük ölçüde Keynes'den esinlenen konjonktür politikalarıdır. Bu **«dur ve ilerle»** (Stop and go) politikaları ikinci dünya savaşından önce kurumlarda ve davranışlarda derin bir şekilde kökleşmiş bulunan «normal» fiat düzeyi fikrini temelinden sarsmıştır. Oldukça uzun süre devam eden bu geçiş süresi, ekonomik birimlerin öngörülerini ve yeni realitelere göre politikalarını değiştirmeleri ile sona ermiştir (1b).

Doğal işsizlik hipotezine dayalı enflasyonist öngörülerin dikkate alınması, doğal düşük istihdam ile uyuşan emek arz ve talebi arasındaki dengenin özelliklerini açıklığa kavuşturmamıza imkân vermiştir. Bu dengenin özelliği, enflasyon oranı ile ilgili öngörülerdeki hataların bulunmayışıdır. Sistemi doğal düşük-istihdamdan uzaklaştıran sapmalar ekonomik birimlerin öngörülerindeki duruma uyan özelliklerden ileri gelmektedir. M. Friedman tarafından çizilen bu çerçevede, öngörülen enflasyon oranı, geçmiş veya cari fiat artış hızlarına göre, gerçekleştirilen enflasyon hızlarından farklılaşabilir. Bu hatalı öngörüler gerçekleşen enflasyon hızı ile evvelce öngörülmüş hız arasındaki farkın fonksiyonu olarak tedricen tashih edilirler.

Rasyonel öngörülerde bulunan ekonomik ajanlar bu hatalardan kaçınabilirler. Bu durumda geleceğe ait tahminleri oluşturan bilgiler, sadece öngörülen veya gözlenen enflasyon oranındaki gelişmelerle sınırlı değildir. Enflasyon hızını belirleyen bütün büyüklükler bunlar arasındadır. Örneğin,

ekonomik birimler, enflasyonun sadece moneter nedenlere dayandığı inancında iseler, enflasyon konusundaki öngörülerini, enflasyon hızı yerine para miktarındaki değişmelere dayandırırlar. Bu durumda otoritelerin para miktarını arttırma konusundaki iradelerini belirtmeleri, ekonomik birimlerin enflasyon hızı konusundaki öngörülerini tesbit etmeleri için yeterlidir. Enflasyon hızındaki artış, doğal düşük-istihdam olarak belirtilen durumu bozmaz. Çünkü o tamamıyle evvelden belirlenmiştir (anticipée).

Emek arz ve talebi arasındaki dengeye uygun düşük istihdamı belirlemek için «doğal» kelimesini kullanırken M. Friedman, işsizlik oranının sabit olduğunu telkin etmek istememektedir. Friedman, bu kelimeyi, K. Wicksell'in faiz hadlerinde yaptığı gibi, işsizliğin moneter faktörler yerine reel faktörlere bağlı olduğunu belirtmek için kullanıyor. Bu faktörlerin (emek piyasasının etkinliği, rekabet durumu, emek arzını teşvik eden unsurlar gibi) düşük-istihdam hacminin iki unsurunu belirlemesi mümkündür. Bunlar işsiz sayısı ile işsizliğin ortalama süresidir.

Yeni bir terminoloji kullanmasına rağmen, doğal düşük-istihdam hipotezine dayalı teorinin, tam-istihdam işsizliği konusundaki Keynes öncesi analizlerden büyük bir farkı bulunmamaktadır.

Tam İstihdam İşsizliği Teorisi

M. Friedman tarafından ileri sürülen doğal düşük istihdam tanımı 1920'li yıllarda ileri sürülen tam-istihdam tanımına uymaktadır (2). Bu tanıma göre, eğer emek piyasasındaki denge reel ücretlerdeki değişmelerle sağlanıyorsa, orada tam istihdam mevcuttur. Tam-istihdam, emek arz ve talebi arasında denge sağlayan bir tek reel ücret haddinde gerçekleşir.

Neo-klasik tam-istihdamda olduğu gibi, doğal düşük-istihdam istikrarlı bir durumu yansıtır. Bu istikrarlı dengeden, emek piyasasının eksikliklerinden doğan nedenlerle, geçici sürelerle uzaklaşılabilir. Fakat başlangıç denge noktasına otomatik olarak tekrar dönülür.

Rasyonel öngörüler (anticipation) hipotezinin kabulü, doğal-işşizlikle uyum halinde olan tam-istihdamın varlığını hem kısa hem de uzun dönem itibarıyle göstermektedir. Bu tam-istihdam olgusu, arz ekonomistleri görüş açısından bakıldığı zaman da mevcuttur. Arz ekonomisi teorisi mahreçler kanununa dayanan Keynes öncesi analizlere tam bir dönüşü ifade etmektedir.

Doğal düşük-istihdam hipotezinden sonra geliştirilen teori, neo-klasik analizin iki temel postulat'ına dayanır ve ondan benzer sonuçlar çıkarır. Keynes'in neo-klasik işsizlik açıklamasına yönelttiği eleştirilerde ortaya çıkan limitler, söz konusu teoride de mevcuttur (4).

Nominal Ücret - Reel Ücret

Birinci postulat'a göre, tam rekabet piyasasında emek talep edenlerin kârlarını maksimize etmeleri için, emeğin marjinal verimliliğinin reel ücret haddine eşit olması gerekir. Bu postulat temeli üzerinde düşünüldüğünde, «yeni» düşük-istihdam teorisinin üretim ve istihdam düzeyinin belirlenmesinde, reel ücret oranına özel bir önem verdiği ortaya çıkar. Buna göre, düşük-istihdam doğal işsizlik düzeyinin altına düştüğünde nominal ücret oranının enflasyon oranından daha hızlı artması sayesinde denge durumuna tekrar dönülür.

Bu düşünce, üreticilerin davranışlarını, yalnız emek talep ettikleri sürece basitleştirmektedir. Aynı durum mal piyasasında da görülmektedir. Gerçekten, «General Theorie» açısından bakıldığında üreticiler arz fiatlarını saptarlar, malları talep edenler ise, onlara göre kendilerini ayarlarlar. Aynı şekilde, üreticiler öngördükleri talebin fonksiyonu olarak üretim miktarını belirlerler. Bu tahminler yatırımcıların ve tüketicilerin öngörülerinden farklı olabilir (4).

Kârlarını maksimize etmek isteyen firmalar, tam rekabet piyasasında artan maliyetlerle çalışıyorlarsa, ürünlerine talep olması halinde fiatlarını arttırmaya yönelirler. Bu durumda reel ücretler düşer, firmalar işgücü talebini ve üretimi arttırırlar. Böylece üretim ve işgücü talebinin artışı bir sebep değil bir sonuç olmaktadır.

Gerçekte ise üretim ve işgücü talebinin artış nedeni effektif talebin yükselmesidir. Bu açıdan bakıldığında, enflasyon oranı veri iken nominal ücret oranının artışı, global mal talebini belirleyen mekanizmaları etkileyerek faaliyet hacmini arttırır. Bu mekanizmalar marjinal tüketim eğilimi, sermayenin marjinal verimliliği, ve faiz haddi'dir. J.M. Keynes'in (4) belirttiği gibi, nominal ücret oranı ile toplam mal talebi arasındaki ilişikinin tek anlamı yoktur. Reel ücret haddindeki artışların sistemi doğal düşük-istihdam durumuna getireceği şeklindeki iddianın şöyle bir hipoteze dayandığı görülmektedir; nominal ücret oranındaki değişmelerle reel anlamda effektif mal talebi arasında ters bir ilişki mevcuttur. Ters yöndeki bu ilişki, neo-klasik muhakemeye dayanmakta olup sonraları J.M. Keynes tarafından eleştirilmiştir: Diğer şartlar aynı kalmak kaydıyle, nominal ücretlerin değişmesi mal fiatlarını etkileyerek reel talebin ters yönde değişmesine yol açabilir. Reel ücretlerdeki değişmenin işçinin marjinal produktivitesi tarafından karşılanmasına kadar nominal ücretlerdeki değişmeler üretimi ve istihdamı arttırıcı rol oynar. (4)

J. M. Keynes'in, birinci neo-klasik postulat'yı kabul ettiği unutulmamalıdır. Fakat effektif talep ilkesi ile çelişki halinde olmayan bu kabul, Keynes'in sonuçlarını red etmekle birlikte seleflerinin mantığında yürüdüğünü bize göstermektedir. Buna karşın, Keynes, neo-klasik ikinci postulat'ı red etmektedir.

İkinci postulat'a göre, belirli bir miktar iş gücünün ücret kazancından sağladığı faydanın bu işin marjinal külfetine eşit olması gerekir. «Bunun anlamı, istihdam edilen bir kişinin reel ücretinin, bu işçinin bütün işgücünü piyasaya çekebilecek ölçüde yeterli olmasıdır» (4).

Fertlerin zamanlarını, başka işlere ve eğlenceye ayıracak yerde işe ayırmaları onlar için bir külfettir. Bu postulat, neo-klasik ve «yeni» istihdam teorisinin, iş arzı ile reel ücret oranı arasında kurduğu ilişkiye dayanmaktadır.

İş arzı ile talebi arasındaki eşitlik bir tam istihdam durumunu belirlemektedir. Bu durumda, üreticiler kârlarını, ücretliler ise faydalarını maksimize etmektedirler. İstihdam araştırmalarının mikro-ekonomik analizinin (8) gösterdiği gibi, doğal işsizlik durumu neo-klasik ikinci postulat ile uyum halindedir.

Gerçekten bir ücretlinin iki alternatif arasında seçim yaptığını varsayalım: reel ücretinde bir azalmaya rıza göstermek yahut şimdiki işini terketmek. Eğer işçi reel ücretindeki azalmanın genel olmadığını ve başka bir işyerinde eski ücreti ile iş bulabileceğini düşünüyorsa ikinci alternatifi seçer ve yeni iş aramaya girişir.

Yeni iş aramının süresi, işçinin umduğu kazanç ile beklemenin maliyetine bağlıdır. İş arama süresinin ilave bir biriminin maliyeti, bu zaman süresinde bulacağı en iyi ücret ile belirlenir. Bu maliyet, iş arama süresi arttıkça yükselir. İşçinin daha uygun şartlarda iş bulma ümidi oldukça iş arama süresi de uzayacaktır.

İş arama süresinin ilave bir biriminden beklenen kazanç, t-1 zamanındaki ücret ile t zamanında verilecek en yüksek ücret arasındaki farktır. Bu kazanç, işçinin iş arama süresinin uzaması ve daha iyi koşullarda iş bulma olasılığının zayıflaması halinde azalır. Bu bakımdan marjinal kazancı marjinal maliyetine eşit olan iş arama süresi optimal süredir.

Bu süre, neo-klâsik ikinci postulat'a göre, faydalarını maksimize eden her bir işçinin diğer işçilerden bağımsız olarak kendilerince belirlenir. İş arz ve talebi arasındaki denge ile uzlaşır nitelikteki global işsizlikte olduğu gibi, bu işsizlik de neo-klasiklerce belirlenen gönüllü işsizliğin aynıdır.

İkinci postulat, neo-klasiklerin kabul ettiği gibi, bazı eksiklikleri nedeniyle, tartışma konusu edilmiştir.

Monetaristler, enflasyonla ilgili beklentilerdeki eksiklikleri dikkate alarak, sistemin devamlı bir optumum halinde gerçekleşmesini engelleyen faktörlerden birinin rolü ve tabiatını açıklığa kavuşturmuşlardır. Onlar, Keynes'e mal ettikleri işçilerin parasal aldanma hipotezini rasyonelize etmişlerdir denilebilir.

Fakat böyle bir hipotez, «General Theory» de belirtilen iş arzı kavramına dayanmamaktadır. Keynes'in görüşüne göre, birey olarak bir ücretli, diğer birimlerden izole bir varlık olarak düşünülemez. O, diğer fertlere veya gruplara başvurarak davranışını belirler. Veri olan bir genel fiat düzeyine göre, nominal ücret oranındaki bir değişmeyi diğer bireylerinki ile kıyaslar. Bu açıdan, her grup ücretli, işverenleri ile pazarlık ederek, nominal gelirlerini yükseltmek suretiyle toplam gelirdeki payını iyileştirmeye çalışır. Bazı kereler, nominal ücretlerindeki düşmelere karşı direnerek hiç olmazsa toplam gelirdeki payını korumaya gayret ederler. Nominal ücretlerle ilgili müzakerelerin amacı, ücretlerin ortalama seviyesini belirlemekten çok, işçi grupları arasındaki reel ücret dağılımını etkilemekdir. Bu sonuncu ücret (reel ücret), nominal ücretlere olduğu kadar, fiatlar genel seviyesine de bağlıdır. Ancak, işçilerin nominal ücret müzakerelerinde, genel fiatlar seviyesini direkt olarak belirlemedikleri unutulmamalıdır.

Bu anlayış, ikinci neo-klasik postulat'ın ifade ettiğinden farklı bir ücret müzakeresi görüşü ortaya koymaktadır. Neo-klasiklere göre, «Nominal ücretleri saptamak için işçilerle işverenler arasında yapılan sözleşmeler, aynı zamanda reel ücretleri de belirlemiş olur. Çünkü işverenler arasında tam rekabet koşulları bulunduğunda, işçilerin de aralarında bir koalisyon yapmadıkları düşünüldüğünde, yapılan sözleşmeler reel ücret oranları ile işverenlerin yarattıkları istihdam miktarının marjinal külfetini birleştirir» (4).

Sözleşmelerde belirlenen nominal ücret oranlarındaki değişmelerin reel ücretlerde aynı istikamette değişmelere yol açtığı pek açık değildir. Gerçekten, nominal ücret oranlarındaki değişmeler, mal üretimi ve talebini olduğu kadar, maliyetlerini de etkileyerek fiatlar genel seviyesini belirler. Keynesyen görüşte, nominal ücretlerle faaliyet seviyesi arasındaki ilişkinin tek yönlü olmadığı bilinmektedir. Aynı şekilde, nominal ücretlere kıyasla mal fiatlarındaki değişmelerin, reel ücretleri aynı yönde (nominal ücretlerle) veya aksi yönde değiştirmesi mümkündür. Bundan dolayı, «işçinin elinde, nominal ücret düzeyini, cari istihdam hacminin marjinal külfetine eşitleyen hiç bir mekanizma yoktur» (4).

Eğer reel ücret oranı ile istihdamın marjinal külfeti arasında eşitlik sağlanamıyorsa, doğal işsizliğe tekabül eden tam-istihdamdan farklı bir durumla karşılaşıyoruz demektir. Böyle bir durumda, beklenen enflasyon oranı ile cari enflasyon oranının eşit olması bile mümkündür.

Bu durum, üretim ve talebin yetersizliğinden ileri gelen gönülsüz işsizliğin mevcudiyeti ile kendini gösterir. Çünkü bu ortamda, cari ücret koşullarında çalışmak isteyen işçilere iş bulunamaz. İstihdamın «yeni» teorisi, Neo-klasik postulat'lara dayanarak ve işçilerin ve işverenlerin davranışlarındaki aksaklıkları kabul ederek, gönülsüz (involontaire) işsizliği

dışlamakta ve açıklamasını sadece tam istihdamla uzlaşan işsizliğe hasretmektedir.

«Yeni» istimdam teorisi J. M. Keynes'in istimdamın genel teorisini tekrar gündeme getirmektedir. Böylece bize, yeni iş arama (job researche) kuramcıları tarafından hazırlanmış ve güzel şişeler içinde bir şarap sunulmaktadır. Ancak bu şarabın yaşının kalitesini iyileştirmediği gözden uzak tutulmamalıdır (3). Ayrıca bu şarabın tadı hoş olmadığı gibi, sıhhate de zararlı olma tehlikesi mevcuttur.

İstihdamla İlgili «Yeni» Teorinin Önerdiği İlaçlar

İstihdamın «yeni» teorisinin teşhisine göre, stagflasyonun ekonomide boy gösterişi genellikle, Keynezyen politikaların uygulanmasından ileri gelmiştir.

Keynezyen Tedavinin Suçlanması

Monetaristler, Keynes'den esinlenmiş gevşek bir politikadan hasıl olan bütçe açıklarının ancak parasal bir genişleme ile finanse edilmesi halinde toplam talebi muessir bir şekilde etkileyeceği kanaatindedirler. Gerçekten, bütçe açıklarının istikraz ile karşılanması halinde özel sektörün yatırımlara ayırabileceği fonların yitirilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu uygulama, kamu harcamalarındaki artışa eşit bir tutarda, özel sektör harcamalarında azalışa yol açar. Monetaristlere göre, bütçe açıklarına bağlı para arzı artışları enflasyon yaratır. Fiat artış oranlarının ücretliler tarafından tamamiyle öngörülememesi nedeniyle, nominal ücret artışları onlar tarafından reel ücretlerinin artışı gibi yorumlanır. Bu gelişme, bir taraftan iş arzını arttırırken diğer taraftan reel ücretlerin düşmesi emek talebini yükseltir. Bu analize göre, Keynes'ten esinlenmiş politikalar, ancak enflasyon pahasına işsizliği azaltabilir.

Üstelik, böylece erişilmiş istihdam seviyesini korumak için, para miktarını sürekli arttırmak, dolayısıyle daha yüksek enflasyon oranlarına rıza göstermek gerekir. Bu politika, nominal ücretlerden daha yüksek bir enflasyon oranı artışına imkân hazırladığı gibi ücretlilerin parasal aldanmalarını sürekli hale getirmektedir.

Enflasyon hızı, toplum için dayanılamaz hale geldiği zaman, otoriteler para miktarı artış hızını düşürürler. Bunun sonucunda enflasyon hızının yavaşladığı görülür. Bu gelişmelerin bilincinde olmayan işçiler, ücret konusundaki isteklerini gerçekçi temellere dayandırdıklarından, enflasyon oranından daha yüksek oranda nominal ücret artışları taleb ederler. Bu durumda reel ücretler yükselir, düşük istihdam ortaya çıkar.

İşsizlik düzeyi toplum için dayanılmaz hale geldiğinde, enflasyon oranında yeni artışlar pahasına, gevşek para politikasına yeniden dönülür.

Yukarıda açıkladığımız Friedman'ın görüşüne göre, **dur ve ilerle** (stop and go) diye özetleyebileceğimiz ve devletin ayrıntılı ve artan müdahalelerini zorunlu kılan politikanın uygulanmasının devamlılık göstermesi gerekmektedir. Bu politika, özel sektörde istikrarsızlığa, piyasa sisteminde etkenliğin yok olmasına sebep olmaktadır. Söz konusu uygulamalar ekonomide hem işsizliği, hem de enflasyonun yükselmesine yol açmaktadırlar. Keynes'den esinlenen konjonktür politikası, yüksek düzeyde istihdamı birinci hedef olarak aldığından, ekonomi giderek dengesinden uzaklaşmış, gevşek para politikasından doğan belirsizlikler yaygınlaşmıştır.

Bu eleştirilere göre, Keynes'in ekonomi politikasına esas katkısı, seleflerince ileri sürülen deflasyonist ilaçlar yerine, çağdaş kurumsal yapıya daha uygun enflasyonist ilaçları ikame etmesinden ibarettir. Gerçekten Keynes, nominal ücretlerin düşüş yönündeki katılığını görünce enflasyon hızını arttırarak, reel ücretleri düşürmek, dolayısıyle istihdamı yükseltmek istemiştir. Keynes'in teorisinin bir karikatürü niteliğindeki bu görüşler, ücretlilerin davranışlarını açıklamak için «Théorie Generale» de dikkate alınmayan **parasal aldanma** hipotezine dayanmaktadırlar.

J. M. Keynes tarafından tanımlanan effektif talep ilkesi, yalnızca toplam mal talebine değil, aynı zamanda, nominal değeri ücret ve kârlardan oluşan toplam arza da bağlıdır. O halde «Théorie Generale» de belirlenen politika, sadece toplam talep üzerinde uygulama yapma ile sınırlı değildir. Nitekim gelirler politikası, toplam arzı oluşturan unsurlar üzerinde direkt olarak, toplam talep üzerinde ise dolaylı olarak etkide bulunur.

Gelirler politikası, istihdam ve fiat değişmeleri üzerinde müdahalede bulunmak için araç niteliğindedir. Bu politika iddia edildiği kadar etkin olmayan bir politika değildir. 1975-1978 yıllarının İngiltere deneyimi, yatırımlardaki artmaya rağmen enflasyon hızının % 26.3 den % 7.8'e inebileceğini göstermiştir. Fakat bu deney, evvelce bu ülkede uygulanan iki deneyde de olduğu gibi, sendikalar ile hükümet arasındaki uzlaşmayı bozan politik acemilikler nedeniyle sonuç vermemiştir (6).

«Théorie Generale» genellikle kapasiteye oranla yetersiz talepten ileri gelen işsizliği esas olarak incelemekle beraber, strüktürel ve friksiyonel işsizlikle birlikte ortaya çıkan düşük istihdamı da ihmal etmiş değildir. Gerçekten J. M. Keynes, düşük istihdam sorununa köklü çözümler önerdiği gibi, bazı sektörlere selektif müdahaleler uygulanmasını da uygun görmüştür.

Keynezyen tedavinin başarısız sonuçlar verdiği teorik planda olduğu kadar olgular alanında da tartışılabilir niteliktedir. Gerçekten XX'inci asırda Amerikan toptan eşya fiatları ile reel milli gelir serileri incelendiğinde, üretim ve fiatlardaki önemli dalgalanmalara rağmen, üretimdeki değişme oranının giderek azaldığı, enflasyon oranının ise nadiren istikrarlı olduğu görülmektedir (7). Esasen Keynezyen konjonktür politikalarının uygulanmaya konması 50'li yıllardan sonra olmuştur. Kennedy idaresince, 1962 yı-

lında kararlaştırılan vergilerin indirilmesi gibi bazı önlemlerin, arz ekonomistleri (supply Side Economics) tarafından kendi teorilerinin uygulanması gibi gösterilmesi işin ilginç olan bir diğer yanıdır.

«Yeni» Kuramcıların Önerdikleri Tedavi

«Yeni» kuramcıların önerdikleri tedavi, tam istihdamı sağlayan piyasa ekonomisinin kısa ve orta dönemde işleyişini düzenlemeyi hedef almaktadır. Bu suretle, Keynezyen politikalara yüklenen kötü sonuçlar tashih edilmiş olacaktır. Yeni kuramda en ağır görev para politikasına verilmiştir. Bu politika, paranın ekonomide denge bozucu bir rol oynamaması gerektiğini vurgulamaktadır (1a). Keynezyen gevşek para politikasının uyardığı enflasyonist öngörüleri kırmak için, paranın kısıtlayıcı bir biçimde kullanılması gerekmektedir.

Bu politikanın rekabet koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan tamamlayıcı önlemlerle desteklenmesi lâzımdır. Örneğin, R. Reagan'ın programında yer alan ve özel sektörle ilgili birçok kamu düzenlemesinin (réglementation) kaldırılmasını hedef alan girişimler bunlar arasında sayılabilir.

Geçici dengesizlikler giderilip, doğal düşük-istihdama uyan genel dengeye ulaşıldığında, para politikası para miktarının otomatik düzenlemesiyle yetinmeli ve fiatlar üzerine etki yapmak dışında başka bir amaç için kullanılmamalıdır. Esasen para uzun dönemde reel büyüklükler üzerinde etkili olmaz. Para, Neo-klasik eski para teorisinde olduğu gibi, M. Friedman'ın kantitatif teorisinde de nötr bir unsurdur. Buna göre, iktisat politikasının hazırlanmasında enflasyona karşı mücadele, işsizliğe karşı mücadeleye nazaran öncelik kazanır. Ayrıca bu seçimde enflasyonun toplumsal refahı düşük-istihdamdan daha fazla etkilediği varsayılmaktadır.

«Yeni» istihdam teorisi, endüstrileşmiş ülkelerdeki işsizliği «yeni» bir biçimde yorumlamaktadır.

Bu yoruma göre, işsizlik aşağıdaki faktörlere etki eden nedenlerden ötürü artmaktadır:

— İşsiz sayısının çoğalması. Bu artış esas olarak, endüstriyel yapının değişmesi, mevcut işlere ücretlilerin intibakını güçleştiren sosyolojik ve demografik faktörlerden ileri gelmektedir.

— İş aramanın ortalama süresinin artışı. Bu artışı belirleyen temel etmenler şunlardır: Bir iş aramanın marjinal maliyetini düşüren yüksek işsizlik tazminatları, işverenin kalitesiz işçilere ödemek zorunda kaldığı yüksek asgari ücretler, ailede gelir elde eden birçok kişinin bulunması gibi.

Gerçekten bir ailede, birçok fert gelir elde ettiği zaman, bunlardan biri işsiz kaldığında diğer fertler iş aramaya daha uzun süre ayırabilirler.

Oysa bir ailede gelir sağlayan tek kişi olduğunda, iş arama süresi o nisbette azalacaktır. Bu açıdan bakıldığında işsizliğin tümü gönüllü niteliktedir. Gerçekten bir işçi iradesi dışındaki bir sebeple işsiz kalsa bile, iş arama süresini serbestçe belirleme yetkisine sahiptir.

Hiçbir iş arama girişiminde bulunmayan işsizlere gelince, bunlar çalışarak elde edecekleri reel gelir yerine boş zamanı (eğlence) tercih etmiş sayılırlar.

Bu kuram sadece iki kategori işsizlik olduğunu ileri süren Keynes öncesi analize uygun düşmektedir: Friksiyonel işsizlik ve işçinin marjinal verimliliğine uygun bir ücretle çalışmayı red etmekten doğan gönüllü işsizlik. «Yeni» kuramcılar neo-klasiklerce ileri sürülen önlemleri aynen benimsemişlerdir (4).

Bu önlemler şunlardır:

— **Piyasa mekanizmasının işleyişi aksatan engellerin azaltılması.** Yasal asgari ücretin kaldırılması, işsizlik tazminatının azaltılması, kurumsal düzenlemelerle ortalama iş arama süresinin kısaltılması bunlar arasında sayılabilir.

— **İşin marjinal külfetinin azaltılması.** Arz ekonomistleri ücretliler üzerindeki ağır vergilerin azaltılmasını istemektedirler. Bu indirim boş zamanın maliyetini yükselterek emek arzını arttıracaktır. Girişimciler ise vergi indirimlerinden doğan azalan emek maliyetleri nedeniyle emek talebini artıracaklardır. Gönüllü işsizliğin azalması üretimi arttırır. Artan üretim, arz ekonomistlerinin pek sevdiği ünlü mahreçler kanunu nedeniyle otomatik bir biçimde talep edilerek tüketilir.

— **İşçiler için gerekli tüketim malları sektörlerinde emeğin marjinal prodüktivitesini artırmak.** Bu malların fiatları, işçiler için ücretlerin faydasını belirleyen temel faktör olduğu için önemlidir. Söz konusu sektörlerde işin marjinal verimini arttırmak için, rekabeti yoğunlaştırmak, işletme içinde prodüktiviteyi arttırmak gerekmektedir.

Bu öneriler, firmaları daha yüksek reel ücret ödemeye yönelteceği için emek arzını da arttırıcı rol oynayacaktır. Emek arzının artması, reel ücretleri düşürücü etki yapacağı için emek talebini tekrar teşvik edecektir. Böylece emek piyasasındaki denge, daha yüksek bir üretim ve istihdam düzeyinde gerçekleşecektir.

İşin şaşırtıcı olan yanı, son yirmi yıldır benzer reçete ve ilaçlar için bunca emeğin harcanmış olmasıdır.

Keynes'in analizlerini aşan, bir nevi **meta keynésianisme** diye adlandırabileceğimiz teorik bir yenileniş ile karşı karşıyayız. Bu çalışmalarda Keynes'in ve neo-klasik iktisatçıların katkıları hesaba katılmış gibidir. En azından Keynes'in yazdığı teori kadar genel olan yeni bir teorinin hazırlandığı

iddia edilmektedir. Ayrıca gelişmiş ekonomilerdeki aktüel aksaklıkları tedavi edici yeni ilaçların bulunduğu ileri sürülmektedir.

20-30 yıllarının saf ve basit fikirlerine bir dönüşü ifade eden bu «yeni» teoriye göre, enflasyon tamamen parasal bir olgu, düşük-istihdam ise, gönüllü bir (volontaire) gelişmedir. Devletin ekonomideki rolü ise özel sektörün optimum koşullarda çalışmasını sağlamaktan ibarettir. Tam rekabet piyasa koşullarının gerçek hayatta işlemezliğine rağmen, somut ekonomik mekanizmanın ideal bir sistem gibi işleyeceğine inanılmaktadır.

Bu geriye dönüş, Keynes'in belirttiği gibi, eski fikirlerden kaçınmanın güç olduğunu bize göstermektedir (4).. Bunlar, Euclide kuramına uymayan bir dünyada bulunup, aslında paralel gibi görünen doğruların sık sık birbirlerini kestiğini görünce, çizgilerin doğru olmadığını ileri süren ve meydana gelen bu kesişmelere başka bir çare bulamayan Euclide geometricilerine benzemektedirler. Aslında Euclide postulat'ını red etmek ve Euclid'ci olmayan bir geometri kuramı kurmaktan başka çare yoktur.

BİBLİOGRAFYA

(1) FRIEDMAN (M):

a) The role of monetary policy, **The American Economic Review,** mars 1968, pp. 1-17.

b) Nobel Lecture: Inflation and unemployement, **The Journal of Political Economy,** juin 1977, pp. 451-472.

(2) HANCOCK (K):

Unemployement and the Economist in the 1920 s, **Economica,** novembre 1960, pp. 305-321.

(3) HINES (A.G.):

«The micro-economic foundations of employement and inflation» bad old wine in elegant new bottles, in WORSWICK (G.D.N.) **The Concept and Measurement of Involontary Unemployement,** Allen and Unwin, 1976, pp. 58-79.

(4) KEYNES (J.M.):

Théorie Generale de l'emploi, de l'interêt et de la monnaie, 1936, Editions Française de la Petite Bibliothéque, Payot 1968.

(5) KOENIG (G):

Le fondements micro-économiques du prencipe de la demande effective, Revue Economique, mai 1980, pp. 430-464.

(6) LE MONDE:

La nouvelle économie anglaise, **Economica,** 1980.

(7) LUTFALLA:

Le nouveau conservatisme fiscal aux Ètats-Unis. **Chroniques d'Actualité de la SEDEIS,** 15 septembre 1978, pp. 523-528.

(8) PHELPS (E.S.):

The Micro-economic Foundations of Employement and Inflation Theory, Norton 1970.

(9) SOLOW (R.M.):

What we know and don't know about inflation, **Economic Impact,** 1979, No: 4, pp. 57-43.

POST-KEYNEZYEN DÜŞÜNCE
(Olgunlaşma Yolunda Olan Bir Düşünce Akımı)

Armand Lepas (*)

I — Post-Keynezyen Düşünce Oluşumunun Tarihi Çerçevesi

1960'lı yılların sonlarından itibaren ekonomi politikalarının stagflation'u önlemede yetersiz kalmaları, neo-klasik senteze dayalı ekonomi teorisinin geçerliliği üzerindeki kuşkuları artırmıştır. Bu politikaların Keynes Teorisinden doğmaları Keynes'e karşı olan güveni iyice sarsmıştır. Friedman'ın yönlendirdiği Monetarist Okul, yahut Şikago Ekolü, ekonomik bunalıma karşı yeni politikalar geliştirmiştir.

Paracı doktrin, stagflasyona yol açan nedenler ve mekanizmaları daha iyi anlamamıza olanak sağlamakla birlikte, o da ekonomik gelişmeleri eksik şekilde yorumlamıştır. Önerilerinin içeriği ve tedavi için ileri sürdüğü ilaçlar, tıpkı büyük kriz öncesi 1920'li yılların önlemlerini hatırlatmaktadır. Bu önerileri şöylece özetleyebiliriz :

Yatırımları hızlandırmak için ücretler aleyhine kârları artırınız, enflasyondan kaçınmak için devlet harcamalarını azaltınız, üretim maliyetleri ve kârlar üzerinde baskı yapmayınız. Keynes'ten esinlenen ekonomistler ise 1930'lu yılların başındaki aynı hataların yapılmaması için bu yeni akıma karşı çıkmışlardır.

Post-Keynezyenler, tarihin öğrettiklerini dikkate almışlardır. Çalışmalarını o kadar genişletmişlerdir ki, ekonomik sistemin temel alanlarına yeni görüşler getirmişlerdir. Bu düşünce akımında ağırlık özellikle 4 unsurun analizi üzerine dayandırılmıştır

— Gelirin Dağılımı
— Yatırım

(*) Armand Lepas, mars 1980, Analyses de la SEDEIS. Problèmes Economiques 14 Mai 1980.

— Enflasyon
— Ekonomik Büyüme Süreci

Post-Keynezyenler, neo-klasikleri, Keynes Teorisini eksik yorumladıkları aşırı basitleştirdikleri için eleştirmektedirler. Post-Keynezyenler yalnızca Genel Teori ile yetinmemek gerektiğini, özellikle 1936'da Keynes ile eleştiriciler arasındaki tartışmaların (Treatise on Money) dikkate alınması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (1).

Post-Keynezyen düşünce akımı, **Sir Roy Harrod** ile **Kalecki**'nin ekonominin dinamikleştirilmesi, **Joan Robinson**'un «Sermaye Birikimi» ve **N. Kaldor**'un «**Alternative Theories of Distribution**» gibi yapıtları ile başladı. Ancak neo-klasiklerin yaptıkları eleştiriler bu araştırmaların etkilerini bir miktar zayıflatmıştır.

Post-Keynezyen düşünce şu ana kadar bir ekonomik yapıya ve sisteme kavuşmuş olmamakla beraber, **Leijonhufvud**'un «**On Keynesian Economics and The Economics of Keynes**» (2) adlı yapıtından sonra oldukça mesafe almış görünmektedir.

Aşağıda Post-Keynezyenlerin temel düşüncelerini açıklamaya çalışacağız.

II — Post-Keynezyen Dinamik

Post-Keynezyen düşünceyi doğru bir biçimde yakalayabilmek için herşeyden önce ekonomik dinamik hakkındaki düşünceyi bilmemiz gerekir. Neo-klasik teorinin artan ölçüde matematik kullanması ve kuramsal yapıyı dikkate almaması bu yeni düşünce akımına oldukça güç kazandırmıştır.

Neo-klâsik teori, uzun dönemde ekonominin gelişmesine ait kuralları ihmal etmiştir. Özellikle ekonomilerin farklı büyüme hızlarının nedenleri, konjonktür dalgalarının hızlanıp yavaşlamasının kökenleri, işgücü istihdamında görülen dalgalanmalar gözlerden uzak tutulmuştur.

Kısaca ifade etmek gerekirse, Post-Keynezyen düşünce akımının uğraşı alanı, kapitalizmin kısa ve uzun dönemde gelişmesinde gösterdiği istikrarsızlığın nedenlerinin araştırılması şeklinde özetlenebilir. Bu şekilde Post-Keynezyenler, Neo-Klasiklerin veri olarak kabul ettikleri varsayımları ve en başta «zevkler ve teknolojinin veri oluşunu» ret ederek işe başlamışlardır. O halde Post-Keynezyenler için gelişme süreci, tüketim yapısında ve üretimde kullanılan tekniklerde değişmelerle başlar. Bu görüş doğal olarak, ekonomik gelişmenin dengesiz bir biçimde oluştuğunu, bazı sektörler ge-

(1) Bu konuda bakınız: P. Davidson, «Why Money Matters : Lessons from a half - century of monetary theory», in Journal of Post-Keynesian Economics, 1978.
(2) A. Leijonhufvud, On Keynesian Economics and The Economics of Keynes, Oxford, Oxford University Press, 1968.

rılerken diğerlerinin tam bir gelişme içinde olabileceğini kabul etmeyi zorunlu kılmaktadır. Yeni teknolojilerin kullanılması ve tüketimin devamlı değişen yapısı gerçek dünyanın sosyal ve ekonomik çehresini belirleyen en önemli olgulardan ikisidir. Oysa Neo-klasik kuram «Sabit Verim» ve «durağan tüketici zevk ve tercihleri» varsayımları ile bu iki önemli olguyu yok varsaymaktadır. Bu nedenle Post-Keynezyenler, Neo-klasik öğretinin bu iki temel varsayımını ret ederek işe başlamışlardır. Ayrıca Neo-Klasik öğretide sektörü temsil eden firma varsayımı da gerçeklere uymamaktadır. Çünkü işletmeler arasında kullanılan teknolojinin cinsi ve çağdaşlığı bakımından önemli farklar mevcuttur. Ayrıca kâr oranları da firma ve sektörler itibarıyle önemli değişiklikler göstermektedir.

Yukarıda belirtilen gelişme ve büyüme düşüncesi yatırım kavramının ön plana çıkmasına yol açmıştır. Çünkü yatırım olmaksızın yeni teknolojiler yürürlüğe konulamaz. Ekonomik faaliyetlerin sonucu büyüme hızı ile belirlenir. Post-Keynezyenler için, sistemde istikrarsızlığın temeli, yatırımlardan ileri gelmektedir.

Gerçekten prodüktif yatırımlar geniş ölçüde dağıtılmamış kârlar ile finanse edilir. Oysa bu kârlar değişkendir ve geniş ölçüde fiyat teşekkülünün oluşumuna bağlıdırlar. Fiat teşekkülü ise rekabet ortamı ile monopol ortamında değişik sonuçlar verir. Buradan, kısa ve uzun dönemde tasarruf oranı ile yatırımda büyük bir istikrarsızlık olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Özetlemek icab ederse, Post-Keynezyenlerin makro dinamiğinde, büyüme analizine modern ekonomilerin kurumsal karakteri önemle oturtulmuştur denilebilir.

III — Yeni Düşüncenin Temel Yapısı

Bölüşüm, Yatırım, Enflasyon ve Fiyat Teşekkülü

Post-Keynezyenler için yatırım, üretim seviyesinin, istihdamın ve milli gelir dağılımının temel değişkenidir (3). Bu çerçevede, Post-Keynezyenler marjinalist teoriden tamamen ayrılmışlardır. Çünkü marjinalistler için gelir dağılımı, tam rekabet piyasasında, üretim faktörlerinin arz ve talebine bağlıdır. Üretim faktörlerinin arz ve talebi ise marjinal verimlilik ile marjinal zahmete dayanır. Esasen Keynes, emek talebinin emeğin marjinal verimliliğine bağlı olduğu fikrini ret etmiştir. Dolayısıyle Keynes, milli gelir dağılımının marjinalist ilkelerini kabul etmemiş olmaktadır.

1. Ona göre marjdaki değişmelerden bağımsız olarak bir denge fiyatları sistemi geliştirilebilir.

---

(3) Bakınız J. A. Kregel, «Post-Keynesian Theory : Income Distribution», in Challenge, Sept.-Oct. 1978 pp. 37.

2. Bir denge fiyatları sistemi kurmak için üretim faktörleri talebine ihtiyaç yoktur diyen Sraffa'ya göre sermaye ancak değer olarak ölçülebilir, miktar olarak ölçülemez. Çünkü sermaye heterojen'dir. Sraffa bunu ispatlamıştır da: Marjinalist Ekol'e göre, sermayeyi değer olarak ölçmek için fiyat gereklidir, o halde bu okulun gelir dağılımı teorisi bir açmaza girer. Sonuç olarak Sraffa, sermayenin miktarı ile fiyatı arasında basit ve devamlı bir ilişkinin bulunmadığını göstermiştir. Bu argümana dayanarak Joan Robinson da makro ekonomik üretim fonksiyonuna karşı çıkmıştır (4).

Bölüşüm ile ilgili doğru bir teori kurmak için Post-Keynezyenler Kalecki'nin çalışmalarını temel almışlardır. Kalecki'ye göre toplumda iki sınıf mevcuttur: ücret alan işçiler ve kâr elde eden kapitalistler (5). İşçilerin gelirlerinin tümünün, tüketim malları satın alımına harcandığı varsayılmıştır. Bu durumda kâr tutarı, kapitalistlerin tüketim harcamaları ile yatırım harcamaları tutarına eşittir. Buradan itibaren Kalecki'ye göre:

— Kapitalistler yatırımları çoğaltarak milli gelirdeki kâr payını artırabilirler. Yatırımların çoğaltılması ise çarpan katsayısı ile üretimi artırır. Bu ise tekrar kârın artmasına yol açar.

— Kapitalistler kârlarının tümünü tüketim malı satın alımında kullansalar bile gelirlerinde hiç bir azalma olmaz.

Kalecki'ye göre **«İşçiler sahip oldukları şeyi harcadıkları halde, kapitalistler harcadıkları şeye sahip olurlar».** (The Workers spend what they get; the Capitalists get what they spend).

Post-Keynezyen Teori üç temel nokta üzerinde görüşlerini yoğunlaştırmıştır

— **Kârı Kontrol Edenler** (Ferdi işletmeler ve büyük şirketler) yatırımı, dolayısıyle büyümeyi de kontrol ederler. Ayrıca oligopoller fiyatları etkilerler.

— **Prodüktivitedeki Değişme Oranı,** brüt yatırımlar ile teknik gelişmeye bağlıdır.

— **Büyüme ile gelir bölüşümü arasında sıkı bir ilişki vardır.** Çünkü büyüme yatırımlara, o da kâra bağlıdır.

Bu üç faktör dikkate alındığında tüketim malları üretiminde gerçekleştirilen kâr ile yatırım malları üretiminde gerçekleştirilen kâr bu sonuncunun net değerine eşit olmalıdır. **Reel olarak ücretler ücret malları tuta-**

---

(4) J. Robinson, «The Production Function and the Theory of Capital», in Review of Economics Studies, 1953, pp. 81-106.

(5) N. Kaldor bu ayırımı incelemelerinde esas almıştır. Bu ayırımı daha sonra Chambridge ekolünden Pasinetti gibi bazı yazarlar da geliştirmiştir.

rına (wage goods) diğer bir deyimle tüketim malları tutarına eşit olmalıdır.

O halde üretimin dağılımı ile gelirin dağılımı arasında tam bir benzerlik vardır. Tıpkı Marx'da toplumun sosyal sınıflara bölünüşünü açıklayan bölüşüm teorisi gibi. Bu görüş oligopol piyasalarının analize katılması ile tamamlanmıştır (6). Bu gelişmeler Post-Keynezyenlere bölüşüm teorisini analiz etmek ve enflasyon'a özel bir açıklama getirmek için yardımcı olmuştur.

Post-Keynezyenlere göre iki büyük kategori piyasa mevcuttur.

Birinci tür piyasalar, fiyatların esnek olduğu rekabet piyasalarıdır. İkinci tür piyasalar ise, oligopolistik piyasalar olup burada fiyatlar esnek değil katıdır.

Bu ikinci tür esnek olmayan piyasalarda fiyat teşekkül mekanizması, milli gelirde kârların payını, dolayısıyle yatırım ve **büyümeyi belirlediği gibi, enflasyon oranını da tayin eder.**

Post-Keynezyen Ekolün, oligopol piyasasında fiyat teşekkülü ile ilgili mikro ekonomik yaklaşımı iki unsur üzerine ağırlık verir :

— **«Mark-Up» Süreci :** Post-Keynezyen optikte, işletmeler gelecek yıllarda aniden ortaya çıkacak talep artışlarını karşılamak için yatırımlarını orta vadeli olarak planlar.

İşletmeler, oligopol piyasasındaki yerlerini muhafaza etmek için sert bir rekabet savaşı içindedirler. Sonuç olarak, işletmelerin yatırım kararları, piyasanın gelecekteki büyümesine ait beklentilere ve tahminlere dayanır. Ayrıca incelenen yatırımların her birinin kârlılık oranı da bu kararı etkiler.

Böylece işletmeler piyasadaki yerlerini koruyan ve kendisine belirli kâr düzeyini garanti eden bir yatırım politikasını benimserler. O halde fiyatlar sadece arz ve talep arasındaki ilişkiye göre belirlenmezler.

— İşletmelerin fiyat belirlenmesinde ikinci unsur **«Normal Maliyet Düzeyi»** dir. Bu maliyet, firmanın kapasitesinin standart kullanımına göre belirlenen bir maliyettir. Doğaldir ki ancak ekonominin uzun dönemdeki koşulları için bu varsayım geçerlidir.

Öyleyse, arz ve talepteki kısa dönemli geçici **değişmeler fiyatın** (şumunda fazla etkili değillerdir.

Post-Keynezyen düşüncede oligopolistik firmaların özel bir yeri vardır. Çünkü bu firmalar bir taraftan **yatırım oranı** ve **büyüme oranını** belirler-

(6) Bakınız P. Kenyon, «Pricing in Post-Keynesian Economics» in Challenge, july-August 1978 pp. 43.

ken, diğer yandan **fiyat tesbit davranışları** ile enflasyon oranını da belirlerler. Bu yönden J. K. Galbraith, firmaların mikro ekonomik davranışlarının incelenmesinin ekonomi teorisi için çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Ona göre toplumlar endüstrileşip politik kurumlar olgunlaştıkça, piyasanın tanzim edici (regulatrice) görevi gittikçe zayıflamaktadır (7). Bununla birlikte son tahlilde, fiyatı belirleyen şey nominal ücret düzeyidir (8). Daha açık bir şekilde, enflasyon oranı, nominal ücretler ile işgücü verimliliğinin mukayeseli değişmesinin bir fonksiyonudur. Ücret pazarlıkları bu yönden enflasyonun esas faktörüdür. O halde enflasyon, bu açıdan bir maliyet enflasyonu olarak görünmesine rağmen, maliyet ve talep enflasyonunun bir bileşkesidir. Enflasyon sürecinde paranın rolüne gelince, bu incelemenin 5.'nci bölümünde yer alacaktır.

IV — **İstihdam ve İşsizlik :**

Bilindiği üzere işgücü talebine ait teori, marjinalist teoriye dayanmaktadır. Bu teoride, işgücü piyasasında saf ve tam bir rekabetin geçerli olduğu düşünülür ve nisbi fiyatlarına göre faktörler arasında tam bir ikame olduğu varsayılır. Arz yönüne bakıldığında, geleneksel teori, çalışmanın kazancı (ücret) ile boş zaman arasındaki tercihe göre belirlenir. İşgücü arzı, bu durumda, nominal ücretler ile fiyatların bir fonksiyonu olarak belirlenir. Böyle düşünüldüğünde, nominal ücretlerin esnek olduğu farz edilerek belirli bir süre sonra tam istihdama ulaşılacağı sonucuna varılır.

Bu durumda nominal ücretlerde, özellikle düşüş yönünde rijiditeler (sertlik) görüldüğünde belirli bir işsizlik kaçınılmaz olur.

Keynezyen politikalar bu çerçevede etkisiz görünmektedir. Çünkü enflasyon gittikçe genişlemektedir. **(Phillips Eğrisi).** Neo-Klasik Teori, «eğer nominal ücretler aşağı istikamette rijid (katı) ise, enflasyonu sınırlamak için belirli düzeyde işsizliği göze almalısınız,» demektedir.

Post-Keynezyenler ise, ücretlerin teşekkül mekanizmasına dayanarak bu düşünceleri ret etmektedirler (9). Onlara göre önemli olan **reel ücretlerdir.**

Nominal ücretlerin fleksibilitesi yeterli değildir. Düşük istihdamda, fiyat artışlarının gerisinde kalan nominal ücret artışları, reel ücretlerin düşmesine yol açar. Bu noktada belirsizlik vardır, çünkü **nominal ücretlerin düşmesi talebi düşürür, iş hayatını yavaşlatır, yatırımları azaltır.**

---

(7) J. K. Galbraith, «On Post-Keynesian Economics» in journal of Post-Keynesian Economics, 1978 vol. 1, n. 1, pp. 8-11.

(8) Basil J. Moore, «A Post-Keynesian Approach to Monetary Theory» Challenge, Septembre-October, 1978, pp. 44.

(9) E. Appelbaum, «Post-Keynesian Theory: The Labor Market» in Challenge, january-february, 1979, pp. 39.

İstihdam bu gelişmeden olumsuz yönde etkilenir. Post-Keynezyenler, nominal ücretlerin rijiditesini olumlu karşılarlar. Onlara göre nominal ücretlerin aşağı doğru fleksibl olması halinde, belirsizlikler büyür ve firmalar planlarını değiştirmeye mecbur kalırlar. Oysa firmaların orta vadeli planları **işgücü talebinin belirlenmesinde önemli rol oynarlar.** Post-Keynezyenlerin bir çoğu Galbraith'in iki piyasa ayırımını benimsemişlerdir.

Oligopolostik piyasalar, ücret düzeyini ve işgücü sayısını belirleyen ve **orta vadeli planlar** yapan firmalardan oluşur. Bu sektörün işçileri iyi bir biçimde korunurlar, çünkü firmanın onların emeğine ihtiyacı vardır. Oysa diğer bazı sektörlerin firmaları bu konuda aynı güven içinde değildirler ve daha olumsuz koşullar altındadırlar.

Oligopol piyasasındaki firmalar, talebin kısa dönemli değişmelerine karşı ücretleri ve işçi sayılarını hemen değiştirmeyi düşünmezler. Yalnız geleceğe dönük planlarında yaptıkları değişiklikler bu davranışlarını etkiler. Neo-Klasiklerin aksine **nominal ücretler düşüyorsa ve istihdam yönünden ortam olumsuz ise firmalar planlarını değiştirirler.** Buradan nominal ücretlerin aşağı doğru rijit olmasının istihdam yönünden yararlı bir işlevi olduğu anlaşılmaktadır. Firmaların ikinci sınıf işçileri (geçici işçilik gibi) vardır. Bu kategori işgücü, işsizlikten en evvel etkilenen guruptur. Bu olgu reel ücret düzeyinden ileri gelmez, **işin niteliğinden** ortaya çıkar. Bu tür ikinci sınıf işçilik gideri değişken masraf niteliğinde olduğu halde diğer kalifiye işçilerin masrafı sabit masraf görünümündedir.

V — Moneter Teori :

Keynes'in Genel Teorisinde, para politikasının çok özel bir yeri vardır. Post-Keynezyenler daha paracı bir Keynes'e (Treatese On Money) yakındırlar.

Para konusunda Post-Keynezyenlerin başlıca görüşleri şunlardır :

1 — Post-Keynezyenler Marchall'deki kısmi dengelere yatkındırlar. Nihai veya başlangıç dengelerle uğraşacak yerde geçiş dönemleri ile ilgilidirler. Post-Keynezyenler paranın istihdam ve ekonomik hayatta nötr olduğu fikrini ret ederler. Çünkü kısa dönem onlar için önemlidir.

2 — Post-Keynezyenler için, nominal ücretler kısa dönemde piyasa güçlerince belirlenmezler, ücretliler ve işeverenler arasında Adminsitre fiyat mekanizması (yönetilen ve yönlendirilen fiyat mekanizması) tarafından belirlenirler. Bu çerçevede açık veya gizli toplu sözleşmeler aktedilir ve bu bir süre devam eder. Post-Keynezyenler, nominal ücretlerin iş piyasasındaki koşullar ne olursa olsun düşmeyeceğini ileri sürerler, çünkü bu takdirde prodüktivite azalacaktır.

Nominal ücretlerin bu exojen belirlenişi mal fiyatlarının kısa dönemde buna uyumunu zorunlu kılar. Oysa reel ücretler endojen bir şekilde belirlenirler.

3 — Para ekonomik hayatta görülen belirsizlikle birlikte vardır. Alışlar, satışlar ve ücret sözleşmelerinde para bir mübadele aracıdır. Bu belirsizliklerle dolu dünyada, para kararları hızlandırdığı için de talep edilir.

4 — Post-Keynezyenlerle geleneksel iktisatçıların yaklaşımları arasındaki ünlü fark, para arzının belirlenmesine ait görüşlerden kaynaklanır. Nominal ücret düzeyinde vuku bulan değişmelere karşı para stoku, kesin bir biçimde endojen olarak belirlenmektedir. Para üretime ait borçları düzenler. Bu çerçevede, **Merkez Bankası ancak baz parayı belirler.** Halk, Merkez Bankası parasından ne kadarını ticaret bankaları nezdine yatıracağına kendisi karar verir. Aynı şekilde ticaret bankaları da varlıklarının ne kadarını Merkez Bankası parası olarak, ne kadarını da diğer kullanışlar arasında dağıtacağına kendisi karar verir.

Geleneksel iktisatçılar fertlerin bu davranışlarının değişmediğini kabul ettiklerinden para stokunun exojen olarak belirlendiğini kabul ederler. Post-Keynezyenler ise bunun aksine Merkez Bankaları para arzını iş hacminin ihtiyaçlarına uydurmuşlardır şeklinde düşünürler. İşte bu ihtiyaçlar nominal ücretlerin gelişimine direkt olarak bağlıdırlar. Bu değişmeler de fiyat ve ciroyu belirler.

Bu nedenle, Post-Keynezyenler için, **para stokundaki değişme oranı ile nominal milli gelirdeki değişme oranı arasında sıkı bir korelasyon mevcuttur.**

5 — Enflasyonist süreçte paranın rolüne gelince, Post-Keynezyenler bu konuda orijinal fikirlere sahiptirler. Onlara göre, **uzun dönemde, para talebindeki artış (M): fiyatlar genel seviyesindeki değişme (P) ile reel üretimdeki değişme (Y) toplamına eşittir.**

Monetaristler için, M, para ihtiyaçlarına cevap veren sabit bir oranda artar. Bu durumda, $P = 0$ $(= M—Y)$ olması için (M) deki sabit artış oranın (Y) deki artış oranına eşit olması gerekir.

Post-Keynezyenler için durum farklıdır :

Enflasyon oranı, nominal ücretlerdeki artış oranı (W) ile prodüktivite artış oranı (Z) arasındaki fark tarafından belirlenir.

Yani

$P = W—Z = W—w$

P = enflasyon oranı

W = Nominal ücretlerdeki artış oranı

Z = Prodüktivite artış oranı

w = Reel ücretlerdeki artış oranı ki bu oran uzun dönemde Z'ye eşittir.

Bu durumda

M = W — Z + Y olur.

Eğer Merkez Bankası, W'nin fonksiyonu olarak M'nin artışına imkan vermezse, toplam talep cari fiyatlarla toplam arzı absorbe edemiyeceği için Y azalacaktır.

Bu durumda, faiz haddi yükselecek ve işsizlik ortaya çıkacaktır. Bu sonuçlardan kaçınmak için M'yi W'ye uydurmak gerekir.

VI — Bazı Sonuç Değerlendirmeler

1 — Ekonomi Politikası :

Post-Keynezyenlere göre, Neo-Klasiklerin ve Monetaristlerin ekonomi politikaları enflasyon ve işsizliğe karşı başarılı olamaz. Onlar enflasyonu önlemek için para ve bütçe araçlarının kullanılmasını, istihdam ve faaliyet hacmini büyük ölçüde düşüreceği düşüncesi ile karşı çıkarlar. Çünkü firmaların çoğunluğu oligopol piyasasında faaliyet göstermektedirler.

2 — Teorik Plânda

Neo-Keynezyen Teoriyi Neo-Klasik Teori ile kıyasladığımızda, özellikle gelir etkisi ve ikame etkisi alanında, metodolojik bazı farklar olduğu ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere neo-klasik teori Walras'ın Genel Denge Modelini referans olarak kabul ettiğinden ikame etkisine fazla ağırlık verir. Bu durumda, büyüme sürecinde gelirde bir artış olduğunda, bütün mal ve üretken nitelikteki girdilerde eşanlı artışlar kendini gösterir.

Post-Keynezyen kuramda ise, gelir etkisi önem taşır.

Bu ekol, ücret oranında bir düşüş halinde, emek-sermaye ikamesinden daha çok, toplam talep üzerindeki etkisine önem ve öncelik verir. Genel olarak post-keynezyenler, kısa dönemli ekonomik dalgalanmaların kökenini, yatırım seviyesinden kaynaklanan gelir etkisinde ararlar. Bu yaklaşım, onları ekonomide dengeli bir çözümün koşullarını araştırmaya yöneltmiştir. Oysa neo-klasik kuramda otomatik denge fikri kuramın temelini oluşturmaktadır.

Post-Keynezyen Kuramın ikinci temel noktası, mekanik türde bir yaklaşımdan daha çok sistematik bir yaklaşımı benimsemiş olmasıdır. Bu analizde kurumsal çerçeve ve sosyal dvaranışlar dikkate alınır. Bu yaklaşım türünün kamu politikasını tesbit bakımından güçlükler yaratacağı kuşkusuzdur. Post-Keynezyen ekolün Neo-Klasiklerden üçüncü

farkı, tümden gelim metodu yerine tüme varım metoduna ağırlık vermeleridir. Onlar neo-klasiklerin bütün varsayımların irdelerler ve pratik deneylere önem verirler. Uygulanabilir etkin ekonomi politikalarını araştırmak onların başlıca amacını oluşturur.

Bilinmektedir ki bu tür piyasalarda, firmalar, yatırım, fiyat ve işgücünü orta vadeli olarak planlamaktadırlar. **Bu firmaların planlarını azalış yönünde değiştirmeleri için, talebin kısıtlanmasının uzun bir süre devam edeceğine inanmaları gerekir.** Dolayısıyla, Monetarist yahut neo-klasik anti enflasyonist politikanın ilk yıllarında, bu firmalar **ücret artışı hızını ve** fiyatlarını düşürmezler. Bu durumda üretim artışının duraklaması, normal maliyetleri artırarak ek bir fiyat yükselişine sebep olur. Yalnızca rekabetçi piyasadaki firmalar ile ikincil piyasa işçileri bu daralmadan etkilenirler. Bu tür firmaların ekonomide ağırlıkları ise fazla değildir. Öyleyse enflasyonu fazla etkilemiyecek, fakat işsizlik ve üretim artışlarını olumsuz yönde etkileyecektir. Post-Keynezyenlere göre, o halde fiyat tayin sürecinden ve bu fiyat seviyesine baskı yaparak işe başlanılmalıdır. Bu nedenledir ki enflasyon ve işsizliğe karşı mücadele etmekte ilk aşama **Gelir Politikasının** uygulanması olmalıdır.

Post-Keynezyenlerin gözünde, gelir politikası, gelirin başlıca kategorilerinin (ücret, kâr, rant) yıllık artış oranlarının saptanmasıyla işe başlamalıdır. Ancak büyüme için gerekli yatırımların finanse edilmesinde, şirketlerin dağıtılmamış kârlarının bu politikanın dışında tutulmasına özen gösterilmelidir. Fakat gelir dağılımı sorunu bu yıllık artış oranlarını da belirler. Post-Keynezyenler için gelir dağılımı sorunu genel bir sosyal anlaşma ile düzenlenmelidir. Gelir dağılımı hedefleri büyüme ve yatırım büyüklüklerine göre tayin edilmelidir. Demokratik bir Planlama Örgütü, yatırımların hacim ve yönünü ve ekonominin büyüme istikametini ve prodüktiviteyi tayin etmelidir.

Gelir politikası, yatırımların finansmanını ve ekonominin üretim kapasitesi ile talep arasındaki ahengi sağlamalıdır.

Bir defa bu düzenlendiğinde geriye istihdam sorunu kalır. Yukarıda teorik temelleri belirtilen bu sorun uzun dönemde talebin sistematik bir biçimde genişletilmesi ile çözülür. Burada iki şey söz konusudur:

1 — Ya bu politika kısa süre uygulanır ve etkin sonuç alınmaz.

2 — Yahut bu politika, işletmelerin planlarını yeniden gözden geçirmeye, yatırımlarını artırmaya, maliyetlerini yükseltmeye sevkeder. Bu durumda maliyet enflasyonu doğabilir, bu takdirde politika ters yönde uygulanmalıdır.

Post-Keynezyenler için, işsizliğe karşı savaş politikası iki şekilde düşünülebilir.

— **Talebin Plânlanması :**

Uzun dönemde öngörülen büyüme hızına yakın bir büyümeyi gerçekleştirmeye çalışmak. Öyleki büyüme oranı-yatırım-fiyat-gelir-dağılımı-gelirlerin enflasyonist olmayan değişimi gibi ekonomik büyüklüklerde ahenksizlikler ve dengesizlikler görülmesin.

— İşçilerin ikincil piyasadan birincil piyasaya geçişlerini kolaylaştıran bir politika uygulamak. Diğer bir deyimle farlılıkları önleyici global tedbirler almak (Yasal önlemler, eğitim v.s. gibi).

Para politikasına gelince, Post-Keynezyenler para politikasının denge sağlayıcı rolü üzerinde israr ederler. Özellikle çağdaş ekonomilerde kaçınılmaz olan istikrar bozucu etkilere karşı, para politikasının uygulanması gerekli olmaktadır. Bu bakımdan gelişmiş ülkelerde, bütün üretici sosyal sınıflara kredinin ulaşmasını sağlamak önemlidir. İkinci olarak uluslararası düzeyde merkezi bir Dünya Bankası aracılığı ile kredilerin büyüme ihtiyaçlarına uygun dağıtılması önem taşımaktadır.

BİBLİOGRAFYA

I — Challenge Dergisi

Eichner A. Ş. — «Post-Keynesian Theory: an introduction» May-June 1978

Cornwall J. — «Post-Keynesian Theory: Macrodynamics» ibid

Moor B. J. — «A Post-Keynesian Approach to Monetary Theory», July-August 1978

Kenyon P. — «Pricing in Post-Keynesian Economics», ibid

Kregel J. A. — «Post-Keynesian Theory: Income Distribution», Sept-Oct 1978

Chase R. X. — «The Ruth Cohen, Anomaly and Production Theory», Nov-Déc 1978

Appelbaum E. — «Post-Keynesian Theory: The Labor Market»,

Roncaglia A. — «Straffa and the Reconstruction of Political Economy», ibid

II — Journal of Post-Keynesian Economics
A statement of purposes, vol 1, no. 1 Fall 1978

Galbraith J. K. — «On Post-Keynesian Economics», ibid

Davidson P. — Why Money Matters: Lesson from a halfcentury of monetary theory» ibid

Lerner A. — «The Scramble fort Keynes'mantel», ibid

Smith P. — «Keynes'finance motive: some empricial evidence», vol 1, no. 3 spring 79

Robinson J. and Cripps F. — «Keynes Today», ibid

Dixon R. — «Relative Wages and Employment Theory», vol II, No. 2, winter

Eichner A. Ş. — «A Post-Keynesian Short Period Model», Vol 1, no. 4, summer 1979

Stein J. L. — «The acceleration of inflation» vol II, no. 1, Fall 1979

ABD'DE YENİ BİR DÜŞÜNCE AKIMI

Henri Lepage
Focus, Novembre 1981 (*)

Ronald Reagan'in Beyaz Saray'a seçilmesi, ekonomik planda gerçek bir devrime yol açmıştır. Gerçekten 20 yıldır Amerikan ekonomi Politikasına yön veren Keynes düşünce sisteminden tamamen farklı şeyleri savunan bir iktisatçılar grubu şimdi iktidara gelmiştir.

Hükümette direkt olarak görev almış kimseler arasında özellikle aşağıdaki isimler göze çarpmaktadır:

Yeni Bütçe Direktörü David Stockman (34 yaş)

Yeni İktisat Müşavirleri Komitesi Başkanı Murray Weidenbaum (54 yaş)

İki Hazine Genel Sekreter Yardımcısı

— Paul Craig Roberts (41 yaş) Ekonomik İşlerle görevlidir.

— Norman Ture (57 yaş) mali konular üzerinde çalışmaktadır.

Bu Doktrine yeni bir isim de verilmiştir: Arz Ekonomisi (İngilizce «Supply Side Economics», Fransızca «Economique de l'Offre)

Burada evvela bu yeni akımın fikir temellerini açıklığa kavuşturmamız, sonra Başkan Reagan tarafından uygulamaya konulan iktisat politikası araçlarını görmemiz gerekecektir.

I — Yeni Bir Yaklaşım:

Arz Ekonomisi denince neyi anlıyoruz?

(*) Focus, A.B.D. Fransa Büyükelçiliği Kültür ve Enformasyon Servisince yayınlanan bir dergidir. M. Henri Lepage İşletme Enstitüsünde (Institut de l'Entreprise) görevlidir.

Cevap: Şimdiye kadar iktisat teorisinin kabul ettiğinden daha yüksek oranda üretim faktörlerinin esnekliği varsayımı kabul eden bir düşünce akımı.

Maliye konusundaki klâsik iktisat kitapları iki etkiyi birbirinden dikkatle ayırırlar. Gelir etkisi ve ikame etkisi. Sabit gelirli bir ailenin ödediği vergide bir artış olduğu zaman fert iki türlü reaksiyonda bulunabilir. Birincisi vergi artışının ortaya çıkardığı gelir kaybını karşılayabilmek için daha fazla çalışmakdır. (Karısının yeni bir iş bulması, fazla çalışma yapılması gibi). Buna gelir etkisi diyoruz. İkincisi, eğer fazla mesai yapılması ferdin vergi sonrası net gelirini yahut reel satınalma gücünü artırmıyorsa, hayattan daha fazla zevk almak için çalışma saatini azaltıp, kendine eğlence ve boş zaman ayırmasıdır. Buna da ikame etkisi diyoruz.

Teoride bu iki tür tercih mümkün ise de, alışılmış Keynezyen Politika taraftarları, gelir etkisine oranla ikame etkisinin ihmal edilebilir düzeyde olduğu hipotezini kabul etmişlerdir. Dolayısıyla Keynesçiler genel olarak vergilemenin piyasada emek arzını etkilemediği düşüncesindedirler. Onlara göre vergileme elbette ferdin çalışmasını negatif olarak etkiler, ancak bu türlü bir olay ancak yüksek gelirli gruplar için söz konusudur.

Cumhuriyetçi yönetimin yeni ekonomi danışmanları yukarıdaki görüşün tam aksi kanaate sahiptirler. Bu görüş Arz Ekonomisi Teorisi'nin orijinal yönünü temsil etmektedir.

Onlara göre vergi ağırlığının giderek artırılması karşısında emek arzının esnekliği, Keynezyen Düşüncenin aksine yüksektir. Vergi ağırlığı yükseldikçe fertler daha az çalışma eğilimi veya yeni bir iş bulma gayreti gösterirler. Ve bu etki sadece yüksek gelirli grupta değil, orta hatta düşük gelirli grupta da kendini gösterir. Bu konuda ABD'de yapılan araştırma ve gözlemler bu sonucu doğrulamaktadır.

Arz Ekonomisi taraftarları, yukarıda belirtilenler dışında, Keynezyen politikalara iki eleştiri daha yöneltmektedirler

1. Onlara göre vergi, sadece fertlerin «boş zaman - çalışma zamanı» yahut ücretli süre ile serbest süre tercihini etkilemez. Bunun dışında ferdin piyasaya sunduğu ve karşılığında ücret aldığı faaliyetler **(Travail Marchandes)** ile evine ayırdığı dolayısıyla herhangi bir vergiye tabi olmayan faaliyetlerini de **(Travail domestiques)** etkiler.

Bir örnek alalım. Günde 100 Frank kazanan bir işçi % 15 lik vergi dilimine girsin. Vergiden sonra ona net 85 Franklık bir gelir kalacaktır. Farzedelim ki bu işçi evine 1 günlük mesai isteyen boya badana yaptıracaktır. Bu durumda işçi bu boya badanayı bizzat kendisi yapmak ile günde 80 Frank isteyen bir boyacıya yaptırmak arasında tercihini kullanmak zorundadır. Bu örnekte işçi, bu boya badana işini başkasına yaptırdığında daha kazançlı çıkacaktır. Şimdi kabul edelim ki, vergi oranı % 25'e çıksın.

Net günlük geliri 100—25 = 75 Frank olacaktır. Bu durumda, işçimiz, örneğin fabrikaya gidip çalışmak yerine bizzat kendisi bu işi yapmaya teşebbüs edecektir. Görüldüğü üzere vergi yükünün ağırlaştırılması fertlerin başkasına yaptırdığı işlerin bizzat kendilerince yapılmasına yol açmaktadır. Bu yüksek vergi oranı kısa süreli olduğunda etkisi marjinal olmaktadır. Fakat vergi oranı yüksek, uygulama süresi de uzun olursa olayın etkisinin ne ölçüde olacağını kestirmeye imkan yoktur. Bu faktörü hükümetler hesaba katmamışlardır.

2. Gelir üzerine konan vergiye karşı hassas olan şey yalnızca ferdin çalışması değildir. Bunun dışında, direkt vergileme tasarruf davranışını da etkiler.

Bilindiği üzere ferdin geliri iki türlü kullanılabilir. Harcamak veya tasarruf etmek. Buna göre herkes, kazandığını bugün tüketmek ile yarın tüketmek (yani tasarruf etmek) arasında tercihte bulunur. Fert birinci davranışı (Tüketimi) seçtiğinde bunun bir fiyatı, bir bedeli vardır. Bu fiyat, gelirinden harcamayıp tasarruf eden kişinin yarın elde edebileceği ek kazançtır. Eğlence ile çalışmak arasındaki tercihte olduğu gibi, yahut ücretli işçilik ile ev işinde çalışmak tercihinde olduğu gibi, bu maliyet, verginin bir fonksiyonu olarak değişir. Vergi oranı arttıkça insanların tasarruf etmek suretiyle yarın elde edecekleri ek gelirin önemi zayıflar ve fertler tüketime doğru yönelirler. Sonuç tasarruf hacminin azalışıdır.

Bu etki, geleneksel ekonomi teorisinde yeterince yer almamıştır. Michael Boskin'in tasarruf Arzı konusunda yaptığı ve 1978 de **Journal of Political Economy**'de yayınlanan çalışması, bu olayın küçümsenmeyecek boyutta olduğunu kanıtlamıştır.

Makro-ekonomik analiz açısından bu optik değişmesi iki sonuç yaratmaktadır :

1. Arz ekonomisi taraftarları, Keynesyen düşünürlerin mübalağalı bir tam istihdam tanımı yaptıklarını söylemektedirler. Bu politikanın uygulanışı daha sonraki yıllarda enflasyonist gidişin frenlenmesini imkânsız hale getirmiştir.

2. Diğer taraftan geleneksel makro-ekonomik politikaların, kamu harcamaları çarpanını sistematik olarak mübalağa etmeleri bir diğer eksikliktir. Ayrıca bu görüş kamu otoritelerini ekonomik gelişmede vergi indirimlerinin etkisini küçümsemeye yöneltmiştir. Ayrıca vergi yükünün gittikçe artmasının fertlerin çalışma ve tasarruf davranışlarını olumsuz yönde etkilediği hiç dikkate alınmamıştır.

II — Yeni Ekonomi Stratejisi:

Elbette büyüme devam ediyor. 1975'den beri 12 milyon yeni işyeri yaratıldı. Fakat 1970'li yıllarda erişilen büyüme hızı, 1960'lı yıllarda ulaşılan seviyenin yarısından daha az olmuştur. Produktivite ise durağandır. Ça-

lışma çağındaki nüfus hacmi ile mukayese edildiğinde milli hasıla 10 yıldan beri hiç değişmemiştir denilebilir. Eğer Amerikan ev halkı hayat düzeylerini korumuşlarsa, bunun tek sebebi hane başına düşen, çalışan fert sayısının artmasıdır. Diğer deyimle hane halkından daha fazla kişi dışarıda çalışma hayatına katılmıştır. Ekonomik bilanço, 1930 depresyon yıllarından çok daha iyi değildir. Ayrıca enflasyon hızı artmasına devam etmektedir.

Geleneksel Keynezyen düşünce prizmasından bakıldığında böyle bir durum özellikle şaşırtıcıdır. Ayrıca 1960 yıllarında başarılı sonuçlar veren, ekonomiyi yönetme teknikleri şimdi hiç etkili olamamaktadır.

Buna mukabil, Arz Ekonomicileri için bütün bu olayların izahı gayet basittir. 1960 ın son yılları ile 1970 li yıllarda kamu harcamaları, G.S.M.H nın % 36 sına ulaşmıştır. Buna,, gittikçe büyüyen müdahale organlarının (réglementations) masraflarını da eklemek gerekmektedir. Bu türlü Federal Büroların sayısı 1970 de 12 iken, 1975 de 17 olmuş ve toplam bütçeleri de 1.3 milyar dolardan 4,5 milyar dolara yükselmiştir. Hayat seviyeleri yasal fakirlik sınırında bulunan nüfusun oranı 1960 yılı başlarında % 20 iken şimdi % 3 düzeyine inmekle beraber 10 yılda kamu borçları üç misline çıkmış, vergiler geçinme endeksinden 1,5 misli hızla artmıştır. Kamu gelirleri içinde dolaysız vergilerin yüksek yer tuttuğu, orta gelirli Amerikan vatandaşının çok yüksek vergilemeye tabi bulunduğu bilinen bir husustur. Ayrıca Amerika, tasarruf gelirlerinin dünyada en yüksek düzeyde vergilendirildiği bir ülke olmuştur. Bu durumda, ABD'de, yatırımlara ayrılan kaynaklar çok sınırlı düzeyde kalmıştır. (OECD ülkelerinde yatırıma ayrılan kaynakların üçte biri düzeyinde)

Batı ülkeler içinde ferdi tasarruf hacmi en düşük ülke Amerika'dır. 20 yıldır Amerikan Ekonomisini yöneten sorumlular, mükellefleri çalışmaya, tasarruf etmeye ve yatırım yapmaya teşvik eden bütün mekanizmaları tahrip etmişlerdir. Amerikan vergi rejiminin yapısı, bugün toplumu yatırım yapmak yerine harcamaya ve hemen tüketmeye sevketmektedir.

Arz Ekonomisi taraftarları, böyle bir durum karşısında, klâsik para ve bütçe araçları yardımı ile talebi etkileyerek gelişmeyi sağlamanın imkansız olduğunu ileri sürmektedirler. Bu politikalar, ekonomik ajanları, daha çok üretmek ve yatırıma yöneltmek yerine enflasyonu devamlı olarak teşvik etmekten başka işe yaramazlar.

Arz Ekonomisi taraftarları aşağıdaki ekonomik stratejiyi benimsemişlerdir:

1. Amerika'da uzun süredir devam eden enflasyon olgusu ile kamu harcamalarındaki artış arasında sıkı bir bağ vardır. Enflasyonun iki kökeni vardır: Birincisi, Keynezyen düşüncenin egemen olmasından kaynaklanan ve her sene artan bütçe açıklarının, kamu borçlarının büyük bir kısmının parasallaşmasına yol açması olgusu. İkincisi gittikçe ağırlaşan vergi yükünün arz faktörleri üzerinde olumsuz etkiler yaratması. Bu durum,

özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Keynezyen düşünceye inanmış Amerikan yetkililerinin sınır ve disiplin tanımaz harcama eğilimlerinden kaynaklanmıştır.

2. Amerikan ekonomisinin dinamizmini ve gelişmesini yitirmesi Kennedy-Johnson döneminde ortaya çıkan Devletin giderek büyümesi **(hypertrophie)** olgusunun direkt bir sonucudur. Gerçekten, bu başkanlar döneminde, Demokrat Partinin hayal ettiği Büyük Toplum'a **(Great Society)** erişmek için geniş çaplı sosyal programlar yürürlüğe konmuştur. Bu dönemde sosyal transferlerin ve devlet müdahalelerinin genişlemesi kamu finansman dengesini bozduğu gibi kaynakların daha az verimli alanlara kaymasına ve çalışmanın ve tasarruf gayretlerinin cezalandırılmasına yol açmıştır. Ayrıca bu gelişme, suistimalleri, kaçak işçi çalıştırmayı, ikincil piyasayı (verginin ağırlığı nedeniyle ortaya çıkan paralel piyasa) teşvik etmiş ve ekonomik hayatın esneklik ve uyum kabiliyetini azaltan çeşitli devlet müdahalelerine zemin hazırlamıştır.

3. İster enflasyondan ister istihdamdan söz edilsin hastalık daima aynıdır. Kamu harcamalarının devamlı artışı. Diğer bir deyimle, enflasyonu yenmek ve gelişmeyi başlatmak birbirinden ayrılmaz iki hedeftir. Bu hedeflere ulaşmak, son otuz yıldır sürdürülen düşünce ve politikalar tartışma konusu yapılmadıkça, mümkün değildir. Bu politikalar devletin Amerikan ekonomik hayatına geniş biçimde karışmasına yol açmıştır.

4. Bu iki hedefe ulaşmak için kamu harcamalarının azaltılması ve vergilerin indirilmesi stratejilerinin birlikte uygulanması lâzımdır.

Bu iki politika üç nedenle birbirinden ayrılamaz:

— Çünkü bütçe açıklarının devamlı oluşunun nedeni, arzı cezalandıran vergi yükünün ağır oluşudur. Vergiler ağır olduğu derecede fertler para kazanmak için daha az gayret sarfederler, dolayısıyla daha az vergi öderler. Bu bize eski bir kamu maliyesi prensibini hatırlatmaktadır. «Yüksek narhlar inekleri öldürür.»

— Çünkü vergilerdeki bir azaltmanın emek, tasarruf ve yatırım arzını müessir bir şekilde etkileyebilmesi, hükümetin kamu harcamalarında devamlı bir indirim yapacağının resmi olarak benimsenmesi ile mümkündür. Devletin ekonomik birimler karşısında bu tutumunu garanti etmesi lâzımdır.

— Ayrıca ekonomi üzerinde olumlu etkiler yaratmak için, sadece kamu harcamaları hacminin azaltılması yeterli değildir. Bunun dışında sayısız ferdi kaçak işleri, az ya da çok gönüllü işsizlik şekillerini teşvik eden vergi yapısının da değiştirilmesi gerekmektedir.

Arz Ekonomisi taraftarları bütçe açıklarını azaltıcı ve vergi ağırlığını düşürücü tedbirler aynı anda düzenlenmelidir görüşünde birleşirler. Arz Ekonomisi taraftarlarına göre, bütçe açıklarını azaltmak için vergileri in-

dirmek gerekmektedir. Bu davranış klasik maliyecilere ters görünse de tam bir gerçeğin ifadesidir.

5. Böyle bir politika para arzının son derece kısıtlı limitler içinde arttırılması ile beraber yürütülürse etkili olabilir. Aksi takdirde, kısa dönemde, hem enflasyonist hem de resesyonist sonuçlar yaratması kaçınılmazdır. Çünkü bu politika faiz hadlerinin yükselmesine yol açar. Fakat kamu otoriteleri şayet kamu harcamalarını ve para arzını kısmada kesin kararlı bir tutum gösterirlerse, ekonomik birimlerin enflasyon konusundaki öngörüleri geriler, dolayısıyla faiz hadlerinde bir düşme yavaş yavaş kendisini göstermeye başlar. Bu suretle enflasyonun gerilemesi ve büyümenin tekrar harekete geçmesi süreci işlemeye başlar.

III — Arz Ekonomisi ve Liberal Ekonomik Düşüncenin Yeniden Doğuşu

Arz Ekonomisi düşüncesinin ortaya çıkışı çok yeni bir olaydır. 1978 yılında muhafazakâr bir dergi olan **The Public İnterest** dergisinde, Paul Craig Roberts imzası ile yayınlanan bir makalede arz ekonomisi fikirleri ilk defa olarak ortaya atılmıştır. Aynı şekilde, 1978 yılında, Kaliforniya vergi isyanı (*) sırasında 13 no.lu teklifin başarı kazanması, Newsweek, Time, Fortuna gibi büyük dergi okuyucularının bu yeni ekibi tanımalarına olanak vermiştir. Bu yeni iktisatçı grubu şu anda Başkan Reagan'ın çevresinde görev almışlardır.

Nihayet «**Supply Side**» deyimi, ayni yıl Amerikan İktisatçılar Derneğinin (Amerikan Economic Association), Atlantic City'de toplanan yıllık genel kurulunda resmi olarak Anglo-Saxon iktisatçılarının deyimleri arasına girmiştir.

Bu iktisatçıların çoğunluğunu, yaşı kırk civarında olan gençler teşkil etmektedir. (Örneğin Stanford'dan Michael Boskin henüz 35 yaşındadır. Ayni şekilde Southern California Üniversitesinden Arthur Laffer henüz 41 yaşındadır ve politik sahnedeki ünü 1930 yıllarında Keynes'in eriştiği düzeyin altında değildir. Harvard'dan Martin Feldstein'a gelince, 3 yıldan beri **National Bureau of Economic Research**'ün direktörlüğünü yapan ve yeni nesil içinde büyük bir kabiliyet olarak görünen bu ekonomist henüz 42 yaşındadır.)

Arz Ekonomicilerini, 1960 lardan beri liberal ekonomik düşünce hayatına büyük yenilikler getiren Şikago okulundan ayrı düşünmeye imkan yoktur. Arz Ekonomisi Düşünürlerinin metodolojik yaklaşımlarının hare-

---

(*) 1978 yılında, Kaliforniya Eyaletinde, Hükümetin emlâk vergisi gibi bazı vergileri artırma kararına karşı halkın tepkisi büyük olmuş ve 13 sayılı bir Proposition ile bu artışlardan vazgeçilerek bazı vergilerde indirim yapılmıştır. Buna, Literatürde, Kaliforniya Vergi İsyanı adı verilmektedir (Çev.)

ket noktasını teşkil eden esnekliği olgusuna özel bir ilgi göstermeleri, 1960'larda başlayan mikroekonomik iş piyasası etüdleri ile yakından ilgilidir. İş piyasasının çalışmasını etkileyen kurumsal faktörler ile emek arzını belirleyen ferdi etkenler üzerinde Şikago ve Columbia laboratuarlarında girişilen analiz ve etüdler arz ekonomistleri üzerinde derin izler bırakmıştır. Theodore Schultz ve Jacop Mincer'in **Capital Humain** (Beşeri Sermaye) üzerindeki çalışmaları, Gary Becker'in «zamanın-eve-tahsisi» konusundaki incelemesi, **National Bureau of Economics Research**'ın ekonomik faaliyetlerin gelişimi ile kadın işgücünün artışı ve asgari ücret tesbitinin ekonometrik sonuçları gibi araştırmaları bu yeni ekolün görüşlerine zemin hazırlamıştır.

Gerçekten geleneksel iş piyasası kuramını temelden sarsan ve **«Domestique üretim fonksiyonu»** kavramını teoriye sokan Gary Becker gibi araştırmacılar olmasa idi Arz Ekonomisi düşüncesinin gelişmesine olanak yoktu.

Aynı şekilde Milton Friedman'ın devamlı gelir kavramı ve yaşamsal period (1) üzerindeki öncü çalışmaları ile Edmund Phelps'in enflasyon işsizlik ilişkileri ve «doğal işsizlik oranı» kavramı gibi çalışmaları olmasa idi **Supply-Side** ekolünün doğması imkansızdı denilebilir.

Ayrıca bugünkü Monetarist Teorinin enflasyonun istihdam üzerindeki pozitif etkilerinin ancak ekonomik birimlerin enflasyonun devam etmeyeceği konusundaki bekleyişlerine bağlı olduğu savını ileri sürmek suretiyle Phillips Eğrisi'ni (2) ret etmesi olmasa idi Arz Ekonomisi taraftarlarının bugün ileri sürdükleri stratejiyi anlamak mümkün olmazdı.

Aynı şekilde, bugün üniversite kampüslerinde tartışılan ve rasyonel öngörüler **(Anticipations Rationnelles)** adı verilen yeni bir monetarist fikir akımı olmasa idi, Arz Ekonomicilerinin ultra liberal tezlerini anlamamıza gene imkan olamazdı.

Burro, Lucas, Sargent, Wallace gibi Chicago ekolüne bağlı genç ekonomistler Rasyonel Öngörüler kavramının geliştirilmesine emek vermişlerdir. Arz ekonomicilerinin bir çoğu, ekonomik birimlerin sadece geçmiş verilere dayanarak hareket etmediklerini, bunun yanında geleceğe dönük bekleyişlerin (rational expectations) daha büyük etkisi olduğunu kabul etmişlerdir. Chicago Ekolüne bağlı teorisyenler gibi Arz Ekonomicileri de, ekonomik konjonktürü etkilemek için uygulanan geleneksel politikaların ekonomide istikrar yerine istikrarsızlığı arttırdığı düşüncesindedirler. Çünkü ge-

---

(1) Tüketicinin davranışlarını sadece şimdiki gelirine göre değil gelecekte elde etmeyi düşündüğü gelire göre ayarlaması hipotezi. Bu hipotezin istatistiki olarak doğrulanması Friedman'ın Monetarist Teorisinin temelini oluşturmuştur.

(2) A.W. Phillips, 1958 yılından itibaren, işsizlik oranı ile ücretlerin ve fiyatların değişim oranı arasında ters orantılı istatistiki bir bağ olduğu hipotezini ileri sürmüştür.

leneksel politikalar, geleceğe dönük bekleyişleri dikkate almayan ekonometrik modellere dayanmaktadırlar. Monetaristler gibi arz ekonomicileri de, devlet müdahalelerinin az ve istikrarlı olmasına büyük önem vermektedirler.

Nihayet şurası inkar edilemez ki, arz ekonomistleri kamu düzenleme yasalarının bozucu etkileri konusunda Şikago Ekolünce yapılan ilk çalışmalardan büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Özellikle Martin Feldstein'ın sosyal güvenlik, sağlık ekonomisi, emeklilik sistemleri gibi alanlarda yaptığı araştırmalar **Supply-Side** düşünürlerinin vergilerin etkileri konusundaki incelemelerine ışık tutmuştur. Diğer bir deyimle bugün arz ekonomistlerinin iktidara gelişleri, 1950-60 yıllarında Şikago Monetarist Okulunca başlatılan bilimsel ve entellektüel devrimin siyasal sonucundan başka bir şey değildir.

Feldstein, Boskin, Laffer gibi iktisatçılar saf birer monetarist olarak tanımlanamazlarsa da, 20 yıl önce Şikago Okulu kurucuları olan Milton Friedman ve George Stigler'in geliştirdikleri düşüncelerden büyük ölçüde etkilendikleri muhakkaktır.

IV — Sonuç:

Supply Side ekolüne dayalı Reagan stratejisi kuramsal alanda bir büdaki incelemelerine ışık tutmuştur. Diğer bir deyimle bugün arz ekonomistleri, fakirleri daha fakir yapan, Amerikan toplumunda eşitsizlikleri artıran bir politikayı benimsedikleri için eleştirilmektedirler. Çünkü Arz Ekonomistleri bütçede sert kısıtlamalara başvurmuşlardır. Bu kısıtlamalar özellikle eğitim kredileri, gıda maddeleri yardım programları, konut subvansiyonları, demiryolu, karayolu ve hava alanlarına yapılan yardımlar gibi çeşitli alanlarda olmuştur.

Bu kısıtlamaların toplumdaki en yoksul kesimi etkilediği, bu nedenle antisosyal nitelikte olduğu kuşkusuzdur. Vergi indirimleri gibi sağ elle verilen olanaklar, kamu harcamalarında yapılan kısıtlamalarla sol elle geri alınmaktadır.

Supply Side taraftarlarının bu itiraza verdiği cevap oldukça basittir

Bu türlü bir argümanın kabulü halinde, kamu harcamalarındaki devamlı artışın toplumdaki fakirliği ve büyüyen eşitsizliği azalttığı görüşünün benimsenmesi gerekecektir. Aynı şekilde eğitim ve sağlık gibi kollektif ihtiyaçların koruyucu bir devlet monopolü tarafından sağlanmasının en uygun çözüm olacağı iddia edilecektir.

Oysa arz ekonomistleri, koruyucu devlet imaj ve uygulamalarının başlangıçta kendinden beklenenin tam aksi sonuçlar yarattığı savını ileri sürmektedirler. Az çok her tarafta, transfer ve yeniden dağılım harcamalarının kamu harcamalarını nasıl korkunç oranda arttırdığına ait rakamları

görmemiz mümkündür. Devletin % 90 oranında büyümesi, «Refah Devleti» adı altında sosyal önlemlerin giderek artmasından ileri gelmiştir. Son zamanlarda yapılan çalışmalar bu türlü sosyal harcamaların sosyal adaletin tam aksi sonuçlar yarattığını kanıtlamaktadır.

Bu türlü bir bakış açısı, arz ekonomisi taraftarlarına, zenginlerin üzerindeki vergi yükünü hafifletmeyi önermeye yöneltmiştir. Ayrıca negatif vergi prensibi çerçevesinde transfer harcamalarının yeniden düzenlenmesi, sosyal güvenlik harcamalarının maliyetini azaltacağı gibi bu yardımların gerçek ihtiyaç sahiplerine gitmesine de imkan hazırlayacaktır.

ENFLASYONLA MÜCADELEDE ARZ-EKONOMİSİNİN ROLÜ

Lyle E. Gramley (*)

Son bir kaç yıl içinde ,ekonomiyi sağlıklı yürütmek için güdülen çabalar arasında maliye politikasının yeri ve rolü üzerine, iktisatçılar arasında hayli görüş ayrılıkları doğmuştur. 30 yılı aşkın bir süredir, hükümetler, konjonktür dalgalanmalarını yumuşatmak için, maliye politikası ve araçlarına bel bağlamışlardır. Resesyon dönemlerinde vergi oranları azaltılmış, harcamalara hız verilmiştir. Enflasyonist baskıların arttığı dönemlerde ise harcamalar sınırlandırılmaya çalışılmış, vergi oranları yükseltilmiştir.

Fakat son sıralarda bu tür politikaların etkinliği konusunda derin kuşkular ortaya çıkmıştır. Prestij sahibi Kongre Bileşik Ekonomik Komitesinin son (1981) raporunda da değindiği üzere, 2. Dünya Savaşı sonrası ekonomi tarihi incelendiğinde, «resesyonların süresini kısaltma ve etkilerini veya entansitelerini azaltmaya yönelik hükümet çabalarının... büyük ölçüde etkisiz kaldığı» gözlenmektedir.

Eğer maliye politikası arz-ekonomisi prensiplerine uygun bir biçimde düzenlenebilse, bugün uygulanmakta olan para politikasına destek olurdu. Bilindiği üzere, 1980 Ekiminden bu yana, Merkez Bankası **(Federal Reserve)** para ve kredi genişleme hızını daha sıkı bir kontrol altına almaya yönelik bir politika izlemektedir. Bu yeni politika, para ve kredi hacmindeki büyüme hızını ve dolayısıyla, uzun vadede, enflasyon oranını düşük tutabilme olasılığını yükseltmiştir. Nitekim, son sıralarda enflasyon oranında önemli bir yavaşlama görülmektedir. Arz ekonomisi düşüncesini savunan ekonomistlerin maliye politikası hakkındaki önerilerinin uygulanması, (bu düşünürlerin ileri sürdüğü üzere) eğer gerçekten toplam arzı arttırıcı etkilerde bulunursa, o zaman, hem para hem de maliye politi-

---

(*) **Lyle E. Gramley,** ABD Merkez Bankası **(Federal Reserve System)** Yönetim Kurulu Üyesi. Bu makale **Challenge**, Jan.-Feb. 1981, s. 14-18'den alınmıştır.

kası araçlarının bir arada kullanılması ile enflasyonist gidişi frenlemek mümkün olabilir.

Fakat, arz-ekonomisi doktrini doğrultusundaki uygulamalar, acaba enflasyonla mücadele konusunda **gerçekte** ne kadar etkin olabilecektir? Bu soruyu sorarken, 30 yıl kadar evvel, bizim nesil ekonomistlerin, maliye politikası hakkında o senelerde yaygınlaşan Keynezyen doktrinlere ne denli bir heyecan ve güvenle sarıldıklarını anımsamaktan kendimi alamıyorum. O yıllarda entellektüel enerjimizin büyük bir kısmını, Keynezyen effektif talep manejmanı teorisinin uzantılarına ve teorinin verdiği sonuçların verilerle kanıtlanıp kanıtlanmadığına yönelik araştırmalara hasretmiştik. Maliye politikası araçlarını, atıl kapasiteyi ve işsizliği azaltıcı ve ekonomiyi **tam istihdam noktası**'na yakın bir yerde (ve fakat yeni -enflasyonist-güçler-doğuracak-derecede-bir- talep-fazlası-yaratmıyacak-bir-şekilde) kullanmanın yollarını aradık.

Geriye baktığımızda, böylesine karmaşık bir ekonomik yapı içinde oluşan talebin yönlendirilmesine ilişkin kısıtlamaları hafife almış olmamız ana yanılgımız olarak beliriyor. Anlaşılıyor ki ulaşılamıyacak amaçlara varmaya çalışmışız. Şimdi de arz-ekonomisi doktrinlerini benimseyenler aynı **tehlike** ile karşı karşıyalar kanısındayım. Enflasyonla savaşmada ekonomimizin potansiyel verim gücünü harekete geçirmek ve verimliliği arttırmaya yönelik politikalar gütmek önemli bir rol oynayabilir. Fakat arz-ekonomisi doktrinleri doğrultusundaki uygulamaların sınırlarını iyi değerlendirip ekonomik politikamızı ona göre saptayamazsak, enflasyon sorununu çözümlemek yerine daha da büyük boyutlara ulaştırabiliriz.

«Arz-ekonomisi» adı altında, enerji politikası, işgücü eğitimi ve yüksek öğrenim için federal düzeyde destek, ve verimliliği arttırıcı ve/veya arzı çoğaltıcı diğer programları sayabiliriz. Fakat bu yazıda, sadece, son birkaç yıldır yoğun tartışmalar yaratan üç konu üzerinde duracağım. Birincisi, daha fazla çalışmayı teşvik için kazanılmış gelirlere (yani ücret ve maaşlara) uygulanan vergi oranlarının düşürülmesi... İkincisi, sermaye oluşumunu ve dolayısıyla verimliliği arttırma amacı ile firmalara vergi teşvikleri... Üçüncüsü, özel tasarrufları teşvik için yatırım plasmanlarından elde edilen gelirlere uygulanacak vergi indirimleri.

Toplam arzı arttırıcı bu üç yol üzerinde dururken, yeni bir çözüm veya anlayış getirdiğimi öne sürecek değilim. Sadece, enflasyon sorunumuzu çözümlemede katkısı olabilecek bu tür maliye politikalarına ilişkin bazı temel gözlemler yapmak istiyorum.

Kazanılmış Gelirlerde Vergi İndirimi:

Amerikan vatandaşlarının büyük bir kısmı, geleneksel olarak, ücret ve maaşlarda vergi indirimi önerilerini her zaman desteklemişlerdir. Böyle bir uygulamanın, üstelik, enflasyonla mücadelede de yararlı olacağına tam inanılsa, söz konusu destek kuşkusuz daha da artardı. Orta sınıf bir Ame-

rikalı, gelirinin beşte biri (% 20) kadarını kaynakta kesilen vergilerle doğrudan federal hükümete verir. Daha üst gelir dilimindekiler için bu oran % 70'e kadar ulaşır. Vergi oranlarını azaltmak, söz konusu kişileri daha fazla çalışmaya teşvik edebilir ve bu çeşitli yollarla gerçekleştirilebilir: Haftalık çalışma saatlerini arttırmak, işgücüne kadınların katılımında artış sağlamak, yaş haddi nedeniyle emekliliği geciktirmek. Arz-ekonomistlerinin üzerinde en çok durdukları husus şöyle özetlenebilir: Vergi indirimleri neticesinde, ele geçen vergi-sonrası net kullanılabilir gelirin artması, çalışma ve boş-zaman (leisure) arasındaki seçimleri etkileyerek, kişileri daha çok çalışmaya yöneltir. Öne sürülen temel iddia budur. Ama bu gibi vergi indirimleri ile toplam işgücünü ve dolayısıyla toplam çıktıyı arttırmak mümkün müdür?

Biraz gözlem ve kritik düşünce, kaçınılmaz olarak bu konuda akla bazı kuşkular getiriyor. Bir kere çağdaş dünyada, iş saatleri kişilerin seçiminden ziyade, kurumsal düzenlemelerle saptanmıştır ve bazı istisnai haller dışında saptanan çalışma saatleri oldukça katıdır. Sonra, çalışmak için amaçlar ve güdüler karmaşık ve çeşitlidir: İnsanlar, kazanılacak gelirden başka tür doyumlar için de çalışırlar. Üstelik, ekonomik bakımdan rasyonel bir kişinin, vergi indirimleri uygulandığında daha fazla çalışmak isteyip istemeyeceğini bilmek güçtür. Emek piyasalarında «geriye kıvrılan arz eğrisi» (backward-bending-supply-curve) diye bir şey vardır: Hangi emekçi grupları arz eğrilerinin bu kesimindedir, hangileri değildir, bu konuda bir genelleme yapmak zordur. Daha düşük bir vergilendirme oranı, ek bir işte çalışma neticesinde ele geçecek net-vergi-sonrası-geliri arttıracaksa da, öte yandan daha az çalışarak aynı yaşam standardını tutturabilmeyi de sağlayacağından, daha az vergi daha fazla çalışmayı teşvik eder biçiminde bir genelleme yapmak doğru olamaz. Birçok emekçi gurubu, ceteris paribus, saat başı vergi-sonrası net gelirlerinde bir artış olduğu zaman, aynı yaşam standardını tutturacak bir biçimde emek-arzlarını kısmayı, veya başka bir deyimle daha az çalışıp, daha fazla boş-zamanı (leisure) yeğleyebilir.

ABD'de ve diğer ülkelerde vergilemenin işgücü arzı üzerindeki etkileri çok incelenmiştir ama sonuçlar belirsizdir. Vergi oranları ABD'den yüksek olan bazı ülkelerde, örneğin İngiltere'de, vergiler düşürüldüğü takdirde işgücü arzının artıp artmıyacağı konusunda kesin bir görüş birliği yoktur. Kongre Bütçe Ofisi (Congressional Budget Office) tarafından yapılan bir araştırmanın vardığı sonuç, ABD'de, ücret ve maaşlar üzerinden alınan vergilerin azaltılması ile, işgücü arzının muhtemelen artacağı yönündedir. Ancak söz konusu artış marjinaldir: Maaş ve ücretlerdeki net % 10'luk her artışa karşılık, net çalışma saatinde % 1 - % 3 arasında bir artış olacağı tahmin edilmiştir.

Üstelik, ücret ve maaşlardaki vergi indirimleri arzı arttırdığı gibi talebin yükselmesine de neden olduğundan, enflasyon üzerinde arz-artışından kaynaklanacak olumlu (ve fakat marjinal) etkiyi ortadan kaldırabilir.

Bu konuda yapılan tahminler çelişkili olamakla beraber, eldeki veriler toplam talep artışının, toplam arz artışından en az 5-6 kat fazla olacağını göstermektedir.

Bütün bunlara bakılırsa, maaş ve ücretlerde vergi indirimlerinin, enflasyonla baş etmede en iyi yöntem olmadığı ortaya çıkmaktadır. Gerçekten, diğer vergileri arttırmak ya da bütçe harcamalarını kısmak gibi toplam talebi azaltıcı önlemler alınmazsa, bu tür vergi indirimleri —hele büyük çapta gerçekleştirilirse— enflasyon sorununu daha beter bir duruma sokabilir.

Bu, hükümetin, Amerikan vatandaşının taşıdığı vergi yükünü azımsaması gerektiği anlamına gelmez. Kanımca, milli kaynakların Federal kullanıma ayrılan kısmı azaltılsa ve buna paralel olarak vergiler düşürülse, sağlıklı bir ekonomik gelişme için olanaklar elbette çoğalırdı. Ama yine de enflasyonla savaşta «arz-ekonomisi» düşüncesinin katkılarını, kazanılmış gelirlere uygulanacak vergi indirimlerinden ziyade başka önlemlerde aramak gerekir.

Yatırım Teşvikleri ve Verimlilik:

Arz ekonomisi düşüncesi doğrultusundaki bir başka tür uygulama üzerinde, yani yatırımlar için vergi teşvikleri konusunda, daha çok tecrübemiz vardır. Özel sektör yatırımlarını teşvik amacı ile «hızlandırılmış amortisman», «yatırımlarda vergi iadesi,» ve şirket kârları üzerinden alınan kurumlar vergisinde indirim gibi araçlar, savaş sonrası dönemde birkaç kez uygulanmıştır. Dolayısıyla, bu tür uygulamaların sermaye oluşumu ve verimlilik artışı üzerindeki etkilerini ölçebilecek bazı veriler elimizde mevcuttur.

Son zamanlarda A.B.D. de vergi teşvikleri yoluyla yatırımların arttırılması konusunda yeni öneriler ortaya atıldı. Örneğin, hükümetin yeni açıkladığı bir programda, yeni fabrika ve makineler için uygulanan amortisman oranının % 40 arttırılması ve yatırım vergi iadelerinin daha da yükseltilmesi öngörülüyor. Bu teşviklerin federal gelirlerde neden olacağı kayıp, başta az olmakla birlikte, 1985 yılına kadar senede 25 milyar dolara ulaşacak; ve firma vergi ödemeleri de, (o yıl) yeni vergi teşvikleri yoluyla % 17 dolayında azaltılmış olacaktır. Programlanan bu yatırım teşviklerinin uzun dönemdeki verimlilik artış hızını, bir süre sonra, yılda % 0.4 kadar yükselteceği tahmin edilmektedir. Geçmişteki yatırım teşviklerinin sonuçları incelendiğinde, bunun oldukça gerçekçi bir tahmin olduğu söylenebilir.

Son beş yıl içinde verimlilik artış hızı % 1 ile % 1.5 arasında oynamıştır. % 0.4 oranında bir gelişme ile bu artışın % 1.5-2.0 düzeyine çıkması olasıdır. Eğer verimlilik artış hızını etkileyen diğer faktörlerde de bazı olumlu gelişmeler sağlanabilirse, savaş-sonrası 20 yılın senelik ortalama artış oranı olan % 2.5'a ulaşmayı bile umabiliriz. Başka bir deyişle, yıllık % 0.4

oranında ek bir verimlilik artışı, ABD ekonomisinin çıktısında, bir kuşakta, % 10.5 dolayında bir artış yaratacak demektir. Enflasyonu kısıcı etkisine ek olarak, böyle bir artış, yaşam standardında da memnuniyet verici bir gelişme yaratırdı.

Tasarrufu Arttırıcı Vergi Teşvikleri :

Artan yatırım harcamaları, daha yüksek düzeylerde tasarruf gerektirir: Yoksa enflasyon oranını düşürmek yerine, enflasyonu alevlendirici bir etki yapar. Dolayısıyla, daha önce de kısaca değindiğimiz şu soruyu sormakta yarar vardır: Yatırım plasmanlarından elde edilen gelirlerden alınan vergilerden yapılan indirimler, tasarrufları arttırır mı ve ne kadar?

Ne yazık ki, bu konuda da çok kesin bir tavır almamızı haklı kılabilecek verilerden yoksunuz. Tıpkı kazanılmış gelirlerdeki vergi indirimlerinde olduğu gibi, yatırım plasmanlarından elde edilmiş gelirlere uygulanacak vergi indirimleri de iki tarafı keskin bir kılıç gibidir. Tasarruf edilen her doların vergi sonrası net gelirini arttırmak, bir yandan tüketiciyi bugün yerine yarın tüketim yapmaya (ve dolayısıyla tasarrufları arttırmaya) teşvik ederken, diğer yandan da, daha ilerde belirli bir yaşam düzeyi tutturabilmek için gerekli olan tasarruf miktarını azaltabilir. Dolayısıyla bu tür vergi indirimlerinin hem tasarrufları arttırıcı hem de azaltıcı yönde etkileri vardır. Hangi etkinin daha ağırlıklı olacağını bugünden söylemek mümkün değildir.

Bazı araştırmalara bakılırsa, yatırım gelirlerine uygulanan vergi oranları düşürülürken diğer vergiler arttırılırsa, özel tasarruf oranları üzerinde hiç bir etki oluşmayacaktır. Diğer araştırmalar ise, bu durumda özel tasarrufların bir miktar artacağı sonucunu çıkartmaktadır. Bütün bu belirsizlikler gene de, vergi bünyesinde tasarrufları arttırma amacıyla yapılacak bazı değişiklikleri temkinli bir şekilde denemekten bizi alıkoymamalıdır. Ancak vergi teşvikleriyle sağlanacak tasarrufların, en azından kısa dönemde, enflasyonla mücadelede çok ufak bir rol oynıyacağı söylenebilir.

Yatırımlara kanalize edilebilecek tasarrufları arttırıcı niteliğe sahip, daha güvenilir, —ve fakat son yirmi yıldır kullanımına pek başvurulmayan— eski bir yöntem vardır. Bu da, bütçe politikasıdır: Federal harcamaları, ekonomik koşulların elverdiği hızla kısarak, federal bütçe açıklarını azaltmak ve zamanla tamamen yoketmektir. Birikmiş kamu borçlarını tasfiye etmekte kullanıldığı takdirde federal bütçe fazlaları, kredi piyasasında borçverilebilir fonlar arzını artırarak, faizlerin düşmesine yol açar. Bu suretle verimlilik artışı sağlayabilecek tür yatırımlara yönelecek fonların para piyasasına akması sağlanır. Enflasyonu daha düşük düzeylerde tutabilmek için kullanılacak araçların biri de budur.

Verimlilik ve Enflasyon :

Özel sektör yatırımlarını arttırıcı vergi teşvikleriyle verimliliği de yük-

seltici etkiler yaratmak, uzun vadede toplam arzın artması ve enflasyon oranını düşürmek için en elverişli yol gibi görünmektedir. Ancak, bu yolda bir politika izlemek ne derecede başarılı olabilir? Şimdi kısaca bunu irdeleyelim.

Daha yüksek bir verimlilik -artış-oranı, kesin ve otomatik olarak enflasyonu azaltıcı bir etki yapacaktır denemez. Gerçekten de, endüstrileşmiş ülkelere ait son beş yıllık verilere bakılırsa, enflasyon oranları ile verimlilik artış oranları arasında anlamlı bir korelasyon görülmemektedir. Nitekim örneğin, 1974-79 arasında Fransa'da verimlilik diğer endüstri ülkelerine kıyasla daha hızlı artmıştı. Yine de o dönemde Fransa'daki enflasyon oranı, ABD ve Kanada'nın üstünde seyretmiş, Japonya ve Almanya'da gerçekleşen enflasyon oranlarından ise kat be kat yüksek olmuştu.

Verimlilik artışının enflasyonu azaltıcı etkileri aslında işveren ve işçilerin tepkileri ile yakından ilintilidir. Eğer şirketler kâr hadlerini arttırmaz veya piyasaların rekabetçi oluşu nedeniyle arttıramazlarsa, daha yüksek verimliliğin yarattığı maliyet artışlarındaki yavaşlama, piyasalara, fiat artışlarının hızını kesecek bir biçimde yansır. Dolayısıyla yukarıdaki durum söz konusu olduğu derecede, enflasyon oranlarında bir düşüş eğilimi doğar. Böyle bir durumda, işçiler de, enflasyon oranlarının düşmekte olduğuna bakarak, moneter ücret artış taleplerini göreli kısarlarsa, emek-maliyetlerindeki artışlar da yavaşlar ve enflasyon oranı daha da düşmeye yüz tutar. Bu döngünün çalışması neticesinde, enflasyon oranı, ilk baştaki verimlilik artışının doğrudan etkisinin iki-üç katı kadar azalabilir.

Fakat verimlilik artış oranında meydana gelecek bir yükselmenin, yukarıda açıklanan döngü yoluyla enflasyon oranı üzerine yapacağı olumlu etki, ancak ücret ve fiatlarda gerekli tepkilerin gerçekleşmesi ile varolabilir. Düşmekte olan maliyetlerin fiatlara yansıtılması için pazarların yeterince rekabetçi olması gereklidir. Enflasyon oranları düşmekte iken işçilerin ücret artış taleplerini yumuşatmaları için ise, emek piyasalarının tam istihdam noktalarından uzakta olması gereklidir. Bu nedenle, Federal Bütçe fazlası yaratmaya yönelecek ve para ve kredi artış hızlarında ılımlı bir gidişat sağlayacak temkinli maliye ve bütçe politikaları, arz ekonomisi düşüncesine dayanarak yapılan uygulamaların etkinlik kazanabilmesi için çok önemli öğelerdir. Bunlar birarada yürütülmediği takdirde, arz-ekonomisi'nin enflasyonu kısmak için önerdiği yollar kapanmış olur.

İleri sürdüğüm önerileri bir özet halinde toparlıyayım: Görünüşe göre toplam üretim kapasitesini arttırmanın en emin yollarından biri de, özel sektör yatırımlarına yönelik vergi teşvikleridir. 1985 yılına kadar hazineye 25 milyar dolar maliyetle, senede % 0.4 oranında bir verimlilik artışı sağlamamız olasıdır. Elverişli ekonomik koşullar altında, salt bu yolla, bütçe gelirlerinde 25 milyar dolarlık bir düşüşe karşılık, enflasyonu senede % 1 ve belki de biraz daha fazla düşürebiliriz. Sanırım bunlar gerçekçi tahminlerdir.

Maliyeti bu kadar yüksek olan bir yolu seçmenin gereği var mı diye sorulacak olursa, buna karşılık, daha elverişli bir seçenek olup olmadığı da sorulmalıdır. Aslında, istihdamda ve reel çıktıda ister istemez düşüşlere neden olan sıkı para ve maliye politikalarına dayanmaktansa, bunların yanısıra, vergi politikaları yoluyla verimliliği ve üretim kapasitesindeki büyüme hızını da arttırmaya çalışmak elbette yeğlenmelidir. Arz ekonomisi düşüncesi doğrultusundaki uygulamalar, tek başına, enflasyona karşı bir çare olamıyabilir; ancak, tek bir yönteme, tek bir amaca dayanarak enflasyon ile başa çıkmak ta mümkün değildir. Önümüzdeki yıllarda, enflasyona karşı mücadelede başarı umuyorsak, ekonomi politikaları ile ilgili kararlar verilirken, bunların enflasyon üzerindeki etkilerini göz önünde tutmamız gerekir. Uygulanan politikaların olumlu yanları ile beraber sınırları da göz önünde bulundurulduğu takdirde, arz-ekonomisi düşüncesi doğrultusundaki uygulamaların çok yararlı bir rol oynayacağı kanısındayım.

AR BASIM YAYIM ve DAĞITIM A.Ş.
Baş Musahip Sok. Talas Han No. 16/4
Cağaloğlu - İSTANBUL
☎ : 28 63 07 - 28 13 20

imge/grafik